

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 07562

YIDISH-VARSHE

Mosheh Zonsheyn

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

משה זאנשיין

יודיש-ווארטע

ביכער-סעריע

דאָס פּוילישע יידנטום

102

רעדאקטאָר:

מאַנאַטער:

אַרבעטער:

אַרבעטער:

די רשימה פון די דערשיגענע בענד — צום סוף פונעם בוך

משה זאנשיין

יידיש-ווארשע

ארויסגעגעבן דורכן
צענטראל־פארבאנד פון פוילישע יידן אין ארגענטינע

בוענאס איירעס, 1954 — תשי"ד

א י נ ה א ל ט :

7	יידיש-וואַרשע
	דער „זאָאָד“ אויף באַניפראַטן-גאַס
21	די נאַלעווקעס
30	גענשע-גאַס
36	פראַנצישקאַנער-גאַס
41	דזשיקע-זאַמענהאַף-גאַס
45	סמאַטשע-גאַס
50	שמאַלע מילע
55	אַלט וואַלאַווקע
59	יידישע מסחרים
68	„גוט-שבת ידעלעך“
72	סמאַטשער טעאַטער
77	דער יידישער גאַרטן
85	די יידישע ווייסל
89	ברעסלערס ביבליאָטעק
93	מיין הויף
107	קינדער לערנען תורה
111	אין יסודי התורה
120	אין מסיבתא

125	אויף נאלעווקעס אין גערער שטיבל
130	אין בית המדרש
133	די דייטשישע שיל
138	חיים שאַכער ווערט גבאי
150	ר' איטשע-מאיר מאַכט אַ ברית
160	לייבעלע מינצבערג
162	לאַטוטניקעס
175	יאַסעלע פלייצע-טרעגער
182	איטשעלע פון אַסטראָוסקע-געסל
196	מען פירט יאַכעטלען צו דער חופּה

יִיִדִישׁ-וואַרשע

איך בין אַוועק פון וואַרשע אין יאָר 1939, נאָך דעם ווי דער דייטש איז שוין דאָרט געווען צוויי וואַכן. וואַרשע — דער עיקר דאָס ייִדישע וואַרשע — האָט שוין דעמאָלט אויסגעזען ווי אַ קאָשמאַר: פֿיל הייזער פאַרברענט, פֿיל צעשאַטן. אויף די ייִדישע גאַסן — הויפּנס שטיינער אין ציגל, וואָס אונטער זיי זענען געווען באַגראָבן צעשטערטע לעבנס פון וואַרשעווער ייִדן. — ייִדן חסידים, למדנים און סתם ייִדן. ייִדן סוחרים, בעלי-מלאכות און אַרבעטער, ייִדן וואָס האָבן געפירט גרויסע געשעפטן, און ייִדן וואָס האָבן געלעבט פון יגיע כפיהם, ייִדן בעלי-צדקה — פונדאטאָרן פון ריזיקע הילף-אינסטיטוציעס און ייִדן אַרעמע, וואָס האָבן זייער אַרעמ-קייט באַהאַלטן פאַר אַ פּרעמד אויג און געהאַלפּן אַנדערע, אַרעמערע פון זיי.

איך בין אַוועק און ווי פֿיל טויזנטער און צענדליקער טויזנטער געגלויבט, אַז נישט אויף לאַנג.

מיר, די יונגע — האָבן אַלע געהאַלטן — מוזן אַוועק, ווייל מען וועט אונדז שיקן אין לאַגערן. דער דייטש וועט אונדז מיטפירן מיט זיך, ווען ער וועט אַנטלויפן. די אַלטע לייט, פרויען און קינדער קאַנען בלייבן; די דייטשן זענען שונאים, אָבער זיי וועלן דאָך נישט טשעפען קיין זקנים, זיי וועלן דאָך נישט מאַרדן קיין פרויען און קינדער. מיר האָבן זיך גע-זעגנט מיט קרובים און פריינט, זייט געזונט, איר אַלע טייערע, מיר וועלן זיך אין קורצן טרעפן, זיי געזונט וואַרשע, מיר וועלן זיך אין קורצן ווידער זען, מיר וועלן צוריק אויפבויען אונדזער ייִדיש וואַרשע.

אין וועג איז כסדר געשטאַנען פאַר די אויגן — דער עיקר — דאָס

משה זאנשיין

יידישע ווארשע, וואס האט באטראפן א דריטל פון דער צוועלף הונדערט טויזנט־קעפיקער באפעלקערונג פון שטאָט.

דאָס יידישע ווארשע איז נישט געווען אויסגעמישט מיטן גויישקן. ס'איז געווען קאָנצענטרירט אין צוויי פונקטן פון שטאָט. דאָרט האָבן זיך טאָקע דערנאָך געפונען די צוויי יידן־געטאָס.

פריער זענען דאָ געווען די צוויי גרויסע יידישע צענטערס: פון צפונדיקן ווארשע, אין דער געגנט פון דאָנציקער וואָקאל, מיט די נאָ־ לעווקעס אַלס חוט־השדרה, און פון ״יענע גאָסן״ מיט גזשיבאָוו בראש.

די צוויי צענטערס זענען געווען אָפגעטיילט מיט גויישע גאָסן, וואָס זענען ביי מיר איינגעקריצט אין זיכרון פון די קינדער־יאָרן אָן. אין יענע יאָרן, אַז איך האָב געדאַרפט גיין פון איין יידישן צענטער אין צווייטן, בין איך אויף די גויישע גאָסן געלאָפן, מורא געהאַט פאַר די גויישע קינדער, זיי זאָלן מיך נישט נאָכיאָגן. זיי האָבן מיך טאָקע שטענדיק נאָכגע־יאָגט. טייל האָבן געוואָלט שלאָגן אַ ״זשידעק״ און טייל — די בעסערע, דערפאַר, וואָס איך אַנטלויף.

די צוויי צענטערס האָבן זיך געלעבט באַזונדער, יעדער פון זיי מיט אַן אייגן לעבן, מיט אייגענע פרנסה־צווייגן. געטראָפן האָבן זיי זיך נאָר אויף משפּחה־יום־טובים, אין בשותפותדיקע אָרגאַניזאַציעס און חסידיים, ביי איין רבין.

אין דעם דאָזיקן בוך איז באַשריבן אַ טייל יידיש ווארשע, דאָס צפונדיקע.

דאָס צפונדיקע ווארשע האָט, ווי געזאָגט, געהאַט די נאַלעווקעס פאַר אַ חוט־השדרה. פאַראַלעל צו די נאַלעווקעס האָבן זיך געצויגן די גאָסן; דזשיקע־זאַמענהאַף און די סמאַטשע. די דריי גאָסן האָבן זיך געצויגן לעגאָויס פונעם צענטער און יעדע פון זיי האָט רעפּרעזענטירט אַ ספּע־ציפּישן קוואַרטאַל. אין דער ברייט האָט זיך געצויגן: נאָוואַליפּיע, נאָוואַ־ליפּקי, דזשעלנע, פּאַווע, גענשע, פּראַנצישקאַנער, אָסטראָווסקע, מילע. סטאַווקי, מוראַווסקע און אַ גאַנצע ריי קליינע געסעלעך. טייל פון די אויסגערעכנטע גאָסן האָבן זיך געצויגן איבער דער גאַנצער ברייט און

יִיִדִישֵׁ װױַ אַרשע

דורכגעשניטן אלע דריי לענגאויס־גאָסן. טייל האָבן נאָר דורכגעשניטן איינע אָדער צוויי צוזאַמען מיט נאָך קליינע געסלעך ווי קאַרמעליצקע, ניי־קאַרמעליצקע, לובעצקעגאָ און אַנדערע, און צוזאַמען האָבן זיי געשאַפן דעם ייִדישן צפון־װאַרשע.

די אלע גאָסן זענען געווען געדיכט באַװוינט דורך יידן און זעלטן ווען האָט מען דאָרט געזען אַ קריסט. מ'האַט נאָר געקאָנט טרעפן אַ סטרוזש פון אַ ייִדישן הויף, װאָס האָט געלעבט פון ייִדישע פּיאָנטקאָװעס (פּרייטיק־פענסיעס) און ייִדישער חלה פאַר אַראָפּנעמען פּרייטיק־צו־נאַכטס די לייכטערס פון טיש, פאַר הייצן דעם אויוון אָדער אַנצײנדן די גאַז־מאַשינקע.

מען פלעגט אַמאָל זען אַ גרעסערע גרופע גוים, אָבער דאָס איז נאָר געשען בעת אַ ״פּאָגזשעב״, ווען מ'האַט געפירט אַ קאַטוילישן מת אויפן ״צמענטאָזש״ (בית־עולם), װאָס האָט זיך געפונען אין דער ייִדישער געגנט.

אין די זיבן מלחמה־יאָרן, װאָס איך בין נישט געווען אין װאַרשע, האָב איך כסדר געהאַט פאַר מיינע אויגן דעם װאַרשעווער ייִדישן קוואַר־טאַל, װוּ איך בין געבוירן און אָפּגעלעבט דאָרט דריי צענדליק יאָר. איך האָב אים געזען גרויס, רחבות־דיק, װי אַמאָל, מיט לאַנגע גאַסן. פון איין עק גאַס צום צווייטן איז מען געפאַרן מיט אַ טראַמוװי, דראַזשקע אָדער אויטאָ. איך האָב די ייִדישע געגנט געזען אַ לעבעדיק־צאַפּלדיקע, כאַטש שוין אַ נידערגעשלאָגענע, װי כ'האַב זי איבערגעלאָזט נאָך צוויי װאַכן נאַנ־אַקופּאַציע.

די ידיעות װעגן חורבן װאַרשע זענען צו מיר שוין געהאַט דער־גאַנגען, זיי זיינען אָבער נישט אַריינגעדראַנגען נישט אין מוח און נישט אין האַרץ — איך האָב נישט געגלויבט.

נאָך זיבן יאָר אָפּװעזנהייט בין איך צוריקגעקומען. געטראַפּן װאַרשע אַ חרובע, דאָס ייִדישע װאַרשע — אָפּגעמעקט. נישט בלויז נישטאָ די מענטשן, נישט בלויז די גאַסן און הייזער זענען חרוב, ס'איז איינגע־שרומפן געװאָרן די ערד, אויף װעלכע ס'האַט זיך געפונען דער ייִדישער קוואַרטאַל אין װאַרשע.

כ'האַב נישט באַװויזן צו טרעטן אויף די שטיינער פון דעם אָרט, װוּ

משה זאנשיין

ס'האט זיך אנגעהויבן דאס ווינקל נאלעווקעס-דלוגע, און שוין בין איך דורך גאוואליפקי, גענשע און בין שוין ביים ווינקל נאלעווקעס-מוראנאו. פון נאלעווקעס ביז אקאפאווע — א האנט אויסצושטרעקן, פון אנהויב פראנצישקאנער ביז סוף גענשע — א שפרייז, אלץ אזוי קליינטשיק, פיצלדיק.

מיט דעם בוך וויל איך אויפלעבן איז זכרון און פארצייכענען דאס אלץ, וואס איך קאן זיך דערמאנען און זאל עס אויף אט דעם בית-עולם א מצבה זיין.

דער „וואַיאָוד“ אויף באַניפראַטן נאָם

באַניפראַטן — אַ טויער פון וואַרשע פאַר פראַווינצער יידן. אַ שמאַץ-לינקע גאַס, וואָס דורך איר ברייט האָבן זיך קוים דורכגעשטופט צוויי פורן איינע נעבן דער צווייטער. ברוקירט איז די גאַס געווען מיט שפּי-ציקע שטיינער, זענען די פורן אויף איר געשפרונגען און האָבן געמאַכט אַ רעש.

— ס'איז שוין די באַניפראַטן? פון די בוידן, פורן, פאַרשטעלטע מיט פלאַנדעקעס, רוקט זיך אַרויס אַ באַרד פון אַ פאַרושטכטן יידן, אַ שפּילי-טער, וואָס וואַרט אין שליחות פון שטעטלדיקע קרעמער. — באַניפראַטן? ס'קוקן אַרויס פון דער פור אַ פאַר דערשראַקענע אויגן פּין אַ יונג מיידל, וואָס איז דאָס ערשטע מאָל געקומען אין דער גרויסער שטאָט זוכן אַ שטעלע אַלס שניידעריין, נייטאַרין אָדער דינסט. — באַניפראַטן? און וואָס טוט מען איצט? — זאַרגט זיך אַ יונגערמאַן, וואָס זוכט אַ תכלית און האָט זיך נישט געקאַנט איינאַרדענען אין שטעטל. — באַניפראַטן? — פּרעגט אַ יידענע — און ווי אַזוי וועט זי גיין צום דאָקטאָר, דעם פראַפעסאָר, צו וועמען זי איז פּפּעציעל געקומען, און ווי אַזוי וועט זי מיט אים רעדן אויף פּויליש און דערציילן אים אַלע אירע מיחושן?

— באַניפראַטן, באַניפראַטן, דער טויער פון וואַרשע. כמעט ביי אַלע פּאַסאַזשירן פאַרדרייען זיך די קעפּ.

צי וועט ער קריגן קרעדיט — קלערט אַ הענדלער — גאַך דעם ווי ער האָט נישט באַצאַלט די וועקסלען. צי וועט דער סוחר פּראַלאַנגירן און אים ווייטער געבן סחורה צו פאַרן אויף די מערק, צי וועט ער זיך דורכ-

שלאַגן אין דער גרויסער שטאָט, אין עיר הסופרים — דאגהט אַ יונגער-
מאָן. — צי וועט מען דארט אָנערקענען זיין טאַלאַנט? וויפל האַפּענונגען
און נישט-געשלאַפענע נעכט ליגן דאָ אין פעקעלע, וואָס איז אָנגעשטאַפּט
מיט פּאַפּירן, — מאַנסקריפּטן, געשריבענע אין משך פון יאָרן.

באַניפּראַטן, באַניפּראַטן — וואַרשע. דערווייל זעט מען נאָך נישט
דאָס וואַרשע; מען זעט נאָך נישט די גרויסע שטאָט. די גאַס איז שמאַל,
די הייזער נידעריק. עס יאָגן נישט און קלינגען נישט קיין טראַמווייען,
ס'שרעקן נישט קיין צעהוליעטע אויטאָס. ס'שלעפּן זיך נאָר בוידן, אין
וועלכע ס'זענען איינגעשפּאַנט דאַרע, פאַרמאַטערטע פּערד.

פאַרטאָג. דער הימל איז נאָך בלוי און אויף דער גאַס הערט זיך
שוין אַ פאַרשלאַפענער „העי" פונעם אָנטרייבער, דעם קליינשטעטלדיקן
בעל-עגלה. — העי, קאַשטאַן, אַ פּגירה אין דיר, ריר זיך, קאַשטאַן!

פון איין הויז מיט פאַרקראַטעטע פענצטער רייסן זיך אַרויס גע-
שרייען, ווילדע געלעכטערס, וואָס וואַרפן אָן אַ מרה-שחורה. כאַ, כאַ, כאַ,
כע און כּי, כּי, כּי. — אַ משוגעים-הויז איז דאָ אויף די באַניפּראַטן. ביי
די פענצטער, וואָס גייען אַרויס אין גאַס, באַווייזן זיך הינטער די קראַטן
חולאים, שטעקן אַרויס די צינגער, לאַכן אַרויס, שרייען, מאַכן הועיות
און צעטומלען נאָך מער די אַזוי אויך צעטומלטע פּראָווינצער.

— העי, קאַשטאַן, — וויל איבערשרייען דער פּורמאַן — ריר זיך,
אַ פּגירה אין דיר, שטעל די פּיס, נאָך אַ פאַר טריט, וועסטו האָבן דעם
זאַיאָד.

דער „זאַיאָד". צוויי הילצערנע טויערן, אויף גרויסע פאַרזשאַווערטע
זאַוויאַסן הענגען טרויעריק און איבעריק. צו וואָס האָט מען זיי אויפגע-
האַנגען, אַז זיי האָבן זיך נאָך קיינמאַל נישט פאַרמאַכט און נישט אויפ-
געמאַכט. קיינמאַל ווערט דער דורכגאַנג אין „זאַיאָד" נישט געשלאָסן.
שטענדיק איז דאָרט אַ באַוועגונג, מען גייט אַריין און מען גייט אַרויס.
מען פאַרט אַריין און אַרויס און, פאַרטשעפענדיק זיך מיט די האַלאַבליעס
זידלט מען זיך ביז אין די ווייטע דורות און מען בעט זיך גלייך איבער.
אַט שטייען איינגעפלאַכטן אין זיך צוויי בוידן און פּורמאַנעס אַרום באַמזען
זיך זיי פּונאַנדערצורייסן.

בוידן, בוידן. ס'ציט זיך אַ לאַנגע קייט בוידן. דורכגעפאַרן דורכן

יִיִשׁ־וואַרשע

שמאלן הויף-האלדו, קומט מען אַריין אין אַ גרויסן הויף, אַן אויסגעבעטן מיט שטרוי, היי סעטשקע און האַבער; אַלץ מאַכלי סוסים, אַנגעשיט פון לאַנגע טעג, וואַכן און אַפילו יאַרן.

פון די בוידן קריכן אַרויס מענער, פרויען, אַלטע, יונגע קינדער מיט קוישן, אַנגעפראַפטע מיט סחורות צום פאַרקויפן; עופות, פוטער, אייער — קליינשטעטליקע סחורות, איינגעקויפטע ביי די פויערים אין די דער-פער; פויערשע ליוונט, וואַל און פעלעכלעך. פעדערן געשליסענע און נישט-געשליסענע, וואַס הענדלערס און הענדלערינס האַבן געברענגט פאַר דער גרויסער שטאַט, פאַר וואַרשע. ס'קריכן אַרויס מענטשן מיט ליידיקע קייש-לעד, זעקלעך און טשעמאַדאַנעס אויף איינצוקויפן סחורות. ס'קריכן אַרויס קליינשטעטליקע קרעמערלעך, אויסגעבלייכטע, אויסגעמאַטערטע גייערס, וואַס שלעפן זיך איבער די פוילישע וועגן, פון דאַרף צו דאַרף, מיט זייערע „קראַמען“ אויף די פלייצעס, — פעקלעך מיט סיצן, קרעטאַנען און פלאַ-נעלן; מיט פאַרטיקע סחורות: העמדער, רובאַשקעס, צייגענע הויזן, שיך און פויערישע תכשיטי-נישים.

אַט פירט אַ פראַווינצער ביי דער האַנט אַ בלאַס דערשראַקן יינגל מיט לאַנגע פאהלעך. דאָס האַט ער געברענגט זיין זון אין אַ ישיבה אַריין, אַדער צו אַ באַקאַנטן סוחר אַלס שיק-יינגל, ווו ער וועט מיט דער צייט ווערן אַ „מענטש“.

ס'שלעפט זיך אַ ספק-יינגל, ספק גרויסער, — אַ בחור אין אַן אויס-געוואַקסן רעקל און אין אויסגעוואַקסענע הויזן, פּרעגט אים בחרם, נאָך וואַס ער איז געקומען. גייט ער אַ בלאַסער, אַ דערשראַקענער, און ווייסט נישט וואַס מיט זיך צו טון. ס'שלייכט זיך אַרויס אַ מיידל, וואַס כאַטש אַ פראַווינצערין, וועט זי אין „פּייער נישט פאַרברענט ווערן“. זי שטעלט אַ זיכערן טריט און מעסט אַפּ דעם בחור מיט חזק.

אַט גייט אַ מיידעלע, אַנגעטון אין אַ גראַנאַט-קליידעלע מיט אַ מאַ-טראַזן-קעלנערל. איר צעפל איז פאַרבונדן מיט אַ גרויסער שליף, אַ קינד נאָך און שוין אַליין פאַרלאַזט די היים אין דער פראַווינץ, וואַס וועט זי דאָ טון אין דער גרויסער שטאַט? זי ווייסט שוין וואַס; בייטאַג וועט זי אַרבעטן ביי ביכער, אין אַ בוכהאַנדלונג, אַדער ביבליאָטעק און ביינאַכט וועט זי זיך לערנען. זי איז האַפּערדיק, כאַטש דערשראַקן; זי האַט אַ ציל.

משה זאנשיין

זי ווייסט, אַז ס'וועט איר אויסקומען זיך שטאַרק צו מאַטערן, נישט האָבן וווּ צו וווינען און גאַנץ אָפט נישט עסן צו דער זעט. אָבער קיין עצה איז נישטאָ. אין דער היים האָט זי נישט געקאַנט בלייבן. דער טאַטע איז געשטאַרבן און איבערגעלאָזט חוץ איר נאָך אַכט קינדערלעך — די גרעסטע טייל יינגערע פון איר.

אין שטאַט, אין שטאַט, קיין וואַרשע. דער ערשטער עטאַפּ, באַניפראַטן. דער ערשטער עטאַפּ, דער „זאַיאָוד“.
פול דער הויף מיט פורן, פול מיט מענטשן, פאַסאַזשירן, פורמאַנעט קליינשטעטלידיקע בעל-עגלות, פול מיט מעקלערס.

**

— יונגערמאַן, איר דאַרפט מסתמא אַ דירה? — רופט אַ יידענע —
איך האָב פאַר אייך אַן אייגענע היים.

דער יונגערמאַן דאַרף זיכער אַ דירה, ער מוז דאָך האָבן וווּ דעם קאַפּ אַוועקצולייגן, אָבער ער דערשרעקט זיך פאַר דעם וואַרט „דירה“. ער טאַפט אין טאַש דעם איינציקן פינפער זלאַט, וואָס ער האָט קוים אָנגע-זאַמלט, ווי קאָן ער חלומען וועגן אַ דירה?

די יידענע, וואָס לייגט פאַר די „דירה“, לייענט די מחשבות פונעם יונגמאַן. זי קען זיי, די געקומענע, נישט פון היינט. איר פרנסה באַשטייט פון אָפגעבן „דירות“, אַ ווינקל אין איר איינציקן חדר, אויפן בוידעם, אַ בעטל און אַמאַל אַפילו אַ טייל פון בעטל, צו אַזעלכע יונגעלייט. זי ווייסט, אַז ער זוכט נישט קיין דירה, אָבער ס'רעדט זיך נאָר אַזוי אַ דירה. זי מיינט אַ „פאַמיעשטשעניע“, אַ „קאַנט“, אַ פאַר שטרויען אויף דער פּאַדלאַגע. אַ הונט דאַרף דאָך אויך האָבן אַ ווינקל — איז זי שוין מער באַזאַרגט פון דעם יונגמאַנס „דאָליע“, ווי פון איר אייגענער פרנסה. זי שלעפט דעם יונגמאַן נאָך זיך און מוסרט אים: „די וועלט גייט דאָך נישט אונטער, אַ חרפה, אַ יונגערמאַן זאָל זיין אַזוי פאַרזאַרגט“. דער יונגערמאַן שלעפט זיך נאָך איר אַ ביסל אויפגעהייטערט. ער וועט שוין בלייבן אַ וואַרשעווער.

— פרייליך, איך האָב פאַר אייך אַ שטעלע — רופט אַן צערעמאַניעס, אַ יידענע, מיט אַ טוך פאַרוואַרפן איבערן קאַפּ — איך האָב פאַר אייך אַ

גאלדענע שטעלע אין אַ רייך הויז. אויף מיר געזאָגט אַן אייער שאָדן, ווי גוט ס'וועט אייך דאָרט זיין.

דאָס מיידל קווענקלט זיך — זי וויל ווערן אַ שניידעריין.

— וואָס האַלטסטו זיך אַזוי אין גרויסן — גייט שוין די מעקלעריין איבער אויף „דו“ — מיינסט טאַקע, אַז שטענדיק וועט דיר אונטערקומען אַזאַ גליק? ווילסט נישט, דאָרף מען נישט, מ'וויל איר טון אַ טובה, פאַרזאָרגן זי ווי אַן אייגן קינד, און „דאָס“ האַלט זיך נאָך אין גרויסן. די מעקלעריין דערקענט אין דעם מיידל, אַז זי האָט נישט קיין ברירה און וועט מוזן גיין מיט איר. זי מאַכט זיך אַוועקשאַרף, אַ באַליידיקטע. דאָס מיידל שטייט אַ רגע און קלערט; באַלד לאָזט זי זיך לויפן נאָך דער יידענע ס'טוט איר שוין באַנג, פאַרוואָס זי האָט אַפּגעזאָגט, זי קאָן זי נאָך פאַרלירן פונעם אויג און וווּ וועט זי דאָ גיין אין דער גרויסער שטאָט? זי געפינט זי אויס, לאָזט זיך מיט איר אין שטאָט און איז שוין באַזאָרגט מיט אַ שטעלע ביי רייכע מענטשן, וואָס „אַן זייער שאָדן“...

צוויי חסידים האַלטן זיך אונטער די הענט, זענען ממשיך אַ סוגיא, וואָס זיי האָבן נישט באַוווּן אין בויד צו פאַרענדיקן. מ'שטאַרעט זיי אין די זייטן, אַבער זיי פילן עס נישט.

די שפּיליטערן און סוחריםלעך צעלויפן זיך; זיי וועלן זיך אַרייַן-כאַפּן אין אַ שול, אַפּדאווענען און זיך לאָזן איבער די געשעפטן האַנדלען. אַ טאַטע גייט מיט אַ ינגל אין אַ ווינקל, לערנט אים דרײַ-אַרץ, ווי זיך צו האַלטן ביים סוחר, ביי וועמען ער וויל אים „אַנשטעלן“. יידענעס מיט מיחושן זוכן „היגע“ וויבער, „אויסצוגיסן דאָס ביטערע האַרץ“ און זיך מישב זיין וועגן אַ „ספּעציאַליסט“. פּורמאַנעס שפּאַנען אויס די פּערד, שטעלן זיי מיט די מאַרדעס צו דער בויד און שיטן זיי אַן האַבער צום פּרעסן. משרתים פון זאַיאָוד גייען אַרום מיט צעטלען, איינקאַסירן „פּאַס-טאַיאָוע“, פאַר איינשטיין אין זאַיאָוד.

פון אַ קוימען איבער אַ היזל ביים טויער שלענגלט זיך אַ רויך. דאָרט איז אַ קאוויאַרניע. אַז מען עפנט אויף די טיר, גיט אַ שלאַג אין פנים אַ געדיכטע פאַרע צוזאַמען מיטן ריח פון אַ פּריש-געקאַכטער זופ, וואָס רייצט דעם אַפעטיט. ביי די טישלעך זענען אויסגעזעצט געסט; בעל-עגלהס, סוחריםלעך, שפּיליטערן, מען זופט אַ „גריץ“ און מען פאַרבייטט

מיט פרישע, קנאקעדיקע זעמל. די בעלי-עגלות מאכן א כוסה. ארום די געסט פארעט זיך די באַלעבאַסטע, אַ פריילעכע, מיטליעריקע און מיטל-וויקסיקע פרוי. איר העלפן אַרויס עטלעכע יונגע טעכטער, לאַכנדיקע און פיין-אַנגעטאַענע מיידלעך. ביי די טישלעך זיצן יונגע מענטשן; פראַווינ-צער מיידלעך און יינגלעך מיט שעמעוודיק-אַראַפגעלאָזטע אויגן. דאָס זע-נען חתן-כלה, אַדער סתם יונגעלייט, וואָס האָבן זיך באַשטעלט קיין וואַרשע אַ ביסל צו פאַרברענגען, און ווייסן נישט פון וואָס אַנצוהייבן. זיי זיצן האַלב-פאַרשעמט און דערוואַרעמט פון די רעיונות און צוואַנג אויף אַ ביסל גרויסשטאַטישן תענוג. ס'זיצן אויך יינגלעך און מיידלעך, געקומענע פון פאַרשידענע שטעטלעך אויף אַ „זעכץ“. דאָ „בייסט מען איבער“ און פון דאַנען וועט מען אַוועק אויף די ברייטע און אַ ביסל שטילערע גאַסן; דלוגע, מיאָדאַווע, זיך דורכצושמועסן. פון הינטן וועלן נאַכגיין די טאַטעס מיט די מאַמעס, אַכטונג געבן אויף יעדער באַוועגונג פון די געשדכנטע יונגעלייט און טראַכטן צי ס'וועט „ווערן“ אַדער נישט.

ביי אַ טישל זיצט אַ יונג מיידל צווישן עלטערע פרויען; זי איז געקומען מיט דער מאַמען איינקויפן ביי ראובעלע ראָטענבערג די „וויפראַ-ווע“, דעם חתונה-אויסשטייער, און ווי ס'איז געוואָרן אַפגערעדט ביי די תנאים, איז אויך מיטגעקומען דעם חתנס מאַמע. זי איז געפאַרן קאַנטראַלירן, צי מען קויפט אַלץ כמדובר, ווי ס'איז אַפגערעדט געוואָרן.

ביי אַ צווייט טישל זיצט אַ יונגעראַמן מיט אַ שוואַכער באַרד-שפראַ-צונג. צוזאַמען מיט אים זיצן עטלעכע עלטערע חסידים. דאָס זענען זיי געקומען איינקויפן אַ שטריימל פאַרן חתן. זיי האָבן זיך נישט וואָס צו איילן און זיצן זיך דערווייל געמיטלעך. זיי דערציילן זיך מעשיות וועגן רבין און גיבן זיך איבער תורות, ביז אַ בעל-עגלה ביי אַ שכנותדיק טישל, אַ ביסל בגלופין פון אויסגעטרונקענעם בראַנפן, הויבט אַן רעדן ניבול-פה. די חסידים פרווון רעדן העכער, ס'זאָלן צו זיי נישט דערגיין די בעל-עגלהשע ווערטער. ווען עס העלפט נישט, פאַרלאָזן זיי די קאָוויאַרניע.

פון גאַס הייבן אַן אַנקומען „יינגלעך“ מיט פעקלעך, אַפגעשיקטע סחורות פון די געשעפטן, וואָס די סוחרים און שפיליטערן האָבן איינ-געקויפט. די „קאָוויאַרניטשקע“ פאַרוואַנדלט זיך אין אַן עקספעדיטאָר, זי נעמט אַן די פעקלעך, לייגט זיי פונאַנדער באַזונדער פאַר יעדן סוחר אויף

זיין פלאץ. פון צייט צו צייט באַווייזן זיך די סוחרים און שפּיליטערן און זעען נאָך, ווער עס האָט נאָך נישט „געליווערט“.

אין אָונט ווערט אַ טאַראַראַם. מען פּאַקט פעקלעך, מען גרייט זיך צום פּאַרן. בעלי־עגלות רייסן אַרויס פון די פערדלעך די זעקלעך האַבער, שפּאַנען די פּורן, לאַדענען די סחורה און יאָגן אונטער די פּאַסאַזשירן.

אין די פּורן פּאַקן זיך צוריק די פּראָווינצער פּאַסאַזשירן; סוחרים, פּאַרהאַרעוועטע, פּאַרחושכטע פון אַרומלויפן עטלעכע טעג, נישט דערעפּנ־דיק און נישט רוענדיק, ס'קומען כּלה־מיידלעך, פּאַרוויטלטע, צופּרידענע — זיי זענען געפּעלן געוואָרן. ס'קומען מיידלעך, פּאַרעלטערטע, פּאַרחושכטע — ווייטער גאַרנישט געוואָרן. מחותנתטעס ווינטשן זיך — זיי האָבן איינ־געקויפט כּל־טוב און אַ מתנה פּאַרן חתן. מחותנתטעס ברוגוזן זיך — ס'גע־פעלט זיי נישט דער אויסשטייער.

ס'פּאַרט אַ חתן מיט אַ שטריימל אונטערן אַרעם, ער איז זייער צו־פּרידן. אַ ידענע שלעפט זיך מיט אַ סך פּלעשלעך רפואות — פּאַרשריבענע דורך אַ דאָקטאָר; און איינע פון זיי איז אַ צולאַג פון אַ גוטן פּריינט, אַ טייערע רפואה, וואָס איז גוט צו אַלע ווייטיקן, „סאַלאַוויטישיקס אַ רע־צעפט“.

מען פּאַקט זיך אין דעם אַזוי אויך אַנגעפּאַקטן וואָגן. אַלע פּאַסאַזשירן פּאַרן אַהיים צופּרידענע, וואָס עס האָט זיך שוין געענדיקט. פּאַרמאַטערט זיך אין די עטלעכע טעג, וואָס זיי זענען געווען אין וואַרשע, קאַנען זיי נישט פּאַרשטיין, ווי וווינען דאָס מענטשן דאָס גאַנצע לעבן אין אַזאַ שטאָט, וווּ מען מוז זיך אַזוי „מוטשען“. זיי וואַלטן עס נישט אויסגעהאַלטן. זיי דאַנקען און לויבן דעם בורא, וואָס ער האָט באַשאַפּן רוזקע און קליינע שטעטלעך, וווּ עס לעבט זיך אַזוי שטיל, אָן דעם גרויסשטאַטישן הוי־האַ.

— ברוך שפּטרגי — רופן אויס די עלטערע ידענעס, ווען דער וואָגן רירט פון אַרט. אומצופּרידן זענען דאָ די יונגע; אין וואַרשע, האָבן זיי געהערט — איז דאָ אַזוי פיל צו זען און זיי האָבן גאַרנישט באַוויזן צו באַזוכן. מ'איז נאָר געלאָפּן איבער די געשעפּטן. נאָך דער חתונה — זאָגן זיי זיך צו — וועלן זיי עקסטראַ אַהערקומען.

משה זאנשיין

**
*

ערב יום־טוב האָט אין „זאָיאַזד“ זיך באַוווּזן אַן אַנדערער עולם. די פורן האָבן דעמאָלט קיין פּאַסאַזשירן פון פּראַוווּניץ נישט געבראַכט. ווער וועט דאָס אַוועקפאַרן ערב יום־טוב פון דער היים? די בויזן זענען אַנגעקומען ליידיקע צוריקצופירן געסט פון וואַרשע. זיי זענען געקומען נאָך פּאַסאַזשירן, וואָס זענען מיט אַ צייט צוריק געפאַרן קיין וואַרשע און דאָ פאַרבליבן, זיך „איינגעאַרדנט“: אַפּגעדונגען אַ האַלב בעטל אין אַ בוידעם־שטיבל, אַדער קעלער אויף מילע, וואַלינסקע און ניוסקע, אַפּגע־זוכט זיך אַ „פּראַצאַוויניע“, געאַרבעט שניידעריי ביי „יענעם“ און געוועזן מער אַרבעטסלאָז ווי באַשעפּטיקט. אַפּגעהונגערט אַ גאַנץ יאָר, האָט מען דאָך אַוועקגעלייגט אַ גראַשן צו אַ גראַשן, אַהיימצופאַרן ווי אַ „מענטש“. זיי האָבן זיך פאַרגעשטעלט, ווי די שדכנים וועלן קוקן אויף חידוש. אַלע וועלן באַווונדערן ווי שנעל ער האָט זיך אין שטאָט „דאַראַביעט“. די איי־בערגעבליבענע אין שטעטל וועלן מקנא זיין. די מיידלעך אין גאַס וועלן זיך רויטלען, ווען ער וועט דורכגייענדיק, זיך פאַרנייגן. אַ גאַנץ יאָר האָט ער געחלומט וועגן דעם יום־טוב אין דער היים, וואָס וועט אים אַפּצאָלן פאַר דעם הינטישן לעבן, וואָס ער פירט אין דער גרויסער שטאָט.

געטרייסט האָט זיך דאָס מיידל — די „דינסטמויד“ אינעם גבירישן הויז: ס'וועט נאָך קומען יום־טוב און מ'וועט זי באַפרייען אויף עטלעכע טעג, וועט זי זיך „אויסטראַיען“ אין נייעם הוט און פאַלטאַ, וואָס זי האָט געקויפט אויף וואַלווקע פאַר די לעצטע אַפּגעשפּאַרטע גראַשנס, וועט אַהיימקומען אין שטעטל, אַרויס אין גאַס שפּאַצירן און וועט קיינעם נישט דערציילן, אַז זי איז אַ דינסט. אַלע וועלן איר נאָכקוקן און באַווונדערן די „וואַרשעווער דאַמע“.

ס'פאַרט אַהיים דאָס מיידלע מיט די צעפעלעך, וואָס איז שוין באַלד אַ גאַנצע „מאַדמואַזעל“ געוואָרן. ס'איז איר געלונגען, זי אַרבעט טאַקע אין אַ בוכהאַנדלונג און לערנט זיך בוכהאַלטעריע. זי פאַרט מיט גאַנצע פּלע־נער: נאָך יום־טוב וועט נאָך אַ שוועסטער פאַרן קיין וואַרשע, נאָך דעם אַ צווייטע, ביסלעכווייז וועלן זיי אַראַפּנעמען די גאַנצע משפּחה מיט דער מאַמען בראש און מ'וועט ווערן וואַרשעווער.

ייִדיש־וואָרשע

מיט פריילעכע געמיטער קומען די ערב־יום־טוב־פּאַסאַזשירן אין זאַיאָוד. אַלע זענען צעשמייכלטע. מען טרעט אָפּ אין דער קאַוויאַרניע און די שמחה ווערט גרעסער: שוין הויבן אָן מקויים צו ווערן זייערע חלומות. די קאַוויאַרניטשקע האָט זיי דערקענט — זי דערקענט אַלע, וואָס גייען דורך איר קאַוויאַרניע — און מאַכט זיי קאַמפּלימענטן. „ווי זי זען אויס“ — שרייט זי אויס און גיט אַ פּאַטש מיט די הענט — ס'איז דאָך אַ מחיה אויף אין צי קוקן“. זי באַנוצט זיך שוין נישט מיט „דו“, ווי בעת זיי זענען געקומען צופאַרן.

„זי לאַכן נישט? — וויל זיך פאַרזיכערן דער ערב־יוב־טוב־פּאַסאַזשיר, צי מ'חוקט נישט פון אים.

— פאַרוואָס זאָל יאָך לאַכן, הלוואי קריג יאָך אַזאַ חתן פאַר מיינע טעכטער, ענטפּערט די קאַוויאַרניטשקע, מער טאַקע אין ערנסט ווי אין שפּאַס.

די פּאַסאַזשירן צופרידן פון אַזעלכע קאַמפּלימענטן, פאַרבעטן זייערע מיטפּאַרער צום בופּעט, „פּונדעווען“ אַ קיכל, אַ גלאַז זאָדע־וואַסער מיט סאַק. אַמאָל אויך אַ מצהלע מיט ווורשט און אַ גלאַז „בייעריש“ ביר.

מען זאָגט זיך „פּראַשען פּאַנאַ“ און „פּראַשע פּאַני“, מען רעדט פון געלייענטע ביכלעך, וואָס מ'האַט געבאַרגט ביי ברעסלערן אין ביבליאָטעק און מען דערציילט זיך וועגן די פּיעסעס, וואָס מ'האַט געזען אין ייִדישן טעאַטער.

דעם רעכטן קבלת־פנים קריגט מען איצט, ווען עס קומען אָן די בעלי־עגלות, די זעלבע, וואָס ביים ברענגען זיי, האָבן זיי נישט מיט די פּאַסאַזשירן קיין מחוקות. — נו, קריך אַרויף מיט דיין טלומאַק און הענג אַראָפּ די פּיס — האָבן זיי דעמאָלט אַ קאַמאַנדעווע געטון און געהייסן זיך באַצאָלן פאַרויס. היינט ווישן זיי אָפּ דאָס געזעס מיט די פּאַלעס פון זייערע קאַפּטעס און פאַרהיקען זיך, נישט וויסנדיק ווי אַזוי צו רעדן מיט די געסט: מיטן אַלטן „דו“, אָדער מיטן גרויסשטאַטישן „איר“.

— „איר דערקענט מיר נישט?“ — שאַרן זיך די פּאַסאַזשירן צו די בעלי־עגלות.

— „פאַרוואָס זאָל איך דיך נישט דערקענען, איר זענט דאָך חיים־ברוכס זונדל, נו זיצן זי, זייט־זשע מוחל“.

— האַ צלאָועס טעכטערל — רופט אויס אַ צווייטער בעל־עגלה, קיין עין־הרע, אַ „מאַמוזעל“ אויסגעוואַקסן. דאָס „מאַמוזעל“ שנירט די לי־פעלעך און פרעגט זיך אויס אויף דעם בעל־עגלהס משפּחה. — װאָס מאַכן אינעם טאַכטער? — באַמיט זי זיך צו רעדן דייטשמעריש.

— נישט קיין לייט — זיפצט דער בעל־עגלה — אַז זי זיצט דאָרט אין שטעטל און האָט זיך מורא אַרויסצורירן. זי וואָלט שוין אפשר אויך געווען אַזאַ „גראַפינע“ ווי זי. מענטשן האָבן מזל — זיפצט דער בעל־עגלה — האָבן זיי לייטישע קינדער“.

די פּאַסאַזשירן שטייגן איין, זעצן זיך אויס אויף די בענק, האַלטנדיק אויף די קני פעקלעך מיט מתנות פאַר דער משפּחה. נישט איינער פון זיי האָט אויסגעגעבן דערויף די לעצטע גראַשנס און זיצט אומרויך, נישט וויסנדיק פון וואַנען ער וועט נעמען אויף הוצאות צוריקצופאַרן קיין וואַרשע.

**

האַרט פאַר דער מלחמה האָבן שוין אויפגעהערט קומען די בוידן. זיי זענען געוואָרן אַרויסגעשטויסן דורך די אויטאָבוסן, וואָס האָבן אָנגעהויבן צו קורסירן צווישן וואַרשע און די צענדליקער ייִדישע שטעטלעך אין פּוילן. פון זאַיאַזד איז פאַרשוונדן דער ריח פון פּערד און פאַרפוילטע סעטשקע. זייער אָרט האָט פאַרנומען דער ריח פון בענזין. ס'האַט זיך געענדערט דער אויסזען פונעם זאַיאַזד און זיין נאָמען. מ'האַט אים שוין מער נישט גערופן „זאַיאַזד“, נאָר „אויטאָבוסן־סטאַציע“. די פּאַסאַזשירן זענען אָבער געווען די זעלבע פּראַווינצער יידן, די יידן פון די פּיל קליינע פּויליש־ייִדישע שטעטלעך, ביי וועמען ס'האַבן זיך פאַרדרייט די קעפּ. ווען זיי האָבן געהערט אויסרופן: וואַרשע, באַניפּראַטן־גאַס!

די נאלעווקעס

אנגעהויבן האָבן זיך די נאלעווקעס ביי דער דלוגע — אַט דער גאַס, וואָס האָט געשמעקט מיט גויישן געקאַכטן זויער-קרויט, פאַררישט אויף חזיר-פעטס, ביי דער גאַס, וואָס האָט געפירט צום „פאַווישלעדיקן“ פאַד-וואָל — די וויסל-גענגט אין וואַרשע און האָט זיך געקענט רעכענען פאַר אַ ראַנד פונעם יידישן צענטער. אויף דער צווייטער זייט דלוגע, ווי אַ פאַרלענגערונג פון די נאלעווקעס, האָט זיך געפונען די בעלאַנסקע, וואָס האָט אויך אַ גאַנץ יאָר נישט „געשמעקט“ מיט קיין יידישקייט. אַז אַלע געשעפטן זענען דאַרט יידישע האָט מען דערקענט נאָר ראש-השנה און יום-כיפור. אין די ימים-נוראים, ווען „אַ פיש אין וואַסער ציטערט אויף“, האָט זיך אַפגערופן דאָס פאַרגוישטע יידישע האַרץ.

מ'האַט מוותר געווען אויף די סוחרישע קאַלקולאַציעס, אויף דעם, וואָס „כראַביע איקס“ מיט זיין געליבטער — די אַרטיסטין „איגרעק“ וועלן טרעפנדיק דאָס געשעפט פאַרמאַכט, אַוועק בייזע און מער נישט קומען. מ'האַט אַפילו נישט געקוקט, וואָס דאָס אַנטיסעמיטישע בלעטל „שבת-גוי“ וועט צוליב דער העצע פון „סוואַי דאָ סוועגאַ פאַ סוואַיע“ (נישט צו קויפן ביי יידן) פאַטאַגראַפירן דאָס פאַרמאַכטע געוועלב און אונטער אַן אויפ-שריפט „איי ווי מאַמעלע, טאַטעלע, טשאַלנט, קוגל“ עס ווייזן זיינע לייע-נער אַלס סימן, אַז ס'איז אַ יידיש געשעפט און מ'דאַרף דאַרט נישט קויפן. ראש-השנה, יום-כיפור האָט בעלאַנסקע אַוועקגעגעבן דעם יידישן גאַט, ווער צופוס און ווער מיט זיין אייגענעם אויטאָ איז אַוועק אויף טלאַמאַצקע אין דער „דייטשער שיל“ זיך „מאַדליען“.

געווען איז דאָס אַבער בלויז אין די „הייליקע טעג“, אַ גאַנץ יאָר

משה זאנשיין

זענען די סוחרים געווען גויישע (ידישע גויים) און די קונים גויישע (אמתע גויים) איז מען נאָר אַריבערגעגאַנגען דאָס שטיקל דלוגע־גאַס — די ברייט — איז מען אַריין אין די יידישע נאַלעווקעס.

דער אָנהייב פון דער נאַלעווקעס איז נאָך געווען אַ גויישער. אין די ערשטע הייזער האָט זיך געפונען דער „אַרעסנאַל“ — די תפיסה, וואָס האָט זיך געצויגן פון דלוגע און אַריינדריייענדיק זיך אין די נאַלעווקעס, פאַרנומען אַ שטיק גאַס. גלייך נאָך דער דאָזיקער געביידע איז געווען דער הויף פון דער פייערלעשער־אַפטיילונג, וואָס האָט זיך געגרענצט מיטן „אַרעסנאַל“ און געצויגן זיך ביז דער נאַוואַליפּקי.

דאָס ביסל גויישקייט אין די יידישע נאַלעווקעס איז אָבער געווען נישט גרעסער ווי דאָס שטיקעלע נישט־פאַרשמירטע וואָנט, וואָס אַ ייד לאָזט איבער, בויענדיק אַ גרויס רייך הויז „זכר לחורבן“.

אַ זכר־לחורבן איז דאָס געווען — זאָלן יידן פון די נאַלעווקעס, פון דער דורכויס יידישער גאַס וואָס לעבט בלויז מיט יידן, אַ יידיש, פרום און טראַדיציאָנעל לעבן — נישט פאַרגעסן, אַז זיי זענען אין גלות. עס זענען דאָ גויים אויך — האָט מען זיי געוויזן, קוקט און פאַרגעסט נישט. זענען די גויים טאַקע בלויז אַ סימבאָל געווען. און ווי יעדער סימבאָל ביי אַ געזונטן לעבעדיקן מענטש, האָט ער אַרויסגערופן בלויז אַ מינוטיקן רעפּלעקס. יידן האָבן דורכגייענדיק זיך געווינטשן: „מ'זאל אויסגעלייזט ווערן פון גלות.“ ס'איז אָבער גענוג געווען, מ'זאל זיך אויסדרייען מיט די פלייצעס צו דעם ביסעלע גויישקייט. האָט מען אין זיך שוין אַריינגעאַטעמט יידישקייט.

נאַלעווקעס צוויי. ס'איז טומלדיק. צוויי יידישע שולן — מיטלשולן — אין איין הויז. אַ יינגל־שול און אַ מיידל־שול. ווער נישט מיטגעריסן מיט די הייסע בליקן פון די משהלעך, שלמהלעך און שרהלעך — און זאָל זיין אַפילו בראַנקעס, וואָס בליצן פון די יידישע חנוּדיקע שוואַרצע אויגן. בעת דער הפסקה: ביי די פענצטער פון די שולן — יידיש יונגוואַרג. פון איין זייט יינגלעך, פון דער צווייטער מיידלעך — ס'פירט זיך אַן אומ־שולדיקער פּלירט.

ס'איז פארשטענדלעך א צופאל, וואס באלד דאס ערשטע הויז פון די נאלעווקעס באגעגנט דרך מיט יוגנט. ס'ווערט דיר אבער אזוי ווארעם, אזוי גוט. פלירטעוועט, יידישע קינדער. לאכט, פרייט זיך. מעגלעך, אז א טייל פון אייך וועט מארגן גיין אויף פרעמדע דרכים, אבער די גרעסטע טייל וועט זיין מיט אונדז. און כאטש איר רעדט צווישן זיך פויליש, הערט מען נישט איין מאל דערמאנען ביאליקן, טשערניכאווסקיין, פרצן, אשן. ביים רעדן באוועגט איר מיט אייערע הענטלעך און קערפערלעך, אן איבערבלייב פון אייערע טאטעס, וואס האבן זיך געשאקלט ביי "אמר רב פפא".

אביסעלע ווייטער גייט ווידער א "פארל" — צוויי ספארט-קלובן, ווו יידישע יוגנט איבט די קערפערס, אז יידן זאלן געזונט זיין, זאלן האבן גלייכע קערפערס און געזונטע מוסקולן. קומען יידישע ינגלעך, יידישע מיידלעך, אפילו עלטערע, אזעלכע ביי וועמען עס ווייט זיך שוין א גראע האר אין קאפ. קומען ארבעטער פון ווארשטאטן, "מענטשן" פון די גע-שעפטן, שילער פון די שולן, סטודענטן פון די אוניווערסיטעטן. קומען פארשידענע יידן מיט פעקלעך אונטערן ארעם — איב-קאסטיומען, איב-מכשירים. גייען טייל אראפ אין דעם גרויסן קעלערדיקן זאל פון נאלעווקעס צוויי, ווו ס'געפינט זיך דער "מארגנשטערן". גייען טייל ארויף אויף דעם פערטן שטאק פון נאלעווקעס צוויי, ווו ס'געפינט זיך די "מכבי".

הערט זיך דורך די אפענע פענצטער פון "מארגנשטערן": "אינס, צוויי, טראגט זיך פון "מכבי" אחת, שתיים". שאלט דער ערשטער: "פריש, פריי, יובלט דער צווייטער: "חזק ואמץ". שטייען יידן אויף די גאסן, הערן זיך צו, סמאקעווען צו: "א געזונט אין זייערע בינער".

איז עפעס א נאציאנאלער יום-טוב, אדער א פאלקס-יום-טוב, בא-וויון זיך אין גאס טויזנטער ספארטלער אין זייער הלבשה. קומט פאר א פארמעסט מיט "גויישע" קלובן און עס געווינען די יידישע, ווערט די נאלעווקעס נאך האפערדיקער, נאך רחבותדיקער. דארף מען שוין טאקע צומאל — מ'זאל זיך אויסדרייען מיטן פנים צו דעם שטיקעלע "זכר-לחורבן" — פארגעסט נישט יידן, אז איר זענט אין גלות.

אפעגאנגען נאך א פאר טריט, שטייט מען פאר דער "יידישער מלוכה" — נאלעווקעס 2 א. דארטן איז דער נאציאנאל-ראט. די צענ-טראל-קאמיטעטן פון די ציוניסטישע ארגאניזאציעס: תרבות, קרן-קימת,

משה זאנשיין

קרן-היסוד. דאָרט איז די רעדאָקציע „היום“. דאָרט איז די סטודענטישע אָרגאַניזאַציע „ירדניה“, די יוגנט-אָרגאַניזאַציע „גדוד קרן קימת“.

קומען יידן, גייען יידן — יידן פון וואַרשע און פראָווינץ, יידן פון שטעט און שטעטלעך. ווער עס דאָרף צו די דעפוטאַטן — יידישע שליחים אין פוילישן סיים. ווער עס זוכט אן ארץ-ישראלדיקן דעלעגאַט — אַ גע-קומענעם אין שליחות צו איינער פון די פיל ציוניסטישע אָרגאַניזאַציעס.

ווער עס איילט זיך אויף אַ קאַנפערענץ אין בארימטן צימער נומער 16 — דעם קאַנפערענץ-זאַל פון דעם גרויסן ציוניסטישן „רעגירונגס-לאַקאַל“. ווער ס'קומט זיך באַמיען וועגן אַ פּרעלעגענט צו דעם „קרן קימת-באַזאַר“, אָדער קהילה-וואַלן אין איישישאַק, סראַצק, פּולטוסק, אָדער קאַלושין — איינעם פון די קליינטשיקע יידישע שטעטלעך, צעוואַרפּענע איבער גאַנץ פּוילן.

עס טומלט זיך אויף נאַלעווקעס 2 א. אין די צימערלעך — טיילמאַל אַפּגעשלאָסענע — ווערט געמאַכט פּאַליטיק; יידישע פּאַליטיק אין פּוילן און אפילו מער ווי יידישע.

דאָ איז אַמאָל געשאפן געוואָרן דער בלאַק פון די נאַציאָנאַלע מינ-דערהייטן. צווישן די פיל יידישע פּנימער האָבן זיך דעמאַלט דורכגע-וואָרפן אויך די פּנימער פון אוקראַינער, דייטשן, ווייסרוסן און אנדערע פאַרשטייער פון די פיל מינדערהייטן, וואָס האָבן געלעבט אין פּוילן.

דאָרט האָט מען זיך געגרייט צו וואַלן; צום סיים, שטאַטראַט, קהילה. דאָרט האָט מען זיך געגרייט צו קאַנגרעסן. און ערב-וואַלן זענען דאָרט איינגעאָרדנט געוואָרן 24-שעהדיקע מיטינגען. ס'האָט זיך נישט פאַרמאַכט די טיר פון „צימער 16“ אַ גאַנצן מעת-לעת. איין רעדנער אַראָפּ פון דער טריבונע, איז דער צווייטער אַרויף. זענען יידן אַרויס פון זאַל — נאָך עטלעכע רעפּעראַטן, זענען אויף זייער אַרט געקומען אנדערע. פאַר נאַ-לעווקעס 2 זענען געשטאַנען רייען — לאַנגע רייען יידן, וואָס האָבן געוואַלט הערן.

פאַר דעם הויז איז געשטאַנען אַ לאַנגע קייט אויטאָס, וואָס האָבן צע-פירט די פּרעלעגענטן איבער פאַרשידענע פּונקטן פון שטאַט. פון דאָרט זענען אַרויס רעדנער — יונגע און אַלטע — טייל הייזעריק שוין ווי די וואַנט, פון פיל רעדן, מ'האָט געמאַכט פּאַליטיק.

דאָ אויף נאַלעווקעס איז מען אַריינגעפאלן אינעם ווירוואר פונעם נאַלעווקער האַנדל, פון דער קאַמערץ, וואָס האָט געהאַט זיינע אייגענע פאַר-מען: אַזעלכע, וואָס איר קאַנט נישט געפינען אין קיין שום לערן-ביכער, וועלכע רעדן וועגן „קאפיטאל און אומזאַץ“, וועגן אַרבעט-געבער און אַר-בעט-נעמער, וועגן עקאנאָמיק און אירע געזעצן.

אפשר איז עס נישט קיין צופאל, וואָס ביי די „טויערן פונעם יידישן האַנדל“ — ביים אָנהויב פון די קאַמערציעלע נאַלעווקעס, האָט זיך, ווי אַ מזוזה אויף דער טיר ביי אַ פרומען ייד, געפונען אַזאַ צווייג פון האַנדל, וואָס דו קענסט נישט פאַררעכענען צו דער קאַטעגאָריע: „פראַפיט-אונ-טערנעמונגען“, נאָר באַסטיאָנען פון קולטור. דער אָנהויב פונעם האַנדלס-צענטער זענען געווען די צוויי פאַרלאַגן און ביכער-געשעפטן פון די באַ-קאַנטע משכילים, גיטלין און קאַזאַק.

צו האָט די „מזוזה“ געלייגט איר חותם אויף די נאַלעווקעס, אָדער די נאַלעווקעס האָט אַרויסגעהאַנגען די „מזוזה“, אַ פאַקט איז, אַז די גאַס איז געווען אַ געמיש פון „דן און זבולון“ — פון תורה און משא-ומתן.

האַבן נאָך אויף די נאַלעווקעס געקענט זיין בענק, וווּ דער גאַנצער פערסאָנאַל איז באַשטאַנען פון יידן מיט בערד און פיאַות, וואָס זענען גע-זעסן ביי דער אַרבעט מיט יאַרמולקעס אויף די קעפּ. בענק, געשלאָסענע אַ גאַנצן שבת, פון פרייטיק 12 אַזייגער בייטאַג.

אַ גערויש, אַ טומל אויף די נאַלעווקעס. ווער ס'קויפט, ווער ס'פאַר-קויפט, ווער ס'טוישט, זאַקן, וועש, גאַלאַנטעריע, גאַלד, זילבער, וואַליוטע, הייף אויף די נאַלעווקעס — גאַסן. אין די הייף ריזיקע הייזער. אין יעדן הויז הונדערטער צימערן. אין יעדן צימער פיר ווינקלען. אין יעדן ווינקל עטלעכע סוחרים. נישט געבליבן קיין צימער, זענען טרעפּ גוט. נישטאַ קיין אַרט אויף די טרעפּ, „בינדט מען זיך צו צו אַ שטיין“ און מ'האַלט זיך ביי די נאַלעווקעס. ווייסטו נישט מיט וואָס פאַראַ נס האַלטן זיך די שטויסן סחורה, אַנגעלייגטע אויף גאַרנישט — דער אמתער „תולה ארץ על בלימה“.

פאַרשטייסטו נישט וואָס פאַראַ קונצנמאַכער איז דער סוחר, וואָס שלעפט, ווייסט נישט פון וואַנען, בערג מיט סחורה, וואַרפט זיי אַזוי קונ-ציק, לייזט „מיליאָנען“ און פאַרוואַרפט „די וועלט“ מיט סחורה.

משה זאנשיין

קומען קונים, גייען קונים. פאקט מען, טראגט מען, פירט מען פעק. קויפט מען אלץ, פארקויפט מען אלץ. צאלן דארף מען נישט. אלץ אויפן ווארט. „כמו“, „כמעט“, „אפן“, „שלושים יום“.

פירט מען ביכער אויף „שלי שלך“. פירט מען קאנטעס: „ר' אברהם נ"י מ'זשעלעכאוו“, „ר' אהרן נ"י מ'קאזשעניץ“, און עס איז הייליק. מ'גלויבט, מ'צאלט, מ'דארף נישט קיין געריכט.

מ'איז פאריאגט אויף נאלעווקעס, פארשמייעט, אבער קיין מנחה פארגעסט מען נישט. איבערלאזנדיק דעם שטויס סחורה אויפן טיש, שפרינגט מען אראפ אין בית-המדרש פון זעלבן הויף און מ'כאפט אריין א תפילהלע.

אין יעדן הויף איז דא א שול. יעדער ווירט האט אין זיין הויף געבויט א מקום-קדוש, כאטש ער וואלט פאר דעם ארט געקאנט „מאכן גאלד“.

ווערן נישט פארשוויגן די תפילות אין די שולן א גאנצן מעת-לעת. איז דער לעצטער קדיש נאר וואס אפגעזאגט פון איין בעל-תפילה, שטייט שוין א צווייטער ביים „ברעטל“ און ס'גייט א פרישער מנין. האט ווער א „יארייט“ און פארשפעטיקט דעם מנין ביי זיך, „שפרינגט“ ער צו אויף נאלעווקעס 15 אדער 17. ער וועט שוין זיין חוב דעם פארשטארבענעם „אפצאלן“ — ער וועט נאך באווייזן א קדיש.

עס זענען שוין דא אויך מאדערנע סוחרים אויף נאלעווקעס. עס בא-וווייזט זיך א שילדל: „דאם האנדלאווי“ פון דער פירמע „ג“, מיט גרויסע שווי-פענצטער, מיט בוכהאלטערן, מיט גראבע ביכער מיט „דעבעט, קרעדיט“.

ס'טרעפט זיך, עס באנקראטירט אזא סוחר, לאכן יידן און דערציילן אנעקדאטן וועגן א ייד, וואס האט כל ימיו געשריבן אויף דער וואנט זיין „שלי שלך“. ער האט חתונה געמאכט טעכטער און געפירט א שיינ לעבן, ביז ער האט צוגענומען א בוכהאלטער, האט ער... באנקראטירט.

יידן לאכן, כאטש נאך דעם איינעם „מאדערנעם“ באווייזט זיך שוין א צווייטער, א דריטער. די „דאם האנדלאוויס“ ענדערן אבער נישט דעם פריצוף פון די נאלעווקעס. אויך זיי זענען געשלאסן שבת אזוי גוט ווי אלע אנדערע געשעפטן. און אויך זיי מוזן צולענען די טיר, ווען אויף די נאלעווקעס — נישט געדאכט זאל עס זיין — גייט דורך א לוויה, צוזאמען מיט

די סוחרים גייען די "קופצעס" — די אייגנטימערס פון די "דאם האַבן-דלאָווי" — אַרויס פון זייערע געשעפטן, גייען נאָך צען טריט און באַגלייטן דעם מת צו זיין אייביקער רו.

אין דעם טומל פון די נאַלעווקעס האָט זיך אַריינגעקליבן אַ יידישע רעדאַקציע. דער באַקאַנטער און פאַרשפּרייטער "מאַמענט" האָט זיין זיץ-אַרט געהאַט אויף נאַלעווקעס 38. פלעגן דורך די רושיקע נאַלעווקעס דורכשפּאַצירן גרויסע מענטשן, ליטעראַטן, שרייבער און דיכטער. יידישע סוחרים האָבן אויפגעשיינט "נשמה-יתירהדיק", געלאָזט שטיין דעם קונה און געלאָפן נאַכקוקן; וואָ, סעגאַלאָוויטש, וואָ, וואָ, נח פּרילוצקי, הלל צייט-לין, זלמן שניאור. און עס איז אַוועק אַ שמועס וועגן לעצטן אַרטיקל פון דעם דורכגעגאַנגענעם שרייבער, וועגן לעצטן ליד פונעם דיכטער, האָט זיך אַריינגעמישט דער "מענטש", וואָס עס איז אים נישט געפעלן דער "נישט-פּראַלעטאַרישער צוגאַנג" פונעם בעל-הבית. איז אַוועק אַ דיסקוסיע.

צו דער דיסקוסיע האָט אַלע מאָל געמאַכט אַ סוף דער קונה — אַ פאַרשמייעטער פּראָווינצער סוחר, אַדער שפּיליטער, וואָס איז קומענדיק קיין וואַרשע געווען אַזוי פאַריאַגט, אַז ער האָט אפילו נישט באַוויזן אויפֿ-צוועסן דאָס ברויט מיט דער ציבעלע, וואָס ליגט שוין ביי אים אין טאַש צוויי טעג — געברענגט מיט זיך פון זיין שטעטלע גאַרוואַלין אַדער פּולאַוו.

פאַריאַגט איז דער פּראָווינצער געווען. הויך די צענדליקער געשעפטן, וואָס ער האָט באַזוכט אויף די נאַלעווקעס, האָט ער נאָך געהאַט צו דער-ליידיקן קהלשע ענינים, געמוזט לויפן צום "פּאַסעל" אויף נאַלעווקעס, צום רעדאַקטאָר — נאַלעווקעס 38, און אַמאָל אויך אויף טלאָמאַצקע 13, איינלאָדן אַ ליטעראַט אויף אַן "אָונט" אין שטעטל.

אויך דער פּראַלעטאַריאַט איז נישט אָפּגעשטאַנען. אויף דער צוויי-טער העלפט נאַלעווקעס זענען געווען עטלעכע פּראָפּעסיאָנעלע פאַראיינען, די בונדישע נאָדל- און מעטאַל-פאַראיינען אויף נאַלעווקעס 34, דער פּוע-לי-ציוניסטישער בוי- און טראַנספּאָרט-פאַריין אויף נאַלעווקעס 35, און די אומלעגאַל-רויטע" טעקסטיל-"בירזשע" אויף די טראַטוואַרן פון די נאָ-לעווקעס. האָט רויט זיך דאָרט אָפט באַוויזן. רויט, פון די פיל רויטע פּראַ-

משה זאנש"ן

לעטארישע פענער, וואס האבן געפלאטערט ביי יעדער מאניפעסטאציע און ארבעטער יום-טוב.

שטארק זענען די פאראיינען געווען. ארגאניזירט בעסער, ווי ביי די אומות-העולם.

איז די נאלעווקעס אפט געווען אן עדות פון ריזיקע מאניפעסטאציעס, מיטינגען און פארזאמלונגען. האט די נאלעווקעס געזען טויזנטער יידישע ארבעטער שטראמען צו זייערע פאראיינען. האט די נאלעווקעס געהערט דאס מעכטיקע געזאנג פון גלויבן און האפנונג, און דאס וועט זיין שוין דער לעצטער און אנטשידענער קאמף.

**

פרייטיק פארנאכט איז אויף די נאלעווקעס שטיל געווארן. די גע-
שעפטן זענען געשלאסן געווארן. די באלעבאטים מיט זייערע „מענטשן“
זענען אוועק אהיים. די „שומרי שבת“ האט שוין נאכקאנטראלירט די היף
און אהיימגעיאגט דעם לעצטן פארשפעטיקטן סוחר. האט די גאס אויס-
געזען ווי אפגעשטארבן.

צו „תחית המתים“ איז זי אויפגעשטאנען פרייטיק פארנאכט, נאכן
טראדיציאנעלן פרייטיק-צורנאכטיקן טיש.

די גאס פלעגט ווערן פול מיט יידן, וואס האבן זיך געאיילט צו כאפן
רוחניות. פרומע יידן זענען געגאנגען הערן דעם מטיף אין שול „סיני“ —
נאלעווקעס 2, אדער דעם מגיד אין „חברה שס“ — נאלעווקעס 37. נא-
ציאנאל-געשטימטע יידן זענען געגאנגען הערן א ציוניסטישן רעדנער
אויף נאלעווקעס 2א'. ארבעטער האבן געשטראמט צו הערן פאליטיק אין
„מארגעשטערן, אדער אין אנדערע פאראיינען.

האט די העברעיִשע יוגנט געאיילט זיך אין „הפינה העברית“ אויף
פשעיאוד, לעבן די נאלעווקעס. און גייענדיק האט זיך „אונטערגעבאמקעט“
א ניגון אזוי זיך — נישט ווילנדיק — סתם פון רחבות וועגן.

**

„על אלה אני בוכיה.“ שטייט אן איזערנער סלופ — דארט ווו עס איז
נאלעווקעס 2 געווען — אן איבערבלייב פון דעם גרויסן „סימאנס פאסאזש“.

יידיש-וואָרשע

שטייט ער — דער סלופ — און פון ביידע זייטן שטאַרצן אַרויס צוויי איי-
זערנע פליגל ווי אויסגעשפרייטע הענט. זעט ער אויס — דער סלופ —
ווי ער וואָלט זיך געבויגן אַ וויינענדיקער איבער די חרובע נאַלעווקעס.
שטייען נישט ווייט פון אים עטלעכע ביימער, אָפּגעסמאַלעטע — אַ
זכר פונעם קראַשינסקי-גאַרטן.

דאָס זענען די איינציקע עדות פונעם לעבן און אומקום פון די יידישע
נאַלעווקעס. ווען דו דרייסט זיך אויס צו זיי מיט דער פלייצע זעסטו, אַז
די „גויישע וואַנט“ — די וואַנט פונעם „אַרסענאַל“ — איז געבליבן גאַנץ.
זי איז געבליבן אַ זכר-לחורבן.

שוין נישט אַלס „סימבאָלישער זכר“, נאָר אַ ריכטיקער זכר — צום
חורבן נאַלעווקעס.

גענשע-גאס

גענשע-גאס איז געווען דאס הארץ פון מאָנאָפּאָקטור-האַנדל. זי האָט אין זיך אַרײַנגעזאַפּט די אויסאַרבעטונג פון אַלע פּוילישע אינדוסטריע-צענטערן און פּונאַדערגעטראַגן זי אין די פאַרוואַרפּנסטע ווינקעלעך פון פּוילן און פון שכנותדיקע לענדער. קיין וווינונגען זענען אויף דער האַנדלס-טייל פון גענשע נישט געווען. יעדעס געוועלב, צימער און קעלער איז געווען אַ מאָנאָפּאָקטור-געשעפט, אַנגעשטאַפּט פון דער פּאַדלאַגע ביזן סוף פּיט מיט שניט-סחורות. אַפילו אין די הייזער, אונטער די טרעפּ פון איין שטאַק צום צווייטן האָט מען געהאַנדלט מיט מאָנאָפּאָקטור. פּלעגט אַלעמאַל אויף גענשע גאַס זיין אַ גערודער פון סוחרים און הענדלער, מעקלערס און קאַמיסיאָנערן, פאַבריקאַנטן און האַנטווערקער, פּורמאַנעס און טרעגערס. אויף גענשע האָט מען אַנגעטראָפּן יידן מכל המינים: גבירים, וואָס מאַכן מסחר און קבצנים וואָס דרייען זיך ביים מסחר. יידן שטאַטישע און שטעטלדיקע פון גרויס-פּוילן, פון קליין-פּוילן און ליטוואַקעס מכל המינים — פון ביאַליסטאַקער „ליטוואַקעס“ ביז ווילנער, באַראַנאוויטשער און גראַדנער. יעדער מיט זיין אויסשפּראַך, מיט זיין דיאַלעקט און מיט זיינע העויות. האָט די גאַס אויסגעזען, ווי אַן אויסשטעלונג פון אַלערליי יידן. אַרום די יידן, וואָס זענען געקומען פון אַלע עקן פּוילן, האָבן זיך געפאַרעט די סוחרים און אַנגעשטעלטע פון גענשע-גאַס און האָבן זיך באַמיט צו רעדן מיט יעדן אויף זיין שפּראַך און דיאַלעקט. האָט זיך גע-שאַפּן אַ ספּעציעלער גענשער ייִדיש, אַ שפּראַך פון חצי ייִדיש, פּאַלאָווינע רוסיש, פאַרבאַקט מיט פּויליש און מיט ווערטער, וואָס נאָר אַ גענשער סוחר און אַנגעשטעלטער האָבן זיי פאַרשטאַנען.

— זאָלסט אים גוט באַהאַנדלען — האָט אַ סוחר אַ זאָג געטון צו זיין אָנגעשטעלטן, ווען ס'האָט זיך באַוויזן אַ פּראָווינצער סוחר, וועמען ער האָט אָפּגעשטעקט אַ ברייטן שלום-עליכם. — זאָלסט אים רעכענען „ער-דעהאַ“-פּרייזן, ערשטער סאַרט.

— איר זאָלט געדענקען — האָט דערנאָך דער פּראָווינצער דער-מאַנט כסדר דעם משרת — אייער בעל-הבית איז מיין בעסטער גוטער פּריינט און איר זאָלט מיר רעכענען די אמתע „ערדעהאַ“-פּרייזן. ער האָט נישט געוואָסט, אַז „ערדעהאַ“ זענען ראשי-תיבות ר. ד. ה., וואָס הייסט: „רייס די הויט“.

נישט אין רייסן די הויט איז געאַנגען דעם סוחר פון גענשע-גאַס. ער האָט זיך דווקא געלאָזט באַנגיגענען מיט די קלענסטע רווחים און קיי-נער האָט מיט אים נישט געקאַנט קאַנקורירן. געאַנגען איז אים נאָר אינעם ווייץ, אויף גענשע-גאַס האָט מען ליב געהאַט פּריילעכקייט און גאַנץ אַפט האָט מען נישט געקאַנט אונטערשיידן וואָס דער סוחר איז אויסן, דעם מסחר אָדער די לעבעדיקייט אַרום אים.

מסחרן האָט מען געקאַנט אויף גענשע-גאַס כמעט אַ קיילעכיקן מעת-לעת. זיבן אַזייער אַוונט האָט מען געמוזט שליסן די קראַמען, ווייל די פּאַליציי האָט געצווונגען. האָט מען לפנים פאַרמאַכט די טירן צו דער שעה, און אַז אַ קונה איז געקומען שפעטער, און אַפילו גאַנץ שפעט אין דער נאַכט, האָט ער נאָר געדאַרפט אַנקלאַפּן און אַריינשרייען „עפנט אַ משלנו“. באַלד האָט זיך געעפנט אַ טירל און ער האָט געקאַנט קויפן וואָס דאָס האַרץ האָט נאָר געגלוסט. ס'פלעגט אַמאָל טרעפן, אַז אַ „זעקס“ — אַ פּאַליציאַנט — האָט זיך אויסגעלערנט דעם „סעזאַמי, עפן זיך“, האָט ער אַריינגעשריגן „משלנו“ און מען האָט פאַר אים געעפנט די טיר. דער פּאַליציאַנט איז אַריין אין געשעפט, געביזערט זיך, וואָס מען ברעכט דאָס געזעץ. אַרויסגענומען פון טאַש אַ נאַטיץ-ביכל און גענומען עפעס שרייבן. און געענדיקט האָט זיך דאָס שטענדיק דערמיט, אַז ער וועט אַריינקומען מאַרגן בייטאַג. טיילמאָל פלעגט מען אים דערמאַנען, אַז ער איז ערשט נעכטן געווען אין געשעפט און ער פלעגט אַ פאַרשעמטער זיך פאַר-ענטפערן, אַז ער האָט פאַרגעסן.

שבת האָט די גענשע-גאַס געענדערט איר פנים. די הכנות צום שבת

משה זאנשיין

האָבן זיך אָנגעהויבן נאָך פרייטיק, דעמאָלט זענען שוין קיין פראָווינצער סוחרים נישט געקומען, האָבן זיך אַ לאַז געטון איינצל־קונים, וואָס האָבן געוואָלט אויסנוצן דעם פרייען טאָג אין די הורטאָווינעס, אויף צו כאַפן מציאות. צו די דאָזיקע קונים האָט זיך דער בעל־הבית נישט אַריינגע־מישט, און אויך נישט דער עלטערער משרת. זיי פלעגן זיך שוין סתם אַרומדרייען און צום פסוק זענען צוגעלאָזט געוואָרן די „ינגלעך“ — יונגע משרתים וואָס האָבן באַקומען די מעגלעכקייט אַרויסצוווייזן זייער בריהשקייט. די יונגע חברה האָבן באַוויזן, אַז זיי שטייען נישט אָפּ פון די דערוואַקסענע און לצעווען נישט ערגער פון זיי.

— קריך אַרויף אויף דער שטול — פלעגן זיי באַפעלן אַ פויער, וואָס איז געקומען קויפן סחורה אויף אַ פאַר הויזן. — מ'דאַרף דיר אויסמעסטן צו וויסן וויפיל סחורה דו דאַרפסט האָבן. דער פויער איז אַרויף אויף דער שטול און עטלעכע ינגלעך האָבן אים אויסגעמאַסטן מיט הילצערנע מעטערס — די לענג און די ברייט. אַ צווייטן קונה פלעגט באַדינען אַ „טויבער“ משרת, און ביז זיי זענען דורכגעקומען וועגן פרייז פון דער סחורה, איז דער קונה שוין געווען הייזעריק ווי די וואַנט. ערשט ביים אַוועקגיין פלעגט ער זיך דערוויסן, אַז ער האָט בחינם געשריגן, ווייל דער משרת הערט נישט ערגער פון אים.

פרייטיק פאַרנאַכט זענען די געשעפטן געשלאָסן געוואָרן און די באַ־וועגונג אויף דער גאַס האָט זיך אינגאַנצן אָפגעשטעלט. ווען נישט דער טראַמוויי, וואָס האָט דורכגעשניטן די גאַס, וואָלט מען זיך געקאַנט אַוועק־לייגן אין דער מיט פון וועג און נישט געשטערט ווערן פון קיינעם. אפילו די גוים וואָס פלעגן קויפן אויף גענשע־גאַס האָבן געפילט דעם ערב־שבת. זיי האָבן זיך אַזוי געאיילט, ווי זיי וואָלטן געמוזט לויפן צו קבלת־שבת.

דעם גאַנצן שבתדיקן טאָג איז די גאַס געווען ווי אָפגעשטאַרבן. מען האָט כמעט נישט געזען קיין דורכגייער. דער טראַמוויי האָט זיך נאָר אָפ־געשטעלט ביי דער סטאַציע אויף אַ סעקונדע און באַלד ווייטער געלאָפן, ווי ער וואָלט זיך געשעמט וואָס ער פאַרט אום שבת.

אַ ספעציעלן אויסזען האָט די גענשע־גאַס געהאַט זונטיק. די גע־שעפטן האָט מען נישט געטאַרט עפענען צוליבן מלוכהשן רו־טאָג, אָבער שווער איז געווען פאַר אַ סוחר צו רוען דריי טעג, האָט ער זונטיק גע־

לאָזט הענגען די שלעסער אויף די פראַנט-טירן און איז אַריין אין גע-
שעפט דורך אַ הינטערשטן אַריינגאַנג פון הויף.
זונטיק האָט זיך דער מסחר נישט אָנגעהויבן באַלד אין דער פריי,
ווי אין אַנדערע טעג, אָבער די סוחרים און משרתים האָבן זיך שוין פון
פרימאָרגן אָן געפונען אין גאַס. זיי האָבן זיך געטראָפן מיט אַנדערע סוחרים
פון דער גענשע און געכאַפט אַ שמועס. די טראַטואַרן זענען פול געווען
מיט שפּאַצירנדיקע, וואָס האָבן זיך איבערגעגעבן נייעסן פון עולם המסחר,
דיסקוטירט איבער איטשעלעס פרייטיקדיקע „פּאַליטישע וואָך“, דערציילט
זיך מעשיות, געשעענישן און אַנעקדאָטן. דאָס געלעכטער האָט זיך געלאָזט
הערן איבער דער גאַנצער גאַס. אַלע האָבן זיך געפילט ווי איין משפּחה
און אַריבערגערעדט צו זיך פון איין טראַטואַר צום צווייטן אויפן הויכן קול.
אַז ס'איז געשען עפעס מיט אַ סוחר פון גענשע-גאַס, ער איז פאַר-
אַרעמט געוואָרן, אָדער עס האָט זיך געטראָפן אַן אַנדער אומגליק — האָבן
גענשער יידן נישט געלאָזט פאַלן קיין חבר. עטלעכע סוחרים זענען אַרויס
אין גאַס אַ זונטיקדיקן פרימאָרגן און דורכגייענדיק דעם טראַטואַר צו-
נויפגענומען אַ געהעריקן סכום. קיינער האָט נישט אָפּגעזאָגט, געגעבן
מיט אַן אָפענער האַנט און מ'האָט דעם געפּאַלענעם צוריקגעשטעלט אויף
די פיס.

אין די פאַרמיטאָג-שעהן האָבן זיך אָנגעהויבן באַווייזן פראָווינצער
קונים. די סוחרים זענען מיט זיי פאַרשוונדן אין די געשעפטן. די יינגלעך
זענען געבליבן אין דרויסן, זיי האָבן פאַרלייגט די שלעסער אויף די טירן
און געשטעלט זיך אויף דער וואָך. ווען אויף דער גאַס האָט זיך באַוויזן
אַ פּאַליציאַנט, האָבן די יינגלעך אויפגעהויבן אַן אַליאַרם, זיי האָבן גע-
רופן „חושך“ און דאָס איז פאַר די סוחרים אינעווייניק אין די געשעפטן
געווען אַ צייכן אויסצולעשן די לאַמפן און נישט צו קלאַפן אין די טירן.
דער „חושך“-אויסגעשריי איז שוין פיל פּאַליציאַנטן אויך געווען
באַקאַנט און זיי פלעגן זיך אויפגערגוטע לאָזן אין געיעג נאָך די שרייערס.
די יינגלעך זענען שטענדיק געווען פלינקער און פלעגן זיך אַרויסדרייען
פון די נאַכיאָגערס הענט. געווען אויך פּאַליציאַנטן, וואָס פלעגן אַריינקו-
מענדיק אין די הייף, זיך נישט יאָגן נאָך דער חברה. זיי האָבן נאָר גע-
בעטן די יינגלעך איבערצוגעבן די באַלעבאַטיים, אַז זיי זענען דאָ דעם

היינטיקן זונטיק געווען „חושך“ און נישט געטשעפעט זיך צו קיינעם. אַרומדרייענדיק זיך אין די זונטיקדיקע טעג אויף די גענשער היף, פלעגן די יינגלעך אַפטון לצנישע שפיצלעך:

ווען ס'איז אין פילהאַרמאַניע געווען אַ גוטער פרימאַרגן-קאַנצערט, וועלכן זיי האָבן געוואַלט הערן, האָט זיך צונויפגענומען אַ גאַנצע חברה און האָבן אַ הילך געטון „חושך“: נישט קלאַפן ביז מיר וועלן מעלדן, אַז מען קאָן שוין עפענען. אַפגעזאַגט דעם פסוק, זענען זיי אַוועק אויפן קאַנצערט. די באַלעבאַטיים און קונים, מיינענדיק אַז פּאַליציי איז דאָ אין הויף, זענען געזעסן שטיל אין די פאַרמאַכטע פינצטערע געשעפטן און מורא געהאַט זיך צו רירן. ווען ס'האַט זיך געענדיקט דער קאַנצערט, זענען די יינגלעך צוריקגעקומען און גלייך אַ הילך געטון: מ'קאָן שוין עפענען, און האָבן אַרױסגעלאָזט די פאַרחושכטע אַרעסטאַנטן.

אַמאָל אין אַ זונטיקדיקן טאָג פלעגט זיך צו אַ פּראָווינצער יידן, וואָס איז געגאַנגען מיט אַ פעקל אונטערן אַרעם, אונטערשאַרן אַ יינגל און אַ זאָג טון: פעטער, קוקט זיך נישט אום און ציט. דער פּראָווינצער, מיינענדיק, אַז ס'גייט נאָך אַ פּאַליציאַנט, און ער קאָן אים נאָך פּרעגן ווו ער האָט זונטיק געקויפט די סחורה, איז אַריין אין אַ טויער און געצויגן אין איין אַטעם ביזן פינפטן שטאַק. ווען דער ייד איז נאָך אַ האַלבער שעה צוריק אַרויס פון הויז, האָבן די חברה צוגעגרייט פאַר אים אַ פּריש שפיצל: לעבן הויז איז אויף דער ערד געלעגן אַ געלט-בייטעלע. דער פּראָווינצער האָט אַ קוק געטון צי קיינער זעט נישט און געוואַרפן זיך אויף דער מציאה. אין דער זעלבער מינוט האָט אַ יינגל, וואָס איז געווען באַהאַלטן אין אַ דערנעבנדיק הויז, געגעבן אַ צי ביי אַ שטריקל, צו וועלכן דאָס בייטעלע איז געווען צוגעבונדן און די מציאה האָט גענומען לויפן. ערשט דעמאָלט האָט זיך דער ייד געכאַפט, אַז ער איז די גאַנצע צייט געווען אַ קרבן פון דער וויסער חברה, און האָט געצויגן אויף אַן אמת.

**

די זונטיקן זענען אויסגענוצט געוואָרן דורך פארשידענע אַרגאַניזאַציעס און פאַרטייען. די זעלבע שפילעוודיקע יינגלעך פלעגן זיך צונויפ-קומען אין די היף בשעת ס'איז געווען „חושך“ און אויסהערן ופּעפּראַטן

יידיש-ווארשע

וועגן נאציאנאליזם, סאציאליזם און קאמוניזם. פ'זענען געפירט געווארן דיסקוסיעס מחמת די אנגעשטעלטע פון גענשע גאס זענען געווען אנגע- שלאסן אין די פראפעסיאנעלע פאראיינען און פארטייען, וואס האבן גע- הערשט אויף דער יידישער גאס. אן 1טן מאי פלעגט די גאס זיין באזעצט דורך פאליציי און דאך זענען פארגעקומען דעמאנסטראציעס פון אלע דער- לויבטע און נישט-דערלויבטע ארבעטער-ארגאניזאציעס.

**

ביים עק גענשע ווו ס'פלעגט אמאל דורכשניידן די זאמענהאף-גאס, שטייט א דענקמאל, אוועקגעשטעלט צום אנדענק די געפאלענע העלדן פון ווארשעווער געטא. צופוסנס פונעם דענקמאל ברענט א ליכט — א גר- תמיד. דאס פלעמעלע פונעם ליכטל איז דאס איינציקע לעבעדיקע אינעם טויטן ארום. דאס איז דאס איינציקע וואס דערמאנט, אז אמאל איז דא א לעבן געווען.

ייִדיש־וואָרשע

פאַרם. דאָרט זענען נאָך געווען געשעפטן פון „תכשיטי־נישים“, וועש, זאַקן, גאַלאַנטעריע און פאַרפום, וווּ יידן מיט לאַנגע בערד האָבן פאַרקויפט און געקויפט ווייבערישע וועש־טיילן, נישט וויסנדיק צומאַל צו וואָס זיי נוצן.

דאָ האָט נאָך נישט געהייסן פראַנצישקאַנער, נאָר „ראַג נאַלעווקעס און פראַנצישקאַנער“, מיט אַ דרוק אויף „ראַג נאַלעווקעס“. ס'הייסט, אַז די סוחרים זענען נישט קיין פראַנצישקאַנער, נאָר נאַלעווקער.

די „נאַלעווקער“ האָבן גאַרנישט צו די „פראַנצישקאַנער“. לעדער איז אַ מסחר גלייך מיט אַלע מסחרים. מ'קאָן אויך קויפן עולם הבא און עולה הזה. האַנדלען, פאַרדינען, חתונה מאַכן קינדער און טון מצוות און מעשים טובים. יידן „מפונקים“ וועלן זיך אָבער נישט פאַרנעמען מיט דעם „גראַבן“ לעדער־מסחר. ווי זאָגט די גמרא: די וועלט דאַרף סיי גאַרבעריי, סיי בשמים, אָבער וויל איז דעם וואָס פאַרנעמט זיך מיט בשמים און נישט מיט גאַרבעריי. קיין „נאַלעווקער“ וועט נישט רעדן שלעכטס אויף זיין שכן פון פראַנצישקאַנער. וואָס זאָל ער זאָגן, אַז אַ ייד אַ בעל־צדקה איז ער, „אויף אַלע ייִדישע קינדער געזאָגט“. ס'וועט קיין ייד פאַר זיינס אַ גראַשן נישט שטאַרבן, נאָר דער עצם־מסחר איז אַ פאַרגרעבטער. קודם־כל — דער ריח, וואָס הערט זיך פון דעם לעדער און וואָס יעדער סוחר זאָפט אים איין און טראַגט אים מיט זיך אַפילו ווען ער טוט זיך איבער די בגדי־שבת און קומט צו מענטשן.

באַזונדערס האָט דאָס אויסגעמישט זיין תמיד מיט טרעגערס און פורמאַנעס און דאָס טראַגן די גראַבע שווערע לעדערס אַראָפּ און אַרויף אויף די פורן און וועגענער געמאַכט פונעם לעדער־הענדלער האַלב אַ סוחר, האַלב אַ טרעגער. ס'זענען געווען לעדער סוחרים, יידן חסידים, וואָס זענען אויף די יום־טובים געפאַרן צום רבין אַנגעטון אין זיידענע זשופיצעס און שטריימלעך, געגעבן פדיונות און „געזעסן ביים טיש“, גע־כאַפט מיט התמדה שיריים און דעם רבינס תורה, אָבער פון צייט צו צייט איז געווען אַ מכשול: נישט ווילנדיק האָט ער זיך אַרויסגעכאַפט מיט אַ וואָרט, וואָס ער האָט געהערט אָדער באַנוצט, זייענדיק מיט טרע־גערס און פורמאַנעס. ער פלעגט צוזאָגן אויסצוהיטן זיך, נישט צו רעדן קיין גראַבע רייד אַפילו מיט די יונגען. אָבער איז עס דען מעגלעך?

משה זאנשיין

אָט דערמאָנט ער זיך וואָס מען דערציילט וועגן דעם „אַלטן“, זכרונו לברכה, דעם זיידן פונעם היינטיקן רבין נ"י: ערב יום-כפור, ס'איז שוין מנחה-צייט, אַלע חסידים זענען זיך שוין צונויפגעפאַרן. דער רבי האָט שוין אָפגענומען ביי אַלע שלום עליכם, זיצט ער ביים פענצטער און קוקט אַביסל אַרויס. אין דעם קומט אָן אַ פאַרשפּעטיקטע פּור מיט חסידים. די יידן זענען צעשראַקענע, זיי זאָלן חלילה נישט פאַרשפּעטיקן געבן דעם רבין „שלום“. מען דאַרף נאָך פאַר דעם גיין אין מקוה. דער פּורמאַן לאָזט זיי אָבער נישט אַוועק; ווייל זיי איילן זיך, ווייל ער דאָס אויסנוצן און פאַדערט אַ הויכן פּרייז פאַר דער „יאָדע“.

די חסידים, אַרעמעלייט, בעטן זיך ביי אים: ס'זענען זייערע לעצטע גראַשנס, השם-יתברך וועט אים ממלא זיין. אָבער עס העלפט נישט. אין דעם גיט „דער אלטער“ זכרונו לברכה אַ לויף אַרויס און נעמט רעדן מיט דעם פּורמאַן דבורים, וואָס אוון לאַ שמעה — דאָס אויער האָט נאָך אַזעלכעס נישט געהערט. די חסידים זענען נבהל ונשתומם: ס'טייטש? דער רבי זאָל אַזוי רעדן? אָבער מען האָט מורא צו פּרעגן.

מוצאי יום-כפור האָט זיך אַ חסיד איינגעשמעלט און געפּרעגט: — חיתכן, רבי? — און „ער“ ז"ל האָט אים דערויף געענטפּערט: — אַז איר וועט רעדן מיט אַ גרעק טערקיש, אָדער מיט אַן ענגלענדער רוסיש וועט ער דען שולדיק זיין, וואָס ער ענטפּערט נישט? ער פאַרשטייט נישט, וואָס איר ווילט פון אים. איר האָט דעם פּורמאַן דערציילט וועגן מקוה, שלום-עליכם, קדושת-היום — האָט ער אייך נישט פאַרשטאַנען. אָבער, אַז איך האָב אים געגעבן צו פאַרשטיין אויף זיין לשון, איז ער טאַקע גלייך מרוצה געוואָרן און האָט אייך אָפגעלאָזט.

**

די גרעסטע טייל סוחרים זענען געווען האַלב-טרעגער, האַלב-סוחרים. געוועזענע משרתים, וואָס האָבן זיך „דאַראַביעט“ — זיי זענען רייך געוואָרן, אַרבעטנדיק ביי „יענעם“ און טראַגנדיק די פעלן-לעדער. די לעדער-סוחרים זענען ס'רוב געווען פאַרגרעבטע יידן. זיי האָבן זיך אָבער באַמיט „אויסצופיינערן“: געשטיצט געזעלשאַפטן, צדקה-

יִיִשׁ־וואַרשע

חברות, גמילת-חסדים-קאָסעס, רבילעך, „איניקלעך“, „אַפגעקומענע“, נשרפים און סתם אַרעמעלייט. זיי האָבן זיך באַמיט בילדן די קינדער, געשיקט זיי אין די „שקאַלעס“ און אוניווערזיטעטן, זיי זאלן ווערן דאָקטורירן, אינזשניערן, אַדוואָקאַטן. זענען אויף פראַנצישקאַנער גאַס געווען צוויי וועלטן; טאַטעס און מאַמעס לעדער-סוחרים, פעסטע יידן מיט ברייטע פלייצעס און שווערע טריט, וואָס האָבן זיך באַמיט אַריינצוקומען אין דער בעסערער געזעלשאַפט; קינדער — שילער, סטודענטן אַדער נאָר-וואָס געענדיקטע, וואָס האָבן געדינט ווי אַ בריק צו דער „בעסערער“ געזעלשאַפט. טאַטע-מאַמע האָבן מיט די קינדער פאַרבונדן אַלע חלומות: מען וועט זיך משדך זיין מיט מיוחסדיקע משפחות און מ'וועט זיך אַליין אויך איינקויפן אין יחוס.

**

אין די הייף פון פראַנצישקאַנער זענען געווען אַלטע הייזער מיט לאַבריינטן און קאַרידאָרן, שטיבלעך, בוידעמער און קעלערס. דאָרט האָבן געוויינט בעלי-מלאכות — יידן אַרעמעלייט מיט גרויס משפחות, מיט פיל קינדער. דאָרט האָט מען אויסגעאַרבעט לעדער-גאַלאַנטעריע, טויזנטער און טויזנטער בייטעלעך זענען דאָרט געמאַכט געוואָרן. טויזנטער און טויזנטער פאַסעקלעך און שעלקעס, טשעמאַדאַנעס און פאַרטפּעלן.

האָבן טויזנטער יידישע קינדער, אויסגעבלייכטע מיט איינגעפאַ-לענע בריסטלעך, גענייט און געקלאַפט די „פּוילישע“ גאַלאַנטעריע-אויס-אַרבעטונגען און אַריינגעזויגן אין זיך דעם געשטאַנק פון פייכטע קע-לערס און געגאַרטע לעדערס.

**

אין די אַוונטן איז די פראַנצישקאַנער גאַס אַפגעשטאַרבן. ס'האָבן זיך פאַרמאַכט די קראַמען, פאַרלאָשן די ליכטער אין די שווי-פענצטער און ס'האָט זיך אַפגעשטעלט די באַוועגונג.

אין די שפּעטע נאַכט-שעהן האָט די גאַס צוריק אויפגעלעבט. אויף פראַנצישקאַנער זענען געווען חתונה-זאַלן. דאָרט האָבן יידן צונויפגע-פאַרט זייערע ראי-לחופהדיקע זין און טעכטער און פאַרקנסט זיי כדת

משה וישראל. פלעגט זיך הערן אין די שפעטע נאכט-שעהן אַ "קול חתן וקול כלה"-געזאנג, ווען מ'האט געפירט דעם חתן צו דער חופה, באגלייט פון צענדליקער יונגעלייט, מיט געפלאכטענע ליכטלעך אין די הענט. האט זיך געהערט אַ ריטמישער טיק-טאק פון צענדליקער פערד-קאפיטעס, וואס האבן אויף דראַזשקעס געפירט די חתונה-געסט צום זאל. האט זיך געהערט אַ "האַפקע"-מאַרש, אויסגעשפילט פאַר אַ חשובן גאַסט פון די כלי-זמרים, וואס האבן אָפגעוואַרט ביים טויער פונעם זאל. פלעגט זיך הערן דאָס כליפּען פונעם פידעלע, בעת מען האט חתן-כלה אונטער דער חופה געפירט און דאָס קול פונעם ברחן, וואָס האט דערמאָנט די הייליקייט פון דעם מאָמענט.

טיילמאָל פלעגט די פראַנצישקאָנער אָנגעפראָפט ווערן מיט יידן-חסידים, וואָס האָבן געוואַרט, אָנגעטוענע אין די זידענע זשופּעצעס און שטריימלעך אויף דער גאַס. אַ ליל-שימורים ביי זיי היינט. ווי קאָן מען דען אַהיימגיין שלאָפן? היינט איז אַ חתונה ביי ר' חיים אלימלך. ער האט זיך משדך געווען מיטן רב ברוך בצלאל. אויף דער חתונה זענען געקומען: "ער זאל לעבן" פון גער, דער סטריקעווער נ"י, דער ראַדזימינער, וואָ-לאַמינער, חוץ אַנדערע רבנים און לומדים מפורסמים. מ'האט זיי אַלע געזען ווען זיי זענען אָנגעקומען. אַזוי פיל "גוטע יידן", קיין עין-הרע, מיט איין מאָל, ווער קען גיין שלאָפן אין אַזאַ נאַכט?

שטייען יידן אין גאַס, דערציילן זיך שטיל רבישע תורות און מופת-תים און וואַרטן; ס'וועט זיך ענדיקן די חתונה, ס'וועט אָנהויבן צו בלאַען אויף טאָג, וועט מען נאָך אַמאָל האָבן די זכיה זען די גדולי הדור.

**

ווען פון פראַנצישקאָנער איז פאַרשוונדן די לעצטע דראַזשקע מיט די חתונה-געסט, האט זיך געלאָזט הערן דאָס קלאָפן פון שווערע רעדער איבער דעם שטיינערדיקן ברוק. מען האט געפירט אַ וואָגן לעדער צום סוחר חיים-בער פון פראַנצישקאָנער.

אין די הייף האט זיך שוין געהערט דאָס קלאָפן פון די ניי-מאַ-שינען. דאָס האָבן בעלי-מלאכות פון פראַנצישקאָנער גענייט בייטעלעך, פאַסעקלעך און שעלקעס — די פוילישע גאַלאַנטעריע-אויסאַרבעטונג.

דזשיקע-זאמענהאף-נאם

אָנגעהויבן האָט זיך די גאָס ביי נאַוואַליפּקי, קעגנאיבער דעם הויף, וווּ עס האָט זיך געפונען די רעדאַקציע פון יידיש-פּוילישן „נאַש פּשע“ גלאַנד“ און איינע פון די עלטסטע און באַקאַנטסטע יידישע ביבליאָטעקן — די ביבליאָטעק פון ברעסלערן.

דזשיקע-זאמענהאף איז אַמאָל געווען איין גאָס און גערופן זיך בלויז דזשיקע. די גאָס האָט זיך געענדיקט העט ווייט ביים אַמאָליקן שטעטעלע און די לעצט וואַרשעווער פאַרשטאַט — פּאַוואָנזעק. זי איז דערגאַנגען ביזן גרויסן קאַטוילישן צמענטאַזש, וווּ ס'האַבן זיך געפונען קריצעררייען פון גויישע מצבות, צלמים און פלעכטעררייען פון גויישע קרעניץ. פלעגט אַהין פאַרבלאַנדזשען אַ יידיש יינגעלע און נישט ווילנדיק אַ קוק גע-טון אויף די גרויסע אייזערנע און שטיינערנע צלמים — פלעגט ער זיך שטאַרק דערשרעקן פאַר דער גרויסער עבירה, וואָס ער האָט אָפּגעטון און פאַר תשובה אויסגערופן זיך עטלעכע האָר פון דער פּאה, אָדער אַ שטאַרקן ביס געטון זיך אין פינגער פון האַנט. מיט פאַרמאַכטע אויגן איז ער אין איין אַטעם געלאָפּן צוריק פונעם טמאַ-אַרט און אַז ער איז אַזוי נישט קוקנדיק אַרויפגעפאַלן אויף וועמען און געקריגן געשטורכעט אין די זייטן, — האָט ער עס אָנגענומען באהבה: ער האָט עס כשר פאַר-דינט.

אַ פאַר יאָר פאַר דער מלחמה האָט מען די דזשיקע צעטיילט אויף צוויי גאַסן: ביים נאָמען דזשיקע איז געבליבן די צווייטע העלפט, די וואָס האָט זיך געצויגן פון סטאַוקע ביז פּאַוואָנזעק; די ערשטע העלפט האָט באַקומען דעם נאָמען זאמענהאף — נאָך דעם דערפֿינדער פון דער עספּעראַנטאַ-שפּראַך, וועלכער האָט געווינט אויף אַט דער גאַס.

יידן האָבן זי נאָך פריער געהאַט צעטיילט אויף צוויי העלפטן — כאַטש אָפיציעל איז זי געווען איינע — אויף אַ ייִדישער העלפט און אויף אַ גויישער. יידן האָבן נאָר שפּאַצירט ביז צו דעם אָרט, וווּ זי איז שפּעטער געוואָרן פּונאַנדערגעטיילט. צום גויישן סוף פון דער גאַס זענען זיי 'קיינמאָל נישט געגאַנגען.

די זאַמענהאַפּאַ גאַס האָט זיך געצויגן פּאַראַלעל מיט די נאַלעווקעס און איז געווען איר נאָענטסטע שכנה.

ביידע שכנותדיקע גאַסן האָבן געהאַט טייל בשותפותדיקע הייף מיט דורכגענג פון איין גאַס צו דער צווייטער. זענען די דאָזיקע דורכגענג געווען קאַנאַלן, דורך וועלכע עס זענען געפּלאָסן שטראַמען מענטשן פון נאַלעווקער סוחרים וועלכע זענען געוואָרן איינצוויינער פון זאַמענהאַפּאַ.

אויף דער זאַמענהאַפּאַ האָבן געווינט סוחרים פון די ריזיקע ייִדישע האַנדלס-גאַסן; נאַלעווקעס, פּראַנצישקאַנער און גענשע. קיין האַנדלס-גאַס איז די זאַמענהאַפּאַ נישט געווען. אויף „עקספּאַרט“ פאַר דער פּראַוויניץ האָט זי גאַרנישט פּאַרמאַגט, אָבער דאָך איז זי געווען באַקאַנט אין גאַנץ פּוילן. וווּ האָט אַ צוגערייזטער, פּאַריאַגטער פּראַווינצער סוחר אָדער שפּיליטער געקאַנט אָפּעסן אַ מיטאַג אַזוי ביליק, געשמאַק און צו דער זעט, ווי ביי כאַסקעלבערגן, בורשטינען, אָדער אין די צענדליקער „היי-מישע מיטאַגן“, וואָס זענען געווען פול אין יעדן הויף פון דער זאַמענהאַפּאַ-גאַס? ער האָט זיי נישט געדאַרפּט זוכן. קודם-כל האָט זיך אים אַ וואָרף געטון אין די אויגן די אויסגעשטאַפּטע הון מיט די גרויסע פּאַרציעס לעבערלעך, וואָס זענען אַלס רעקלאַמע געווען אויסגעשטעלט ביי כאַס-קעלבערגן אין שווי-פענצטער און גערופן אים מיטן צוזאַג „זאַט און געשמאַק“. חוץ די דאָזיקע רעקלאַמעס האָבן צענדליקער ייִנגלעך געשטעקט אין האַנט אַריין צעטעלעך, וווּ ס'איז געווען אויפגעגעבן דער אַדרעס פון די „היימישע מיטאַגן“, וווּ ער באַקומט פאַר איין זלאַטע: „די אמתע פּאַרציע „לעבעדיקע פיש“, דעם „ריכטיקן פיינעם טעלער יויך מיט לאַקשן און צוקער-באַבעס“, דאַס „גוטע געשטאַפּטע און ברוין-אויסגעפּרעגלטע האַלב-גענדזל“ מיט אַ מעגעלע, קאַמפּאַט, ברויט „וויפל איר ווילט“ און „זאָדע-וואָסער אומזאַנסט“.

האַטעלן און מעבלירטע צימערן זענען אויך געווען אויף זאַמענ-

יִי־שׁוֹאֵרֶשׁע

האַפּאַ. ווילסטו — איז אַליין אַ צימער „זאַבער און ציכטיק מיט גוטע באַהאַנדלונג“, ווילסטו — איז בשותפות „פיר אַן האַלבן פרייז“. קאַנסטו נישט באַצאַלן פאַר אַ גאַנץ בעט, איז אַפילו אַ בשותפותדיק בעט דאָ פאַר אַ פאַר גראַשן.

און וווּ האַסטו נאָך אַזעלכע מציאות, ווי אויף זאַמענהאַפּאַ? „אַז דו צאַלסט איין פינף גראַשן פאַר איין גלאַז זאַדע-וואַסער — מעגסטו טרייבן קען, וויפל דו קענסט“. די טראַטואַרן פון זאַמענהאַפּאַ זענען געווען אַנ-געפראַפט מיט מענטשן — נישט אַדורכצוגיין; איז מען געגאַנגען אויך אין מיטן גאַס. דער טראַמוויי, וואָס איז דורכגעפאַרן, האָט זיך געמוזט שניידן דורך אַ געדיכטער מענטשן-מאַסע. הונדערטער געשעפטן פון פאַרשידענע בראַנזשעס זענען געווען אויף דער גאַס, אַבער בלויז פאַרן קאַנסומענט; שפיי, קאַנפעקציע, קיך-געשיר, עלעקטרישע לאַמפּן — אַלץ דעטייל פאַרן היימישן געברויך. אין „ספּעציעלע סעזאָנען“ זענען פאַר-שווינדן די פאַרשידענע בראַנזשעס און אַלע געוועלבער האָבן באַקומען איין אויסזען; פאַר חמשה עשר בשבט האָבן זיך כמעט אין אַלע שווי-פענצטער באַוויזן קיישעלעך מיט ארץ-ישראל-פירות, פּיין באַפּוצטע מיט זיידענע בענדער און מיט אויפּשריפטן; „חמשה עשר“. די גאַנצע גאַס איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ באַקאַליי-קראַם. יידן האָבן געקויפט פירות און אַהיימגעטראַגן צו ווייב און קינדער אויף אַ „שהחיינו“.

פאַר פורים איז געווען דער סעזאָן פון טאַרטן און די גאַנצע גאַס איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ קאַנדיטעריי. אין די געשעפטן האָבן זיך געשטופּט יונגעלייט — געוואַלט אַנקומען וואָס שנעלער. זיי האָבן מורא געהאַט, מ'זאָל זיי נישט אויסכאַפּן דעם שענסטן טאַרט, וואָס זיי האָבן געוואַלט שיקן צו די כלות „שלה מנות“.

אויף די ענגע טראַטואַרן פון זאַמענהאַפּאַ האָבן זיך געשטויסן גאַסן-הענדלער מיט וועגעלעך פרוכטן, קוישן בייגל, באַלאַנען סאַדע-וואַסער און קעסטלעך צוקערלעך. גייענדיק אויף דער גאַס פלעגט מען זיך אַפּ-האַקן די זייטן.

ערב ראש-השנה און ערב יום-כפור אַדער מוצאי יום-כיפור און הושענה-רבה איז די גאַס פול געווען מיט דראַזשקעס, וואָס האָבן גע-פירט יידן צו קרובים זיך ווינטשן „אַ גוט קוויטל“.

משה זאנשיין

אין די פארנאכטן פון אלע טעג איז די גאס געווען אַקופירט דורך אַ יונגן עולם. „לייטישע“ יונגעלייט און פריילינס האָבן זיך געלאָזט צו ביעלאַנסקע צי אין די פוילישע טעאַטערן פון „יענע גאַסן“. אַרבעטער האָבן געשטראָמט אין די פאַראיינען און אין די ביבליאָטעקן מיט ביכ־לעך אונטער די אָרעמס.

צווישן געדיכטן עולם פלעגט זיך פון צייט צו צייט דורכשטופן אַ רייטער־פּאַליציאַנט, זיין פערד איז גאַנץ אָפט געווען באַקלעפט מיט פאַרבאַטענע אויפרופן און פּראַקלאַמאַציעס קעגן דער רעגירונג. דאָס האָט אים חברה פון אַ לינקער פאַרטיי אויסדעקאַרירט אין דער ענגשאַפט און געמאַכט אים פאַר זייערס אָן אַגיטאַטאָר. די ענגשאַפט פלעגט אויך אָפט אויסגענוצט ווערן אויפצוהענגען רויטע פענדלעך אויף די טראַמוויי־דראַטן און אויף די טראַמווייען, וואָס האָבן דערנאָך — ביז מ'האַט עס באַמערקט — געפירט זיי איבער די גויישע, אַריסטאָקראַטישע גאַסן.

ביי זאַמענהאַפּאָ האָבן זיך פּונאַנדערגעצווייגט די גאַסן; מילע, וואָס לינסקע, ניסקע — גאַסן פון ייִדישע פּראַלעטאַריער און אַרעמקייט, וואָס האָבן געקוקט אויף זאַמענהאַפּאָ, ווי אויף דעם ייִדישן בורזשוי, מיט וועלכן מען דאַרף פירן דעם „קלאַסן־קאַמף“. פלעגט מען דעם ערשטן מאַי, ווען די פּראַלעטאַרישע צוגן זענען פאַרביי די זאַמענהאַפּאָ, הערן אויסגע־שרייען:

— „נידער מיט די בורזשויען!“

די ביינע יאָרן האָבן אויסגעגלייכט די ייִדישע בורזשויען מיט די פּראַלעטאַריער, פאַרברידערט זיי צום קאַמף מיטן געמיינזאַמען שונא און פאַרברידערט צום בשותפותדיקן אומקום...

סמאטשע-גאס

סמאטשע-גאס האט לאנגע יארן נישט געהאט קיין טראמוויי. ווען מ'האט שוין יא פארלייגט שיינעס און עס האט זיך אויף זיי באוויזן דער "זערע" — דער טראמוויי, וואס איז געפארן ארום און ארום און נישט דורכגעלאזט כמעט קיין איין גאס — איז עס געווען נאָר אויפן אָנהויב פון סמאטשע, וואס איז געלעגן צווישן נאָוואַליפיע און גענשע. געשען איז עס נישט ווייל די גאס האט זיך נישט גענויטיקט אין קיין טראמוויי, נישט ווייל די דאָר-טיקע איינוווינער האָבן געקאָנט פארן אויף "גומקעס" — דראָזשקעס אויף גומענע רעדער. אַ סמאטשער איינוווינער האט כמעט אַ גאַנץ לעבן דורכ-געלעבט און מיט קיין דראָזשקע נישט געפארן. דער איינציקער דראָזשקע-פארער איז געווען יאָסעלע בענקארט, אַ "וואַרעט" פון אַ הויז אויף סמאטשע. יעדן טאָג פלעגט פאַר זיין טויער צופאַרן אַ קאָטש מיט גומענע רע-דער. ביים טויער האט זיך באוויזן דער גראַבער, פעסטער, כאָטש שוין אַביסל עלטערער, יאָסעלע מיט זיין יונג ווייבל, מיט וועלכער — ווי די גאס האט געזאָגט — ער האט צומאָל נישט "כאַסעלע" געהאַט. ער פלעגט אַביסל וואַרטן, עס זאָל זיך צונויפנעמען אַ גענוג גרויסער עולם גאַפעס, וואָס זאָל קוקן און פלאַצן פאַר קנאה, דערנאָך אַריינגעשטיגן אין דער דראָזשקע, פאַרלייגט אַ פוס אויף אַ פוס, פאַררויכערט אַ גראָבן ציגאַר און אַ געשריי געטון צום קוטשער: "יאָדאָ! און צוגעגעבן נאָך העכער: "אין די לאָזשענקעס פאַרו!"

די גאַפעס פלעגן נאָכקוקן דעם אָפּפאַרנדיקן יאָסעלען און אים ווינטשן: ער זאָל נישט דערלעבן צוריקצוקומען. די קליינע יאָטלעך האָבן פון גרויס

משה זאנשיין

איבעראשונג נישט באמערקט, ווי די פולע געזלעך גייען זיי איבער און האָבן נאָכטוענדיק די גרויסע, אים געוונטשן: „ער זאל נישט דאדעבן צריט צו טימען“.

יאָסעלע איז געפאָרן מיט אַ דראָזשקע נישט אַזוי צוליב פאָרגעניגן, ווי צו רייצן זיינע שונאים, די שכנים פון סמאָטשע.

ביי יאָסעלען אין הויז זענען געווען קעלערס. איז אין זיי נישט געלעגן קיין קוילן, קארטאָפּל, קרויט — צוגעגרייטע אויף ווינטער. עס זענען דאָרט נישט געלעגן די נישט־נויטיקע חפצים, וואָס אַ באַלעבאָסטע וואַרפט אַראָפּ זענען זיי געווען פאָרהאַנגען מיט שמאָטעס. אין די אַוונטן פלעגן זיך פון די קעלערס אַרויסלאָזן מיידלעך מיט צוגעשמירטע פנימער. זיי פלעגן זיך דרייען אויף די טראָטוואַרן, איינרוימען די מענער: „זיסנקער“ און פאָר־בעטן זיי צו זיך. עס האָבן נישט געהאַלפּן די שתדלנותן ביי דער פּאָליציי מ'זאל דערווייטערן די טומאה, עס האָבן נישט געהאַלפּן די קוילן שניי, מיט וועלכע די חדר־יינגלעך פלעגן אַ גאַנצן ווינטער מכבד זיין די מיידלעך.

יאָסעלע איז שטאַרקער געווען.

איז אָנגעגאַנגען אַ קאַמף צווישן יאָסעלע בענקאַרט, דעם אייגנטימער פון די קעלערס אויף סמאָטשע, מיט די איינוווינער פון דער גאַס.

**

סמאָטשע האָט נישט געהאַט קיין טראָמוויי, אַזוי ווי עס האָבן נישט געהאַט די שכנותדיקע גאַסן: נאָוואַליפיע, נאָוואַליפיקי, דזשעלנע, פּאַווע, מילע און אנדערע. צוויי חסרונות האָבן די גאַסן געהאַט, צוליב וועלכע דער וואַרשעווער מאַגיסטראַט האָט געוואָרפּן אויף זיי אַן אומחן: האַרע־פּאַשניקעס האָבן דאָרט געוויינט און דערצו ייִדישע.

סמאָטשע־גאַס האָט קיין מיוחסים נישט געהאַט. געווען אַ צייט, ווען „בעסערע“ מענטשן האָבן די גאַס אין גאַנצן אויסגעמיטן און נישט געוואָלט דאָרט וווינען. געשען איז דאָס נישט צוליב איר שולד. דאָס האָט זי געליטן צוליב אַ ריי שכנותדיקע גאַסן, ווי אַסטראָוסקע, סטאווקע, וואָס האָבן געשט מיט אַ שלעכטן נאָמען. סמאָטשע־גאַס איז געווען עמכדיק.

יידיש-ווארשע

סמאטשע האָט געהאַרעוועט: ווער ביי שניידעריי, ווער ביי שוסטעריי, ווער אַלס טרעגער — אלע האָבן געאַרבעט און כשר פאַרדינט זייער ברויט. פאַריאַגט איז סמאטשע געווען, פאַרשמאַיעט. אַ גאַנצע וואָך אין די פאַר-שמירטע אַרבעטס-בגדים, האָט זי זיך שבת און יום-טוב אויסגעפּוצט אין „עסיק און האָניק“.

ביי וועמען האָט מען געקאָנט זען אַזעלכע רויטע שיד מיט אַזאַ פּיל-פאַרביקן קראַוואַט אויפן קאַנאַרעק-געלן העמד, ווי ביי מיילעכן פון סמאטשע?

שבת איז די גאַס געווען פול מיט שפּאַצירנדיקע, וואָס זענען געווען אַנגעטון אין שענסטן און אין בעסטן, וואָס זיי האָבן פאַרמאַגט. גענאָגען איז מען משפּחהווייז: דער טאַטע פון פאַרנט, נאָך אים די מאַמע מיט די קינדערלעך. אַפּגעהיטן האָט געדאַרפט ווערן אַ קינד, עס זאַל זיך נישט אויסדריקן „מענטשלעך“, ווי עס דאַרף צו זיין.

— אַ פּאַיאָ זוכט דיך — האָט זיך דער טאַטע געבייזערט. „דאַכערעך זאַלטו האָבן, ווייל יאָך צעטראַסקע דיר דיר פּיסקעס“. זענען די קינדער-לעך נאַכגעגאַנגען „סטאַטעטשנע“.

אין די שבתדיקע פּרימאַרגנס האָבן זיך אויף די טראַטוואַרן באַוויזן יונגוואַרג, מענער געזונטע, ברייטפלייציקע — די גרויסע, שטאַרקע הענט האָבן זיי געהאַלטן אין די הויזן-קעשענעס. זיי האָבן זיך קודם געלאָזט צום פּריזירער „אַפּשאַבן“ די באַרד. די יונגען זענען אממערסטן געווען געקליידט אין גראַנאַטענע אנציגער, אין מאַטשעווקעס מיט פאַרריסענע דאַשקעס און אין רויטע שיד אַדער שטייול אויף די פּיס. העמדער האָבן זיי געטראָגן שטייף-געפּרעסטע ווי די ברעטער, אָן קעלנער, אָן קראַוואַטן. פאַרנט פון העמד פּלעגט אַרויסשטאַרצן אַ פּאַדערשטע ספּינקע מיט אַ רונדיק קעפל. גייענדיק האָבן זיי געקנאַקט באַניקערן און געשפּיגן די שאַלן מיט פּאַנטאַזיע — מיט אַ קנאַק ביז אין מיטן וועג.

אַרויסגייענדיק פון פּריזירער האָט מען זיך נאָך אַפּגעשטעלט מיט אַ קאַלעגע, געוויזן זיך די נייע שטייול און אנציגער. ביז אויפן טראַטוואַר האָבן זיך באַוויזן מיידלעך מיט שטייפע צעפּעלעך, וואָס האָבן זאַלבעצווייט געטראָגן פון בעקער גרויסע טעפּ מיט טשאַלנט.

נאָכן עסן האָט זיך אַלטוואַרג צוגעלענט. מיטליעריקע זענען אַרויס

שפאצירן אדער אויסגעזעצט זיך אויפן הויף. איינער פון די שכנים האָט אַרויסגעברענגט אַן „עקספרעס“ (אַ ייִדישע עמך־צייטונג, וואָס איז דער־שינען אין וואַרשע) געלייענט אויפן קול וועגן דער אומשולדיקער סאַ־בינע, וואָס איז „פּאַפּיאַט“ געוואָרן פון מאַקס מיט די בלאַנדע וואָנצעלעך. דער עולם האָט זיך צוגעהערט און העפטיק רעאַגירט. ווער עס האָט גע־ווישט אַ טרער און ווער ס'האַט אַן אויפגעקאַכטער געשריגן:

— מאַ מאַמע זאָל אַזוי לעבן ווי יאָך מאַך פון אים דאָס — וויזנדיק דערביי ווי ער צערייסט אים אויף ברעקעלעך.

יונגוואַרג איז אַוועק אויף ראַנדקעס. שעמעוודיק, ווי אַ ישיבה־בּוּר מיט אַראַפּגעלאָזטע אויגן און אַראַפּגעהאַנגענע הענט, פלעגט אַ גרויסער, ברייטבייניקער יונג זיך טרעפן מיט זיין אויסדערוויילטער. קיין סך צו רעדן מיט זיך האָבן זיי נישט געהאַט, נישט געלערנט אין קיין שקאַלעס, נישט געלייענט, איז מען אַוועק צו מלכהן אויף ליאַדעס, קאַלט ביר מיט אַרבעס. דערנאָך איז מען געגאַנגען אין ייִדישן „טרעיאַטער“, וואָס האָט זיך געפונען אויף סמאַטשע. נאָך דער פאַרשטעלונג האָבן זיך די צינגער אויפגעבונדן, מ'האַט נאָכאַמאָל איבערגעלעבט דאָס געזעענע אויף דער ביי־נע, רחמנות געהאַט אויף דער אַרעמער כאַסיע, די יתומה, וואָס מ'האַט געזען אין טעאַטער, ביז געווען אויף די בורזשויען — איר משפּחה, וואָס פייניקט זי. גערעדט מיט גאַנצע פון דער בינע געהערטע זאַצן און גרייט געווען אַנצושלאָגן דעם אַרטיסט, דעם יונג, וואָס האָט זי, כאַסיען, אומ־גליקלעך געמאַכט.

**

אויף סמאַטשע און אומגעגנט איז אויפגעקומען אַ גרויסע נעץ ייִדישע שולן. האָבן די סמאַטשער טאַטעס און מאַמעס געפירט אַהין זייערע קינדערלעך ווי אמאָל אין חדר אַריין, האָבן זיי פרום געקוועטשט מיט די אויגן: — יאָך בין פינצטאָ — האָט אַ מאַמע געזאָגט — זאָל מאַן קינד זאָך לאַרנען.

אַ נייע אינטעליגענץ איז אויפגעשטאַנען. אַ ייִדישע פּאָלקס־אינטעלי־גענץ איז אויסגעוואַקסן פון די קינדערלעך פון סמאַטשע, איז זיי די סמאַ־טשע־גאַס נאָענט געווען; זענען די שניידערס, שוסטערס און טרעגערס

נישט געווען פאר זיי קיין „פינצטערע מאסע“, נאָר פלייש פון זייער פלייש, בלוט פון זייער בלוט. זענען זיי אפילו די מיידלעך פון „יאסעלע בענקארט“ נישט פרעמד געווען — פאַרשטאַנען וואָס עס האָט זיי געטריבן צו דער פרנסה. זענען זיי געוואָרן קעמפערס פאר אַ שענערן און בעסערן מאָרגן. און סמאָטשע האָט זיי ליב געהאט און איז מיט זיי געגאַנגען. ביסלעכווייז זענען פון סמאָטשע פאַרשוונדן „די סאַבינעס מיט די שיינע מאקסן“ און אויף זייער אָרט האָבן זיך באַוויזן גראַב־בענדיקע „געקליבענע ווערק“. האָבן זיך געלאָזט הערן די נעמען פון מענדעלען, שלום־עליכם, פּרין שניאור, אַש, פינסקי און אַנד. האָט זיך אַריינגעקליבן מאַרקס, באַראַכאַוו און אַ וויסנשאפטלעך בוך האָט דאָ זיין אָרט געפונען.

איז די סמאָטשע־גאַס געוואָרן אַ רעזערוואַר פון יידישן פּאַלקס־מענטש.

**

סמאָטשע־גאַס האָט ווייטער נישט קיין טראַמוויי. סמאָטשע־גאַס דאַרף שוין נישט קיין טראַמוויי. נישטאָ מער קיין סמאָטשע, נישטאָ דער עמד, נישטאָ דער פּאַלקס־מענטש פון דער האַרעפּאַשנער סמאָטשע־גאַס.

שמאלע מירע

שמאלע מילע איז געווען א טייל פון אַ גאס אין וואַרשע, וואָס האָט זיך געצויגן פון דעם האַרצן פון ייִדישן לומדיש־אַריסטאָקראַטישן האַנדלס־צענטער נאַלעווקעס, ביז צו דער עמכדיקער סמאַטשע.

מילע האָט געהייסן די גאַנצע גאַס, אָבער ייִדן האָבן זי איינגעטיילט אין צוויי טיילן: נייע מילע און שמאלע מילע.

שווער צו זאָגן, פאַרוואָס פּונקט די שמאַלינקע גאַס, דער אָפּשניט צווישן נאַלעווקעס און זאַמענהאַפּאַ, האָט זוכה געווען צו ווערן אַ ספּע־ציפּישער צענטער אין וואַרשע. מיט אַ ספּעציפּישן „שמאַלע־מילע־לעבן“ און מיט אַן אייגנאַרטיקן שמאַלע־מילע־האַנדל, אַן אַלע־טאַגיקן, שבת־יום־טובּדיקן און חתונה־בריתדיקן האַנדל. אַ האַנדל פאַר אַלע, פאַר ריי־כע, פאַר בעל הבתּישע און פאַר אַרעמע. זיי אַ בריה און באַרעכן ווי אזוי קאַלקולירט שמאַלע מילע אירע סחורות, אַז אַן אויסגעהונגערטער שלעפּער מיט אַ „מאַגן אָן אַ דנאַ“ זאָל זיך דאָ אַנזעטיקן פאַר גראַשנס, נישט סתּם שטילן דעם הונגער מיט אַ שטיק ברויט, נאָר טאַקע מיט מטעמים.

אַט שטייט אַ ייִדענע מיט אַ „קאַנדיטעריי“ אין די הענט — אַ בלעך מיט פאַרשידענע טאַרט־קיכנס.

— וואַבאַ — רופּט זי — אַזעלכע כמאַליעס (שטיקער). יעדעס שטיק איז לכל הפּחות פינף מאָל גרעסער ווי אין קאַנדיטע־ריי און קאַסט פּיל ביליקער ווי דאַרט. פאַרפּוצט זענען די קיכנס — ממש פּייגל אין די לופּטן, ווילט איר, האָט איר שלמה המלכּס פּאַלאַץ מיטן טראָן געצירט, מיט גאַלד און גינגאַלד. ווילט איר — דודס פּידעלע

און פליענדיקע מלאכים. ווילט איר, האָט איר... און וואָס האָט איר נישט?
מען דערקענט, אַז דער מייסטער האָט גענוג געהאַרעוועט סיי איבער
דעם פלאַן, וואָס דערגרייכט ממש צו פאַנטאַזיע, סיי ביים אויספירן דעם
פלאַן און אויספאַרעמען זיינע מייסטער־שטיק.

— וואַבאַ, — הילכט ווייטער די יידענע — פינף גראַשן אַ כמאַל.

אַרעמע יידן און יידענעס קויפן די מטעמים. די כמאַלעס וואַנדערן
אין די קיישלעך אַריין, און קינדער פון ניסקע, סמאַטשע, אַסטראָוסקע
מיט גרויסע ענגלישע בייכער און קרומע פיסלעך, וועלן זיך קוויקן מיט
דער מציאה פון שמאַלע מילע־גאַס. די שוואַרצע אייגעלעך, וועלכע מען
זעט קוים אַרויס פון דעם מיט קרעם באַשמירטן בלאַסן פנימל, וועלן
שיינען פון גליק.

— װאָבאַ, לאַכט אויף שבת! — רופט אַ צווייטע יידענע — לאַכט,

וואַבאַ, לאַכט.

נישט אַדורכצוגיין די גאַס. חוץ אין די געוועלבלעך, צו וועלכע מען
מוז אָפט אַראַפּקריכן פון עטלעכע טרעפלעך אין אַ קעלער, פירט זיך
דער האַנדל אין מיטן גאַס. ס'שטייען אָנגעשטעלט אין די טויערן, אויף
די טראַטאָרן און אין מיטן וועג טישלעך מיט פאַרשידענע סחורות,
קיישלעך פאַרשידענע, פעסלעך הערינג, פעסלעך אייל און פעסלעך נאַפט.
אויך שטייגן מיט עופות. ס'הויפן זיך בינטלעך שטרוי צום פאַרקויפן.
פישערקעס זיצן ביי באַליעס פיש פון כל־המינים: גרויסע קאַרפן און
לעשטשן פאַר ברייטע „מאַדאַמען“ מיט „בריליאַנטן“ אויף די פינגער.
קליינע פישעלעך — הונדערט אויף אַ פונט — פאַר אַרעמע לייט לכבוד
שבת — וואַבאַ, לכבוד שבת!

— „מאַדאַמעשי, אַ פעטן אינדעק!“

— „יידענע, אַ גוט שטיקל קאַפֿ־פלייש!“

— ביליק, פון אַ באַנקראַט!

מ'רייסט זיך אַרויס די קונים פון די הענט, מ'קריגט זיך מיט די
קאָנקורענטן און מען איז גרייט זיך אויפצועסן פאַר אַביסל פדיון.

פּלוצים ווערט אחדות אויף דער גאַס: אַ מאַדאַם האָט אַרונטערגע־
לאָזט אַ פיש אין קוישל אַריין און די פאַרקויפערין האָט עס באַמערקט.
קיין פּאָלציאַנט רופט ניט די שמאַלע מילע. זי אָנערקענט נישט קיין „קנעפל“,

נאָר די שטראָף ווערט אויסגעמאַסטן אויפן אָרט, דורך די פאַרקויפערס אַליין. מיט דעם געגנבעטן פיש פּאַטשט מען דעם גנב איבערן פנים וויפל ס'גייט נאָר אַריין. נישט בלויז דער געליטענער סילוקט. אַלע סוחרים פון גאַס העלפן צו און ווייסע חברה באַגלייטן די מאַדאַם מיט „מוזיק“ ביז צום סוף שמאַלע מילע.

נאָך היימלעכער איז אויף שמאַלע מילע פאַר אַ יום-טוב, ווען די גאַס האַנדלט מיט „סעזאַנאווע“ סחורות: מצות און חרוסת אויף פסח, גרינס אויף שבועות, הושענות אויף הושענה-רבה, פענער אויף שמחת-תורה.

דער סעזאַן שטעלט זיך זייער פרי, נאָך פריער ווי „שלושים יום קודם החג“. און חנוכה הויבט זיך שוין אָן דער סעזאַן פון פורים-אַרטיקלען. — וואַבאַ, האַקטץ דעם כלב, המן“ — ליאַרעמט אַ ייד, דעמאַנסטריי-רנדיק די גרעגערס און המן-קלאַפערס, וואָס ער טראַגט צום פאַרקויפן. — האַקץ, בראַקץ, טראַמאַסקעץ, לאַזט עם נישט אַפּשטיין קאַ תּחית המתים! אַ ייד מיט אַ לאַנגער קאַפּאַטע, מיט אַ לאַנגער, געלער באַרד, פאַר-קויפט מאַסקעס פון פורים-שפּילערס. ער מעסט אָן אויף זיך יעדעס מאַל אַן אַנדער מאַסקע, און ווערט פאַרוואַנדלט דאָ אין אַ קאַץ, אין אַ הונט, אַ פערד. די ווייסע חברה, וועלכע רינגלען אים אַרום, באַגלייטן אים מיט אַ האַווקען, מיאַוקען, הירזשען, צוגעפאַסט צו דער מאַסקע, וואָס דער ייד האַט אַנגעטאַן.

דער האַנדל, כאַטש אַפּט אָן אַ דערלויבעניש פון דער מאַכט, ווערט דורך קיינעם נישט געשטערט. דער פּאַליציאַנט, וואָס דאַרף אַכטונג געבן אויף דער גאַס, ווערט „אַפּגעחורשט“ און ער באַווייזט זיך דאָ זעלטן. קומט אַמאָל אַ הויכער „זעקס“, אַ העכערער פּאַליציי-פּונקציאָנאַר, איז די גאַס מודיע דעם פּאַליציאַנט, יענער קומט צו לויפן און נעמט מיט אַ שטרענג-גער מינע יאַגן די הענדלער.

אַמאָל באַווייזט זיך אַ „ספּעקציע“ — אינספּעקציע פון דאַקטוירים און פּאַליציי צו פאַרשן די ריינקייט. זי קומט אומגעריכט און דאַס ערשטע געוועלב, וווּ זי כאַפט זיך אַריין, קומט אַפּ מיט אַ שטראָף פאַרן נישט-סאַניטאַרן צושטאַנד. אַ צווייטע קראַם וועט זי מער נישט זען. די קרעמערס האַבן שוין באַוויזן צו פאַרקלעפּן די טירן פון זייערע „וואַרן-הייזער“ און

יידיש-ווארשע

אויפצוהענגען מעלדונגען, צוליב וואס די קראם איז געשלאסן. ביי איינעם איז די סיבה: „ספאָוואָדו רעמאַנטו“ — ער רעמאַנטירט און האַנדלט איצט נישט. ביים צווייטן — „וואָבעץ כאַראַבי זשאַני“ — דאָס ווייב איז אים קראַנק. ביי אַ דריטן אויף דער קראַם באַווייזט זיך אַ גרויסע אויפשריפט: „דאָ ווינאַיענטשאַ“ — ס'איז הייסט עס גאַרנישט קיין קראַם, נאָר אַ ליידיק געוועלב צום פאַרדינגען און אַזוי ווי עס געפינט זיך נישט קיין אַמאַטאָר אויף דער קראַם, איז זי געשלאָסן.

איז אַבער די קאָמיסיע נאָר אַוועק און אַריינגעדרייט זיך אין די נאַלעווקעס אַדער זאַמענהאַפּאַ, פאַרשווינדן די „ספּאָוואָדו'ס“, עס עפענען זיך די געוועלבער און דער האַנדל גייט ווייטער. קיין גרויסע פאַרדינסטן גיט נישט דער מסחר פון מילע-גאַס, פון האַנדלען אין די טאַג-שעהן איז נישטאָ קיין פרנסה. פאַרמאַכן זיך נישט די קראַמען פיר און צוואַנציק שעה אין מעת-לעת. אין מיטן דער נאַכט הערן זיך דאָרט קולות פון סוחרים: „הייסע בייגל“, קאַכעדיקע קישקעלאַך, איאַ-מאַצעלאַך...”

**

שמאַלע מילע איז נישט בלויז אַ האַנדלט-גאַס. מיט מסחר האָט זיך פאַרנומען נאָר דער פראַנט פון די הייזער, אַבער נישט די הייף. שמאַלע מילע האָט געהאַט גרויסע הייף. אין יעדן הויף זענען געווען פיר-שטאַ-קיקע געביידעס און אין יעדער געביידע צענדליקער דירות און דירהלעך — אַמערסטן איין-צימערדיקע. אין די דאָזיקע דירות האָבן געווינט שוס-טערס, שניידערס, טאַפעצירערס, רימערס און אַממערסטן — וואַליזקע-מאַכערס. די פראַדוקציע פון מילע האָט אַנגעשפאַרט אין גאַנץ פוילן און האָט אַרויסגערופן האָס ביי די פוילישע סוחרים און האַנטווערקער, וואָס האָבן נישט געקאַנט קאַנקורירן מיט דער „זשידאָוסקער פאַרכאַפּעריש-קייט“.

די „פאַרכאַפּערס“ פלעגן אַרבעטן אין סעזאָן אַ קיילעכדיקן מעת-לעת, אַבער וועגן אַפּשפּאַרן אויף דירה-געלט האָבן זיי נישט געקאַנט חלומען. איז דער אָנהויב פון יעדן חודש געווען פאַר די איינוווינער פון שמאַלע מילע אַ יום-הדין. נישט איינער פלעגט נאָכן „אַכטן“ איבערוואַגן-דערן פון שטיבל אין הויף אַרויס מיט זיין גאַנץ האָב און גוטס — דאָס

ביסל אַרעמע בעטגעוואַנט און צעבראַכענע כלים. יידן „בני רחמנים“ פלעגן נישט לאָזן אַ שכן לאַנג ליגן אונטערן פרייען הימל. די מענער האָבן איי-בערגעלאָזט די עסקים, אַנגעטון די שבתדיקע קאַפּאַטעס, די ווייבער — די שבתדיקע יופּקעס, נאָך פון די כּלה-צייטן — און האָבן „איינגעלייגט וועלטן“ ביז ס'האַט זיך געלאָזט צונויפּנעמען די פּאַר גילדן. מ'האַט גע-סילוקט דעם חוב פּאַרן דירה-געלט און דער אַרויסגעוואַרפענער איז צוריק אַריין אין זיין דירה. די מילע האָט זיך אַפט אַרויסגעלאָזט אין גאַס זאָמ-לען אַ נדן, אַן אויסשטייער, אַדער אויף חתונה-הוצאות פּאַר אַן אַרעם מיידל.

פרייטיק פּאַרנאַכט, פּאַרן ליכט-צינדן האָבן יידענעס צונויפּגענומען די עטלעכע אַפּגעשפּאַרטע מטבעות פון דער גאַנצער וואַך און אַריינגע-וואַרפן אין פּושקעס פון קרן-קימת, ר' מאיר בעל נס און צדקה גדולה, שעפּטשענדיק ביי יעדן מאָל אַריינוואַרפן: לשם מצווה. שבת פלעגן הענדל-לער און בעלי-מלאכות — די מענער פון מילע, אויסגעהאַרעוועטע פון אַ גאַנצער וואַך נעמען גרויסע קוישן, אַרומגיין איבער די הייף פון וואַרשע און רופּנדיק מיט אַ ספּעציעלן ניגון „גוט שבת, יידעלעך“, צונויפּזאמלען שפייז פּאַר אַרעמע, שוואַכע און קראַנקע.

ענג איז געווען אין די דירות פון מילע. חוץ דער משפּחה, וואָס איז אַממערסטן געווען פון אַכט-צען מענטשן, האָבן נאָך גאַנץ אַפט אין איינצל-נעם חדר געוויינט סובלאַקאַטאַרן — איינגעדונגענע פּראָווינצער יונגעלייט. זיי האָבן נישט געהאַט אין שטעטל ביי וואָס די הענט צו „פּאַרטשעפּען“, זענען זיי געקומען אין דער גרויסער שטאָט. דאָ האָבן זיי אָבער אויך נישט באַקומען קיין אַרבעט און הונגעריקע פלעגן זיי גאַנצע טעג זיצן אין קראַ-שינסקיס גאַרטן און דיסקוטירן וועגן דער צוקונפט פון יידישן פּאָלק. טייל האָבן אַנגעוויזן ארץ-ישראל, אַנדערע — מאַסקווע. זענען טייל אַוועק אין „החלוץ“, אַנדערע — פּאַרוואַרפן רויטע פענדלעך אויף די טראַמוויי-דראַטן.

אַלטע וואַלאַווקע

„אַלטע וואַלאַווקע“ איז געווען אַ שמאַל געסל, וואָס האָט זיך געצויגן פֿון שוויינטיאָיערסקע ביז דער פֿראַנצישקאַנער־גאַס. געהייסן האָט זי וואַל־לאַווע־גאַס. „אַלטע“ האָט מען זי גערופֿן, כדי זי נישט אויסצומישן מיטן נייעם באַזאַר, אין דער געגנט פֿון סטאַווקע, וואָס האָט אויך געהייסן וואַל־לאַווקע.

געהאַנדלט האָט מען אויף דער אַלטער וואַלאַווקע מיט פֿאַרשידענע מלבושים: פֿון אַ זיידענער זשופּעצע פֿאַר אַ ייד אַ חסיד ביז אַ געהאַקטער קאַפּאַטע פֿאַר אַ מתנגד, פֿון אַן אַרבעטס־אַנצוג פֿאַר אַ הוטע־אַרבעטער אָדער שאַפּער ביז אַ פֿראַק „אַ לאַ פֿאַריז“. האָסטו געוואַלט אַ היסטאָרישן קאַסטיום, האָט מען אים אויך געקאַנט באַקומען אויף דער וואַלאַווקע. אין די פענצטער זענען פֿאַר רעקלאַמע געווען אויסגעשטעלט פיגורן, געקליידטע אין די פֿאַרשידנסטע מלבושים פֿון פֿאַרשידנאַרטיקסטן זשאַנער, סטיל און עפּאַכע. די פיגורן האָבן געשראַקן מיט זייער וואַקס־געלבלעכן אויסזען. זיי האָבן אויסגעזען ווי מענטשן, וועלכע מ'האַט נאַר־וואָס אַרויסגעצויגן פֿונעם קבר, אָבער מיט זייער הלבשה, וואָס האָט דערמאַנט מתושלחס צייטן, האָבן זיי געצויגן, „געלאַקט“.

כמעט נישט יונגער ווי די קליידער איז געווען דער שטויב אויף די שויבן, וואָס איז קיינמאַל נישט אָפּגעווישט געוואָרן און מ'האַט געמוזט שטאַרק אַנשטרענגען דאָס אויג צו דערזען, וואָס אין דעם שויב־פענצטער טוט זיך.

נישט געווען וואָס מקנא צו זיין אַ מענטש, וואָס איז אַריינגעפאַלן אויף דער וואַלאַווקע. ביי יעדן געשעפט זענען געשטאַנען אַנגעשטעלטע, וואָס האָבן געדאַרפט ברענגען קונים. האָבן זיי „געברענגט“ די קונים.

משה זאנשיין

עס האָט נישט געהאַלפֿן אייער פֿאַרזיכערן, אַז איר זענט נאָר אַ צור־פעליקער דורכגייער. מיט גוואַלד האָט מען אייך געשלעפֿט אין איינעם פֿון די קראַמען. אייגנטלעך האָט מען פֿון אייך גאַרנישט געוואַלט. מ'דאַרף נישט איר זאָלט קויפֿן.

— «קרענקן זאָל איך» — האָט פֿאַרזיכערט דער פֿאַרקויפֿער — צי איך וויל איר זאָלט קויפֿן. בלויז אַ קוק טון זאָלט איר, איר זאָלט נאָר זאָגן מבינות, צי ס'איז נאָך ערגעץ דאָ אַזאַ שייַן קאַפֿאַטקעלע פֿאַר אייך, אַן אַנצעגל פֿאַר אייער ייִנגעלע אָדער אַ קליידל פֿאַר אייער פֿרוי?

פֿאַמיליאַר האָט מען צו אייך גערעדט, גערופן אייך «פעטער». האָב איך זיך טאַקע קליינערהייט געוונדערט, ווי אַלע דאָ רופן דעם טאַטן מיינעם פעטער. כ'האַב גאַרנישט געוויסט, אַז איך האָב אַזאַ גרויסע משפּחה.

— פעטער, צו מיר — האָט איינער געריסן ביי אַ האַנט. — פעטער, צו מיר — האָט דער צווייטער געשלעפֿט ביי דער פֿאַלע.

אַליין האָט מען נישט געקאַנט דעצידירן ווהיין צו גיין, נאָר וועמען פֿון די פֿאַרקויפֿערס עס איז געלונגען אַרויסצורייסן דעם קונה, מיט דעם איז ער געגאַנגען.

אין די געשעפטן איז געווען האַלב־טונקל. אַז מ'האַט זיך צוגעוויינט צו דער ליכט, האָט מען געקאַנט באַמערקן אַ קונה — אַ יוד, אַ פּוילישן פּויער אָדער אַ סטודענט, וואָס האָט געמאַסטן אַ פֿאַר תּחֹננים, אָדער אַ מאַרינאַרקע. אַרום דעם קונה האָבן זיך געפֿאַרעט עטלעכע פֿאַרקויפֿערס, וואָס האָבן פֿאַרזיכערט, אַז ס'ליגט אויף אים ווי «אַנגעגאַסן». ליתר בטחון האָט מען נאָך דעם קונה דערלאָנגט אַ שפּיגעלע, פֿון וואָס די פֿאַרב איז פֿון אים שוין לאַנג אַראָפּ און מ'האַט דערין גאַרנישט געזען.

— וווּ איז דער שלעפֿער, וואָס איז דאָ געווען? — האָט זיך טיילמאַל דערהערט אַ געשריי אויף פּויליש, בעת אַ פּויער האָט געמאַסטן אַ רעקל. — וווּ איז ער, דער לאַטעק, דער גאַרנישט?

— שאַ! — האָט אים דער צווייטער געענטפּערט מאַכנדיק דעם אַנ־שטעל, אַז ער רוימט אים איין אַ סוד, — דאָ שטייט ער דאָר, ער וועט זיך דאָך באַליידיקן.

— גיי שוין — האָט געענטפערט דער ערשטער, — האָסט אַ טעות, ס'איז נישט דער, דער איז דאָך אַ פּריץ!
 דער פּויער האָט אַ צופרידענער געשמייכלט אונטער די וואַנצעס, וואָס ער האָט זיך אַזוי געענדערט, אַז מ'האַלט אים פאַר אַ פּריץ, און שוין נישט געוואָלט אַרויס פונעם רעקל.

אַמאָל פלעגט מען אויך אַריינלייגן אין קעשענע אַ פאַר גראַשן, ביים מעסטן האָט מען דעם פּויער געהייסן אַריינשטעקן די האַנט, זען צי עס קוועלט אים נישט. דער פּויער פלעגט אַנטאָפן געלט און בשום אופן שוין נישט וועלן קיין צווייטן מלבוש. ער האָט שטאַרק אַכטונג געגעבן, מ'זאָל אים, חלילה, נישט פאַרטוישן דעם געמאַסטענעם מלבוש און געהייסן שנעל אַיינפאַקן.

די מאַס האָט שטענדיק געשטימט. איז עס געווען ברייטלעך, האָט דער פאַרקויפער אַיינגעצויגן פון הינטן מיט דער האַנט. קורץ — האָט ער אַ צי געטון אַראָפּ, געהייסן זיך אַראָפּבייגן, מ'זאָל זען ביז וואַנען עס דער־גרייכט האָט עס זיך אייך שוין אויסגעוויזן אַ ביסעלע צו לאַנג.

איז מען געגאַנגען אויף וואַלאָוקע האָט מען געמוזט אַוועקוואַרפן דעם בלייפּדער און די אַריטמעטיק־קענטעניש. בשום אופן וואַלסטו נישט אויסגערעכנט ווי אַזוי פאַרקויפט דער סוחר אַזוי ביליק. קענסט גענוי דעם פרייז פון אַ מעטער סחורה, כּפּלסט אים אויף דער צאָל שטאַף, וואָס איז נייטיק פאַר דיין מלבוש, ווילסט נאָך צורעכענען עפעס פאַר מלאכה, און עס שטימט נישט. עס שלאָגט צומאָל נישט אויס פאַרן מאַטעריאַל. דער סוחר פאַרויכערט זיך, אַז ער דערלייגט צו יעדן מלבוש. און ווען דו פּרעגסט אים נאָך וואָס ער האַנדלט, שטעלט ער אויס אַ פאַר פאַרווונדערטע אויגן: — „ס'טייטש, מען מוז דאָך לעבן! — פּילסטו זיך, אַרויסגייענדיק מיטן געקויפטן מלבוש, ווי מ'וואָלט זיך אָפּגענאַרט. ווייסט נישט מיט וואָס, עס איז ביליק און דאָך...“

ער האָט נישט אָפּגענאַרט.

איז אַ הויף פון דער וואַלאָוקע, אין איין צימערל — אין אַ קעלער צי אַ בוידעם־שטיבל — האָט געווינט אַט אַזאַ סוחר מיט דער משפּחה. אין צימערל זענען געשטאַנען בעטן און מאַשינען. אויף די בעטן זענען געזעסן זיינע בני־בית און גענייט, געאַרבעט פון פּרימאַרגן ביז שפּעט ביינאַכט.

משה זאנשיין

יעדעס פיצעלע סחורה האט ער אפגעהיטן, יעדעס פיצעלע אויסגענוצט. עסן? — דער מאַגן איז נישט פון גלאַז, מ'זעט נישט, וואָס מ'האַט אַרייַנגעלייגט. איז גענוג געווען „אַבי וואָס“.

איז די וואַלאָוקע געווען אַ קאַנקורענט פאַרן פּוילישן סוחר, יענער האָט געוואָלט גוט פאַרדינען און רייך ווערן. האָט ער געהעצט קעגן יידן און גערופן „סוואַי דאָ סוועגאַ פאַ סוואַיע“. עס האָט אַבער נישט געהאַלפּן און די וואַלאָוקע פּלעגט זיין דער באַקליידער פון דער גאַנצער אַרעמקייט, סיי פון דער ייִדישער און סיי פון דער פּוילישער.

יידישע מסחרים

“אן עס און א טרינק”

— אן עס און א טרינק, א גראָשן אַ כמאל!

גרויסע אַרבוזן מיט האַרטע, גרינע שאַלן, מיט רויט און באַרדאַ-
סאַמעט-פלייש אין דער מיט, אַדורכגעהאַפּטן מיט שוואַרצע פּינטעלעך-
קערנדלעך, האָבן זיך געשלעפט טויזנטער קילאַמעטערס פון קאָוקאַזער
פעלדער ביז צו די וואַרשעווער מערק.

פּרוכטן-סוחרים, אימפּאַרטערן פון פּזשעכאַדניע-גאַס, האָבן זיי גע-
ברענגט אין די טויזנטער טאַנען, פאַרקויפט זיי אין די הונדערטער פּודן
צו די מערק-סוחרים. איינציקע אַרבוזן זענען אַריינגעפאַלן אין די הענט
פון יידישע הענדלערס, וואָס זענען פון פּרימאַרגן ביז אַוונט אַרומגעגאַנגען
איבער די וואַרשעווער יידישע היף, מיט דער פּרי אין איין האַנט און
מיט אַ מעסער אין דער צווייטער. שניידנדיק פענעצן, האָבן זיי גערופן
מיט אַ ספעציעלן חן פונעם זינגענדיקן וואַרשעווער יידיש:

— “אן עס און א טרינק, אַ גראָשן אַ כמאל!”

פאַרחושכטע יידישע קינדערלעך, אויסגעטריקנטע און אויסגעבלייכטע
פון די הייסע, דעמפּיקע, ענגע היף און קליינטשיקע קעלער- און בוידעם-
שטיבלעך, האָבן געבעטן ביי די מאַמעס אַ פאַר גראָשן, אַראַפּגעלאָזט זיך
צו די סוחרים, געקויפט אַ “כמאל” און איינגעגעסן זיך דערין מיט די
צינדלעך, פּיסקלעך און געזלעך...

שיבעשאָווער אוגערקעס

— אַ גאַנצער שאַק, וואַבאַ, פאַ פּופּצן גראַשן, שיבעשאָווער, שיבע-
שאָווער!

פיל גלגולים האָבן דורכגעמאַכט די אוגערקעס, ביז זיי האָבן דער-
גרייכט צו די אַרעמע הייף פון מילע, ניסקע און סמאַטשע. צוערשט איז
געקומען דער טאַטע און דערציילט, אַז אין „יענע גאַסן“ האָט ער אַליין
געזען אַרויסשטיין אין אַ שויב־פענצטער אַ זיסע אוגערקע. וויפל אַ שטיי-
גער אַזאַ אוגערקע קאָסט קאָן ער נישט וויסן, ס'איז נישט אַרויסגעשטעלט
קיין פרייז. דערפון דרינגט די מאַמע, און דער טאַטע איז אויך מסכים, אַז
ס'קאָסט אַ פאַרמעגן.

— וואָס די רייכע מיט די פאַרשטאַפטע העלדזער קאָנען זיך אַליץ
פאַרגינען!

דערנאָך האָט מען שוין געזען אַן אוגערקע אין דער גרויסער „אָוואַ-
צאַרניע“ (פּרוכטן־געשעפט) אויף דער ייִדישער גאַס. די קינדערלעך האָבן
צוגעקוועטשט די נעזלעך צום פענצטער און געצויגן דעם ריח דורכן גלאַז.
שפעטער האָט שוין די מאַמע מיטגעברענגט פונעם באַזאַר אַ קליין
אוגערקעלע און איינגעטיילט יעדן קינד אַ פענצעל.

צום סוף, ווען ס'איז געקומען דער אוגערקע־סעזאָן, זענען שוין אַרומ-
געפאַרן איבער די הייף האַנט־וועגעלעך, געשלעפט דורך די הענדלערס,
וואָס האָבן גערופן צו קויפּן אַ גאַנצן שאַק פאַר פּופּצן גראַשן.

צום אוגערקע־סעזאָן האָבן שוין די טאַטעס, די בעלי־מלאכות, נישט
געהאַט קיין אַרבעט און די קינדערלעך האָבן שוין קיין שטיקל פלייש נישט
געזען. אַ מאָל איז קיין מיטאַג אויך נישט געווען און די מאַמע האָט אַנשטאַט
נאָך אַ שטיקעלע ברויט, דערלאַנגט דעם קינד אַן אוגערקע. זענען אַרעמע
קינדערלעך אַרומגעגאַנגען מיט גרויסע אָנגעבלאַזענע בייכעלעך פון די
שיבעשאָווער אוגערקעס און סוחרים זענען געגאַנגען און סוחרים זענען
געקומען. איין וועגעלע איז אַרויס פון הויף און אַ צווייטס איז אַריין. אַ
גאַנצן טאַג האָט געקלונגען דער רוף פון די פאַרקויפער:

— וואַבאַ, וואַבאַ, פּופּצן גראַשן אַ שאַק, שיבעשאָווע, שיבעשאָווע,
פּופּצן גראַשן אַ שאַק!

אין געוועלעב קאסט עס

— אין געוועלעב קאסט עס פינף זלאטעס, באַ מיאָ קאָסט עס נישט קיין פינף, ביי מיאָ קאָסט עס נישט קיין פינף קאָ דראַ קאָ צוויי, ביי מיאָ קריגט איר עס פאַר אַ זלאָט. וועיאָ ס'קויפט באַ מיאָ איינס פאַר אַ זלאָט, קריגט בחינם אַ צווייטס, קריגט בחינם אַ דריטס, קריגט בחינם אַ פערטס! ביי די דורכגאַנגס-טויערן פון די וואַרשעווער יידישע האַנדלס-גאַסן זענען געשטאַנען „סוחרים“ מיט זייערע „קראַמען“, אויסגעלייגטע אויפן טראַטוואַר; קראַוואַטן, שאַליקלעך, זאַקן, סקאַרפעטן און אַנדערע סחורות, אַפגעבליאַקעוועטע, פאַרעלטערטע און אַרויסגעאַנגענע פון דער מאַדע. אין געוועלעב האָט מען שוין די סחורות נישט געקאַנט פאַרקויפן, זענען זיי אַרויסגעטראָגן געוואָרן אין גאַס און פאַרקויפט געוואָרן אַלס מציאות דורך ראַמשן-הענדלער.

אין געוועלעב קאסט עס...

איינער פון די שותפים איז געווען אַ פאַרקויפער, די איבעריקע — אַ פיר, פינף מאַן האָבן געשפילט די ראַלע פון קונים. זיי האָבן געמאַכט אַ גראַטשקע, געקליבן, געצאַלט, גערירט די סחורה און געבעטן נאָך. דורכגייער האָבן געזען, ווי מ'כאַפט מציאות, האָבן זיי אויך איינ-געהאַנדלט אַ ביסל סחורה.

אַפגענאַרט אין פרייז האָבן זיי זיך נישט. די סחורות זענען געווען פיל ביליקער ווי אין געשעפט. זיי זענען נאָר געווען פאַרזאָגער פון אַ מאַדע, וואָס וועט ווידער אויפקומען אין דרייסיק יאָר אַרום, אַקוראַט צום פופציקיעריקן יובל פון דער צייט, ווען די זעלבע סחורה איז געווען „דער לעצטער מאַדע-געשריי“.

שמאַטע - הענדלער

— האַנדי, האַנדי! אַלטוואַרג קויף יאָך, אַלטע שיד, אַלטע קליידער!
האַנדי! האַנדי! סטאַזשיוני קופויע, שמאַטי, לאַכני
האַנדי. טאַג-טעגלעכע מוזיק אויף די וואַרשעווער הייף. פון פרימאַרגן אָן האָבן זיך געטראָגן די קולות פון די הענדלער. די ווערטער ביי אַלע די זעלבע. איין נוסח האָבן אַלע הענדלער געהאַט. געענדערט האָט זיך נאָר

משה זאנשיין

די שטים. אַ מאָל איז דאָס געווען אַ הייזעריק כראָפנדיקע, וואָס האָט זיך אַרויסגעריסן פון האַלדז מיט אַ כאַרכל.

מ'האָט נישט געדאַרפט אַראַפּקוקן פון פענצטער, כדי צו וויסן, אָז דער הענדלער איז אַ זקן, וואָס האָט שוין לאַנג געמעגט רויק „פאַרברענגען“ אין אַ מושב־זקנים. פון פרימאַרגן אָן האָט דער זקן געשלעפט די שווערע, מיידע פיס, געקראַכן פון הויף צו הויף, פאַרריסן דעם קאַפּ מיטן בערדל, אָן אויסגעצופּטס פון דאגות, צו די הויכע שטאַקן און בעטנדיק אויסגע־קרעכצט: האַנדי, האַנדי!

אפשר וואָלט ער געגאַנגען אין אַ מושב־זקנים, אָדער אָן דעם זעקל אויף די פלייצעס געלאָזט זיך פון טיר צו טיר, אָנגעקלאַפט און געבעטלט אַ פאַר גראַשן, אָדער אַ שטיקל ברויט. יעדער ייד וואָלט אים דאָס געגעבן און ער וואָלט לייכטער, שנעלער צונויפגעזאַמלט אויף דער חיונה. אָבער ווען עס פאַלט אים איין אַזאַ געדאַנק, יאָגט ער אים אַוועק, שאַקלט זיך אָפּ פון אים, ווי פון אַ בייזן חלום און באַמיט זיך צו פאַרשרייען דעם זלידנעם געדאַנק, כאַרכלענדיק שטאַרקער און רופנדיק העכער:

— האַנדי, האַנדי!

אַמאָל איז דער „האַנדי“ אַ בייזער, אַ קוויטשעדיקער פון אַ ווייבל, אָן אלמנה מיט פינף קינדער. ביז איז זי פון צרות; ווען ז'האָט חתונה געהאַט, האָט זי נישט געוואָלט, אָז דער מאַן איז אַ שווינדזיכטיקער; ווען ער האָט זי איבערגעלאָזט מיט פינף „ווערעם“, די קינדערלעך, וואָס זענען גערוקט איינס פון צווייטן קוים מיט אַ יאָר און אָן די קלענסטע מעגלעכ־קייטן צום לעבן, האָט זי געמוזט אויספאַרקויפן איר ביסל „האַב און גוטס“ און האַנדלענדיק מיט אייגנס איז זי געוואָרן אַ סוחרטע. איבערגעלאָזט אויף גאָטס באַראַט די קליינע קינדערלעך, „אויסגעטון דאָס שעם־מיצל“, פאַרגעסן אָז זי איז אַ טאַכטער פון אלי־חנא ע"ה און געהאַנדלט מיט שמאַטעס.

איז זי בייז, ביז אויפן מאַן, וואָס האָט זי אָפּגענאַרט; ביז אויפן טאַטן, וואָס האָט זי אַזוי יונג פאַרקנסט, ביז אויף דער גאַנצער וועלט. רופט זי קוויטשענדיק שנעל און בייז:

— „האַנדי, האַנדי, שמאַטי קופּויע, לאַכי קופּויע“!

מיט דעם פאָך האָבן זיך פאַרנומען אויך יונגע מענטשן. זיי האָבן

אפילו געמאכט שותפותן פון געזונטע יונגעלייטלעך, וואָס האָבן געקאָנט לויפן איבער די שטאָקן, קלאָפן פון טיר צו טיר און פאַרלייגן זייער-האַנדי, האַנדי — אַלטוואַרג קויף יאָד? זיי זענען געווען אַ קאַנקרענץ פאַר די אַלטע לייט און שוואַכע פרויען. נישט דערלאָזט זיי צום מסחר. אַ ספעציעלע טאַקטיק איז געווען ביי די הענדלער. צוערשט האָט זיך גע-לאָזט אויף די שטיגן איינער, וואָס זיין עובדא איז געווען צו מאַכן „פלאַ-טשיק“ דעם פאַרקויפער. ער האָט אַ קוק געטון אויף דער „סחורה“, וואָס מען וויל אים פאַרקויפן און געפסקנט, אַז ס'איז גאַרנישט ווערט. דאָס זעלבע האָט געטון דער צווייטער. דער דריטער איז שוין גרייט געווען פאַר רחמנות צו געבן אַ זלאָט, נאָך אַ ביסל דינגען זיך, איז ער אַ ביסל מרוצה געוואָרן עפעס צו דערלייגן און צו נעמען דעם „פגר“, וואָס לוינט זיך נישט אפילו אַראַפצושלעפן פון די טרעפּ.

אַנדערע „סוחרים“ זענען געפאַלן אויף המצאות, האָבן איינגעאַרדנט טויש-געשעפטן, רופנדיק: — פאַיאַנס פאַר שמאַטעס! אַדער אַנדערע טויש-סחורות.

אין אַוונט האָט מען די איינגעהאַנדלטע סחורות אַוועקגעפירט אויפן גרויסן מאַרק, וואָס האָט זיך גערופן „נייע וואַלאָוקע“, אויסגעסאַרטירט עס און פאַרקויפט צו די הורטאַוויקעס, וואָס האָבן עס טראַנספאַרטירט אין דער פאַבריק-שטאָט — לאַדזש.

ווען אין וואַרשע האָט זיך געשטאַרקט דער אַנטיסעמיטיזם, פלעגן זיך טייל פאַליאַקן מאַכן אַ „שפיל“, זיי האָבן אַרויפגערופן אַ הענדלער כלומרשט אים צו פאַרקויפן עפעס און אַרויסגעלאָזט אים פון שטוב אַ צעממיתמן. די הענדלערס האָבן שוין אין די גויישע גאַסן געמוזט זיין פאַרויכטיק און גיין צו עטלעכע מאַן צוזאַמען. דער סאַלאַ-געזאַנג פון האַנדי האָט זיך פאַר-וואַנדלט אין אַ כאַראַלן געזאַנג פון „האַנדי, האַנדי — אַלטוואַרג קויף יאָד?!

סאַדע-וואַסער

„אל תסתכל בקנקן אלא מה שיש בו“ — צוזאַמען מיט אַ גרויסן וואַ-סער-באַלאָן שיינט אַראַפ אַ געמאַלענע אויפשריפט אויף אַ שילד איבער אַ געוועבלבל פון סאַדע-וואַסער. לעבן דער שילד הענגט אַ צווייטע, וואָס טייטשט איבער גענוי אויף יידיש:

„זוכט איר די שיינע פאנאראמע, די שיינ-אויסגעפוזצטע לאקאלן מיט די שיינע זשיראנדאָלן און דיוואנען אויף דער פּאָדלאַגע, זאַלט איר היער העריינקאַממען, ווייל איר וועט דאָס היער ניט בעקאַממען, זוכט איר די שיינע מוזיק פון די טייערע ראַדיאָס, זאַלט איר הייר נישט העריינקאַממען. זוכט איר אַבער דאָס אמת-גוטע גלעזעלע דאָפּל-גאַזירטע זאָדע-וואַסער מיטן גוטן סאַק אויף אונטערצולענען אייער האַרץ, קאַמט העריין און איר וועט קיין חרטה ניט האבען“.

די העברעישע שילד פון „אל תסתכל“ און זיין יידישער באַליכטער זענען אַמאָל דאָרט נישט געהאנגען. ס'איז דאָרט נאָר געוועזן אַ געוועלבל מיט צוויי באַלאַנגען וואַסער און אַ בוטלע סאַק, דעם סאַק האָט מען צעגאַסן אין עטלעכע פלעשלעך, צוגעגעבן פאַרשידענע קאָלירן און ס'איז געוואָרן „מאַלינאַווע“, „ציטרינאַווע“, „פאַמעראַנטשאַווע“, „ווישניאַווע“ און אַנדערע געשמאַקן. קיין גליקן האָט אַבער דער סוחר נישט געמאַכט, אַבער געצויגן זיין חיונה. ס'איז אונטערגעוואַקסן אַ טאַכטער, האָט ער איר געדונגען אַ געוועלבל, געגעבן אין נדן איין באַלאַן פון זיינע צוויי, עטלעכע פלעשער „מאַלינאַווע“ און „ציטרינאַווע“ און ס'איז אויפגעשטאַנען אַ צווייטער „סוחר“ פון סאָדע-וואַסער.

זענען צווישן גרויסע געשעפטן פון מאַנופאַקטור, זיידענע וועש אַדער לעדער געווען אַריינגעקוועטשט קליינטשיקע געוועלבלעך מיט סאָדע-וואַסער. דאָרט האָבן געהאַנדלט „קליינטשיקע סוחריםלעך“ אָן גרויסע פרע-טענויעס און האָבן געלאָשן דעם דורשט פון זייערע שכנים — די גרויסע סוחרים, מיט „אַ קאַלטס און אַ גוטס“.

קיין קנאה צווישן די שכנים איז נישט געווען. די וואַסער-סוחרים האָבן נישט געהאַט קיין גרויסע השגות און האָבן וועגן גרויסע געשעפטן נישט געחלומט. די גרויסע סוחרים האָבן אַוודאי נישט געהאַט קיין סיבה זיי מקנא צו זיין. ביי... גראַבסקיס „עגלה“ (עקזעקוציע-פור, וואָס האָט צו-גענומען סעקוועסטרירטע סחורות פאַר פאַרלעגענע שטייערן) האָט אויסגעליידיקט פון די יידישע געשעפטן די מאַנופאַקטור-סחורות, די זיי-דענע וועש און לעדער. זענען גרויסע סוחרים געבליבן שטיין מיט גרויסע, ליידיקע ווענט און נישט געהאַט מיט וואָס צו האַנדלען. האָבן טייל צונויפ-

גענומען דאָס לעצטע און אַוועק קיין אַרץ-ישראל מיט דער דריטער עליה און אַ טייל האָט גענומען האַנדלען מיט סאַדע-וואַסער.

זיי האָבן אויסגענוצט די אַרץ-ישראל-קאַניונקטור, אויסגעמאַלט די געשעפטן מיט אַרץ-ישראל-פייזאָזשן; קבר רחל, פּאַלמעס און צוויי-הויקער-דיקע קעמלען, אַרויסגעהאַנגען אַ גרויסע שילד: „תל-אביב“ און אונטער אַ בילד, וווּ יידן זיצן אונטער פּאַלמעס און עסן אייז-קרעם, אויפגעשריבן אויף העברעיִש: „גלידה וגוזו מארץ-ישראל“ — אייזקרעם און סאַדע-וואַסער פון אַרץ-ישראל.

יידן זענען געקומען אין זי אַרץ-ישראלדיקע געוועלבער, געזעצט זיך אונטער אַרץ-ישראלדיקע פּאַלמעס, געגעסן אַרץ-ישראלדיקע „ליאָדעס“ און געטרונקען אַרץ-ישראלדיקן גוזו.

זעענדיק אַז זיי מאַכן גוטע געשעפטן, האָבן אַנדערע סוחרים פון ליי-דיקע קראַמען זיך מתקנא געווען, פאַרקויפט דאָס לעצטע ביסל סחורה און אויך פאַרלייגט אַן „אַרץ-ישראלדיק געשעפט“.

זענען פול געוואָרן גאַנצע גאַסן מיט „גלידה מארץ-ישראל וגוזו מארץ-ישראל“ און ווען ס'האַבן נישט געסטאַיעט קיין קונים פאַר אַלע סוחרים, האָט זיך אַנגעהויבן אַ קאַנקורענץ.

אַרץ-ישראלדיקע סוחרים האָבן אַריינגעשטעלט אין זייערע געשעפטן אַמעריקאַנער פּאַטעפּאַנען מיט אַמעריקאַנער פּלאַטן, פאַרלייגט ראַדיאָ-הילכערס און פאַרהילכט די גאַסן מיט אַמעריקאַנער רומבאַ-טומל. עסט יידן אַרץ-ישראל-ליאָדעס און זייט זיך מחיה מיט אַמעריקאַנער מוזיק.

צווישן די גרויסע „גלידה-רומבאַ“-געשעפטן איז געשטאַנען אַ דער-שראַקנס, דאָס קליינע סוחרל פון סאַדע-וואַסער און כדי צו ציען אַ קונה, האָט ער אויף זיין קליין געוועלבעלע אַרויסגעהאַנגען דעם שילד „אל תסתכל בקנקן“ און „זוך נישט די פּאַנאַראַמע“. האָט זיך אַנגעהויבן אַ קאַנקורענץ פון שילדן, וואָס האָבן צוגעזאַגט הרים וגבעות.

שרייט אַ שילד אין גראַמען:

ייד, סאַק ווי וויי, וואַסער ווי ביר, קריגט מען נאָר ביי מיר!

זאַגט צו אַ צווייטע שילד:

„פאַר פינף גראַשן טרינקט איר וויפל איר ווילט“.

טענהט זיך אויס אַ דריטע:

„זאג, האסטו שוין אמאל געטרונקען אזא וואסער? וועסטו זאגן יא, האסטו, במחילה, פארגעסן דעם פסוק: מדבר שקר תרחק, וועסטו זאגן ניין, ביסטו אן אמת-זאגער און קריגסט א פרעמיע — א צווייט גלאז גראטיס.“

הייסע בייגל

הייסע קאכעדיקע בייגל, הייסע קאכעדיקע בייגל!
 איינגעגעסן האָט זיך די מעלאָדיע, די אויסגעזונגען-אויסגעוויינטע פון וויבערישע און קינדערישע שטימען. איינגעגעסן זיך אין אלע שעהן פון טאָג, אַוונט און נאַכט אין משך פון אַלע וואַכעדיקע טעג פון אַ גאַנץ יאָר. הייסע בייגל, געפלאַכטענע בייגל. אַ ייִדישע פרנסה געווען, אַ ייִדישער בעקער האָט זיי געבאַקן אין אַ געהיימער בעקעריי — אין אַ דריטן אָדער פערטן הויף פון אַ ייִדיש הויז אויף סמאַטשע, מילע אָדער ניסקע. געהיטן זיי פאַר אַן „עין הרע“, ס'זאל, חלילה, נישט אַריינקומען קיין פּאַליציאַנט און פאַרחתמענען די בעקעריי פאַר באַקן אָן אַ פאַטענט און אין „נישט סאַניטאַרע“ באַדינגונגען.

ביים אויוון איז געשטאַנען דער „קאַפיטאַליסט“ דער בעקער, מיט אַן אויסגעבלייכט פנים פון שווינדזוכט, ער האָט גערוקט די בייגל אין אויוון, געהוסט און אויסגעשפיגן שטיקער לונגען. ביים מולטער האָט זיך ווייב, אַן אויסגעבלייכטע פון נישט-דערשלאָפענע נעכט, געקנעטן די „מיי-רע“ און די קינדער האָבן דערלאָנגט צום אויוון.

די קונים-בייגלהענדלער, ייִדישע פרויען און קליינע קינדער, האָבן זיך ווי שאַטנס אין דער נאַכט אַריינגעשלייערט מיט די קוישן און מיט אַ פינפער זלאַט, אַן אויסגעבאַרגטן אין גמילת-חסדים-קאַסע, אין דער האַנט. זיי האָבן אַריינגעשטופט דעם „סטרוזש“ אַ פינפער-גראַשן ער זאל זיי אַריינלאָזן אין הויף און האָבן זיך אַראָפּגעשאַרט אין קעלער, צום בעקער. אַרויף האָבן זיי געשלעפט די קוישן בייגל, פון וועלכע ס'האָט גע-שלאָגן אַ פאַרע, און אַרויסקומענדיק אויף דער גאַס, צעזונגען זיך:
 — „הייסע, קאָכעדיקע בייגל.“

רייכערע הענדלער האָבן נאָך אויסער דעם געהאַט אַ קעסעלע, אין וועלכן ס'האָבן זיך געברייט „הייסע קישקאַלאַך“.

אַנגעשטרענגט זענען שטענדיק געשטאַנען די סוחרים מיט אויסגע-
שפיצטע אויגן. זיי האָבן געמוזט אַכטונג געבן אויף די צענדליקער קאַנ-
קורענטן, די אַנדערע בייגל-הענדלער, וואָס זענען פול געווען ביי יעדן
טויער, געמוזט נאָך מער אַכטונג געבן אויף אַ פּאַליציאַנט, וואָס האָט גע-
לויערט אויף די פּאַרברעכער, וועלכע שליכט זיך אַרום אין די נעכט —
ווען אַרנטלעכע מענטשן שלאָפן. זיי האָבן געמוזט שטענדיק קוקן, ער זאל
נישט אַראָפּפּאַלן אומגעריכט און פּאַרכאַפּן איינעם מיט דער סחורה.

גאַנץ אָפּט האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אַ גאַנצע מחנה פּאַליציאַנטן, אָפּ-
געשלאָסן די גאַס און אויפגעכאַפט אַלע הענדלער. די בייגל האָבן אויפּ-
געגעסן די פּאַליציאַנטן פון קאַמיסאַריאַט און די הענדלער, צעשלאָגענע,
איינגעזעצט אויף עטלעכע טעג מיט אַן אַנזאָג, „אַז צום צווייטן מאַל וועט
זיין ערגער“.

אַנשטאַט דער מאַמע, וואָס איז שוין מער מאַל געווען פּאַרהאַלטן, האָט
זי געשיקט אַ קינד און ס'פלעגט אָפּפּרירן גאַנצע נעכט ביים פּאַרקויפּן
די בייגל.

אין די שפּעטע נאַכט־שעהן, ווען צעהוליעטע געסט פלעגן זיך אומ-
קערן פון די נאַכט־לאַקאַלן, האָבן זיי נישט איין מאַל געטראָפּן אַ דורכגע-
פּרוירן קינד מיט געשוואַלענע אויגן פון קעלט און געוויין. ס'האַט מורא
אַהיימצוגיין. אַ פּאַליציאַנט האָט צוגענומען די בייגל, איינגעהאַנדלטע פּאַר
די לעצטע גראַשנס.

„גוט - שבת יידעלעך“

— „גוט שבת, יידעלעך, גוט שבת! די חברה מחויקי-חולים איז דא! געץ אַראָפּ, ברענגן אַראָפּ, וואַרפֿן אַראָפּ: חלות, ברויט, פּיש, פּלייש, צוקער, שנעלער, שנעלער, יידעלעך! נישטאָ קאָ צאָט! מ'דאַרף גיין אין אַנדערע הייף, ווער ס'קען נישט אַראָפּברענגען, וועל'מיר אַרויפגיין. געץ, געץ, יידעלעך, די קראַנקע וואַרטן! גיכער, גיכער, יידעלעך, האַלטן נישט אויף. געץ אַראָפּ: פּוטער, שמאַלץ, אייער, פּאַמעראַנצן, עפל. די קראַנקע דאַרפֿן עפּעס גוטס אין מויל אַריין, זיי דאַרפֿן זיך אונטערלענען די הערצער!“

מוזיק, שבת-מוזיק אין די יידישע הייף פון יידישן וואַרשע — אויס-געשפּילט דורך האַרעפּאַשנע יידן, אויסגעהאַרעוועטע, אויסגעבלייכטע, פּאַר-דאָגהטע יידן. פּאַרחושכטע פון יאַגן זיך אַ גאַנצע וואָך נאָך פּרנסה, האָבן זיי שבת נישט גערוט, נישט אַוועקגעלייגט זיך אויסגלייכן די ביינער, נאָר געשלעפט זיך מיט ריזיקע קוישן איבער די וואַרשעווער יידישע הייף צו-נויפנעמען פּראָדוקטן פּאַר אַרעמע קראַנקע אין די שפּיטעלער.

צענדליקער גרויסע צדקה-חברות — חוץ הונדערטער קליינע זענען געווען אין וואַרשע: „בית-לחם“, „תומכי-עניים“ א״אַנד. טויזנטער פעקלעך זענען יעדן ערב יום-טוב פאַרטיילט געוואָרן, מיט אַלע יום-טוב הצטרכותן פאַר אַרעמע יידישע משפחות, קעסלען טיי מיט ברויט זענען אַרומגעפירט געוואָרן יעדן ווינטער איבער די וואַרשעווער יידישע אַרעמע גאַסן. יעדער ייד אין וואַרשע האָט געמוזט האָבן אַ שייכות מיט בית-לחם, תומכי-עניים און אַנדערע צדקה-חברות. ווער ס'איז נישט קיין נעמער, מוז זיין אַ געבער — דאָס האָט געוואָסט יעדער וואַרשעווער ייד. ווי די גרעסטע טראַגדיע האָט עס איבערגעלעבט אַ יורד, ווען מ'האַט זיך געמאַכט פאַרגעסן אין אים

און אויסגעמיטן זיין שטוב ביים צונויפנעמען מעות-חטים אויף פסח אָדער אויף אַנדערע הצטרכותן פאַר אַרעמעלייט. ער האָט דערפון מער געליטן, ווי פון דעם, וואָס ער אַליין האָט נישט געהאַט פאַר זיך אויף יום-טוב.

צענדליקער גרויסע צדקה-חברות, חוץ הונדערטער קליינע זענען גע- ווען טעטיק אין וואַרשע צו העלפן נויטבאַדערפטיקע, ס'זענען אויך געווען לאַקאַלע „חברלעך“ אויף יעדער גאַס אָדער הויף; פאַר הכנסת-כלה, גמילת-חסדים, תלמוד-תורה. קיין שום חברה איז אָבער נישט געווען אַזוי באַקאַנט און באַליבט אין וואַרשע, ווי די „גוט שבת, יידעלעך“.

נישט פאַרצושטעלן זיך אַ יידישן הויף, וואָס זאָל ווערן דורכגעלאָזט דורך די „גוט שבת יידעלעך“, אַ פאַרשטערטער שבת וואַלט דאָס געווען. ס'וואַלטן נישט געהאַט קיין שבתדיקן טעם די געפילטע פיש, די שבת-חלות, דער שבתדיקער טשאַלט מיטן לאַקשן-קוגל און אַנגעפילטע מעגעלעך. ס'וואַלט, להבדיל, נישט געהאַט קיין טעם דער „יום זה מכובד“, געזונגען פון ר' איטשע-מאיר, דעם וואַרשעווער גביר און גערער חסיד, פון דעם דרדקי-מלמד אָדער פון יאַסל טרעגער.

נישט געווען היינט אין הויף די „גוט שבת, יידעלעך“, — פאַרשטערט איז דער שבת ביים גביר, וואָס כאַטש ער האָט גענוג חלות — ס'זאָל נאָך בלייבן אויף נאָך שבת אויפצופרעגלען — האָט ער דאָך איין חלה, לכת-חילה, צוגעגרייט און באַהאַלטן ספּעציעל פאַר די „גוט שבת, יידעלעך“. פאַרשעמט איז דער שבת ביים אַרעמען מלמד, וואָס זיין ווייב האָט קנע-טנדיק די טייגלעך אויף חלות אַפּגעציילט אַ חלה צו יעדער סעודה, זי האָט פאַרקלענערט יעדעס איינציקע און אַפּגעשפּאַרט אַן איבעריקס פאַר די „גוט שבת, יידעלעך“. טרויעריק איז ביי יאַסל טרעגער, ווען צווישן די שוואַרצע ברויטן, וואָס ער האָט געקויפט פאַר זיך אויף שבת — נישט געהאַט אויף קיין חלות — איז געבליבן ליגן דאָס איינציקע חלהלע, וואָס דאָס ווייב האָט אַנגעגרייט פאַר די „גוט שבת, יידעלעך“.

— גוט שבת, יידעלעך, גוט שבת!

אַנגעהויבן האָט זיך דער גוט-שבת-געזאַנג גאַנץ פרי, כדי צו באַ-ווייזן צונויפצונעמען ביז מיטאַג די פּראָדוקטן ביי אַלע יידן און גלייך אַפּטראַגן אין די שפיטעלער, האָבן זיך די „גוט-שבת-יידעלעך“ אַרויסגע-לאָזט איבער די הייף אין די פּרימאַרגן-שעהן.

נישט ביי איין פרוי אָדער קינד פלעגט טרעפן, אָז זיי האָבן זיך נאָך נישט געהאַט באַוווּן אַנצוטון, ווען ס'האַט זיך דערהערט דער „גוט שבת, יידעלעך“; מיט אַן אַרױפגעװאָרפענעם פּאַלטן אויף די נאַכט־װעש פלעגן די פּאַרשפּעטיקטע לױפן איבער די טרעפּ פון די פּערטע און פּינפטע שטאַקן, נישט צו פּאַרזאַמען, חלילה, אַראָפּצוטראַגן די מתנות פאַר די „גוט שבת, יידעלעך“.

— האַלטץ נישט אויף, יידעלעך, האַלטץ נישט אויף! — פלעגן די יידן רופן און מ'האַט נישט אויפגעהאַלטן. מ'האַט זיך געאַיילט.

— װאַס מער, יידעלעך! — האָבן זײ געמאַנט און מ'האַט געגעבן װאַס מער. ס'האַבן זיך געדונגען די קינדערלעך מיט די מאַמעס, װעלכע האָבן נאָך פּרױער מיט זיך אַליין שױן געהאַט זיך געדונגען. מ'האַט צו־געלייגט נאָך אַביסל, נאָך אַ שטיקל, אַװעקגעגעבן דאָס איינציקע אײ, די לעצטע פאַר שטיקלעך צוקער, כאַטש מ'האַט גאַנץ אַפט נישט געהאַט פאַר דעם אייגענעם קינד.

צו דריי יידן זענען געגאַנגען די „גוט שבת, יידעלעך“, מיט צװײ גרויסע, טיפּע קױשן, מיט צװײ אױערן בײ יעדן קױש. „גוט שבת, יידע־לעך, גוט שבת“. די קױשן װערן פּולער. די יידן בײַגן זיך שױן אונטער דער משא און דער עולם טראַגט כּסדר.

— גוט שבת, יידעלעך, גוט שבת!

אויב מען האָט נישט געהאַט פאַר זיך אַליין אַנצוגרייטן אויף שבת, האָט מען קודם געזאַרגט פאַר די „גוט שבת, יידעלעך“. צװײ טעמים האָט מען דערבײ געהאַט: אַרעמע קראַנקע זענען בילכער, און חוץ דעם: זאַל דער הויף נישט װיסן, אָז מ'האַט נישט אויף שבת.

— אַ גוטן שבת, יידעלעך, אַ גוטן שבת. מיר גײען שױן אַװעק, װער ס'האַט נאָך נישט געגעבן, קען ברענגען אין צװײטן הויף!

פון שרהלען האָט מען היינט גאַרנישט אַראָפּגעגעבן. מען שמועסט אין הויף, אָז בײ איר איז נישטאַ קײן פּרנסה. מ'האַט שרהלען נישט געזען אַ גאַנצע װאָך אין יאַטקע ביים קױפּן פּלייש און אויך נישט אין געװעלבל. שרהלע רימט זיך אַפּילו, אָז זי האָט געקױפט אַ גאַנז און פּוטער איז

יידיש-ווארשע

באזאר אויף אַ גאַנצע וואַך, אַבער די שכנים גלייבן נישט. פון שרהלען האָט מען היינט גאַרנישט אַראָפּגעגעבן פאַר די „גוט שבת, יידעלעך“. די ווייבער אין הויף ווינקען זיך איבער.

מ'וואָלט שטילערהייט געדאַרפט מיט עפעס העלפן. באַלד הערן זיך אַבער אויף די טרעפּ דראָבנע טריטעלעך. שרהלעס טעכטערל לויפט פון פינפטן שטאַק מיט אַ פעקעלע אין די הענט. איינגעפאַקט אין פאַפיר טראָגט דאָס מיידעלע עפעס פאַר די „גוט שבת, יידעלעך“. זי לויפט מיט דעם אין צווייטן הויף אַריין. נישט געהאַט קיין חלה, נישט געהאַט קיין פיש, נישט געהאַט קיין פלייש און קיין איי און געשעמט זיך פאַר די שכנים. איינגעפאַקט טראָגט דאָס קינד פאַר די „גוט שבת, יידעלעך“ אַ שטיקל ברויט. זאָלן די שכנים נישט זען, אַז זיי האָבן נישט קיין חלה אויף שבת. זי טראָגט עס אין צווייטן הויף, אַדער אין דריטן, צי אין פערטן, דאָרט וווּ מ'קען זיי נישט.

— נאָט אייך אַ שטיקל ברויט — דערלאַנגט דאָס קינד אַ פעקעלע.
— די מאַמע האָט געזאָגט, אַז די צווייטע וואַך וועט זי געבן חלה און צוקער אויך — גיט צו דאָס מיידעלע, — אַפילו אַ פאַמעראַנץ! היינט האָט זי נישט, אַ גוטן שבת, יידעלעך, אַ גוטן שבת!

סמאטשער טעאטער

נישט געווען אין ווארשע נאך א טעאטער, ווו דאס פובליקום זאל אזוי מיטלעבן מיט די אַרטיסטן, ווי אין טעאטער אויף סמאטשע. ווויל איז געווען דעם אַרטיסט, וואָס עס איז אים אויסגעפאלן אַ סימפאטישע ראָל. די סמאטשע האָט אים אָפגעוואַרט ביים אַרויסגאַנג און אים גע-טראָגן אויף די הענט. וויי איז געווען צו יענעם, וואָס האָט געשפילט די ראָל פון אַ טיראַן — אַ פאַרפירער פון „דאָס איידעלע מעידכען“. ער האָט שוין געמוזט איבערוואַרטן אין טעאטער ביז וואָנען דאָס פובליקום איז זיך פונאַנדערגעגאַנגען. ס'האָט אים געדראָט צו קריגן אָנגעבראַכן די ביינער.

סמאטשע איז נישט געגאַנגען אין טעאטער וויילן זיך און פאַר-ברענגען די עטלעכע שעה. סמאטשע איז געגאַנגען אויסלעבן איר אייגן אָרעם לעבן, אויסוויינען ביי פרעמדע טראַגעדיעס איר אייגענע טראַגעדיע און פרייען זיך מיט יענעם פרייד, ווייל אייגענע האָט געפעלט. דער רעפערטואַר פון טעאטער האָט געמוזט זיין „אמתדיק“, גע-נומען פון טעגלעכן לעבן און צוגענגלעך. ער האָט געמוזט זיין ענלעך צו דעם, וואָס דער צושויער האָט אליין איבערגעלעבט, נאָר פעסט אי-בערגעזאַלצן און איבערגעצוקערט: מיט אַ שוואַרץ-כאַראַקטער, וואָס איז שוואַרצער ווי פעך, וואָס מען מוז אין אים נעמען „ראַכע“, און מיט אַן איידל פאַרפייניקט וועזן, וואָס מ'האָט אויף אים געדאַרפט רחמנות האָבן און אַרויסווייזן דאָס רחמנות מיט ביטער געוויין. וואָס מער טרערן מען האָט געקענט פאַרגיסן אין טעאטער, אַלץ מערער דערפאַלג האָט גע-האָט די פאַרשטעלונג. אַלע עוולות האָבן אָבער געמוזט פאַרריכט ווערן

נאָך איידער דער צושייער האָט פאַרלאָזט דאָס טעאַטער. יעדע פאַרשטע-
לונג האָט זיך געמוזט גוט ענדיקן. ס'האָט געמוזט אומגעריכט קומען אַ
העלד מיט אַ גוט האַרץ, מיט אַ צאַרטן כאַראַקטער און שטאַרקע אַרעמס,
וואָס האָט אַרויסגעראַטעוועט דעם קרבן. דעמאָלט האָט סמאַטשע גאָס
געקענט אַהיימיגין אַ באַרוקטע, אַ פריילעכע מיט אַ צופרידנקייט אין
האַרץ, אַז ס'איז נאָך דאָ גערעכטיקייט אויף דער וועלט.

„אוי, אַ בראַך נאָך אים.“ — מיט אַזעלכע ווערטער האָט דער סמאַ-
טשער צושייער רעאַגירט אויפן שפּילן פון יעדן אַרטיסט. אָבער אין
דער פאַרשידנקייט פונעם טאָן, אין וועלכן די קללה איז אַרויסגעזאַגט
געוואָרן, האָט מען גלייך אַרויסגעפילט בייזקייט צום שלעכטן העלד —
דעם שוואַרץ-כאַראַקטער, אַדער צופרידנקייט און צושטימונג מיטן גוטן
און איידעלערן, וואָס איז גרייט זיך צו אָפּפערן פאַרן שוואַכן און געפיי-
ניקטן קרבן.

דאָס סמאַטשער טעאַטער האָט זיך געפונען נאָענט פון דער גענשע,
אין סאַמע מיט פון סמאַטשע-גאָס און דאָס פּובליקום איז חוץ פון די
איינוווינער פון דער גאָס, באַשטאַנען אויך פון געסט, וואָס זענען געקומען
פון די אַרומיקע אַרעמע געסלעך; וואָלינסקע, ניסקע, סטאַווקע. שבת-צו-
נאַכטס האָבן זיך אין טעאַטער אַריין אויסגעקליבן גאַנצע הייף. אַ גאַנצן
שבתדיקן טאָג זענען די שכנים אָפּגעזעסן צוזאַמען אויפן הויף. זיי האָבן
געשמועסט וועגן די היינטיקע שווערע צייטן, מען האָט זיך דערציילט
וועגן אַמאָל, ווען מ'איז נאָך געווען חתן-כלה — די וועלט איז עפעס גע-
ווען גאַר אַן אנדערע, אַ פונט ברויט האָט געקאָסט אַ דרייער און אַ פּערדל
האָט מען געקראָגן פאַר פּופצן קאַרבן. איז טאַקע געווען אַ לעבן. עלטערע
האָבן זיך דערמאַנט וועגן „פלען“, אין וועלכן מ'איז געהאַט אַריינגעפאַלן
בעת „פּאַניע“ האָט זיך געשלאָגן מיט יאַפּאַניע; מ'האָט זיך איבערדער-
ציילט צום טויזנטסטן מאָל דעם וויץ וועגן דער מלחמה פון די צוויי
קיסריים פון וועלכע איינער האָט געטענהט: „יאַ פּאַניע“ און דער צווייטער
האָט געטענהט: „יאַ פּאַניע“, ביז ס'איז געקומען אַ פייגעלע, געמאַכט אַ
פינטעלע אויפן צווייטן „פּ“, און אַזוי אַרום איז איינער געבליבן פּאַניע
און דער צווייטער יאַפּאַניע.

— זי ווייסן, מאַניעלע, — האָט זיך אָפּגערופן אין מיטן געשפרעך

איינער פון די שכנים — מען שפילט היינט אין טרעיאטער אַ גוטע שטוקע.

דאָס געשפרעך איז אַריבער אויפן סמאָטשער טעאָטער. מ'האָט זיך דערמאָנט, אַז מ'איז שוין לאַנג דאָרט נישט געווען און באַשלאָסן אין אָונט גיין צוזאַמען אין טעאָטער. דעם אָונטברויט אין שטוב איז מען דעם שבת אָפגעקומען מיט „שהי פּהי“, דאָס שטיקל גענדזנס, וואָס איז געווען גרייט אויף „שפייס־צענאַכטס“ האָט מען שוין באַהאַלטן מיטצונע־מען אין טעאָטער, ווי מען וועט קענען אונטערלענען זיך דאָס האַרץ בעתן שפּילן. ביים טויער פון טעאָטער זענען געשטאַנען הענדלערקעס מיט רבי־ניסלעך און מיט באַניעקערן — האָט יעדער מאַנצפּערשוין אָוועק־געשאַרט די מאַרינאַרקע און געלאָזט זיך אַריינשיטן אין די הויזן־קע־שענעס אַ צוויי־דריי גלעזער באַניעקערן, אַליין צו קנאַקן און מכבד צו זיין די „וואַבאַ“. די מיינסטע צושויער זענען געווען יונגוואַרג — יינגלעך מיט מיידלעך, וואָס האָבן אָנגעהויבן „מיט זיך צו גיין“, חתן־כלה מיט זייערע „פּשו־אַטשעלעס“, יונגען מיט פעסטע אָפגעברענטע פּנימער, אָנ־געטון אין גראַנאַטענע נאַבראַניעס. ביי די יונגען זענען די מיילער אַלע מאָל געגאַנגען אויף שרויפן, ביי די כלות זענען זיי אָבער געווען נישט דרייסט — געביסן די נעגל און נישט געקענט דאָס מויל עפּענען.

אַנגעפירט מיט דער קאַמפּאַניע האָבן די מיידלעך, זיי האָבן זיך אַרויסגעוויזן פאַר די אמתע בריות איינצוהאַנדלען בילעטן פאַר זיך און פאַר זייערע קאַוואַליערן. צו דער קאַסע איז צו אַ פּרייליך, אַ מויד אַ ברען. זי האָט איינגעקויפט די בילעטן, געחנדלט זיך צום קאַסירער מעשה „מאַמוזעל“ און געדונגען זיך וועגן די ערטער און וועגן פּרייז. ס'איז איר נישט געגאַנגען אַזוי אין אויסדינגען אַ נאַענטן פּלאַץ, זי האָט געוואָסט, אַז זיי וועלן סיי ווי סיי נישט זיצן אויף זייערע ערטער, אַז זיי וועלן גלייך נאָכן אויסלעשן די לאַמפּן זיך איבערזעצן. דאָס האָט זי זיך נאָר געוואָלט אויספיינערן פאַרן חתן און זיינע פּשו־אַטשעלעס, זיי זאָלן זען, אַז זי איז נישט קיין „יאַלד“ און מ'קען זי נישט „וויטישן“.

אין טעאָטער־זאַל האָט מען זיך אַריינגעשאַרט „סטאַטעטשנע“. פון פאַרלעגנהייט און פאַרבלענדט פונעם ליכט, האָט מען אין אָנהייב נישט געזען וואָס אַרום טוט זיך. מען האָט זיך געלאָזט פירן פונעם בילעטער,

ווי אַ שעפעלע צו דער שחיטה, אוועקגעזעצט זיך אויף אַ ברעג פון דער באַנק און אַנגעהויבן צו קנאַקן באַניעקערן. אָבער ביסלעכווייז האָט זיך דער עולם אויסגעטשוכעט, מ'איז זיך געוואָרן היימיש און אַריבערגעשריגן צו זיך פון איין עק זאל איבערן צווייטן.

די פאַרשטעלונג האָט זיך אַנגעהויבן מיט גרויס פאַרשפעטיקונג. ווי לאַנג ס'איז נאָך ווער געשטאַנען ביי דער קאַסע, אָדער מ'האַט זיך געקענט ריכטן, אָז ס'וועט ווער קומען, האָט מען צוגעוואַרט. ווען מען האָט אַפילו געמאָלדן, אַז ס'הויבט זיך שוין אָן, האָט מען זיך אויך נישט געאַיילט. צוערשט איז דורך אַ קלונג אַנגעזאַגט געוואָרן אַז „מען פאַנגט אָן“. דער גלאַק האָט זיך געלאָזט הערן אַ צענדליק מאל; נאָך יעדן קלונג — אַן איבעררייס, ווי ער וואַלט געקלערט. צי ער זאל נאָך קלינגען אָדער נישט. צוביסלעך האָבן זיך אַנגעהויבן לעשן די לאַמפן. ווען ס'האַט זיך שוין אויסגעלאָשן די לעצטע לאַמפּ, האָט מען דעהערט אַ קלאַפּ פון אַ האַמער אין אַ קופערנעם ראַנדל און די קורטינע האָט זיך גענומען פונאַנדערשפרייטן.

דעם קלאַפּ פונעם האַמער האָט דאָס פובליקום פאַרשטאַנען נישט בלויז אַלס סיגנאַל, אַז די פאַרשטעלונג הייבט זיך אָן, נאָר אויך ווי אַ צייכן, אַז מ'קען זיך שוין איבערזעצן. איבערן זאל האָט זיך אַנגעהויבן אַ לויפעניש און אַ שטופעניש. דאָס האָט דאָס פובליקום פאַרכאַפט די נענטערע פלעצער. דאָס גערויש האָט געדויערט אַ שפּאַר ביסל צייט. גאַנץ אַפּט האָט אַן אַרטיסט, וואָס איז שוין לאַנג געשטאַנען אויף דער בינע ביים פונאַנדערגערוקטן פאַרהאַנג און נישט געקענט קומען צום פּסוק, געמוזט פון דער בינע-אַראַפּ באַרויקן דאָס פובליקום.

דאָס איבערלויפן אויף די נענטערע ערטער איז נישט געווען צוליב דעם מען זאל בעסער הערן, ווייל געהערט האָט מען איבערן גאַנצן זאל. דער אַרטיסט האָט נישט גערעדט, נאָר געשריגן. און אויב מען האָט נישט געהערט דעם שווישפילער אַליין, האָט מען דערפאַר גלענצנד גע-הערט דעם סופליאַר, וואָס האָט דעם אַרטיסט שטענדיק איבערגעשריגן. ס'האַט אים אויך צוגעהאַלפן דאָס פובליקום, וואָס האָט איבערגעחזרט אויפן קול יעדן זאַץ. איבערגעלאָפן איז מען, ווייל מען האָט געוואַלט זיין נאָענט

משה זאנשיין

פונעם אָרט, ווו עס קומט אַלץ פאַר און פילן זיך אַזוי אַרום אַ מיטבאַ-
טייליקטער.

נאָך אַזאַ צוזאַג זענען מיידלשע הערצער ווייכער געוואָרן און נישט
די חתנים און פשיאַטשעלעס האָבן פאַרבטן די מיידלעך אויף אַ פונדע צו
מיילאָכן אויף הייסע קישקעלעך מיט מושטאַרדע, זיי האָבן דאָרט געמאַכט
אַ שנאַפּס און קריגנדיק קוראַזש, דערקלערט זיך די מיידלעך אין ליבע.
די מיידלעך האָבן אין אָנהייב נישט געוואָלט.

— יאָך האָב מורא, — האָבן זיי געזאָגט — אַז איר וועט זיין אַ
שניאַקאַזש (שיכור) און שלאָגן די ברויטע, ווי דער שלעכטער מאַקס פון
דער היינטיקער שטוקע.

— זאַל יאָך פאַרברענט ווערן — האָט דער יונג געענטפערט, באַ-
מענדיק זיך צו רעדן מיט אַן איידעלן טאָן — אויב יאָך וועל אין נישט
אַרומטראָגן אויף די הענט, ווי דער גוטער מאַריי.

נאָך אַזאַ צוזאַג זענען מיידלשע הערצער ווייכער געוואָרן און נישט
וויסנדיק ווי אַזוי האָבן זיך פאַרפלאַכטן די הענט פון יינגל און מיידל.
אויף סמאַטשע-גאַס איז צוגעקומען אַ ניי פאַר חתן-כלה.

דער יידישער גארטן

אין מיטן די נאָלעווקעס, די רוישיקסטע גאָס אין האַנדלס־צענטער פון ייִדישן וואַרשע, האָט זיך געפונען דער קראַשינסקי־גאַרטן. אויף דער גאַס, וווּ אַ שטיקל פּלאַץ איז געווען מיט גילדענע רענדלעך צו באַצאָלן, איז אַ גרויסער שטח געווען אָפּגעצוימט מיט אייזערנע שטאַכייטן, צווישן וועלכע ס'האַבן אַרויסגעגרינט ביימער און צווייגן, באַדעקטע מיט בלע־טער און מיט נאָדלען, די ביימער זענען נישט געווען געפלעגט און גלייך גשניטן ווי אין גויישע גערטנער און זייערע בלעטער זענען נישט געווען אַזוי גריין ווי אין יענע גערטנער. קיין חסרון פאַרן ייִדישן אויג איז עס נישט געווען. די געלבֿעכקייט פון די געוויקסן און דער קרענקלעכער אויסזען פון די ביימער האָט זיי געמאַכט היימישער און גענטער צום האַרצן פון ייִדישן באַזוכער.

ס'איז געווען נאָך אַ גאַרטן, אין אַ צווייטן ייִדישן צענטער, אין דער געגנט פון אייזערנעם טויער, — דער זאַקסישער גאַרטן האָט ער געהייסן. יענער איז געווען פיל גרעסער פון קראַשינסקיס און פיל שענער פון אים, ער איז אָבער נישט געווען צוגעלאָזן צום ייִדישן האַרץ. דאָרט האָבן ייִדן זיך דורכשפּאַצירט און באַלד אוועק.

קודם כל האָבן ייִדן נישט געקענט פאַרגעסן, אַז פאַר דער מלחמה, אין ניקאָלאַיס צייטן, פלעגן ביי זיינע טויערן שטיין רוסישע זשאַנדאַרמען און נישט אַריינלאָזן אַהין קיין ייִדן מיט לאַנגע קאַפּאַטעס און חסידישע היטלען. דער גאַרטן איז געווען „טאַלקאָ דלאַ יעוורעפּעיצאַוו“ (נאָר פאַר אייראַפּעער) והשנית, זענען טייל טויערן פון זאַקסישן גאַרטן אַרויסגע־גאַנגען אין די גויישע גאַסן, קרולעווסקע און פּלאַץ סאַסקי. דורך די דאָזיקע

טויערן פלעגן אין די נאכמיטאָג־שעהן און אין די זונטיקדיקע טעג אַרייַן“ שפּאַצירן זעלנער און סתם שקצים מיט שיקסעס. זיי האָבן דאָרט געפּליר־טעוועט, געקוישט זיך בפרהסיא, און ווי דער שטייגער, אַמאָל אויך גע־חזקט פון אַ ״פּייסאַטן זשיד״. האָט אַ פרומער ייד, וואָס האָט זיך געהאַט צוגעזעצט אויף אַ ווייל, אַ שפּיי־געטון הינטערוויילעכץ, אָפּגעזאָגט אין דער שטיל ״שקץ תּשקצנו״ און פּאַרלאָזט דעם גאָרטן מיט שנעלע טריט. נאָך אַ חסרון האָט געהאַט דער זאַקסישער גאָרטן; אין די ווינקלען פון די אַלייען זענען געווען אויסגעשטעלט סטאַטועס — נאַקעטע מענער און נקבות מיט אָפּגעדעקטע ברוסטן, וואָס האָבן געשטאַכן דאָס ייִדישע אויג מיט זייער הפּקרות.

אַנדערש איז געווען דער קראַשינסקי־גאָרטן. דאָס הויפּט־טויער פונעם דאָזיקן גאָרטן האָט זיך געפונען אויף די נאַלעווקעס, אויף דער גאַס, וואָס אַ גוי פלעגט אויסמיידן און קומען אַהין בלויז ווען ער האָט נישט געהאַט קיין אַנדער ברירה. דאָס צווייטע טויער איז אַרויסגעגאַנגען אויף דער שוויצענטאַיערסקע — אַ גאַס מיט אַ גויישן נאָמען, וואָס האָט כמעט נישט געזען קיין גוי פאַר די אויגן, און דאָס דריטע טויער איז אַרויס אויף פּלאַץ קראַשינסקי, וווּ ס'האַבן געווינט בלויז ייִדישע סוחרים. נישט ווייט פונעם גאָרטן זענען געלעגן די גאַסן; מילע, סטאַוקע און ניסקע — דער צענטער פון ייִדישע האַרעפּאַשניקעס. איז דער גאָרטן געווען אַן אייגענער, אַ ריין־ייִדישער. נישט בלויז אַ גוי האָט מען דאָרט נישט געזען, נאָר אַפילו אַ פּויליש־רעדנדיקן ייד האָט מען געדאַרפט זוכן מיט ליכט. האָבן יידן דאָרט זיך געפילט פריי, ממש ארץ־ישׂראל.

היימיש און אייגן איז געווען אין גאָרטן. האָט אַ ייד זיך אַוועקגע־זעצט אויף אַ באַנק, האָט ער באַלד געפונען מיט וועמען אַ שמועס צו כאַפּן און מיט וועמען זיך צו אַמפּערן. וועגן וואָס האָבן יידן אַלץ נישט גערעדט? ווילסטו מסחר, איז מסחר; ווילסטו וועגן מלחמה, איז וועגן מלחמה. מ'האַט געשמועסט וועגן רבין, וועגן פּאַליטיקער, וועגן טעלעגראַף, ראדיאָ און אַלע שבע חכמות. האָט ווער געברענגט אַ צייטונג, האָט מען זי געלייענט אויפן קול, זאל דער עולם אַרום אויך עפעס הערן.

און פאַרוואָס בלויז הערן? מ'האַט געקענט כאַפּן אַ קוק אַריין אויך. ליענט איינער די ערשטע זייט, קוקט דער צווייטער דערווייל אין דער

אנדערער זייט פון דער צייטונג. בייגט זיך אַ דריטער אַריבער פון אויבן, כאַפט דער פערטער אַ בליק פון הינטן. טוט מען אַ צי אַהער די צייטונג, טוט מען זי אַ שלעפּ צוריק און עס לייענט שוין אַ גאַנצער זמין יידן, טייטשט מען זיך אויס דאָס אַנגעשריבענע, איז מען מוסיף אַן אייגענע סברה, מען דאַרף דאָך אַ ייד נישט לייגן קיין פינגער אין מויל אַריין; האָט דער צווייטער אַן איפּכאָ-מסתברא-מיינונג, האַלט דער דריטער, און זיי זע-נען ביידע נישט גערעכט, ווייזט אַ פערטער אויף באַשיינפערלעך פונקט פאַרקערט. הערט מען שוין נישט וואָס, אָבער וואָס מאַכט עס אויס, אַבי יידן זענען זיך מתווכח.

האַלט אַ ייד, און דאָס איז אַלץ הבל, ציט ער אַרויס אַ משניות פון בועזע און אין דער מיט פון אַרומיקן טומל צעשאַקלט ער זיך און צעזינגט זיך מיט אַ גמרא-ניגון:

יש מביאים בכורים וקורין, מביאין ולא קורין ויש שאינן מביאין — טייל ברענגען בכורים און לייענען יאָ די פרשה ארמי אובד אבי, טייל ברענגען און לייענען נישט, און טייל ברענגען אין גאַנצן נישט. טוט עס אַ ווייע מיט ארץ-ישראל, מיט פעלדער און וויינגערטנער, אויף וועלכע עס האָבן געוואַקסן פירות און מ'האַט פון זיי געברענגט בכורים. דערמאָנען זיך יידן, און שכינת בגלותא און ס'וואַלט שוין צייט געווען, מ'זאָל אויסגע-לייזט ווערן. טוט אַ ייד אַ זיפּץ, וויל אַ צווייטער מ'זאָל אים זאָגן וואָס עס וועט זיין אין ארץ-ישראל מיט די באַנען אום שבת. צי זיי וועלן שטיין, אָדער מ'וועט נעמען אין דעם טאָג אַן אַראַבישן מאַשיניסט, ווייל — גיט צו פאַרשטיין דער ייד — ס'וועלן דאָך זיין אין ארץ-ישראל גוים אויך, ווי אַ שטייגער קאָנסולן און פאַרשטייער פון פרעמדע מלוכות, און וועסט דאָך נישט זאָגן — גיט צו דער ייד מיט אַ גמרא-ניגון — קיין גוי און דערצו נאָך אַ דיפּלאָמאַט, און שבת מוז ער זיצן אין דער היים. וויל אַ צווייטער וויסן, צי מ'וועט מקריב זיין קרבנות; טייטשט אים אויס אַ יונג-געראַמאָן, און עס זענען שוין אוועק די באַרבאַרישע צייטן פון ברענגען קרבנות, און אַ דריטער האַלט, און פאַרן שבת וועט מען טאַקע אויך און פֿיין די באַן וועט דווקא אַ יידישער מאַשיניסט. ווערן יידן אויפגעבראַכט אויף אַזא זאָך:

— ס'טייטש?

משה זאנשיין

האלטן פרומע, אן שולדיק זענען די ציוניסטן, וואָס שיקן קיין ארץ־
ישראל יינגלעך מיט מיידלעך אין די קבוצות. זאָגן אַנדערע, אַז...
און עס טומלט זיך און מ'הערט נישט וואָס. נאָר דער ייד מיטן משניות
קוקט זיך נישט אַרום. ווי ער וואָלט געווען איינער אַליין, ציט ער ווייטער
מיט אַ ניגון:

— הגר — אַ גר, מביא — ברענגט, ואינו קורא — און לייענט נישט,
שאינו יכול לומר — ווייל ער קען דאָך נישט זאָגן, אשר — וואָס, נשבעת —
דו האַסט געשווירן, לאבותינו — צו אונדזערע עלטערן, לתת — צו געבן,
לנו — צו אונדז.

**

נישט נאָר דערוואַקסענע יידן האָבן זיך דאָרט געפילט ווי ביי זיד אין
דער היים, נאָר אויך די יידישע קינדער. דער עיקר, די יינגלעך, וואָס
פלעגן גלייך פון חדר, מיט די חומשים אין די הענט, לויפן אין קראַשינסקיס
גאָרטן אַריין. זיי האָבן פאַרגעסן אין גלות און האָבן דאָ נישט קיין מורא
געהאַט פאַר קיין שקצים, פאַר וועלכע זיי האָבן אַזוי געציטערט ווען זיי
זענען געגאַנגען אויף גויישע גאַסן.

אַלץ אין גאָרטן פלעגט זיך זיי פאַרשטעלן מיט חומש־בילדער, וואָס
זיי האָבן געהערט אין חדר:

דאָס בערגל לעבן טויער פון די נאַלעווקעס איז פאַר זיי נישט געווען
קיין אַנדערער באַרג, ווי דער הר סיני, אויף וועלכן יידן האָבן מקבל געווען
די תורה. דער שטיין, פון וועלכן ס'איז שטענדיק געלאָפן וואַסער האָט
דערמאַנט די איינציקע עבירה פון משה רבינו. יידישע יינגלעך האָבן זיך
אַפגעשטעלט פאַרן שטיין און איבערגעחזרט: ווען גאָט האָט געהייסן משהן
רעדן צום שטיין, ער זאל געבן וואַסער, האָט ער אים, אַנשטאַט צו רעדן,
גאָר געשלאָגן. מיט באַדויער האָבן זיי געקוקט צום שטיין און נישט איינער
פון זיי וואָלט זיך צו אים אַרויפגעדראַפעט און געבעטן מחילה פאַר משהס
זינד. איז ער אָבער געווען אַרומגענומען מיט שטעכיקן דראַט און מען האָט
צו אים נישט געקענט צוקומען. האָבן יינגלעך פאַרשטאַנען, אַז ס'איז נאָך
נישט געקומען די צייט גאָט זאל שוין מוחל זיין פאַר דער זינד, האָבן זיי
דערפון גרויס צער געהאַט.

אין מיטן גארטן איז געווען אַ סאַזשעלקע, זענען אין איר נישט אַרומגעשווומען קיין שוואַנען, ווי אין די גויישע גערטנער. פרומע ייִדישע מאַמעס פלעגן ראש השנה צו תשליך אַהינקומען אין ווייסע קליידער, וואָס זיי האָבן געטראָגן אין שול בעתן דאַוונען, זיי האָבן זיך אַוועקגעשטעלט ביים ברעג פון וואַסער, איבערגעדרייט די טאַשן פון זייערע קליידער און אויסגעשיט אין דער סאַזשעלקע אַריין אַלע עבירות פון אַ גאַנץ יאָר. פלעגן ייִדישע קינדערלעך זיך שטאַרק היטן, נישט צוצוגיין נאַענט צום ברעג, ס'זאָל זיך צו די זוילן פון די יום־טובֿדיקע שיכלעך חלילה נישט צוקלעפן קיין פאַרוואַלגערטע עבירה, צוליב וועלכער מ'וועט זיי אויף יענער וועלט ברענען און בראַטן.

אין די פאַרבאַכטן פלעגן זיך שפּילן חדר־ייִנגלעך אין גאַרטן אין פּערדלעך. האַלטנדיק אין איין האַנט אַ לייץ, האָבן זיי מיט דער צווייטער געדריקט דאָס ספר אונטערן אַרעם, וואָס זיי האָבן געטראָגן פון חדר. אין מיטן שפּילן זיך פלעגן זיי זיך דערמאַנען, אַז זיי האָבן נאָך נישט איבערגע־חזרט די פרשה חומש, וואָס זיי וועלן צומאַרגנס דאַרפן איבערזאָגן פאַרן רבין. זיי האָבן זיך אויסגעזעצט אויף דער ערד און אין גאַרטן האָבן זיך געלאָזט הערן קינדערשע שטימעלעך:

כי — ווען, יקרה — ס'וועט זיך טרעפן, קן — אַ געסטעלע, ציפור — פון אַ פייגעלע, לפניך — פאַר דיר, שלח — אַוועקשיקן, תשלח — זאָלסטו אַוועקשיקן, את — אין, האם — די מאַמע, ואת — און אין, הבנים — די קינדערלעך, תקח — זאָלסטו נעמען, לך — צו דיר.

**

דעם גאַרטן פלעגט מען עפענען פאַרטאָג און גלייך פלעגן זיך באַ־ווייזן באַזוכער — עלטערע יידן, איינוווינער פון ענגע דירות אויף אַרעמע הייף. אַ גאַנצע נאַכט האָבן זיי זיך געדושעט, געריסן זיך די לונגען ביים הוסטן, האָבן זיי אויסגעקוקט דעם פרימאַרגן, זיי זאָלן קענען אַרויסגיין אויף דער פרישער לופט. כעלות האָבן זיי זיך אָנגעטון, גענומען דעם טלית־זאַק אונטערן אַרעם און אַוועק צום דאַווענען. פאַרן גיין אין שול האָבן זיי אָפּגעטרעטן אין גאַרטן, אַוועקגעזעצט זיך אויף אַ באַנק, אָפּגעזאָגט אַ

יום תהילים און געדאוונט פון פאָרנט. די ברכות האָבן זיי געזאָגט אויפן הויכן קול און די שכנים פון דער באַנק האָבן זיך צוגעשאַקלט און נאָכ-געזאָגט „ברוך הוא וברוך שמו“, אמן. האָט איינער נאָר געענדיקט די לעצטע ברכה, האָט שוין אַ צווייטער אָנגעהויבן „ברוך אתה, מלך העולם — להבחין בין יום ובין לילה“. „ברוך אתה מלך העולם שלא עשני נכרי“ און ווייטער האָבן געקלונגען די ברוך הוא'ס און אמן'ס.

ביסלעכווייז האָבן זיך געטוישט די געסט אין גאָרטן; די עלטערע יידן זענען אַוועק אין שולן און אין שטיבלעך און אויף זייער אָרט זענען גע-קומען „שטרייקערס“ און סעזאָן-אַרבעטער, וואָס זענען געוויינט געווען צו גיין יעדן פּאַרטאָג צו דער אַרבעט. היינט האָבן זייערע וואַרשטאַטן פּאַר-שטרייקט אָדער דער סעזאָן האָט זיך נאָר וואָס פּאַרענדיקט. זענען זיי פון רגילות פרי אויפגעשטאַנען און זענען אַוועק אין קראַשינסקי-גאָרטן. די אַרבעטערס זענען געזעסן פּאַרזאָרגט און דערציילט זיך וועגן זייערע אַר-בעטס-פלעצער, וועגן מייסטערס און פּאַבריקאַנטן, וואָס שינדן די הויט פון פּראַלעטאַריער. ס'האָט זיך דערנענטערט די צייט, ווען מ'האָט געעפנט די פּאַראַיינס-לאַקאַלן, האָבן זיי זיך אויפגעשטעלט און פּאַרלאָזט דעם גאָרטן.

נאָך זיי זענען געקומען „איבעריקע“ אַרבעטס-הענט — אַרבעטסלאָזע יונגעלייט, וואָס האָבן נאָך אין לעבן נישט פּאַרזוכט דעם טעם פון אַרבעטן און פּאַרדינען. די יונגעלייט זענען געווען אַרעם געקליידט און געהאט בלאַסע, באַוואַקסענע פנימער. זיי פלעגן שפעט אויפשטיין פון די געלעגערס, כדי ווייניקער שעהען אין טאָג צו הונגערן. מיטאַג-צייט האָבן זיי פּאַרנו-מען די בענק פונעם גאָרטן און אַריינגעקוקט אין גראַבע ביכער, אויסגע-באָרגטע אין ברעסלערס ביבליאָטעק אָדער אין „לעבן“. די ביכער האָבן זיי אויפגעקלערט די סיבות פון זייער אַרבעטסלאָזיקייט און הונגער. אויף די גאָרטן-בענק פלעגן אויסברעכן דיסקוסיעס וועגן נאַציאָנאַלע פּראָגן, וועגן סאַציאַליזם, רעוואָלוציעס, מ'פלעגט זיך שפּאַרן וועגן קלאַסן-קאַמף, וועגן טעראָר. די דיסקוסיעס פלעגן זיך טיילמאַל ענדיקן מיט געשלעגן, אָבער דאָס האָט נישט געשטערט אַ צומאָרגנס זאָל מען זיך ווייטער טרעפן און אָנהייבן אַלץ אויפסניי.

אַמאָל איז אין אַזאַ קרענצל אַריינגעפאַלן אַ פרומער ייד און געפרוּווט

געבן צו פארשטיין, און אלץ איז מן השמים. ביי די ארבעטסלאזע פלעגן דעמאלט פארשווינדן אלע חילוקי-דעות, און מ'האט אוועקגעשטעלט צו אפשטימונג, צי ס'איז דא א גאט אויף דער וועלט. מיט א רוב שטימען איז דורכגעגאנגען א רעזאלוציע, און קיין גאט איז נישטא און דער פרומער ייד איז אנטלאפן מיט א הויכן טפח, זאלט איר ווערן.

צו די שטענדיקע גארטן-געסט האבן געהאט געהערט דערציערינס, וואס האבן דארט א גאנצן טאג שפאצירט מיט קינדער-וועגעלעך. די דער-ציערינס זענען אממערסטן געווען מיידלעך פון דער פראווינץ, וואס זענען געקומען קיין ווארשע מיטן זיך צו לערנען. זיי האבן געחלומט וועגן שולן און אוניווערסיטעטן, וועגן ענדיקן אויף דאקטארינס, דענסטיסיטינס אדער כאטש אויף לערערינס. ס'האט זיך זיי נישט איינגעגעבן, האבן זיי געענדיקט א "קורס" און געווארן "דערציערינס" ביי זויג-קינדער.

פארביטערטע האבן זיי זיך צוגעהערט צו די דיסקוסיעס פון די אר-בעטסלאזע און זענען געווארן באוויסטוויניקע פראלעטאריערינס אדער נא-ציאנאלע קעמפעררינס. זיי האבן זיך ארגאניזירט און געשאפן דריי פאר-איינען: העברעערינס האבן זיך גערופן גננות און געשריגן צו די קינדער "הס". יידישיסטינס האבן זיך א נאמען געגעבן דערציעריין און געשריען צו די קינדער אויף יידיש. די דריטע טייל, וואס האבן זיך געהאלטן פאר אינ-טעליגענטינס האבן זיך גערופן "וויכאוואוטיני" און גערעדט מיט די קינדער פויליש. צווישן זיך און מיט די ארבעטסלאזע האבן זיי אלע גע-רעדט יידיש.

אין אונט איז דער גארטן געווען באזעצט מיט "מענטשן", אגער-שטעלטע פון נאלעווקעס און גענשע. נאכן שליסן די געשעפטן זענען די אנגעשטעלטע געקומען אין גארטן אריין, שעפן לופט און שליסן באקאנט-שאפט. פון רעדן א גאנצן טאג מיט די קונים זענען ביי די בחורים און מיידלעך געווען "געשליפענע צינגלעך". זיי האבן זיך לייכט באפריינדעט און גלייך גערעדט מיט זיך, ווי אלטע באקאנטע. ווען אין דרויסן איז געווען טובקל, האט מען אפגעזוכט א קנאפ-באלויכטן ווינקל, כדי זיך צו פילן פריי פון דורכגייערס בליקן. פון צייט צו צייט האט זיך געהערט א יונג פרויען-קול, וואס האט געזונגען א פארבענקט לידל אדער געקוואלן פון א בחורס קאמפלימענט.

משה זאנשיין

**
*

ארום האלבע נאכט האט זיך געהערט דאס הייזעריקע קול פון א
גרעגער. דער שומר האט דערמיט מודיע געווען, אז ער שליסט דעם גארטן.
פארלעך האבן זיך פויל אויפגעהויבן פון די בענק, די בחורים האבן גע-
נומען די מיידלעך אונטער די ארעמס און געלאזט זיך ארויסגיין.

די יודישע ווייסל

אז מ'איז אדורכגעגאנגען לענגאויס די גאנצע פראנצישקאנער און אריבער די ברייט פון די ריבאקעס, איז מען אָנגעקומען צו די „קאמיענע סכאָדקעס“. דאָרטן האָט מען זיך אַראָפּגעלאָזט אַ צוואַנציק שטיינערנע טרעפּ — און שוין איז מען געווען ביים ברעג פון דער ווייסל.

די ווייסל האָט זיך געצויגן איבער דער גאַנצער ברייט פון וואַרשע, אָבער נישט אומעטום האָט זי געהאַט דאָס אייגענע אויסזען. דער עיקר האָבן פאַרשידנאַרטיק אויסגעזען אירע ברעגעס.

אויף „יענע גאַסן“ — די אַריסטאָקראַטיש-גויישע, איז זי געווען גע-פלעגט און געפּוצט. ביי דער רייכער 3טער מאַי-גאַס איז איבער איר גע-לעגן אַ ברייטע שיינע בריק, די „פּאַניאַטאָוסקי-בריק“. אונטער דער בריק זענען געווען סטאַדיאַנס, פּלאַזשעס, קאַפּעען און זומערדיקע טאַנק-זאַלן. דאָרט האָבן יונגעלייט, מענער און פרויען זיך געשיפּט אין לאַדקעס און קאַיאָקן, דאָרט האָבן זיך געצויגן אַלייען — באַקוועמע און שיינע שפּאַציר-גאַרטנס און פּלאַנטן.

אויף דער בריק זענען יידן זעלטן געגאַנגען. אַהין זענען געקומען גוים און די „יודישע אינטעליגענטן“. אַפילו ביי דער קערבעדזשער בריק, וואָס האָט געפירט קיין פּראַגע — האָט די ווייסל אויסגעזען כּלח'דיק באַפּוצט. ס'איז דאָרט טאַקע געווען שטענדיק אַ גערודער, די „וויסטולאַ-שיפּן, די סטאַטקעס, זענען אָנגעקומען און אָפּגעגאַנגען, געלאָדנט מיט מענטשן און סחורות. פורן און אויטאָס זענען צוגעפאַרן. טרעגערס זענען געגאַנגען מיט שווערע משאות, מיט פעק און זעק, אָבער דאָך האָט דאָרט געאַטעמט מיט ברייטער ווייסל-רחבות און פעלדישער גרינקייט. אויך דאָרט

איז אויף די ברעגעס געווען פארפלאַנצט גרינס. אויך דאָרט האָבן זיך געצויגן לאַנגע, מיט ביימער אויסגעזעצטע אַלייען און אויף די בענק, אונ-טער ביימער-שאַטנס, אין שמעקנדיקע ריחות פון בלומען, האָבן יונגע פאַר-ליבטע פּאַרלעך אויסגעשטעלט זייערע צעהיצטע פנימער פאַרן קילן מחיהדיקן ווינטל, וואָס האָט געווייעט פון דער ווייסל.

אויף דער בריק זענען שוין יאָ געקומען יידן. זיי האָבן זיך דאָ גע-באָדן אין די בעדלעך אויף דער פּראַגער זייט. דאָס דאָזיקע שטיקל ברעג איז שוין געווען אַ ביסל היימישער. פון דאָרט איז מען געפאַרן מיט דער קאַלייקע אויף דער „ליניע“ — אויף די דאָטשעס הינטער וואַרשע.

אין גאַנצן ייִדישלעך איז אָבער דאָרט אויך נישט געווען. טאַטעס פלעגן פון צייט צו צייט אַהינקומען זיך באָדן, מיטנעמען אַמאָל אַ קינד, אָבער ס'איז נישט געווען די „ייִדישע“ ווייסל. אַ ייִדיש קינד איז אַליין אַהין נישט געגאַנגען און אַפילו די טאַטעס זענען נישט אָפט געקומען.

די ייִדישע ווייסל האָט זיך געפונען ביים סוף פּראַנצישיקאָנער, ביי די ריבאַקעס. אַהין איז מען געגאַנגען אין הייסע זומערדיקע פּרייטיקן אָדער אין מיטן-וואַכיקע פּאַרנאַכטן נאָך הייסע אָנגעגליטע טעג. אַהין האָט מען זיך געלאָזט אַליין אָדער אין קאַמפּאַניע. ס'זענען אַהין געקומען יידן אין חסידישע קאַפּאַטעס מיט לאַנגע באַרד-און-פּיאָות מיט אַרויסשטאַרצנדיקע טלית-קטנס, געקומען יידן אָנבערדלדיקע מיט רעקלעך און קאַפעליושן. ס'האָבן זיך געבאָדן טאַטעס אַליין און טאַטעס מיט קינדער — ייִדישע ייִנגלעך מיט קיילעכיקע היטעלעך, פון הינטער וועלכע ס'האָב אַרויס-געשטאַרט פּאה'לעך. אַהין זענען געלאָפּן זיך באָדן חדר-ייִנגלעך אויך אַן די טאַטעס.

קיין פּלאַנטן זענען אויף יענעם ברעג נישט געווען און קיין ביימער אויך נישט. פון די טרעפּלעך — „קאַמיענע סכאַדקעס“ — ביז צום וואַסער איז מען געזונקען אין טיפע זאַמדן. אָנגענומען זיך פּולע שייך און אָפּגעריבן די פּיאַטעס, דאָך האָט מען זיך דאָרט גוט געפּילט. מען איז אין דער היים — אין דער נאָענט פון נאַלעווקעס און פּראַנצישיקאָנער. אין גאַנצן פּריי אָבער איז מען אויך דאָ נישט געווען. יידן זענען דאָך אין גלות — האָט מען גייענדיק צו דער ווייסל איבערגעלעבט אַ ביסל שרעק.

קודם-כל די מורא פאַר די שקצים, מיט וועלכע ס'איז פול געווען

יידיש-ווארשע

דאס שטיקעלע „ריבאקעס“ ביי די טרעפלעך. נישט איין מאָל האָבן זיי אַ חדר-ינגל אַ ציג-געטון ביי די פּיאָות, טיילמאָל אַפּילו געשטופּט אַ שטיק חזיר אין מויל אַריין און לאַכנדיק, געשרייען אויף ייִדיש:
— „גוי, משומד, געפרעסן טריפות“.

ביי די ווייסל-ברעגעס זענען געווען די „פּיאַסקאַזשעס“ — האַלב-נאַקעטע, שוואַרץ-אַפּגעברענטע שקצים, וואָס זענען אַ גאַנצן טאַג אַרומגע-פאַרן אויף לאַדקעס. זיי האָבן געשלעפּט דאָס גאַלדענע טייך-זאַמד פּון דער ווייסל און געלאָדן עס אויף פּורלעך.

פאַרנאַכט, ווען די חדר-ינגלעך זענען פּריי געוואָרן פּון חדר און געלאָזט זיך צו דער ווייסל, האָבן די פּיאַסקאַזשעס שוין נישט געאַרבעט. זיי זענען געווען אויסגעלייגט אויף די ברעגן און געקושט זיך מיט דיקע שוואַרץ-הויטיקע — אַפּגעברענטע שיקסעס. אויף דעם „עם הדומה לחמור“ האָבן יידן און ייִדישע ייִנגלעך געמוזט קוקן אין די זומערדיקע פאַרנאַכטן, ווען זיי האָבן זיך פּון דער פּראַנצישישקאַנער גאַס אַראַפּגעלאָזט צו דער ווייסל, כדי הנאה צו האָבן פּון דעם קאַלטן טייך-וואַסער.

צוקומענדיק צו דער ווייסל, זענען זיי אַריין אין די „בעדלעך“, צו מקוות ענלעכע אַפּצוימונגען, פאַרמאַכטע פּון אַלע זייטן מיט הילצערנע ווענטלעך. דאָרט האָבן זיי שוין געטראָפּן יידן מיט בערד און פּיאָות און קאַפּלעך אויף די קעפּ. די יידן האָבן זיך דאָרט גאַר גוט געפּילט. געשפּילט זיך ווי קינדער, געוויזן קונצן, געשווומען ליגנדיק, שטייענדיק און זיצנ-דיק, געשווומען אויפן בוידן און אויף דער פּלייצע, געפּאַטשט מיט די הענט און געשווומען ווי הינטעלעך מיט די לאַפּקעס, נאַכגעמאַכט דאָס שווימען פּון „זשאַבעס“ און פּון פּיש, געלאָזט פּון מויל שטראַמען וואַסער, געבריה'ט זיך. זיי האָבן פאַרגעסן אַן דעם „גלות“, וואָס עס האָט מיט זיך פאַרגעשטעלט דאָס קליינטשיקע שטיקעלע ריבאקעס צווישן דער ווייסל און פּראַנצישישקאַנער.

דער סוף פּראַנצישישקאַנער-גאַס, נאַענט פּון די ריבאקעס, האָט שוין געהאַט עפעס פּון גויישן אויסזען, מיט זיין שטילקייט און רוקייט האָט ער אַנגעזאַגט, אַז עס דערנענטערן זיך די ריבאקעס. יידן און ייִדישע ייִנגלעך פּלעגן זיך דאָרט אַפּשטעלן, אַרונטערשטופּן הינטערן היטל די געגריי-צערטע לאַנגע פּיאָות, וואָס האָבן דערגרייכט ביז דעם האַלדז.

משה זאנשיין

יחידים פלעגן צווארטן, עס זאלן אונטערקומען נאך אנדערע יידן, אז מען זאל גיין אין קאמפאניע. שעמענדיק זיך ארויסצווייזן די מורא, פלעגן זיי גייענדיק זיך דערציילן וועגן „גבורות“, אייגענע און פרעמדע, ווי מ'האט דא אַמאָל אָנגעשלאָגן די שקצים און געלערנט זיי דרך־אריין. דערציילנדיק, האט מען זיך פאַרזיכטיק אומגעקוקט און געווען צו־פרידן, ווען מ'האט שוין דערגרייכט צו די בעדלעך, וווּ די בעלי־בתים — גראַבע, רויט־אָפּגעברענטע גוים, האָבן אַלע מכבד געווען מיט: „גוט מאַרגן משה“.

ברעסלערם ביבליאָטעק

דער הויף פון נאָוואַליפּקי 5 איז אַ טונקעלער. אין הויז פון דער לינקער זייט הויף איז אין גאַנצן פינצטער און, אַז מען טרעפט שוין צו אַן אָפענער טיר פון אַ פּאַרטער־וווינונג, לאַזט מען זיך אַראָפּ אויף איין טרעפל, וווּ די פינצטערניש האָט שוין אַ „ממש“ — מ'קאָן זי „אַנטאַפּן מיט די הענט“.

גייענדיק איבערן קאַרידאָר, קלאַפט מען זיך כסדר אַן אַן עפעס באַ־וועגלעכעס, מען איז זיך משער, אַז עס איז אַ מענטש. דער אָנגעקלאַפטער גיט נישט אַרויס קיין קול, ער וואָרנט נישט, ער בייזערט זיך נישט פאַר דער אומפּאַרזיכטיקייט, געווינט שוין דערצו.

אַנגעקלאַפט זיך אַן איינעם און צעשיידט זיך מיט אים, קלאַפט מען זיך שוין אַן אַ צווייטן — ס'איז אַ באַוועגונג אינעם קאַרידאָר. אויסגע־גאַנגען דעם קאַרידאָר, עפנט מען אַ טיר אין אַ צימער אַריין, וואָס איז באַלויכטן מיט גאַז־ליכט אָפּילו אין מיטן טאַג.

פונעם צימער שלאָגט אַרויס אַ פאַרע און אין די ערשטע מינוטן קאָן מען זיך נישט אַריענטירן, וואָס אינעווייניק קומט פאַר. ווען דאָס אויג געוויינט זיך אַ ביסל צו, דערזעט מען ביכער. פולע פּאַליצעס ביכער, דינע ביכער, גראַבע ביכער, אַלטע, נייע, מיט פאַרשידענע רוקנס פון לייוונט. שוואַרצע לייוונט, גרויע לייוונט, געלע, ברוינע, אויף די רוקנס ווייסע נומערן. פון איינס אָן. איין מאָל איינס, צוויי מאָל איינס, פינף מאָל. פינף מאָל צוויי, דריי, פיר, האַלטסט שוין ביי טויזנט, צוויי טויזנט און ס'גייעט ווייטער.

משה זאנשיין

די שטוב איז פול מיט מענטשן, מענער, פרויען, יונגע און אלטע. אַרבעטער מיט פאַרשמירטע הענט און בגדים — גלייך פון וואַרשטאַט גע- קומען טוישן אַ בוך. מענטשן מיט אויסגעמאַטערטע פנימער, איינגעפאלענע באַקן. מענער מיט לאַנגע האָר און זינט עטלעכע טעג נישט ראַזירטע בערד — אַרבעטסלאָזע. מענטשן מיט פנימער פון אינטעליגענטן, יונגע דאַקטווי- רים, סטודענטן און שילער. אַלטע לייט, גרויע — פון זקנה — איינגע- האַרבטע יידן. יידן מיט בערד און מיט וואַרשעווער קיילעכדיקע טוכענע „ידישע“ היטלעך. יידן אַן בערד — „ליטוואַקעס“ מיט קאַפעליושן. יידן מיט גרינע — פון אַלטקייט אָפּגעשאַסענע — „געהאַקטע קאַפּאַטעס“. בחו- רים מיט פּיאַות, אַרונטערגעשאַרטע אונטער די היטלען. יינגלעך מיט קיי- לעכדיקע היטלעך אויף די קעפלעך. מיידלעך מיט צעפּלעך, מיט אַריינ- געפלאַכטענע בענדלעך. „מאַדמואַזעלס“ מיט קאַפעליושן, באַפּוצטע מיט בלומען און אין „מאַדנע“ מאַנטלען. באַבעשיס אין שייטלען און קופּקעס, וואָס ווייזן אַנציינערדיקע יאַסלעס — אַלע מיט ביכלעך אונטער די אַרעמס. אונטער דער לאַדע שטייען דריי מאַן, איינער אַ הויכער, אַ דיקער, מיט אַ שיינענדיק פנים — ברעסלער איז עס.

— „פּאַניע ברעסלער גיט עפּעס גוטס“ — בעט זיך אַ באַבעטשקע.

— עפּעס אַזאַס... איך דאַרף דאָך אייך נישט זאָגן.

— נו, וואָס געפאַלן, באַבעשי?

— לעבן און געזונט זיין זאָלט איר, פּאַניע ברעסלער. אויסגעלייענט שוין אַלע צען טיילן. איצט גיט נאָך עפּעס, אַזאַ. אַזאַ. איר ווייסט דאָך אַליין. ברעסלער שלעפט פון שאַנק אַ גראַב־בייכיק בוך, באַצויגן מיט דיקער, גרויער לייזונט. — נאָט אייך, באַבעשי, דאָס וואָס איר האָט ליב. ער שטעלט זיך אוועק מיט דער באַבעשי, דערציילט איר דעם ספור המעשה. ביי דער באַבע גלאַנצן די אויגן. — „און די גזלנים זענען זיך טאַקע מגייר?“ — פרעגט זי. אַ געזונט אויף אייך, פּאַניע ברעסלער. אַ גוטן טאָג.

אָפּגעפאַרטיקט זיך מיט דער אַלטער און שוין רעדט ער מיט אַ שילע- רין. — „אַנגיעס אי מייעטשעס“ שענקעוויטשעס האָט איר שוין געלייענט? נאָט־זשע אייך „פאַראַאָן“.

— און איר, דאַכט זיך, ליענט שלום־עליכמען, צופרידן, האָ?

— און מיר גיט „די ווילדע צילקע“ — שרייט אַ מיידל. — איר ווייסט,

י י ד י ש - ו ו א ר ש ע

פאניע ברעסלער, איך האָב געזען סעגאלאָוויטשן. אַזאַ הויכער איז ער, מיט אַ ליולקע.

ס'שאַרט זיך צו אַן אַרבעטער, ער נעמט מאַרקסן אָדער קאָטסקין. דאָס פנים ביי ברעסלערן ווערט ערנסטער, ער שמועסט זיך דורך מיט דעם לעזער. דערלאַנגט אים נאָך אַ גראַב בוך מיט בלעטער באַטריפטע פון ליכט-חלב.

אַזוי וואַנדערן ביכער פון שאַנק צום לעזער, פון לעזער אין שאַנק. ביכער מכל המינים: ביכער, אין וועלכע מיידלעך האָבן אַריינגעוויינט זייער ביטערן גורל. ראַמאָנען באַפֿלעקטע, פאַרגעלטע פון מיטלייד-טרערן. ביכער מיט בלעטער פאַרשוואַצטע, געמישטע דורך פאַרהאַרטעוועטע, אויסגע-האַ-רעוועטע פינגער. ביכער, וווּ מענטשן האָבן געזוכט תשובות אויף אַלע פראַגן, וואָס האָבן זיי געמאַטערט — דעם תכלית העולם האָבן זיי געזוכט. אָדער געוואַלט איבערמאַכן אַלץ און געמאַטערט זיך איבער דער פראַגע, ווי אַזוי ?

מיט אַלע האָט ער געשמועסט, ברעסלער. אַלע זיינע לעזער האָט ער געקענט. געווסט, וואָס זיי לייענען, געווסט, וואָס זיי מאַטערט. געווסט אַפילו, ווער ס'האַט היינט יאָ געגעסן און ווער נישט.

ביים שרייב-טיש איז געשטאַנען אַ פרוי, אַ בלייכע מיט אַ דין נעזל און בינאַקלען — אַן איידעלע. אין די יונגע יאָרן מן הסתם אַ קורסיסטקע געווען. היינט איז זי ברעסלערס פרוי — די ביבליאָטעקאַרין. זי פאַרשרייבט די קאַציע — דעם איינגעצאָלטן חודש-אַפצאַל, דאָס גענומענע בוך.

— איר זענט שולדיק פאַר זיבן חדשים — רוימט זי איין אַ לעזער מיט איינגעפאַלענע באַקן, מיט פלאַמענדיקע אויגן און רויטע שווינדזוכט-פלעקן אויפן פנים.

— איך וועל קריגן אַרבעט, מ'האַט מיר צוגעזאָגט, וועל איך איך באַצאָלן פאַר דער גאַנצער צייט.

דער יונגערמאַן פאַרהיקעט זיך דערביי. אויף זיין פנים ווערן די פלעקן נאָך רויטער — ער ווייסט, ער זאָגט אַ ליגן. ער וועט קיין אַרבעט נישט קריגן און נישט קאַנען באַצאָלן.

די ביבליאָטעקאַרין רויטלט זיך אויך, ווי זי וואַלט שולדיק געווען.

וואָס דער יונגערמאַן קריגט נישט קיין אַרבעט. — נו, עס מאַכט נישט אויס, טרייסט זי אים. איר וועט באַקומען אַרבעט, וועט איר באַזאָלן.
— אַ גוטן טאָג, פּאַניע ברעסלער, שרייט שוין איבער אַלע קעפּ דער לעזער.

— וואָס האָט איר גענומען? „דער וועג פון אַנאַרכיזם“? אַז איר וועט ענדיקן דעם בוך, וועלן מיר אַביסל שמועסן.
אַרויף און אַראָפּ איבערן טיש איז געשפרונגען אַ יונגערמאַן פון אַ יאָר אַכצן מיט אַ לאַנגער נאָז און מרה־שחורהדיקע אויגן. ער האָט דער־לאַנגט די ביכער פון שאַנק.
— גיב זיי — רופט ברעסלער — אש׳ס „שטעטל“. אַה, נומער 1007, מענדעלעס „קליאַטשע“ — 989, דינעזאַנס „יאַסעלע“ — 825.
אַלע ביכער האָט ער געקענט פון אויסנווייניק, אַלע נומערן געוויסט. פון אַן אַלט מוסר־ביכל (דאָס איז אויך געווען ביי ברעסלערן) ביז שמר׳ס אַ ראַמאַן און ביז אַ לעצטנס דערשינען בוך.

**

ברעסלערס ביבליאָטעק איז געווען פון די ערשטע ליי־ביבליאָטעקן אין וואַרשע. טויזנטער לעזער האָבן זיך דערצויגן אויף די ביכער, אויסגע־באַרגטע ביל ברעסלערן.
נאַכט־איין, נאַכט־אויס זענען הונדערטער מענטשן געזעסן ביז באַגינען און געשלונגען יעדעס וואָרט פון די ביכער, געשריבענע אָדער איבער־געזעצט פון ייִדישע שרייבער און דיכטער.
נאָך ברעסלערן זענען אַנדערע אויפגעקומען. צענדליקער אַנדערע האָבן פאַרלייגט ביבליאָטעקן, זיי האָבן ברעסלערן אַרויסגעשטויסן, צוגע־נומען די לעזער. ברעסלער איז געשטאַרבן און זיין ביבליאָטעק איז אי־בערגאַנגען צו אַנדערע, אָבער דורכגייענדיק נאָוואַליפּקי 5, האָט מען זיך נישט געקאַנט נישט אָפּשטעלן, אַריינקוקן אין הויף און שעפטשען: „ברעסלערס ביבליאָטעק“.

מ י י ן ה ז י ף

מייזן הויף איז ענלעך געווען צו הונדערטער קאסטן-הייף אין יידישן אַרעמען קוואַרטאַל. פיר הויכע, גרויע מויערן האָב זיך אָנגעשפּאַרט איינע אָן דער צווייטער און פאַרשטעלט מיט זיך דעם הימל. בלויז אַ קליין, בלוי ליילעכל, ווי אַ חופּה-קלייד, איז געהאַנגען איבער אונדזער הויף. — אַ שטיקעלע הימל, וווּ ס'האַט זיך אין די אָונטן געזען „משה רבינו'ס ווע-געלע“, פיר רעדער און אַ דישעל „צונויפגעקלאַפט“ פון שטערן. דאָס וועגעלע איז געשטאַנען אין דער סאַמע מיט פונעם פיצעלע מילך-וועג. וואָס איז געלעגן איבער אונדזערע הויז-דעכער.

אין אַ האַלבן חודש האָט זיך איבער די דעכער באַוויזן אַ פולע לבנה — משה רבינו'ס קאַפּ; אַ קיילעכדיקער מיט אַ פליך, מיט אַ געל, בלייך פנים, מיט טונקל-גרויע אויגן, אַ קרומע נאַז און אַ ברייט מויל. די פרומע שכנים האָבן זיך אין אַזאַ אָונט פאַרזאַמלט אַרום דעם איינציקן פאַרטריקנטן בוים, וואָס איז געשטאַנען אין דער מיט הויף און האָבן מקדש געווען די לבנה; מתפלל געווען, דאָס ליכט פון דער לבנה זאָל זיין ווי דאָס ליכט פון דער זון. זיי האָבן אונטערגעהאַפּט און געבעטן:

— אַזוי ווי איך טאַנץ קעגן דיר און קאַן דיך נישט אָנרירן, אַזוי זאָלן מיך מיינע שונאים נישט קאַנען אָנרירן צום שלעכטן.

די קינדער פון הויף האָבן זיך אויך אויסגעשטעלט קעגן דער לבנה. זיי האָבן זי נישט מקדש געווען, זיי האָבן נאָר געקוקט משה רבינו'ן אין פנים אַריין צו זען, צי איז ער בייו, אָדער ער שמיכלט. ווינטער האָט מען אים נישט געמוזט קוקן אין פנים אַריין. דעמאָלט זענען געווען אַנדערע סימנים: אַז ס'האַט געשנייט, האָבן שוין אַלע קינדער געוואָסט: משה קריגט

זיך מיטן ווייב, ער צערייסט דאָס בעטגעוואָנט און שליידערט די פעדערן דורכן פענצטער. זומער-לעב איז נישט געווען קיין אַנדער עצה, ווי זיך גוט איינצוקוקן אין משהס פנים. פלעגן זיך די קינדער אין הויף נישט איין מאָל ממיתן איבער דעם: האָט איינער גענוי געזען, ווי משה רבינו שמייכלט, אָדער ער לאַכט גאַר מיט אַ פול מויל, האָט דער צווייטער בעסער געזען: משה רבנו וויינט. און בעת י"דן זענען געשטאַנען און זיך פריינדלעך באַגריסט: „שלום-עליכם, עליכם-שלום“, זענען קינדער זיך געשפרונגען אין די אויגן, גרייט איינער דעם צווייטן צו דורסן.

די זון האָט זיך ביי אונדז אין הויף קיינמאָל נישט באַוויזן, האָט מען מיט איר קיין שום מחזקות נישט געהאַט. סיידן אין אַ ליקוי-חמה. דער גאַנצער הויף האָט אין אַזאַ טאָג אַנגעקאַפטשעט גלעזלעך און אַוועקגע-לאָזט זיך הינטער דער שטאַט צו זען דאָס גרויסע ווונדער. אַהיים איז מען דערנאָך געגאַנגען מיט פנימער אויסגעשמירטע אין סאַדזע און געשאַרט זיך צו דאָדעקן, דעם „סטודענט“, וואָס האָט געלערנט אין זעקסטן קלאַס גימנאַזיע און געוויסט אויסצוטייטשן, וויאָזוי עס מאַכט זיך אַ ליקוי-חמה.

**

די וווינונגען פון מיין הויף האָבן זיך אַנגעהויבן פון קעלער. אַרייַן-גייענדיק אין הויז, האָט מען אַנגעטראָפן אַ שמאַלע און נידעריקע טיר. אַז מ'האַט זי געעפנט, האָט מען באַגעגנט קעזישע פאַספאַר-אויגן, וואָס לייכטן אַרויס פון אַ געדיכטער חשכות און ס'האַט אַ שלאָג געטון מיט שאַר-פע ריחות פון שימל פון פאַראַיילעצטן הערינג און פון ציבעלעס, געריישטע אויף שלעכטן זשעפאַק-אײל.

פון דער טיר האָבן געפירט טרעפּ, דורך וועלכע מ'האַט זיך אַראָפּ-געלאָזט אין אַ שמאַלן קאַרידאָר, מיט פייכטע ווענט און ליימיק-קלעפיקן באַדן. אין די קעלער-צימערלעך, אויף ביידע זייטן קאַרידאָר, האָבן געלעבט בעלי-מלאכות מיט גרויסע משפחות. די קלענערע קינדער, גראַב-בייכיקע און קרום-פיסיקע, האָבן אַ גאַנצן טאָג זיך געריטשט אויפן פייכטן באַדן און געשלעפט איבערן קאַרידאָר זייערע ראַכטישע גופימלעך. ביי קיינעם פון די שכנים איז די טיר נישט געווען פאַרמאַכט, פלעגן קליינוואַרג זיך לאָזן פון צימער צו צימער און אין יעדן, אַנטפלעקן גוואַלדיקע ווונדער.

אין ערשטן צימער וווינט חיים שוסטער. קאָן דען זיין עפעס בעסערט, ווי יצן און קוקן אויפן בעל-הבית, ווי ער אַרבעט? ער זיצט אויף אַ קליין בענקעלע, ביי אַ נידעריק טישעלע, אויפן שויס האַלט ער אַ שיכל, אַ לעטשל, אַדער אַ שטייול, דאָס מויל האָט ער פול מיט קליינע נעגעלעך, פון וועלכע ער כאַפט אַרויס איינס און אַ צווייטס און קלאַפט זיי אַזוי פלינק אין זויל אַריין. טיק-טיק-טיק קלאַפט צו דאָס העמערל און חיים מאַכט צו די קינדער אַזעלכע פריילעכע מיגעס, אַז מען קאָן פלאַצן פון געלעכטער. אויך שרה, די שוסטערקע, איז אַ פריילעכע און גוטע, כאַטש זי שרייט כסדר אויפן קליינוואַרג: „פרעסערס“ און יאָגט זיי מיטן בעזעם. אַז ס'קומט אַ קונה און קויפט אויס אַ פאַר שיק, לויפט זי גלייך אין גע-וועבל, האַנדלט איין באַבעלעך, מעל אויף קליסקעלעך, אַ ביסל זשעפאַק-אייל, עטלעכע ציבעלעס, און קאַכט אָפּ אַ מיטאַג, איז עס נאָר פאַרן „קייסער צו שטעלן“. שרה טראַגט אַרום ביסלעך זופּ צו אַלע שכנים, זיי זאָלן פאַרזוכן און קאַרמעט אָן אַלע „פרעסערס“ אין גאַנצן קאַרידאָר.

אין צווייטן צימער וווינט מענדל סטאַליער, האָט ער אין שטוב אַ גאַנצן אוצר. קודם-כל האָט ער אַ זעג מיט שאַרפע ציין, שניידן זיי האַלץ, ווי ס'וואַלט געווען ברויט. פון דער צווייטער זייט זעג איז אַנגעצויגן אַ שטריק מיט אַ העלצעלע, און אַז מ'ציט ביי דעם דאָזיקן העלצעלע, קלאַפט עס פונקט, ווי ביים יידן, וואָס שרייט אין הויף: „צי פאַראַכטן, צי פאַלאַטען“. מענדל סטאַליער לאָזט זיך די קינדער שפילן מיט דער זעג און קלאַפן מיטן העלצל וויפל זיי ווילן נאָר אַליין. אויפן טיש ביים סטאַליער ליגט אַ הובעל, — טוט ער אים אַ פיר איבער אַ ברעט, נעמען לויפן דינינקע פאַסיקלעך האַלץ-שפליטער — הובלעוועכץ. אַז מענדל סטאַליער האָט אַרבעט קומט דער גאַנצער הויף נאָך הובלעוועכץ אין די בעטן אַריין. מען שטופט זיי אָן אין די שעניקעס, איז אַ מחייה אויף זיי צו שלאָפן.

מענדל זינגט ביי דער אַרבעט און דערציילט שיינע מעשיות. אַלץ ווייסט ער, מענדל. ער קאָן דערציילן וועגן אַ האָן, וואָס האָט געהאַט זיבן קעפּ און האָט געקאַנט רעדן ווי אַ מענטש; וועגן אַ פיש, וואָס איז געווען אַ פאַרכיזשפטע בת-מלכה און וועגן אַ ציג, וואָס איז געווען אַ שד. איין זאָך קאָן נאָר מענדל, כלומרשט, נישט פאַרשטיין און קיינער פון די שכנים אין קעלער „ווייסט“ עס נישט צו פאַרענטפערן: אויף וואָס שלאָפן די

גבירים, און קיינער פון זיי קומט נישט צו אים נאך קיין הובלעוועכץ? ברוך קוילן-טרעגער, וועלכן מ'רופט אויפן הויף „ציציליסט“, זאגט, און די גבירן רים לייגן זיך אונטער די אויסגעשטאפטע טייסטערס מיט געלט. מענדל סטאליער קלערט א ביסל און גיט צו, און ס'קאן זיין, זיי נעמען ביי די רייכע סטאליערעס דאס הובלעוועכץ פון ניי מעבל.

מענדל סטאליער האט נאך קיין ניי מעבל נישט געמאכט. צו אים ברענגט מען „אנטיקן“ א טישל אויף דריי פיס, ער זאל צומאכן א פערטן, א בענקל און א געזעסל, צו וועלכן מען דארף צוקלאפן א ברעטל, אדער א שענקל און א טירל. מענדל מאכט די רעפארציעס, — זענען זיי כמעט ווי ניי. ס'פאסט נאך קיינמאל נישט צו דער קאליר. דאס ווענדט זיך נישט אין אים, נאך אין האלץ, וואס ער האט גראד. מענדל האלט, און ס'מאכט נישט אויס פון וואס פאר א קאליר די ארבעט זאל נישט זיין און זיינע קליענטן באשטעטיקן דאס אויך.

— זיצן אויפן בענקל קאן מען, — זאגט מענדל מיט א שאלה אין קול — איז שוין גוט. און זאל נאך זיין וואס ארויפצושטעלן אויפן טישל, ווי ס'וועט גארנישט אראפפאלן, כאטש די פיס זענען נישט געמאלעוועט. און א גילדענע יויך קאן מען דען נישט עסן אויף אזא טישל? די גוטע יארן — זאגט מענדל — זאל ער האבן, וויפל חתן-כלה-פארן ס'האבן שוין געגעסן די גילדענע יויך ביי די טישלעך, וואס ער האט פארריכט. נו, האבן זיי נאך דער חתונה נישט געהאט קיין קינדער, אדער זיי האבן זיך, חלילה, געגט? זיי זענען נאך געבליבן אזעלכע קבצנים ווי ער און זענען כסדר זיינע קליענטן.

ביי מענדל סטאליער מאכן די עלטערע קינדער אויך א לעבן. ער גיט זיי אזויפיל בענקלעך, טישלעך און שענקלעך ווי ער האט אין דער ארבעט, שטעלן די חברה אויס א באן און פארן ווו איר ווילט נאך. אפילו קיין אמעריקע.

וועגן אמעריקע ווייסן אלע קינדער פון קעלער, ווייל אין דריטן שטיבל וווינט חייקע, די עגונה, — זאגן די שכנים, און איר מאן איז אנטלאפן קיין אמעריקע. און חיימל שפילט זיך מיט רבקהלען „אין מיין און ווייב“, אנט-לויפט ער אויך אלעמאל קיין אמעריקע. רבקהלע בלייבט אן עגונה און שעלט די קינדער. דאס האט זי זיך אויסגעלערנט פון חייקען, וואס איז א

בייזע און שעלט אלעמאל די קינדער פון קארידאר. אז די מאמעס קומען צו איר מיט טענות, ענטפערט זי, אז זי מיינט נישט די קינדער, נאר אין „געשפאן“, וואס איז אוועק קיין אמעריקע.

אין פערטן שטיבל איז דא א געשפאן, אנטלויפט עס גארנישט קיין אמעריקע, נאר יאסל פורמאן, וואס וויינט דארט, נעמט אלע אין דער פרי איינצושפאנען דאס פערדל. טיילמאל קומט יאסל אהיים אין אונט מיט וואקלדיקע טריט. קיצלט ער די קינדער, זיי זאלן לאכן און גיט זיי דאס געשפאן, זיי זאלן זיך שפילן אין פערד.

די שכנים זאגן, אז יאסל איז „בגילופין“. וואס עס הייסט אזעלכעס — ווייסן די קינדער נישט, נאר ווען די עלטערע זאגן אזוי, הערט מען דערנאך געשרייען פון יאסלס שטיבל. ער קרייגט זיך מיט זיין מלכהן און וויל זי שלאגן. חיים שוסטער און מענדל סטאליער לויפן אריין, בינדן אים די הענט און פאקן אים ארונטער אונטערן טיש. יאסל פורמאן נעמט שנארכ, מלכה ציט אים אראפ די שטיוול און טאשטשעט אים ארויף אויפן אייזערנעם בעטל.

אונטער די סופיטן פון די קעלער-שטיבלעך זענען דא פענצטערלעך. זעט מען דורך זיי פיס: שטייענדיקע פיס, גייענדיקע, לויפנדיקע, גאנצע מענגעס פיס. אז עס קומען קונצנמאכערס, זעט מען דורך די פענצטערלעך אויך טאנצנדיקע פיס. דעמאלט טראגן טאטע-מאמע ארויס די קינדער אויפן הויף און זעצן זיי אוועק זיי זאלן זען אלץ און נישט בלויז די פיס.

די איינווינער פון די קעלערס דערקענען אלע פיס. זיי ווייסן, וועלכע פיס זענען שוין געגאנגען צו דער ארבעט, וועלכע זענען געקומען אויף מיטאג אדער אונט אהיים און וועלכע זענען היינט מסתמא קראנק און נישט ארויס אין דער פרי פון שטוב.

טייל מאל לעבן די קעלער-איינווינער מיט מיט דעם, וואס ס'געשעט אויף די אויבערשטע שטאקן און געבן זיך איבער מיט פרייד אדער מיט הארצווייטיק, וואס דארט איז פארלאפן:

— די „דיקע פיס“ גייט שוין עטלעכע טעג מיט א בחור, מ'האט זי געזען גיין צוזאמען מיט א פאר „מענער-שיך“. דער בחור ווייזט אויס צו זיין נישט קיין ארעמער. מען דערקענט עס אין די פיי-געמאכטע פאנטאפל, וואס ער טראגט און אין די הויז-נאגאוויצעס. די „געלע זאקן“ האט זיך

מסתמא צעקריגט מיטן חתן, מען זעט זי שוין עטלעכע טעג נישט ארויס-
גיין אין די אונטן פון שטוב.

**

אויף די העכערע שטאָקן וווינען עטלעכע מיוחסדיקע יידן, וואָס מ'רופט זיי נישט לויטן פאָך, "דער שוסטער" אָדער "דער שניידער", אַזוי ווי די, וואָס וווינען אין די קעלער-שטובן. אויפן ערשטן שטאָק וווינט הער קאָן, אַ סוחר, וואָס האַלט אַ גויישע דינסט. טאַקע ביי אים האָט געדינט "קאַזשע", וואָס האָט זיך אַראָפּגעוואָרפן פון פערטן שטאָק, ווייל דער חתן האָט זי פאַרלאָזט, און — אַ גויישע הצלחה — זי איז געבליבן לעבן. היינט קומט שוין צו איר אַן אַנדערער חתן און פונקט ווי דער ערשטער, בלייבט ער דאָרט נעכטיקן. דעם הויף פאַרדריסט, וואָס דער הער קאָן לאָזט צו אַזאַ הפקרות ביי זיך אין שטוב, אָבער ווער וועט עס אָנהייבן מיט אַ גביר און זאָגן אים אַ דעה? די ווייבער פון הויף פירן בלויז אַ חשבון, ווען "יאָסלע פאַנדריק" — דער גויישער גאָט, וועט העלפן און די מאַדאַם וועט ווערן אַ "באַבע" צו קאַזשעס ממזרל.

אויפן צווייטן שטאָק וווינט משהלע קרופניק, אַ לערער פון יידישער געשיכטע אין אַ "סובאַטניק"-שולע (אַ מלוכהשע פאַלקסשול פאַר יידישע קינדער, וווּ מ'האַט שבת נישט געלערנט). משהלע קרופניק געהערט צו די מיוחסים, ער רעדט נאָר פויליש און האַלט זיך ווייט פון די איבעריקע שכנים פון הויף.

אויף אונדזער הויף זענען געווען פיר שולעס: אַ העברעיִשע תרבות-שול, צוויי יידישע שולעס און אַ "פאַוושעכנע". די לעצטע — אַ בעל-יחסנטע, אַ גויישקע שול פאַר יידישע קינדער, האָט זיך געפונען אויפן ערשטן שטאָק. מיט איר איז געווען אַ מחיה. זי האָט דעם הויף מיט גאָר-נישט נישט געשטערט. ס'איז דאָרט געווען רוֹיק, קינדער האָבן נישט גע-שטיפט און ס'האַט זיך נישט געהערט קיין געזאַנג און קיין קינדעריש געלעכטער. אַנדערש איז געווען אויף די העכערע שטאָקן: פאַרטאָג, ווען פיל איינוווינער פון הויף זענען נאָך געשלאָפן, האָבן זיך באַוויזן קינדערלעך — שעה'ן פאַר דער לערן-צייט זענען זיי געקומען אין דער שולע. פון די שול-צימערן האָבן זיך געלאָזט הערן קלינגענדיקע קולעכלעך. טאַנצנדיקע,

מיט געפלאַכטענע הענטלעך אין אַ ראָד, האָבן זיי פאַרקלונגען דעם הויף מיט „משהלע, משהלע, ביסט דאָך זייער שיין, שוואַרצינקע אויגעלעך, וויי-סינקע ציין“, אָדער „שרהלע, שרהלע, ביסט דאָך זייער מיאוס, אַ ביסעלע פאַרקאָפּטשעט, אַ ביסעלע פאַרריסט“. אַמאָל איז אַ לערער אויך געקומען פּרוער, געבליבן נאָך אַ ביסל צייט, האָט ער זיך אויך אַריינגעפלאַכטן אין טאַנץ און די קינדערלעך האָבן פאַטשנדיק מיט די הענטלעך, געזונגען: „לערער, לערער, ביסט דאָך זייער שיין, גאַלדענע הערעלעך, ווייסינקע ציין“.

דער טאַג האָט זיך אָנגעהויבן ביי אונדז אין הויף פון סאַמע באַגינען. ווען ס'בלייבט זיך נאָך דער הימל, שטייט שוין דער סטרוזש מיטן בעזעם און קערט דעם אַספּאַלט. ער הייבט דערביי דעם שטויב ביזן העכסטן שטאַק.

חיה-לאה, די פּושעקופּקע פון דער פאַציאַטע, שלעפט זיך אויף די שטיגן מיט די צוויי געשוואַלענע פיס. זי לאָזט זיך צום באַזאָר מיט די קיישלעך-אויבסט. באַלד הערט זיך אַ גענעץ, וואָס פאַרגייט אין אַ תקיעה גדולה. דאָס הויבט זיך יאָטל לאַטוטניק, דער מענסקע-דאַמסקע כל-בו-שניידער, אויף פון בעט און זעצט זיך אַ נישט-געוואַשענער צו דער ניי-מאַשין.

אויפן הויף באַווייזט זיך די בייגל-יידענע מיט צוויי קוישן „הייסע-קאַכעדיקע“, אַ וועגעלע מיט „שיבעשאַווער“ אווערקעס און די מילך-יידענע מיט צוויי קאַנען „גלייך פון דער קי“, פון די אָפענע פענצטער-שטאַרן אַרויס פאַרפּעדערטע פּרויען-קעפּ, וואָס רופן די פאַרקויפּערס, און הענט, וואָס שאַקלען ליילעכער, קאַלדרעס, הויזן און קליידלעך.

אין די טירן פון די שכנים נעמט קלאַפּן היימל לינגער — דער „גאַ-זעטשאַרקעס“ פיר-יאָריקער „יונג“. די מאַמע איז אַוועק פאַרטאַג מיט אַלע זעקס עלטערע קינדער פּונאַנדערטראַגן די צייטונגען. היימלען האָט זי איבערגעלאָזט אַכטונג צו געבן אויפן האַלב-יאָריקן קינד, אָן אַ בייס עסן. היימל שלעפט דאָס פּיצעלע אויף די הענט. ער ברענגט עס צו די שכנים און אַנווייזנדיק אויף אים מיט אַ פינגערל, שטאַמלט ער אויס: ער וויל עסן. היימל איז אַ לינגער. נישט בלויז דאָס קינד וויל עסן, נאָר ער, דער „יונג“ אַליין וויל טאַקע אויך עפעס אין מויל אַריין. ער בעטלט מער

משה זאגנשיין

פאר זיך, ווי פארן קליינעם. חיימל איז אויך א בארימער: אלעמען דער-
ציילט ער וועגן קינד, וואס איז ביי זיי געשטארבן מיט א חודש צוריק, און
ער האט עס „באשטארבן“ (געהרגעט).

— יאך בין שטארק — זאגט חיימל, ווילנדיק מ'זאל זיך אויף אים
אומקוקן. — יאך קאן אראפטרעגן א שאַנק. און ווען אַ שכן כאַפט אים
אָן און הייסט אים אויספירן די מלאכה, שאַרט זיך חיימל צו דער טיר
און שטאַמלט אויס: „יאך וועל קומען שפעטער, יאך דאַרף געבן מאַטעלען
(דעם קינד) צו עסן“.

הער קאַנס ראַדיאָ צעשרייט זיך. איינס, צוויי, איינס, צוויי, מיט אַ
שפרונג. זיין טאַכטער פעלע מאַכט גימנאַסטיק, פון וואָס דער הויף לאַכט.
פעלע ווייסט, און מען חוזקט פון איר און טאַנצט צו־להכעיס ביים אָפּענעם
פענצטער.

אין איין שטוב שעלט אַ מאַמע איר קינד, וואָס וויל זיך נאָך נישט
אויפהייבן. אין אַ צווייטער קושט מען אַ נחתל און מען געזענגט עס אין
שול אַריין. באלד הערן זיך לויפן אויף די שטיגן דראַבנע פיסעלעך, פון
הויף טראַגן זיך דינע קולעכלעך:

— מאַמעליו, וואַרף אַראָפּ צוויי זלאַטעס, דער לערער האַט געהייסן
ברענגען. מען פאַרט אויף אַן אויספלוג. איין מאַמע וואַרפט אַראָפּ דאָס
געלט מיט שמחה, ווינטשנדיק דעם קינד אַ „פאַר-געזונט“. אַ צווייטע,
קענטיק נעכטן גאַרנישט פאַרדינט, שרייט אַז: „באַגראַבן זאל איך דיך צו־
זאַמען מיט דיין לערער, שמדניצע איינע“. סוף כל סוף וואַרפט זי אויך
אַראָפּ די צוויי זלאַטעס און די קינדער צעלויפן זיך מיט פרייד.

נאָך די קינדער באַווייזן זיך דערוואַקסענע. זיי גייען צו דער אַרבעט:
אין פאַבריק, אין וואַרשטאַט, ביוראָ אָדער געשעפט.

מאַקס „גאַליאַזש“ — דער פּריזירער-געהילף, מיט די באַקן-בערד און
מיטן שטעקעלע אין דער האַנט, כאַפט אַ בליק אויפן דריטן שטאַק, וווּ
ס'וויינען די צוויי שוועסטער — דער צווילינג. ער ליבט זיך אין איינער
פון זיי און ס'איז אים שווער אויסצוקלויבן אין וועלכער, אַ וויסער חברה-
מאַן שרייט אַרויס פון אַ באַהעלטעניש: מאַקס לינדער. מאַקס איז אים גרייט
צו דורסן, אָבער ער קאָן אים נישט געפינען. ער גיט אַ סיטשע: פעמפיק

יִיִדִיש־וואָרשע

איינער, איך וועל דיר שוין אויסדרייען אַ פולקע, און ער לאָזט זיך אַ בייזער אין „ראַזורע“ צו דער אַרבעט.

פון טויער שאַרט זיך אַריין אין הויף אַריין וועלוול, מלאַ-מאכער. אַ ייד, אַ בטלן, מיט אַ פאַרפעדערט, סאַמעטן היטל אויפן קאַפּ, וואָס ער טראָגט עס אַפילו אין דער וואַכן. ער גייט איצט פון שטיבל. ס'איז היינט געווען אַ יאַרצייט, האָט מען געמאַכט אַ „לחיים“. ס'איז שוין שפעט. זיינע קאַנקורענטן, אַנדערע „מלאַ-מאכערס“ אויפן בית-עולם, האָבן שוין זיכער אויסגעכאַפט אַ ביסל קלייזענטן. דאָס ווייב קאַן זיך נישט דערוואַרטן ביז ער וועט אַרויפקומען און זי מאַכט אים דורכן פענצטער אַ „מי שברך“:

— „אַז מ'זאָל שוין נאָך דיר מאַכן אַן אל מלא רחמים, טאַטע אין הימל געטרייער.“

וועלוול ווייס, אַז זי איז גערעכט און ער שלעפט זיך מיט אַ שווער געמיט אויף די פיר שטאַק שטיגן, אַפצוועמען דעם אמתן „פסק“.

אין הויף באַווייזט זיך אַ הענדלער פון אַלטוואַרג.

— „האַנדי, האַנדי“ — רופט ער אויס. „סטאַזשיוני קופיע, שמאַטי קופיע, גאַלאַני קופיע“ — דאָס גיט ער אין אַ צעבראַכענעם פויליש צו וויסן, מיט וואָס ער האַנדלט: שמאַטעס קויפט ער, לאַכעס קויפט ער. יונג-וואַרג העלפט אים אונטער:

אַלטע פּאַלטנס, אַלטע קליידלעך,

אַלטע יינגלעך, אַלטע מיידלעך,

אַן אַלטע דאַרע, אַן אַלטע טיעך,

און צוויי אויסגעדרייטע טיעך.

דער הענדלער איז נאָך נישט אַרויס, קומען שוין אַן אַנדערע „געשעפט-לייט“.

אַ יידענע גיט מילך פאַר קאַרטאַפּל-שאַלן, אַ צווייטע באַט אַן פאַיאַנס פאַר פעדערן און בייזער און אַ דריטע בעט מיט אַ ניגון, מ'זאָל איר אַראַפּ-וואַרפן:

אַלטע זעמל, אַלטע חלה,

אַלטע פאַרדאַרטע שטיקעלעך ברויט.

נאָך זיי קומען צוויי מיידלעך זינגערינס. די מיידלעך זענען יונגע,

משה זאנשיין

אבער די לידער זענען נאך פון פאר "יענער מלחמה". זיי זינגען מיט א
"מאראליש" קול:

דאָס פאַרזעטע יאָאָר איז אָנגעקומען

אוי-וויי,

דאָס פאַרזעטע יאָאָר איז אָנגעקומען

האַט מען מײַאָד פאַר אַ זעלנאָ גענומען

אוי-וויי,

האַט מען מײַאָד פאַר אַ זעלנאָ גענומען

אוי-וויי, אוי-וויי.

שוואַרצאָ פּױגל, פּלי געשווינד,

אוי-וויי,

שוואַרצאָ פּױגל, פּלי געשווינד,

זאָג מאַנע עלטערן, יאָך בײַן געזינד

אוי-וויי, אוי-וויי,

זאָג מאַנע עלטערן, יאָך בײַן געזינד

אוי-וויי, אוי-וויי.

פון מאַן טױט זאָלסטו זײ נישט זאָגן,

אוי-וויי,

פון מאַן טױט זאָלסטו זײ נישט זאָגן,

וואָל מאַנע עלטערן ווײַנען און קלאָגן

אוי-וויי, אוי-וויי,

וואָל מאַנע עלטערן ווײַנען און קלאָגן

אוי-וויי, אוי-וויי.

זיי האָבן נאָך נישט באַווײַזן אַרױסצוגײן, באַווײַזט זיך אַ יונגערמאַן,
פײַן געקלײדעט, מיט אַ שטרויענעם הוט אויפן קאַפּ און אַ שטעקעלע אין
דער האַנט. דער יונגערמאַן איז אַרבעטסלאָז און אַ ביסעלע צערודערט.
נאָך אַ פאַררעדע, אַז ער וויל אַרבעטן „אונד קײן אַרבייט איז נישטאַ“,
טאַנצט ער אויס, צופײַפנדיק, אַ פאַלקע, אַ מאַזורקע און אַ ווענגערקע.
אַ גרויסע אַטראַקציע איז דער הויכער אהרן, אַ בלינדער, וואָס שאַפט
לידער אויף אַלע לעצטע פאַסירונגען. ער דרוקט פון זיי ביכלעך, און זײַנ
גענדיק אויף די הייף באַגלייט פון אַ האַרמאָניסט, פאַרקויפט ער זײַנע

יִי־שׁ-וואַרשע

שאַפּונגען. דער עולם כאַפּט די ביכלעך מיט די לידער „די נייַעסטע שרעק-
לעכע טראַגעדיע פון אַ טאַטן, אַ קאַרגן אלמן, וואָס לאַזט אומגיין זיין
איינציק קינד באַרוועס אין אַ גרויסן פּראָסט“.

באַלד צעגייט ער זיך מיט אַ טרויעריקן ניגון און די צוהערערס זינגען
מיט דאָס געבעט פונעם אַרעמען קינד:

— פּאַפּאַ, איד בעט דייך פּאַפּאַ,

קויף מיר שוין שייכאַלאַך, אין שולע אַראָן...

דעם טאַטנס שלעכטע האַרץ ווערט נישט גערירט, ס'העלפט אַפילו
נישט, וואָס דאָס קינד אַפעלירט צו אים ווייטער:

„מײן חבר איז אַרעמער, אָבער באַרוועס גייט ער נישט
דיין טאַטע פאַרקויפט האַט אַ קישן פון זיין שטוב“.

ווען די צייטונגען ברענגען די ידיעה וועגן פאַרזינבערגן, וואָס האַט
געהרגעט זיין פריינד גאַלדבלום, הערט זיך דעם הויכן אהרנס נייַעסטע ליד
און דאָס כליפען פון ווייבער:

אַ יאַמער, אַ קלאַג, אַ געשריך,

הערנדיק ווערט מען צעטאַמט,

הערנדיק ווערט מען צעטאַמט,

אַנטדעקט אַ מאַרדעריי,

באַגראַבן אין אַ קעלער מיט זאַמד...

אַז דער הויכער אַהרן ענדיקט די לידער, נעמען זיך שיטן פון די
פענצטער דראַבנע מטבעות, איינגעוויקלטע אין צייטונגס-פּאַפּיר. לאַנג נאָכן
אוועקגיין פון הויכן אַהרן, קאָן זיך דער הויף נישט באַרויקן. שכנטעס
רעדן צו זיך אַריבער דורך די פענצטער. זיי טיילן זיך מיט די שווערע
געמיטער, וואָס דאָס געזאַנג האַט ביי זיי איבערגעלאָזט.

— אַזאַ מאַרדעריי, — קאַנען זיי זיך נישט באַרויקן — געלאָזט אַרומ-
גיין דעם וויסטן יתום אַ באַרוועסן אין די פרעסט.

ס'זאָל קיינער נישט האַבן קיין טעות און מיינען, אַז די לידער זענען
אויסגעטראַכטע, ווייזן די שכנטעס אָן אויפן דריטן שטאַק, וווּ ס'וויינט
חיים זינגער, וואָס דאָס ווייב איז אים געשטאַרבן מיט אַ קנאַפּ יאָר צוריק.
— קאַפּ און וואַנט — דערמאַנען זיי זיך — האַט ער זיך געקלאַפּט.

ווען יענץ ווייב איז אים געשטארבן. מ'האט געמיינט, אז אָט לייגט ער זיך אַ לעבעדיקער מיט איר אין קבר, און דאָ איז נאָך נישט קיין יאָר, האָט ער שוין חתונה געהאַט מיט דער „דזשאַמדזשעלע“. הלוואי ס'זאָל זיין אַ ליגנט, זי וועט זיכער אַרויסטרייבן די קינדער פונעם ערשטן ווייב און דעם טאַטן וועט דאָס גאַרנישט אַרן.

— אז אַ מאַמע שטאַרבט, — קאַכן זיך די ווייבער — דאַרף זי מיט-נעמען די קינדער מיט זיך אויף יענער וועלט, ווייל קיין שום טאַטע איז נישט בעסער.

באַלד דערמאַנט מען זיך אין פאַריזנבערגן, מען באַוויינט גאַלדבלומס מאַמע, וואָס האָט אויפגעהאַדעוועט אַ קינד און ס'האַט געהאַט אזא וויסטן סוף, מ'שיט קללות אויפן קאַפּ פונעם מערדער און פון זיין טאַטע-מאַמע. פאַרנאַכט כאַפט זיך נאָך אַריין אַ פאַרשפּעטיקטער קאַטאַריניאַזש מיט אַ ווייס מייעלע, וואָס שלעפט פאַר יעדן אַרויס פון אַ קעסטעלע זיין „גורל“ — פאַר פינף גראַשן.

מיט אַ פאַרלעגענעם שמיכל אויפן פאַרדאגהטן פנים שאַרט זיך אונ-טער אַ פאַרזעסן מיידל, זי וואַרפט צו דעם קאַטאַריניאַזש אַ פינפער גראַשן און בעט אים, ער זאָל גוט איבערשאַקלען דאָס קעסטל און לאָזן דאָס מיזל אַרויסשלעפּן אַ קוויטל פון דער סאַמער מיט. דאָס מיידל כאַפט אַ פאַרוויקלט פאַפירל, וואָס דאָס קליינע ווייסע באַשעפּענישל דערלאַנגט איר, און לאָזט זיך דערמיט אין אַ ווינקל. דאָס מייעלע קוקט איר נאָך מיט צוויי שוואַרצע, אומעטיקע אויגן, ווי ס'וואַלט פאַרשטאַנען אירע געדאַנקען, און פישטשעט דערביי, ווי ס'וואַלט איר אויסגעדריקט מיטגעפיל. פונעם ווינקל קומט דאָס מיידל צוריק אַ צופרידענע מיט פאַרפלאַמטע בעק און גלאַנצנדיקע אויגן — זי האָט געפאַקט דאָס אמתע גוטע קוויטל. זי שמיכלט צו זיך און חורט איבער אין זכרון די ווערטער, וואָס זי האָט געלייענט אינעם אַרויסגעצויגענעם פאַפירל :

„אַט גייט ער, אָט פאַרט ער,
אַט קאַמט ער צו דיר,
דיין אַדלער דיין באַשערטער,
קלאַפט באַלד אין דיין טיר.“

יידיש-ווארשע

נאך איר בווייזט זיך מאַקס גאַליאַזש. ער שפּאַצירט אַרום אין הויף און דרייט דאָס שטעקעלע צווישן די פינגער. ער קוקט זיך נישט אום אויפן קאַטאַריניאַזש, ווי ער וואָלט אים אין גאַנצן נישט געזען. ווען ס'דאַכט זיך אים אָבער, אַז קיינער באַמערקט נישט, טוט ער שפּרונג צו צום קעסטל, וואָרפט צו אַ מטבע, און כאַפט ביים מיזעלע דאָס ערשטע בעסטע פּאַפּירל. מאַקסן ווילט זיך באַלד איבערלייענען, וואָס עס שרייבט דאָרט, נאָר ער שעמט זיך. פון אומגעדולד נעמען ביי אים אונטערטאַנצן די באַקן-בערד און „אדמ'ס עפעלע“, וואָס שטאַרט אַרויס פון זיין דאַרן האַלדז. מיט שנעלע טריט לאָזט ער זיך צום הויז, ער לויפט אויף די שטאַקן, איבערהיפּנדיק צו עטלעכע טרעפּ. אויפן פּערטן שטאַק, רייסט ער האַסטיק אויף די טיר פון זיין וווינונג. פּאַלט צו צום פענצטער און שטעלט זיך לייענען דאָס באַקומענע קוויטל. עטלעכע מאָל חזרט ער איבער דאָס געשריבענע. ס'איז אים שווער צו פּאַרשטיין די מאַדנע ווערטער:

„אַט גייט ער, אַט פּאַרט ער,

אַט קאַמט ער צו דיר,

דיין אַדלער דיין באַשערטער,

קלאַפט באַלד אין דיין טיר.“

מאַקס וויל אַראַפּלויפן צום קאַטאַריניאַזש, וואָס האָט אים אָפּגענאַרט און געגעבן אַ קוויטל, וואָס פּאַסט פאַר אַ פּרויענציימער. באַלד אָבער באַ-רעכנט ער זיך, אַז מען מיינט טאַקע איינע פון די צוויילינג-שוועסטער. ס'איז געשריבן בלשון זכר, ווייל אינעם ליד גלייכט מען זי צו אַן אַדלער. ער פּאַרשטייט נאָר נישט, וואָס זי דאַרף „פּאַרן“, און זי וווינט דאָ אין הויף. ווי צו באַשטעטיקן דעם מיזעלעס ווערטער באַווייזן זיך די צוויי מיידלעך אויפן הויף. מאַקס וויל אַראַפּלויפן אויפן הויף, אינצוברענגען זיי די מי פון „גייך“ און פון „פּאַרן“. ס'קומען אָבער אַן צוויי קאוואַליערן, נעמען די מיידלעך אונטער די אַרעמס און אַלע לאָזן זיך צום אַרויסגאַנג פון הויף. ביי מאַקסן קאַכט אויף דאָס בלוט. ער מוז נקמה נעמען אין די מיידלעך און אינעם קאַטאַריניאַזש מיטן מיזעלע, וואָס האָבן פון אים גע-חוקט. אין הויף שיטן זיך אַריין די ווייסע חבריהניקעס און באַפּאַלן די געאַרעמטע פּאַרלעך מיט אַ הילכיקן „חתן-בלה, מזל-טוב“. מאַקס קוויקט זיך מיט דער נקמה, וואָס ער האָט דערלעבט אינעם צוויילינג. ער שיינט

משה זאנשיין

פאר גליק און איז גרייט מוחל צו זיין אפילו דעם פעמפיק, וואָס האָט אים אין דער פרי גערופן: — מאַקס לינדער. ער לאָזט זיך אַראָפּ פון די טרעפּ — ער וועט היינט מאַכן אַ לעבן; ער וועט אַריין קעגנאיבער אין ווורשטן-האַנדל, פאַרפונדעווען זיך געפאַרעטע קישקעלעך אויף אַוונט-ברויט און גיין אין ייִדישן טעאַטער.

שפעט ביינאַכט הערט זיך אַ פּלישקעריי פון וואַסער — דאָס זענען די איינוווינער פון הויף מכבד דורכן פענצטער די ווייסע חברהניקעס, וואָס רודערן אַרום און לאָזן נישט איינרוען. קליינוואַרג מאַכט זיך נישט וויסן-דיק. דערוואַרעמטע פונעם שפּילן זיך אין דעמפיקן הויף, זענען זיי זיך מחיה מיט דער קאַלטער באַד. ערשט, ווען ס'דערהערט זיך אַ בייז רופן פון טאַטע-מאַמע, לויפן זיי אויסגעווייקטע אין די שטיבער. אַ שטיקל צייט הערט זיך דורך די אַפענע פענצטער די פעטש פון טאַטעס און דאָס געוויינ פון די קינדער — דאָס ווערט געמאַכט דער חשבון פאַר זייערע מעשים פונעם גאַנצן טאַג.

...צו ביסלעך ווערט אַלץ שטילער און איבערן „קאַסטן“ — מיין הויף, טראַגט זיך נאָר דאָס כראַפען פון די קינדער, אויסגעמישט מיט אַ דושנעם הוסט פון אַלטע לייט.

קינדער לערנען תורה

ברוך, דער דרדקי־מלמד האָט געהאַט „אַ טריפה חדר“. דאָס חדר איז נישט געווען פאַרשריבן ביים מלכות. וועגן ברוכן האָט נישט געוואָסט דער רוסישער צאַר און אימפּעראַטאָר, ניקאָליי, ווען ער איז געווען באַלע־באַס פון וואַרשע, און ווען די שטאַט איז איבערגעגאַנגען צו נייע באַלעבאַ־טיים, איז דאָס חדר ווייטער געבליבן פאַרהוילן, סיי פאַר ווילהעלמען, דעם דייטשן קיסר, וואָס האָט געירשנט ניקאָלאָיען, און דערנאָך פאַרן פּוילישן פּרעזידענט. וועגן ברוכן האָט אַפילו נישט געוואָסט דער קאַמיסאַר פון פּערטן פּאַליציי־צירקל, וואָס אויף זיין שטח האָט זיך געפונען דאָס טריפהנע דרדקי־חדר.

ס'האַבן יאָ געוואָסט וועגן אים אַלע ייִדישע איינוווינער פון פּאַווע־גאַס. כמעט די גאַנצע גאַס האָט געשיקט צו ברוכן די קליינע קינדער, ווען זיי האָבן דערגרייכט דאָס לערן־עלטער. צו ברוכן אין חדר אַריין זענען באַלד אין די פּרימאַרגן־שעה'ן געלאָפּן ייִנגעלעך פון פּאַווע, אַרויסגעריסענע פון די בעטן, מיט פולע אייגעלעך שלאָף און מיט די לעצטע ווערטער פון „מודה אני“ אין די מיילעכלעך :

איך וועל טאָן

וואָס דער טאַטע הייסט,

וואָס די מאַמע הייסט,

וואָס אַלע גוטע און פּרומע לייט הייסן מיך טון.

צום גוטן וועל איך טאָן,

אַ ברכה און הצלחה אויף מיין קעפּעלע

ונאַמר אמן.

משה זאנשיין

אויף פאָווע-גאַס איז נאָך נישט אין אַלע הייזער געווען עלעקטערע, אפילו גאַז, וואָס מ'האַט זיך מיט אים אין „יענע“ גאַסן שוין לאַנג נישט באַנוצט, איז נאָך אין אַ טייל הייזער פון פאָווע נישט געוועזן. אין די הויכע נומערן פון פאָווע-גאַס, לעבן דער אַקאַפּאָווע, איז נאָך נאָפט געווען אַ יחסן און אַ נאָפט-לאַמפּ איז געווען אַ מאָס פאַר עשירות. ביי ר' שלמהן, דעם אייגנטימער פון דעם כשרן וואַרשטן-האַנדל איז געווען אַ „גאַנצע בליצ-לאַמפּ“, אַ ירושה פון זיין טאַטן, דעם געוועזענעם תבואה-סוחר. אַרויפ-געקומען ביינאַכט פון געשעפט, פלעגט ר' שלמה אַנצינדן דעם „בליץ“, האָט עס פאַרשיינט די גאַס.

ביי זעליקן, דעם צעלניק-סוחר איז געווען אַ האַלבער בליץ. אַ „האַלבער“ האָט אויך געהערט צו די מיוחסים. אַזוי ווי דער „גאַנצער בליץ“, איז ער געהאַנגען אין דער מיט שטוב אויף קייטן ביים סאַמע סופיט. אינעם לאַמפּן-האַלטער, אַ קופערנע דיניצע, איז געשטאַנען די באַדניע, אין וועלכער מ'האַט אַריינגעגאַסן נאָפט; אין דעם ברענער, וואָס האָט אַרויס-געשטאַרט פון דער באַדניע, איז געזעסן אַ קיילעכדיקע קנויט מיט אַ ברייטן קאַפעץ און אַ בייכיק גלעזל.

איבער דער לאַמפּ איז געהאַנגען אַ באַמבע מיט שרויט. די באַמבע האָט זיך געהויבן, ווען מ'האַט די לאַמפּ אַראָפּגעשלעפט און זיך אַראָפּגע-לאָזט, ווען מ'האַט די לאַמפּ צוריק אויפגעהויבן. די „בליצן“ האָבן פאַר-לויכטן דעם הויף און אויפגעריסן די אויגן ביי אַלע שכנים. קנאַפער פאַר-מעגלעכע איינוווינער האָבן גענוצט 11ער לעמפלעך און די אַרעמערע זענען „געזעסן“ ביי 5ער. זיי האָבן כסדר געמאַנדעוועט ביי די דרייערס און אַרויסגעשלעפט די שמאַלע קנייטלעך. פון די לאַנגע פייער-צינגלעך האָבן די לעמפלעך געקאַפטשעט און די גלעזלעך האָבן כסדר געפלאַצט. אויף אַ ניי גלעזל איז שוין קיין געלט נישט געווען, האָט מען די לעכער פאַר-קלעפט מיט פאַסן פאַפיר און איבער די 5ער לעמפלעך האָט זיך געזען מער פאַרברוינטע שטיקער פאַפיר, ווי גלאָז.

ביי ברוכן דעם דרדקי-מלמד איז קיין לאַמפּ אויך נישט געווען. ביי אים אין חדר האָט מען געלערנט ביי ליכט.

נישט שטענדיק איז ברוכס פראַפעסיע געווען מלמדות, אָבער פון זיינע פריערדיקע פרנסות זענען ביי אים געבליבן נאָר די נעמען; ברוך

יידיש-ווארשע

צעלניקער און ברוך קאלעקטאר. ביי זיינע תלמידים האָט ער אויך געהייסן „ברוך זאָפלאַטש“. זיי האָבן פאַרבראַקט דעם נאָמען אין אַ לידל:

ברוך זאָפלאַטש קאַכט די לונגען,

זיי אַ כפרה פאַר אַלע יונגען;

ברוך זאָפלאַטש קאַכט די קניידלעך

זיי אַ כפרה פאַר אַלע מיידלעך.

ווען דאָס ליד איז דערגאַנגען צו ברוכן, איז ער אַריינגעפאלן אין גרימצאָרן און מיט אַלע מיטלען געפרוויט אויסצוגעפינען דעם „עכברוש-ניק“, וואָס האָט דאָס ליד פאַרפאַסט. דאָס איז אָבער נישט געלונגען. צי איבער דעם אחדות, וואָס האָט געהערשט צווישן די תלמידים, אָדער דאָס ליד איז געווען אַ קאלעקטיווע נקמה פון די אַזוי אַפט געשמיסענע תלמידים. ווען ס'איז געווען שווער אויפן האַרצן און נאָך שווערער צו יצן אויפן אָנגעשמיסענעם... האָט מען זיך געשטילט דעם ווייטיק מיט: „ברוך זאָפלאַטש קאַכט די לונגען“...

ברוכס תלמידים זענען געווען פון פאַרשידענעם עלטער: פון אַזעלכע, וואָס האָבן אָנגעהויבן לערנען אין דער ריכטיקער צייט, אין עלטער פון דריי, פערטהאַלבן יאָר, ביז פויערישע קעפּ, פאַרשפעטיקטע, וואָס האָבן אָנגעהויבן אַלף-בית ביי זעקס, זיבן יאָר. פון אַן „איידל“ קינד, וועמענס מאַמע האָט אָנגעזאָגט דעם רבין, ער זאָל אים, חלילה, נישט אָנרירן, ביז אַ „סורר ומורר“, וועמענס עלטערן האָבן געבעטן דעם מלמד נישט צו זשאַלעווען קיין קלאַפּ.

ברוך האָט אַלעמען אויסגעהערט, צוגעזאָגט איין מאַמען נישט צו לאָזן אַרויפלייגן אויף איר קינד קיין האַנט און אַ צווייטער צו „לערנען בלק“. ...געטאָן האָט ער דאָס זייניקע... איינגעטיילט קלעפּ פאַר אַלעמען גענוג. פאַר אים זענען אַלע קינדער גלייך געווען; נישט געזוכט צו באַ-שטראַפּן דווקא די שולדיקע און נישט באַפרייט די גערעכטע. אַלע זענען שולדיק. איז עפעס געשען אין חדר, האָט ער געשמיסן אַלע, אַלע — לויט דער ריי.

— אויב עס קריגט ווער איצט בחינם, — פאַרענטפערט זיך ברוך — איז עס האַנט-געלט פאַר אַ צווייט מאַל.

משה זאנשיין

ביי ברוכן אין חדר איז נישטאָ קיין זייגער. דעם גאָלדענעם זייגער, די חתן-מתנה פון זיין זעלדען ע"ה האָט ער געמוזט פאַרמשכונען און נישט געקאָנט אים מער אויסקויפן. פאַר אַ צייטווייזער צו פאַרענדיקן דעם לערן-טאָג דינען אים די ליכט. יעדן נאַכמיטאָג שיקט ער אַן אַנדער ינגל, לויט דער ריי, צום זייפמאַכער קויפן צוויי ליכטלעך פאַר אַ דרייער. איינס טריפט ער אַן אין דער מיט טיש און דאָס צווייטע וואַנדערט פון האַנט צו האַנט: דאָס ליכטל האַלט דער תלמיד, וואָס עס קומט אויס צו לייענען פון סידור דעם אלה-בית.

ווען די פלעמלעך נעמען טאַנצן, די ליכטלעך ברענען זיך אויס, אַט-אַט גייען זיי שוין אויס, טוען די קינדערלעך אַן די פאַלטנדלעך, רופן אויס: אַ גוטע נאַכט, און לאָזן זיך לויפן פון די שטיגן.

נאָר אין טאָג, ווען ס'פאַלט אויס לייבלס ריי צו גיין אין געוועלבל נאָך די ליכטלעך, פאַרענדיקן זיך די לימודים אַ ביסל פריער. לייבל האָט אַ פאַרשטאַפטן קאַפּ, ער זיצט שוין ביי ברוכן דעם דריטן זמן. ס'העלפט נישט אַפילו ברוכס אויסגעפרוּווט מיטל: וויפל ער זאָל נישט שמייסן, גייט עס יענעם נישט אין קאַפּ אַריין. איין זאָך האָט זיך לייבל יאָ אויסגעלערנט: צו פאַרקירצן די לערן-צייט. ווען ער גייט אין געוועלבל אַריין קויפן די ליכטלעך, רייבט ער זיי דעם גאַנצן וועג אין די ווענט און מאַכט זיי אַזוי אַרום דינער. קליינוואַרג פאַרענדיקט דעם טאָג אַ ביסל פריער די לימודים, לויפן פריילעך אַהיים, זינגענדיק אויפן וועג:

ברוך זאָפלאַטש קאַכט די לונגען,

זיי אַ כפרה פאַר אַלע יונגען...

אין יסודי התורה

ווען יסודי התורה האָט זיך געשאַפן, האָט קיינער נישט פאַרשטאַנען: ס'הייסט? — האָט מען געטענהט — אַ חדר מיט קלאַסן, מיט שול-בענק, ווי, להבדיל, אַ שקאַלע, און דערצו מיט לימודי חול? עפעס אַזעלכע נייע פאַזשאַנדקעס: מיט אַ קאַנצעלאַריע, מיט אַ גלעקל, וואָס קלינגט ביים אַנהויב און ביים סוף פון די לעקציעס, אַ פּויע אויף פּרישטיק, אַ מיטאַג-איבעררייס, אַ „דזשענניק“ מיט „סטאַפּניעס“?! — ס'זאַל נאָר זיין צום גוטן, ס'זאַלן נאָר נישט אַרויסקומען קיין גויים פון דעם נייעם חדר...

די ספקות האָבן געעגבערט אין מוח, נישט געלאָזט רוען. פרומע טאַטעס האָבן פּונדעסטוועגן געפירט זייערע זין אין דעם נייעם חדר: „יסודי התורה“ — אויף נאַוואַליפּקי 9.

— אפשר איז עס טאַקע בעסער אַזוי: נייע צייטן, מ'דאַרף קענען דאָס ביסל גויישע לימודים.

— זעסט דאָך, אַז דער רבי איז אויך מסכים אויף דעם נייעם חדר. ס'וועט אַפּציען — זאָגט ער — קינדער פון די שקאַלעס. פרומע עלטערן, וואָס ווילן זייערע קינדער בילדן, וועלן אַזוי אַרום נישט דאַרפן זיי אַפּרייסן פונעם יידישן מקור און זיי שיקן צו די גויים, אַדער, נאָך ערגער, צו יידישע אַפּיקורסים.

„מכּינה א״, „מכּינה ב״, „ראשונה“, „שניה“, „שלישית א״, ב״... „חמישית“, „שישית“. ינגעלעך מיט קיילעכיקע היטעלעך מיט קנעפלעך אין דער מיט און מיט לאַנגע קאַפּאַטקעלעך איילן אין מכּינה א״; עלטערע חומש-ינגלעך — אין ראשונה אַדער שניה; גמרא-לערנער — אין שלישית; בחורים, וואָס טרעפן שוין אויף תוספות אַ קשיה — אין רביעית; כמעט

חתן-בחורים, וואָס לערנען שוין תרועבות און בשר בחלב — אין חמישית און אין שישית. נאָך אַ זמן, וועלן זיי אַריבער אין מתיבתא לערנען ביו הורא, און דעמאָלט וועט מען זיין פריי... פריי, נישט חלילה, פון עול מלכות שמים, מען וועט נאָר נישט מוזן זיך צופאַסן צו ר' אפרימען און ר' מענדלען, די משגיחים פון יסודי התורה. מ'וועט נישט מוזן אָפגעבן זיי קיין דין וחשבון פון יעדער מינוט:

— פאַרוואָס ביסטו נעכטן נישט געווען? אָדער — פאַרוואָס האָסטו

היינט פאַרשפּעטיקט?

געהערט אַ מעשה. נעכטן איז געקומען צו פאַרן דער רבי און מ'האָט אים געדאַרפט אָפּוואַרטן ביי דער באַן צו נעמען „שלום“ און דאָס איז נישט קיין פאַרענטפּערונג? — האָבן חסידישע בחורים זיך געבונטעוועט און נישט איינער פון זיי האָט מקנא געווען זיין חבר, וואָס זיין טאַטע האָט זיך נישט געלאָזט אַנרעדן און נישט געשיקט דעם זון אין יסודי התורה. ער האָט מקנא געווען די בחורים, וואָס נאָכן אָפּלערנען ביו דער בר-מצוה ביים גמרא-מלמד, האָבן זיי זיך איבערגעטראָגן אין איינעם פון די שטייב-לעך אויף נאַלעווקעס, אַוועקגעזעצט זיך דאָרט לערנען, פּראַווען חסידות, אויפזיין אַ משמר יעדע דאָנערשטיקדיקע נאַכט. האָבן די תלמידים פון יסודי התורה מקפיד געווען אויף ייִדישקייט כחוט השערה, און באַמיט זיך אַרויסצודרייען פון די לימודי חול ביים איבעררייס צווישן די לימודי-קודש און די „גוישע“ לעקציעס.

נישט אַזוי לייכט איז אַנגעקומען דאָס אַרויסקריגן זיך. די טיר איז

געווען פאַרשלאָסן און דער ממונה אויפן שליסל איז געווען גימפל.

גימפל איז געווען אַ יוד מיט באַרד און פּיאַות און ס'וואָלט געפּאַסט, אַז אויך צו זיין נאָמען זאָל מען צוגעבן „רב“, אַזוי ווי מ'האָט גערופן ר' אפרימען און ר' מענדלען. ווען די חדר-יינגלעך האָבן גערעדט מיט אים אַליין, האָבן זיי אים גערופן ר' גימפל. הינטער די אויגן האָט ער געהייסן פשוט גימפל. — גימפל איז געווען דער שמש פון יסודי התורה. גימפל שמש איז געווען ממונה איבערן שליסל און נישט אַרויסגעגעבן אים פון דער האַנט. ער האָט קיינעם פון די תלמידים נישט אַרויסגעלאָזט בשעתן לערנען, סיידן פאַר אַ צוואַנציקער. און וווּ זאָל אַ חדר-יינגל נעמען יעדן טאָג אַזאַ מטבע?

ר' אפרים, דער הויפט-משגיח, האָט געהאַט אַ ציגן-באַרד. אָבער וועגן דעם האָט מען נאָר געמעגט טראַכטן און נישט ברענגען דאָס פאַרן מויל אפילו פאַר אַן אייגענעם חבר. וויי איז געווען צו אַ תלמיד, אויף וועלכן ר' אפרים האָט געוואָרפן אַ חשד, אַז ער איז אים נישט נוהג כבוד ווי געהעריק. ר' אפרים האָט געהאַט אַלע תלמידים אויפן אויג. אים צוהילף איז אויך געקומען זיין בחורל, וואָס האָט נאָכגעשפירט די תלמידים.

ר' אפרים בחורל איז געווען אַ תלמיד גלייך מיט אַלע, אָבער אַ בלאַסער און אַ שוואַכער, מיט אַן אַנווייז אויף אַ מאַרגנדיקן הויקער, האָט ער נישט מיטגעהאַלטן מיט זיינע חברים אין זייערע שטיפערייען. בשעת די הפסקות איז ער געשטאַנען אין אַ ווינקל, צוגעקוקט זיך צו די שפי-לערייען פון די יינגלעך, און געשפּיזט זיי מיט שלעכטע אויגן. ער האָט נישט מיטגעהאַלטן ביי קיין שום אונטערנעמונגען פון זיינע חברים. אפילו צום גרויסן שטרייק פון שלישית ב' איז ער נישט צוגעשטאַנען. כאַטש ער האָט געוואוסט, אַז זיינע חברים זענען גערעכט. אין האַרצן האָט אפילו זיין טאַטע ר' אפרים געהאַלטן מיט די תלמידים:

— ס'איז דאָך נישט קיין פשוטער שטרייק, ווי ס'מאָכן אַמאָל די ציי-ליסטן און צו זיי, טרעפט זיך, שטייען אויך צו די לערער פון יסודי התורה. אויף די לערערס איז ר' אפרים שטאַרק ביז, ווען זיי שטרייקן:

— וואָס זענען זיי, שוסטער-יונגען אַדער בעקערס, זיי זאָלן וואָרפן די אַרבעט, ווי יענע דאָרט? און אַז ער אַליין הונגערט צו, וועט ער, חלילה, שטרייקן? פע, ס'פאַסט נישט פאַר אַרנטלעכע מענטשן אַזאַ זאָך.

מיטן שטרייק פון שלישית ב' האָט ער יאָ געהאַלטן, כאַטש ער האָט דאָס נישט אַרויסגעוויזן. מ'האַט עס אָבער געקאַנט דערקענען אין דעם, וואָס ער האָט זיך געמאַכט נישט זעענדיק, ווי אַ האַלבע קלאַס יינגלעך פאַרשווינדט בעת דער הפסקה. ס'איז נישט געווען קיין פשוטער שטרייק, נאָר אַ מלחמת-מצווה. אַ מלחמה קעגן די לערער.

נישט קעגן אַלע לערער איז פאַרגעקומען דער שטרייק, נאָר קעגן דעם לערער פון געאָגראַפיע. מיט אַלע לערערס האָט מען נאָך געקאַנט מסכים זיין, מ'האַט זיי נישט געקאַנט דערווייזן קיין אפיקורסות. העכסטנס האָט געקאַנט נישט געפעלן, וואָס דער לערער פון פּויליש איז מדקדק אויף גראַמאַטיק, שוין באלד ווי די אפיקורסישע בעלי-דקדוק. קיין שטרייק האָט

מען אבער צוליב דעם נישט געמאכט. מען האט זיך באפרידיקט בלויז דער- מיט, וואס מ'האט אים אין די ווינטערדיקע אונטן מכבד געווען פון בא- העלטעניש מיט קוילן שניי.

דעם לערער פון חשבון איז אויך נישט געווען וואס פארצווארפן. אז צוויי מאָל צוויי איז פיר, וועלן באשטעטיקן אפילו די פרומסטע יידן. מיטן לערער פון געאגראפיע איז אבער פארגעקומען עפעס אנדערש. ער האט מיט זיין לימוד געוואלט אראפפירן יידישע קינדער פון דרך הישר.

אויף די ערשטע לעקציעס איז נאך געווען נישקשה. צי די וועלט איז קיילעכיק, וועט זיך קיינער מיט אים נישט שפארן. די תורה זאגט נישט אין ערגעץ פארקערט. ווען ער האט עס נאך דערווייזן מיט א שפיץ פון זעגל- בויס ביי א שיף, זענען די גמרא-בחורים פון שלישיית ב' געווען גאנץ צופרידן און געווארט מיט פאראינטערעסירונג אויף די ווייטערדיקע לעק- ציעס. אויפן דריטן אדער פערטן טאג איז אבער די „אל ארויס פון זאק“: דער לערער איז געקומען מיט א תורה, אז די זון שטייט און די ערד דרייט זיך. האָבן דען יידישע קינדער געקאנט פארשווייגן אזא מין אפיקורסות? וואָס וועט זיין מיט „שמש בגבעון דום“? שטייט דאך בפירוש: די זון אין גבעון זאל בלייבן שטיי, איז דאך געדוונגען, אז די זון גייט און נישט די ערד.

— זאל אפילו די וועלט זיך איבערקערן — האָבן די תלמידים פון שלישיית ב' דערקלערט, אז אויף דער לעקציע פון געאגראפיע קומען זיי מער נישט.

ווי אויף להכעיס איז דער דאָזיקער לימוד אין דער ערשטער שעה פון די לימודי חול און אז מ'האט זיך שוין ארויסגעקראָגן פון חדר, וועט מען דאך שוין נישט צוריקקומען צו די ווייטערדיקע לעקציעס.

ר' אפרים מאַכט זיך אַוועקקוקן, ווי די תלמידים גנבענען זיך אַרויס דורכן פענצטער פון ערשטן שטאָק, זיי לאָזן זיך אַראָפּ אויף אַ נידעריק דעכל און ווערן אַנטרונען. זיין זון, דאָס שוואַכע בחורל, קאָן נישט נאָכ- מאַכן דאָס זעלבע און עס פאַרדריסט אים אויף זיינע חברים, וואָס באַווייזן עס יאָ. ער ווייסט, אַז פאַר די דאָזיקע מעשים וועט זיי ר' אפרים נישט באַשטראַפּן און פאַר גרויס כעס טראַגט ער אונטער דעם טאַטן אַלע עבירות, וואָס זיינע חברים טוען אַפּ אין חדר אין משך פון גאַנצן טאָג.

ער טראַגט צו די עבירות, כאַטש דער טאַטע נויטיקט זיך נישט אין זיין הילף. ר' אפרים האָט אויסגעשניטן מיט אַ מעסערל לעכלעך אין די טירן פון אַלע מחלקות. ווען קיינער ריכט זיך נישט, אָז דער משגיח קאָן אים זעען און שפּילט אַמאָל אַן „אינאונדרייסיק“, ווערט פינצטער אין אַ לעכל פון דער טיר — ר' אפרים האָט צוגעלייגט אַן אויג. נאָך איידער מען באַווייזט צו באַהאַלטן דאָס צעטל מיטן אָנגעשריבענעם ציפער, וואָס מ'האַט זיך דערלאַנגט הינטערן טיש, איז שוין ר' אפרים אין צימער און כאַפּט וועמען ביי דער האַנט.

מוחל די חרפה, מוחל די פעטש, וואָס מען כאַפּט דערביי — דאָס ערגסטע איז, וואָס ר' אפרים נעמט אָן ביי אַן אויער, פירט צו צו דער טיר און זאָגט אָן נישט צו קומען אין חדר אַריין אָן טאַטן.

בלויז דאָנערשטיק און פרייטיק, די לעצטע טעג פון דער וואָך, האָט ר' אפרים נישט געקוקט דורך די שפּאַרעס. אין די דאָזיקע טעג האָט ער פאַרהערט די בחורים פון די העכערע קלאַסן.

מלמדים אין די העכערע מחלקות זענען געווען וואָלף-בער און ר' העשל.

ר' וואָלף-בער פון חמישית איז געווען אַ נידעריקער און אַ דיקער, רונדיק, ווי אַ פעסעלע מיט אַ קליין פנימל, וואָס איז געווען אין גאַנצן באַוואַקסן מיט באַרד. אַ וואָלד מיט האַר. בשום אופן וואָלט מען נישט געקאָנט זאָגן, וווּ האַבן אַזויפיל האַר געפונען אַרט צו וואַקסן אויף אַזאַ קליין פנימל. אויגן האָט ר' וואָלף-בער געהאַט קליינטשיקע און זייענדיק קורצזיכטיק האָט ער זיי שטענדיק געהאַלטן פאַרמאַכט. קיינער וואָלט נישט געקאָנט זאָגן, וואָס פאַר אַ אויגן ר' וואָלף-בער האָט, ווייל מ'האַט זיי כמעט נישט אַרויסגעזען, דאָך האָט מען געפילט, ווי זיי בליצן אויף מיט שמחה בשעת ער האָט אין געדאַנק צונויפגעשטעלט אַ פשטל.

געשאַפן די פשטלעך האָט ר' וואָלף-בער אַפט און פלינק. צוערשט האָט ער זיי צונויפגעשטעלט אין דער מחשבה. גלייך האָט ער עס איבער-געחורט פאַר זיך, שעפטשענדיק צו זיך אַליין. ער האָט זיך אַליין אָפּגעפרעגט און אַליין פאַרענטפערט וואָס, האָט מען נישט געהערט, מ'האַט נאָר געזען ווי ער שפאַרט זיך מיט זיך: אַט איז ער מסכים מיט זיך און אַט נישט. ער בייזערט זיך אויף זיך אַליין, בעט זיך צוריק איבער. אויך די פינגער

זיינע האָבן געוויזן, ווי ס'האַלט מיטן ענין. דרייט ער מיטן ווייז-פינגער און צייכנט מיט אים אין דער לופטן איז אַ סימן, אַז ער איז מיט זיך מסכים. האָט ער אויפגעשטעלט די גראַבע פינגער פון ביידע הענט און פירט זיי פון רעכטס אויף לינקס און פון לינקס אויף רעכטס — איז אַ סימן, אַז ער איז נישט מסכים. ער איז נישט צופרידן. ס'איז נישט בלויז קצת קשה — ס'איז נישט קיין פראַגע אויף וועלכע ס'וועט באַלד זיין אַ תירוץ, נאָר ס'איז כולו מוקשה. ער געפינט נישט קיין ענטפער נישט ביי די ראשונים און נישט ביי די אחרונים. ער האָט שוין אויסגעזוכט אין זכרון צי ס'האַט זיך ווער פון די מפורשים געשטעלט דערויף, צי ס'געהערט נישט אַמאָל צו די קשיות, וועלכע מ'לאָזט איבער פאַר משיחן צו פאַרענטפערן און דערווייל זאָגט מען תיקו.

ר' וואַלף-בער קוועטשט די אויגנלעפלעך, קנייטשט דעם שטערן, שטופט אין מויל אַריין די עקן פון דער גרויסער, רויטער באַרד. מ'זעט באַשיינפערלעך, אַז ס'גייט אים אויס דאָס חיות. פלוצים טוט ער זיך אַ שטעל אויף, נעמט לויפן איבערן חדר, די גראַבע פינגער, וואָס ער האָט זיי ביז איצט געהאַלטן שטייף, הויבן אָן ווייכער ווערן. ביסלעכווייז בייגן זיי זיך אינגאַנצן איין, באַהאַלטן זיך הינטער די איבעריקע פינגער, זייער אַרט פאַרנעמען די ווייז-פינגער. ר' וואַלף-בער דרייט מיט זיי אַראָפּ, אַרויף און אַרום ווי אַ רעדל, די עקן פון דער באַרד פאַלן אים אַרויס פון מויל, דער שטערן גלייכט זיך אויס, די אויגן שטראַלן אויף מיט שמחה. ווי אַ יונג בחורל איז ער אַרויפגעשפרונגען אויף דער קאַטעדראַע און אַ געשריי געטון.

— אַהער, שקצים, דאָ, צו מיר.

ער האָט דערלאַנגט די נאַענט־שטייענדיקע צו פעטשלעך און אַנגע־הויבן איבערצוזוהרן פאַר די תלמידים דעם חידוש, וואָס ער האָט געשאַפן. ר' העשל, דער מלמד פון שישית, איז אויך געווען אַ בריה אויף שאַפן פשטלעך און חידושים. אַנדערש, ווי זיין חבר פון חמישית, פלעגט ער זיי מאַכן רויק ווי אַ בעל-מלאכה, אַ מומחה, וואָס קען זיין פאָך און פירט אַלץ אויס גענוי מיט אַ פלאַן.

רויק איז ער געזעסן אויף דער קאַטעדראַע, די אויגן-לעפלעך צוגע־לענט, ווי ער וואַלט געדרימלט. אַפיל ודי שפיצן פון זיין געלער באַרד.

וואָס ער האָט, ווי זיין חבר, ר' וואַלף-בער געהאַלטן אין מויל, האָבן אויס-געזען, ווי זיי וואַלטן דאָרט געדרימלט. וואַלט ווער אין דער דאָזיקער מינוט אַ קוק געטון אויף ר' העשלען, וואַלט ער זיכער געווען, אַז אויך די געדאַנ-קען שלאָפן ביי אים.

אַזוי איז אָבער נישט געווען. ווי דאָס וואָסער אין אַ גוט-רעגולירטער קאַריטע, זענען זיינע געדאַנקען געפלאָסן רויק אין זיין מוח און געטראָגן אויף זייער רוקן גרויסע חידושים. רויק איז ר' העשל געשווומען אין דעם ים-התלמוד. רויק האָט ער זיך אַראָפּגעלאָזט אין דעם דאָזיקן ים'ס טיפע-נישן, גענומען פון די דאַרטיקע געוויקסן מיט פולע הויפּנס. רויק איז ער צוריק אַרויפגעשווומען און געטיילט זיך מיט זיינע תלמידים מיט דעם אַלעם, וואָס ער האָט אַרויפגעברענגט פונעם אָפּגרונט.

כאַטש די כאַראַקטערן פון די צוויי מלמדים זענען געווען גאַנץ פאַר-שידענע, זענען זיי זיך ביידע געווען די בעסטע חברים און ליב געהאַט זיך אהבת נפש: האָט ר' וואַלף-בער עפעס מחדש געווען, איז ער גלייך געלאָפן צו זיין חבר, ער האָט איינגעפלאַכטן איין האַנט אין ר' העשלס באַרד און דרייענדיק די פינגער פון דער צווייטער האַנט, האָט ער אים אונטערטאַנצנדיק איבערגעגעבן דעם חידוש. האָט ר' העשל עפעס מחדש געווען, איז ער רויק אַוועק צו וואַלף-בערן און אַ זאַג געטון:

— קום אַהער, פויערישער קאַפּ און האַרץ אויס. איבערגעגעבן זיך די חידושים, האָבן זיך די צוויי יידן מתוכה געווען, מסכים געווען איינער מיטן צווייטן אָדער אָפּגעפרעגט.

פאַר די תלמידים האָבן ר' וואַלף-בער און ר' העשל איבערגעגעבן אַלע פּשטלעך סיי די אייגענע און סיי דעם חברים, פרייענדיק זיך מיטן צווייטנס אויפטו, אַזוי ווי מיט אַן אייגענעם.

בשעת ר' וואַלף-בער און ר' העשל האָבן געבויט זייער טורעם פון חידושים, זיי האָבן זיך געשפּאַרט, געברענגט ראיות, געבויט קל וחומרס, פאַרגעוואָרפן זיך כולו מוקשהס, האָבן זייערע תלמידים „געלייענט“.

לייענען דאָס איז געווען דאָס לערנען אַ שיעור פאַר זיך, אַז דער הילף פון דעם מלמד. יעדער פון די תלמידים האָט געהאַלטן פאַר זיין כבוד וואָס ווייניקער אַנצוקומען צום רבין נאָך הילף.

יעדן פרימאַרגן האָט דער רבי געלייענט אַ שיעור. ער האָט פאַר-

טייטשט אַ שווערע סוגיא מיט אַלע מפרשים, געפרעגט קשיות פון איין מפורש, געברענגט תירוצים פון אַ צווייטן, אַנגערעגט די תלמידים אויף שאלות און תשובות. דאָס אַלץ האָט מען געלערנט די ערשטע דריי טעג פון דער וואָך. דעם פערטן טאָג האָט מען איבערגעזעצט און אין די לעצטע צוויי טעג פון דער וואָך איז מען אַוועק צו ר' אפרימען זיך פאַרהערן.

ר' אפרים איז געווען אַ בקי אין גאַנץ ש"ס. ער האָט אַלץ געדענקט פון אויסנווייניק און קיין ווינקעלע איז פאַר אים נישט געווען פאַרהוילן. קיין חריף איז ער אָבער נישט געווען. אַליין גאַרנישט מחדש געווען און אין אַ געהערטן חידוש האָט ער געמוזט גוט אַריינקלערן ביז ער האָט אים תופס געווען. ר' אפרים איז געווען אַ גרויסער מתמיד און אַ בעל-זכרון, ווי דער פרק זאָגט: ווי אַן אויסגעקאַלכטער גרוב, וואָס פאַרלירט נישט קיין טראָפן. נישט קאַנענדיק זיך פאַרגלייכן מיט די חריפים, ר' וואַלף-בער און ר' העשל און נישט קאַנענדיק אויפבליצן ווי זיי מיט אַ חידוש, האָט ער זיי פיינט געהאַט און איבערגעטראָגן די שנאה אויף זייערע תלמידים. אַ גאַנצע וואָך האָט ר' אפרים געוואַרט אויף די לעצטע טעג פון דער וואָך צו זען, ווי די תלמידים צאַפלען בשעתן פאַרהער. ווי פליגן אין שפינוועבס האָבן די יינגלעך זיך פאַרוועבט אין דער נעץ, וואָס ר' אפרים האָט פאַר זיי אויסגעשפרייט.

פאַרלייגט אַ פוס אויף אַ פוס, אויסגעדרייט מיט דער פלייצע צום טיש, איז ער געזעסן און איינגעקוקט זיך אינעם קרבן, וואָס איז פאַר אים געשטאַנען. די באַרד און די לאַנגע פיאות צעפאַטלט, די אויגן צעפלאַמט, האָט ער אויסהערנדיק דאָס געלערנטע, אַריינגעוואַרפן אַ וואַרט, וואָס האָט פאַרפלאַנטערט דעם תלמיד און צעמישט זיינע געדאַנקען. איז פון דער „פרה אדומה“ געוואָרן אַ שוואַרצע קו, איז פון „מים המאריים“ געוואָרן זיס וואַסער, איז פון קרבן עולה ויורד געוואָרן אַ שור הבר, איז פון טאָג געוואָרן נאַכט, און פאַר די אויגן טונקל.

אַזוי איז אַנגעגאַנגען אַ שווערע מלחמה, שוואַכע זענען דורכגעפאַלן און שטאַרקע זענען נאָך שטאַרקער געוואָרן. בחורים האָבן זיך באַמיט, גע-חזרט איין מאָל און נאָך אַ מאָל: אמר אביי, אמר ר' פפא. ס'האָט געהאַלפן ר' וואַלף-בער און ס'האָט געהאַלפן ר' העשל.

האָבן די צוויי חריפים „גערסן פעלזן“, האָבן געבליצט די אויגן פון

יִי־שׁוֹאֵר־שׁע

די תלמידים ביים אויסהערן די חידושים און אויסגעהאלטן די נסיונות פון ר' אפרימען, אַרויסגעפלאַנטערט זיך פון אַלע נעצן, וואָס ער האָט פאַרשפּרייט, געקענט שוין פופציק בלאַט גמרא פון אויסנווייניק, הונדערט בלאַט, אַ גאַנצע מסיכתא, נדרים מיטן דן.

און צום סוף פון לעצטן זמן, ביים ענדיקן די יסודי התורה, זענען זיך צונויפגעקומען למדנים, רבנים, טייל מאָל אויך „ער“ זאָל לעבן, אויסצו-הערן די תלמידים. בחורים זענען אַוועק מיט מתנות, טאַשן־זייגערס מיט ציפערבלעטלעך, וואָס אַנשטאט מיט איינס און צוויי האָבן זיי געוויון די שעהן מיט מינוטן מיט אַן אלף און אַ בית. זיי זענען אַוועק מיט תעודות אין גאַלדענע רעמלעך — געענדיקט די יסודי התורה.

אין מתיבתא

מתיבתא. דער לעצטער שטאָפּל פון לערנען מיט דער הילף פון מלמדים. באלד וועסטו קריגן סמיכה צו ווערן אַ רב ביי ישראל. וועסט ווערן דער פּאַסטער פון אַ קהילה קדושה. ס'וועט צו דיר קומען אַ צע-שראַקענע יידענע מיט אַ געשאַכטענער הון אין האַנט. זי האָט זיך געקויפט אַ מאָל אויף אַ שבת אָדער יום־טוב אַן עוף און איצט פסקע איר, רב, אַ שאלה, צי איז די הון כשר אָדער טריפה. צי וועסטו איר דערפרייען דאָס האַרץ מיט דער טאַפּלער הנאה פון האַבן אַן עוף לכבוד שבת און צוריק־געפונען, דאָס וואָס זי האָט שוין כמעט געהאַלטן פאַר פאַרלוירן? צי וועסטו אַרויסטראַגן דעם פסק טריפה און זי, דער מאַן און די קינדערלעך, וואָס האַבן שוין געזען אין דמיון אַ הינעריש פיסעלע אָדער פליגעלע, וואָס זיי וועלן נאָגן לכבוד שבת, וועלן טרויערן נאָך דעם פאַרלוירענעם גליק?

לערן מיט התמדה, נישט די בלויוע בבא'ס פון שנים אווזין בטלית און ארבע אבות נויקין. נישט נאָר האשה נקנית בשלושה דרכים און המביא גט ממדינת הים. ס'איז ווייניק זיך צו מאַטערן, צי קול כנווי נדרים כנדרים אָדער ס'איז כשר אַ סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה.

קנעל איבער שחיטה, מליחה, תערובות און בשר בחלב. ס'קומט צו דיר דער שוחט, ער טראַגט זיין חלף זאַלסט אים בודק זיין צי ער האָט נישט קיין פגימה. ס'קומען קצבים, פסקע זיי, רב, צי די בהמה, די גע-קויפטע פאַר לעצטע גראַשנס האָט אַ סירחא. צי וועסטו זי מאַכן טריפה אָדער כשרן מיט אַ הפסד מרובה? פסקע רב, צי מעג דער אַלטער שוחט, ביי וועמען עס ציטערן שוין די הענט, נאָך שעכטן, אָדער די שטאַט עסט פון זיין שחיטה טריפה ונבילה, פסקע, רב, וואָס צו טון מיטן פליישיקן

טעפל, אונטער וועלכן ס'איז אונטערגעלאָפֿן אַ ביסל מילך. וואָס צו טון מיטן פליישיקן מעסער, וואָס האָט געשניטן פוטער, גיב אַ פסק אויף טענות פון צוויי בעל דבר'ס פון וועלכע איינער טענהט, דאָס גאַנצע איז מיינס און דער צווייטער טענהט, דאָס גאַנצע איז מיינס. פסקע, רב, צי „נאָך דעם אַלעם, וואָס איז געשען“ איז דאָס ווייט נאָך מותר צו אים. גרייט זיך, רב, צו אַ דרשה שבת תשובה אין דער גרויסער שול, גרייט זיך אויפצונעמען דעם מושל, באַגריס אים אין זיין שפראַך ווען ער וועט אַנטון יידן דעם גרויסן כבוד און קומען אין שיל אַריין.

גרייט זיך, מאַרגן קאָנסטו ווערן אַ רעליגיעזער מנהיג, אַריין אין ועדים פון פרומע יידן, און אַז עס וועט גוט זיין, קאָנסטו בעזרת השם ווערן אַ דאָזאַר אין אַ קהילה, אַ ראַטמאַן אין שטאַטראַט, אַ דעפוטאַט אין סיים אַדער אַפילו אַ סענאַטאָר. גרייט זיך, בחור, קנעל איבער די לימודים, די לימודי קודש און לימודי חול.

**

אויף שוויענטאָיערסקע-גאַס, אַדער ווי פרומע יידן רופן זי יערסקע, און לאָזן דורך די שוויענטא, אין הויף נומער 18, שטראַמען בחורים אין לאַנגע, שוואַרצע קאַפּאַטעס מיט קיילעכיקע היטלען אויף די קעפּ. ס'קומען בחורים מיט לאַנגע פיאות, וואָס באַמבלען זיך פון ביידע זייטן פון פנים און הענגען זיי אַראָפּ ביז איבער דער גאַמבע. ס'קומען בחורים מיט פיאות, אויסגעצויגענע ווי סטרונעס, מיט פיאות צעפאַטלטע און מיט פיאות גע-קרייזלטע און אַנגעדרייטע, ווי רערלעך. ס'קומען בחורים, אויף וועמענס פנימער עס שפראַצן איינציקע הערלעך — אַן אַנצוהערעניש אויף אַ באַרד, וואָס וועט בעזרת-השם קומען און באַשיינען דעם רבס פנים. ס'זעען זיך בחורים מיט היפשע בערד וואָס האַלטן זיך שוין צוליב זיי אין גרויסן, ס'זעען זיך בחורים, וואָס האָבן שוין געמעגט האָבן אַ באַרד, ס'איז אַבער צומאָל קיין סימן נישטאָ — זי וואַקסט נישט. נישט איין נאַכט איז שוין דער בחור צוליב דעם נישט געשלאָפֿן, ס'קומען בחורים מיט אויסגעפּוצטע בערדלעך — פאַר דער צייט אַרויפגעשפרונגען אויף זיי דער יאָך און ס'נאָגן זיי פאַרשידענע דאגות. ס'קומען בחורים רייכע, אויף וועמען ס'וואַרט אין דער היים פרישטיק, מיטאַג, אַ קאַפּאַטע און שטיוויל. ס'קומען בחורים

משה זאנשיין

אַרעמע, פאַר וועמען טאַטע־מאַמע שפּאַרן אָפּ דעם ביסן פון מויל, אָדער זיי מוזן זוכן טעג ביי יענעם. ס'קומען בחורים היגע, וואָס וווינען ביי עלטערן און פרעמדע, וואָס זוכן אַ ביליקע אכסניה, אָדער געכטיקן פאַר־שלאָסענע אין געשעפטן — פאַרדינגען זיך פאַר נאַכט־שומרים.

ס'שטראַמען בחורים אין מתיבתא. זיי לאָזן זיך צו דער טיר, אויף וועלכער ס'הענגט אַ שילדל מיט אַן אויפשריפט אין העברעיִש „ישיבה גבוהה מתיבתא“ און אויף פּויליש „וויסשאַ שקאַלאַ רעליגינאַ“. פון דאַנען וועלן זיי אַרויסקומען רבנים און וועלן לאָזן זיך איבער שטעט און שטעטלעך, באַמזען זיך צו ווערן מרא דאתראַס.

לייכט וועט עס זיין פאַר די בחורים מיט מיוחסדיקע נעמען פון די אַלטערס, קאַמינערס, בלאַסעס, עלבינגערס, בידערמאַנס. פאַר זיי וועט זיך מ'זען דער „זכות אבות“, שווער וועט עס אַנקומען אַלע אַנדערע. אַ טייל וועט זיך אַפילו קיין מאָל נישט דערשלאָגן, דערווייל קלערט אָבער קיינער נישט דערפון. אַלע האַלטן זיך פאַר מאַרגנדיקע רבנים און גאונים. „ווילנער גאון“ טייטשן אַלע; וויל נאָר, וועסטו זיין אַ גאון. און אַלע ווילן דאָך אַזוי שטאַרק. נפשי תשוקה בתורה. אַלע ווילן לערנען, מען דאַרף נאָר אַ ביסעלע הילף און העלפן יידן בני תורה. ס'העלפט ר' מנחם זעמבע, דער פראַגער רב, וואָס לערנט יעדן טאַג אַ שיעור מיט די בחורים. ס'העלפט דער בלאַש־קער, דאָס קליינע יידעלע מיט דער געלער באַרד, וואָס לערנט יורה דעה, נישט אַריינקוקנדיק אין קיין ספר; ס'העלפט ר' אלכסנדר זישע פרידמאַן, וואָס טייטשט אויס אַ בלעטל גמרא מיט תוספות. צו אים האָבן אַפילו בחורים טענות, פאַרוואָס ער טייטשט אין דער גמרא. אמר מר — דער הער האָט געזאָגט. ס'העלפן אַלע. ס'העלפן רבנים מופלגים, וואָס קומען אַפט אַרויף, הערן אויס די תלמידים און זענען זיך מיט זיי מפּלפל. ס'העלפן אַפילו די רביים, וועלכע העלפן מיט גאַרנישט, נאָר בלויז מיט דעם, וואָס זיי זענען דאָ אויף דער וועלט. ס'טראַכט אַ בחור וועגן רבין, צו וועמען ער וועט פאַרן, ער זאָל לעבן, וועט אים צוהעלפן געפינען אַ שטאַט. — זאָל איך נאָר זיין אַ למדן — טראַכט דער בחור — וועט עס שוין קומען.

ס'העלפן די לערער פון לימודי חול. ס'העלפט דער דירעקטאָר ווייני־בערג, ס'העלפט דער פּוילישער לערער, דער דיכטער מיט די לאַנגע האַר

— בעסער אָן אמתער גוי, ווי אַ ייִדישער אַפיקורס — ער וועט זיכער נישט אַראָפּפירן די תלמידים פון דרד־הישר.

ס'העלפט דער לערער פון חשבון און פיזיק, וואָס לערנט באַפֿיאהטע און באַבערדלטע בחורים, קאַנדידאַטן אויף רבנים, די געזעצן פון מאַטע־מאַטיק, אַלגעברע און פיזיק, ס'העלפט דער לערער פון כעמיע און פון צייכענען. זאָל אַ ייִדישער מרא דאתרא קענען אַלע „זיבן חכמות“, און ודע מה שתשוב שפילט אויך נישט קיין קליינע ראַלע.

דער ודע מה שתשוב איז שוין נייטיק, אַט אַ דאָ, אין דער מתיבתא, אין אגודישן מוסד, האָבן זיך אַריינגעכאַפט פּרעמדע ווינטן. ס'איז דאָ אַ חשד אויף אַ גרויסער צאָל בחורים, אַז זיי זענען נוטה צום מזרחי. דער חשד האָט אַפילו אַ יסוד. פאַר וואָס איז משה וואַרשעווער געוואָרן אַזוי אויפגעבראַכט, ווען פינחס אַרבעט האָט גערעדט שלעכט אויפן מזרחי? צי איז ער דעם נישט גערעכט, פינחס, אַז קודם כל לייגט זיך מיזרחי אויס מיט די זעלבע אותיות, ווי חזירים? באַזונדער, ווייזן זיי שטענדיק אַרויס זייער פרומקייט, ווי אַ חזיר זיינע געשפאַלטענע קלאַען. ס'וועט זיי אַבער גאַרנישט העלפן — זאָגט פינחס אַרבעס. חזירים זענען טריפה מיט די גע־שפאַלטענע קלאַען און מזרחי איז טריפה מיט זיין פרומקייט.

משה וואַרשעווער האָט זיך צוליב דעם זייער אויפגעערעגט און צוואַ־מען מיט אַ גאַנצע חברה: דודל ווייס, ליפע אַראַנסאָן, ברוך צוקערמאַן, חיים קאַזשעניצער, אַהרן גאַרוואַלינער, און אַפילו דער קליינער מענדעלע האָט אויך מיטגעהאַלטן מיט זיי.

— מען דאַרף אויף זיי האַלטן אָן אויג, — זאָגט פינחס אַרבעס — און ס'וואַלט נישט געשאַדט דאָס איבערצוגעבן דעם ראש־ישיבה. אַז דער חשד איז אַ באַרעכטיקטער, האָט זיך אַרויסגעוויזן, ווי נאָר ס'האָט זיך געעפנט דער מזרחיסטישער „תחכמוני“. באַלד זענען אַהין אַריי־בער אַ גאַנצע חברה און האָבן מיטגעשלעפט אַזעלכע טייערע בחורים, ווי חיים ווענגראַווער און אַהרן אַסטראַווער.

קאָן זיין, אַז ס'איז גראַד נישט געווען קיין חסרון, וואָס ס'האָט זיך אַזוי געמאַכט. אין דער תחכמוני־שול זענען אַוועק די בחורים, וואָס זענען שוין אַ ביסל נחמץ געוואָרן. דערפאַר זענען אין מתיבתא געבליבן בלויז אייגענע, וואָס וועלן אים ירצה השם זיין קנאים פאַר אונדזער זאָך.

בעסער זאלן נישט זיין קיין אַנרעדער צום שלעכטן — האָבן זיך גע-
 טרייסט טייל פון די מנהיגים — וועט אַלץ גיין אָן מכשולים.
 אַז ס'זענען נישט געווען קיין מכשולים, קאָן מען אָבער נישט זאָגן.
 זיכער איז עס געווען אַ שפיצל פון דער קליפה רחמנא-ליצלן, אַז אין זעלבן
 הויף זאָל זיין אַ ייִדיש מיידל-גימנאַזיום. האָבן מתיבתא-בחורים אַדורכ-
 גייענדיק אינעם טויער זיך געשאַרט ביי דער וואַנט, נישט אַנצורירן קיין
 מיידל, וואָס האָט געאיילט אין שולע אַריין. זיי האָבן נישט געוואָלט קוקן אין
 איר זייט אַריין. צי איז עס אָבער מעגלעך? אַז אַלט איז מען 19-20 יאָר און
 ייִדישע מיידלעך זענען אַזוי ייִדישלעך באַהנט און שפיזן מיט שוואַרצע
 אויגן, וואָס לאָזן נישט רוען. די גימנאַזיסטינס זענען געווען חוצפהדיק און
 גייענדיק בחברותא. האָבן זיי זיך געשטופט דווקא צווישן די ישיבה-בחורים,
 געקוקט זיי גלייך אין די אויגן אַריין, געוויזן די וויסע צינדלעך און גע-
 לאַכט הויך אויפן קול. זענען מתיבתא-בחורים מבולבל געוואָרן פון דעם
 „קול באַשה ערוה“. זענען אין טייל ערטער פון דער ישיבה געוועזן אויפ-
 געשריבן ווערטער, וואָס פאַסן נישט פאַר קיין ישיבה-בחורים. ס'איז אַפילו
 געווען אַמאָל אַנגעצייכנט מיט קרייד עפעס אַזעלכעס, וואָס מ'טאָר נישט
 נאָכזאָגן. מ'האָט לייכט געפאַקט דעם שולדיקן, ווייל ווער האָט דאָס גע-
 קאָנט אַזוי שיין צייכענען, ווי שלום ראַדאַמער? מ'האָט אים גלייך אַרויס-
 געוואָרפן פון דער ישיבה, אָבער גאַנץ לאַנג האָבן בחורים אַריינגעקלערט,
 וווּ האָט עס שלום געזען דאָס, וואָס ער האָט אַנגעצייכנט — וואָס עס שטייט
 אין שיר השירים און דער מדרש זאָגט, אַז מען מיינט דערמיט משה ואהרן?
 האָבן מתיבתא-בחורים געלערנט מיט התמדה, האָבן באַמיט זיך צו
 פאַרטרייבן ליליתן מיט דער גאַנצער כת שדים, וואָס האָט זיך זיי פאַר-
 געשטעלט אין געשטאַלט פון די מיידלעך מיט די קיילעכיקע היטעלעך און
 מיט גרינע און רויטע נומערן אויף די אַרבל — די גימנאַזיע-שילערינס
 פון שוויצענטאָיערסקע 18.
 מיט גאָטס הילף און מיט דער הילף פון דער תורה הקדושה איז דאָס
 רוב בחורים אַרויס נישט געשטרויכלט. זיי זענען איבערגעקומען אַלע
 שלעכטע מחשבות און געלערנט תורה. געלערנט לשמה און לשם השטעטל,
 אַ קליין ייִדיש שטעטל, וווּ יעדער וועט זיין אַ רב.

אויף נאַרעווקעם איז גערער שטיבל

אין גערער שטיבל האלט מען נישט פון קיין מזרח-וואַנט, כאַטש סיי דער עמוד און סיי דער ארון קודש געפינען זיך אויף דער דאָזיקער זייט. אַן ארון-קודש — זאָגט ר' אברהם-זישע, דער פרוש — געפינט זיך אין יעדן יידס האַרץ און דאָווענען מוז מען נישט דווקא צו מזרח. וווּ אַ ייד איז מתפלל צום רבונג-של-עולם, איז גוט. מלא כל הארץ כבודו. שטייט ר' אברהם-זישע אין צפון-מערבדיקן ווינקל, דעם קאַפּ איינגענורעט אין דער טיפער ספרים-שאַנק מיט די גרויסע גמרות און יורה-דעות, די אויגלעפלעך פאַר-קוועטשט, און פון מויל ציען זיך, ווי סטענגעס, בלחש-תפילות: למען תזכרה, גאַטעניו, טאַטעניו, למען תזכרו את יום צאתך מארץ מצרים.

ר' אברהם-זישע איז פאַרן דאָווענען געגאַנגען אין מקוה, והייתם נקיים — איר זאָלט זיין ריין: טהרת הגוף וטהרת הנשמה, די באַרד און פיאות זענען נאָך נאַס; פון אונטערן סאַמעטן היטל ריזלען אַרונטער מקוה-טראַפנס. נישט געווישט זיך אום שבת. נישט אַפּגעטריקנט זיך און געקור מען גלייך אין שטיבל אַריין.

איצט שטייט אברהם-זישע אַ ריינער, אויסגעטאַן פון אַלע מחשבות זרות. גאַטעניו, טאַטעניו, וטהר לבנו לעבדך באמת, רייניק, גאַטעניו, אונדזער האַרץ צו דינען דיך מיט אמת. העלף, טאַטעניו אין הימל, אַז אונדזערע נשמות זאָלן געפינען דעם אמתן תיקון.

ר' אברהם-זישע האָט שוין נישט געטראַפּן צום אָנהויב, דאָונט ער פאַר זיך; נישקשה, ער קאַן אַליין אויך קומען מיט זיינע תפילות צום רבונג של עולם. אַלע יידן זענען הייליק און דאַרפן נישט, חלילה, קיין פאַרמיט-לער. יעדער ייד קאַן זיך אַליין אויסטענהן מיטן כביכול, אַליין אַוועקטראַגן

משה זאנשיין

זיין תפילה און לייגן זי פארן כסא הכבוד. רחמנא ליבא בעי — דער עיקר איז ביים רבונג של עולם דאס הארץ.
דאס שטענדיק בלאסע דאר-אויסגעצויגענע פנים שטראלט מיט דביקותדיקער קדושה, דער שמאלער גוף, אויסגעבויגן אויף פאָרנט, שאַקלט זיך ווי אַ זאנג, וואָס ווערט געיאָגט דורך אַ זומער-פאָרנאָכטיק ווינטל. די אויגן זענען פאָרגלייזט, אויסגעטון פון דער וועלט, די לעפצן שעפטשען אַ שטיל-זשומענדיקן למען תזכרו.

**

ר' שלום-בערן טראַגט עס ווי אַ וויכער; גאָט איז אַ טאַטע און איך בין זיין קינד. אַ טייער קינד בין איך, אַ ציטערדיק קינד — הבן יקיר לי אפרים. אַ קאָפּריונע קינד בין איך. דער אין הימל מוז מיך אויסהערן. איך בעט און איך פאָדער הודו לד', קראו בשמו. און וווּ איז דער רבי זאָל לעבן? ער וועט אויך זאָגן פאַר מיר אַ גוט וואָרט. נישקשה, דער טאַטע אין הימל וועט מרוצה ווערן.

ר' שלום-בער קאָן דאווענען שטיל, האַרציק און קאָן אויך אויסשרייען זיינע תפילות. מיט איבערגעגעבנקייט און ליבע טענהט ער צום רבונג של עולם, ער גיט אים איבער זיינע געפילן, ווי ליב ער האָט אים, ווי ער האַלט פון אים. און נישט בלויז ער, נאָר הכל יודוך, הכל ישבחוך — אַלע לויבן דיך, אַלע רימען דיך, אַלע זאָגן: ס'איז נישטאָ אַזאָ הייליקער ווי דו. אַלע זאָגן, און איך, שלום בער, רוף העכער פון אַלע „מי כמוך באלים ה'“ — ווער איז דען צווישן די געטער, ווי דו? שלום בער צעהיצט זיך, שלום בער צעקאָכט זיך, שלום בער צעשרייט זיך „כל עצמותי תאמרנה“ — אַלץ, דער גאַנצער גוף רעדט, כל הנשמה תהלל יה — אוי וויי, גאָט אין הימל, יעדע נשמה טוט דאָך לויבן גאָט.

ר' שלום בער קאָן נישט איינשטיין אויף איין אָרט; ס'טראַגט אים: אַט איז ער אין מזרח, ביים ארון-קודש, און אַט איז ער אין מערב, ביי דער סאַמע טיר, גאָט איז אומעטום, אומעטום דאָרף מען אים זוכן, אומעטום געפינט מען אים.

און אַט איז שלום בער לעבן חזן, ער העלפט אים צו. ס'הייסט — נישט ער העלפט אים, נאָר ער לויפט אים אויס דעם וועג, כאַפט ביי אים

יידיש-ווארשע

אויס זיין שליחות. — ער שרייט אויס א שליח-ציבורדיקן פסוק, וועלכן דער חזן וויל אויסזינגען און אויסטרעלן: יאבי, באבי, באבי... אל אדון על כל המעשים.

ר' שלום בער רעשט אויס א תפילה.

**

יידן חסידים דאווענען, יידן באבערדיקטע און באפאהטע מיט לאנגע טליתים און זילבערנע עטרות, יידן מיט פייער און ברען.

ס'רעשט דאס גערער שטיבל. ס'דאווענען זקנים, אלטע חסידים, מקור-בים — טיש-זיצערס ביים רבין, וואס געדענקען נאך דעם חידושי הרי"ם און מאכן נאך זיינע תנועות און העויות. ס'דאווענען עלטערע חסידים, דורכגענומענע מיטן סדר פונעם היינטיקן „הויף“. ס'דאווענען יונגעלייט, וואס „שניידן“ זיך און באמיען זיך איבערצושטייגן אין התלהבות די אלטע חסידים.

פלאמט דאס גערער שטיבל, זידט עס און ס'קאכט. ס'גייען אויף צום הימל חסידישע תפילות און טראגן זיך גלייך צום כסא הכבוד. ס'מישן זיך צונויף טרעלן און קרעכצן, געזאנגען און זיפצן, ס'גיסן זיך צונויף די פאר-דביקהטע אויסגעצויגענע „למען תזכרו"ס און „אחד"ס פונעם נזירדיקן ר' אברהם-זישע מיט די רעשדיקע הללויה'ס פון פרייכנדיקן ר' שלום בער. שעטגוזן זיך ציטערנדיקע תחנונים מיט ברייט-חסידישע פארלאנגען, זיי רייסן זיך ארויס דורך די אפענע שטיבל-פענצטער און פילן אן די נא-לעווקער הייף מיט חסידישן ברען.

קליינע חסידישע יינגלעך מיט לאנגע געקרייזלטע פיאהלעך און קא-פאטקעס און סאמעטענע היטעלעך העלפן אונטער מיט קוויטשעדיקע קולעכ-לעך. זיי בייגן די דארע, שוואכע גופימלעך, טאנצן אונטער, ווי ליכט-פלע-מעלעך, שלעפן די ציצית פון זייערע טלית-קטנדלעך און קושן מיט ליב-שאפט די פעדעמלעך. זיי לייגן זיי צו צו די קויל-שווארצע אייגעלעך, און נאכמאכנדיק זייערע טאטעס, די עלטערע חסידים, זשומען זיי ווי פליגעלעך למען תזוזכרו.

משה זאגשיין

*

**

אין שטיבל רודערט זיך היינטיקן שבת, מער ווי תמיד. נישט אין דער חסידישער וועלט איז עפעס געשען, נישט דער רבי, זאל לעבן, איז אין ווארשע, נישט עס איז אַ יאַרצייט פון חידושי הרי"ם, צי פון שפת אמת, ס'איז אויך נישט קיין שמחה, אָדער, חלילה, אַ טרויער. ס'איז אַ פשוטער שבת, ווי אַלע שבתים. אַלץ וואַלט געדאַרפט גיין כשורה, פונדעסטוועגן רודערט זיך פאַרט אין שטיבל; ס'איז לעבעדיק, ס'קאַכט זיך, מען קריגט זיך, ס'האַלט שוין ביי פעטש.

אַלץ צוליב ר' אברהם אליס בחור.

אויף אברהם אליס בחור האָט מען שוין לאַנג דערציילט נישט קיין שיינע מעשים: דאָס גלאַטע פנים, אויף וועלכן מען זעט נישט קיין סימן פון אַ באַרד, איז עפעס נישט אַזוי בדרך הטבע, ווער ווייסט, צי שמואל הערש, אברהם אליס, ראַזירט נישט די באַרד?

— מ'זאָגט, אַז ס'איז דאָ היינט אַזאַ וואַסער, וואָס נעמט אַראָפּ די האַר און מ'איז נישט עובר אויף „לא תגלחו“.

— ס'הייסט, מ'זאָגט? — היצט זיך וואַלף אהרן, חיים זרחס איידעם. בעיני ראיתי, כ'האָב אַליין געזען! כ'בין אַנומלט אין אַ פרייטיק אַריינגע-קומען צום פעלדשער אויף קופיעצקע-גאַס, זענען דאָרט געווען אויסגעזעצט חסידישע בחורים און יידן מיט קאַפלען אויף די קעפּ און מ'האַט זיי גע-שמירט מיט אַזאַ וואַסער, וואָס ברענט אויס די האַר.

— שייגאַץ! שרייט אויס צבי-זאב, איינער פון די זיצערס ביים רבינס

טיש. — שייגאַץ, מחוצף, חסידישע בחורים רופסטו זיי אַן?!

— און אַז מען איז נישט עובר אויף „לא תגלחו“, איז וואָס? לא ילבש גבר שמלת אשה איז שוין גאַרנישט? — אַ ווייבעריש פנים זיך מאַכן? און ווו איז דער „לא תלכו בחוקת הגויים“? זיי וועלן זיך נאָך אַנטון אין דאָ-טשישע רעקלעך אויך! — נישט קיין חסידישע בחורים איז דאָס, נאָר בר-יונים. און דיינע יידן מיט די קאַפלען אויף די קעפּ, זענען ירבעם בן נבט'ס. הערסט, שייגאַץ, ירבעם בן נבט'ס זענען דאָס! זיי זענען חוטא ומחטיא את הרבים — נישט בלויז זיי זינדיקן, נאָר זיי מאַכן אַנדערע אויך זינדיקן, מ'דאַרף זיי עוקר מן השורש זיין!

אַ רעש אויף נאַלעווקעס אין גערער שטיבל. מ'האַט מעכב הקריאה געווען. ס'האַבן זיך שוין געשאפן צוויי צדדים: איינע האַלט מיטן גבאי: — ער האַט גוט געטון ישכר מאַגעלניצער. ובערת את הרע מקרבך, זאַלטט אויסרוימען דאָס שלעכטס פון צווישן דיר.

— גאַנץ גוט, וואָס ער האַט שמואל-הערשן אויסגעפאַטשט און אַרויס-געוואָרפן פון שטיבל. אַ חוצפה פון אַ יונגאַטש צו קומען צום דאַווענען אין אַ שטייפן קאַלנער מיט אַ הערצל און אַ שניפסל.

— ער האַט דאָך אין גאַנצן געקראָגן אַ גויישקע צורה! אַפילו די פיאות האַט ער פאַררוקט הינטערן סאַמעטן היטל. ער שעמט זיך שוין מיטן ייִדישן אויסזען, רחמנא ליצילן.

— און צום דאָנערשטיקן משמר איז ער שוין לאַנג נישט געקומען — קאַכט זיך חיים עלוי, אהרן הערשס איידעם.

ר' אברהם אלי אַליין, דער טאַטע, מישט זיך נישט אין דער מחלוקת. ער שטייט אין אַ ווינקל, דעם טלית אַריבערגערוקט איבערן פנים. גרויס איז די חרפה, טיף דער צער: צו וואָס ער האַט דערלעבט! אָבער נישט אַלע זענען מסכים מיט ישכר מאַגעלניצער:

— מ'האַט נישט געדאַרפט מבייש זיין אַזאַ ייד, אַ למדן, ווי ר' אברהם אלי — היצט זיך דער צווייטער צד — און אַרויסוואָרפן זיין זון.

— מ'האַט דעם בחור געקאַנט קנסענען, דערציילן דעם רבין. קנאַפ מיטלען זענען דאָ ביי אנשי שלומנו?

— „אם בארזים נפלה שלהבת“ — טענהט ר' ישכרס צד — אויב וועט מען דערלאָזן ביי ר' אברהם אליס זון אַזאַ הפקרות, וועלן זיך אַנדערע אַפּלערנען און קאַנען נאָך, חלילה, קומען אין שטיבל אַריין אַפילו אין פּראַסטע טוכענע היטלען און אָן זיידענע קאַפּאַטעס.

אַ סוף צו דער מחלוקת מאַכט ישכר מאַגעלניצער. ער גייט צו צום בעלזער, טוט אַ קלאַפּ אין שולחן און רופט אויס:

— בפקודת הגבאי דפה האַט הבחור שמואל הערש בר' אברהם אלי נישט קיין דריסת הרגל אין בית החסידים דגער.

— ס'אי ניש קאַן דאַטשישע שיל דאָ, נישטאַ קאַן אַרט פאַ קאַן גלוחים אין פאַ קאַן דאַטשן מיט שניפסלעדן!!! נישטאַ קאַ בעל יחסנים, ווי-לאַנג איך בין דאָ גבאי, וועט אַזעלכעס נישט געשעען!

— איין גילדן כהן... צוויי גילדן כהן...

אין בית המדרש

גאָדעלע איז פאַרפאַרעט. גאָדעלע איז נישט אויסגעשלאָפּן. זיינע צע-
פלאַשעטע פּיאהלעך און בערדל זענען נישט צוגעגלעט. אַפּילו די שטיקע-
לעך שטרוי פונעם שטרוי-זאַק, אויף וועלכן גאָדעלע שלאָפּט, זענען נישט
אַרויסגענומען.

גאָדעלע איז שמש און גבאי פון בית המדרש אין גרויסן דורכגאַנגס-
הויף אויף נאַלעווקעס.

דער הויף פאַרמאַכט זיך שפעט ביינאַכט, אָבער די שול קיינמאַל נישט.
דערמאַנט זיך ווער אין מיטן דער נאַכט, אַז ער האָט יאַרצייט און פאַר-
געסן אַ קדיש, קומט ער אויף נאַלעווקעס, טוט אַ קלונג ביים גלעקל אין
טויער פון דורכגאַנגס-הויף, רוקט אַריין דעם סטרוזש אין האַנט אַ צענערל
און באַווייזט פּונקט צו מעריב.

אין בית המדרש הערן נישט אויף די תפילות אַ גאַנצן מעת-לעת.
ס'פעלן נישט אויס קיין דאַווענער, ס'פעלן נישט אויס קיין קדיש-זאַגער.
— יתגדל ויתקדש...

חיים „חסדל“, וואָס האַנדלט מיט גרינס און אויבסט ביי אַ וועגעלע, האָט
געלאָזט שטיין זיין קראָם פאַר דער שול. אין הויף האָט ער זיך אַרייַנ-
געשלעפט, אָבער אין שול קאָן ער זי דאָך נישט מיטנעמען; ער האָט אָפּ-
געבונדן דעם שטריק פונעם וועגעלע, אַרומגעוויקלט זיך מיט אים ווי מיט
אַ גאַרטל און אַוועקגעשטעלט זיך דאַווענען.

ביי חימען קלאָפּט דאָס האַרץ, מ'זאָל אים נישט צוגנבענען זיין קראָם.
ער שטייט ביי דער טיר און גיט אַכטונג. דער געדראַנג איז גרויס, דער

אַריינגאַנג אין שול ווערט פאַרשטאַפּט און חיים זעט נישט וואָס ס'טוט זיך אויפן הויף.

— יתגדל ויתקדש...

פונקט אין מיטן קדיש דאַכט זיך אים, ער הערט אַ קלאַפּן פון רעדער. ווער ווייסט צי מ'פירט נישט אַרויס זיין וועגעלע.

— יתגדל ויתקדש...

ער קאַן נישט אַרויסלויפן אין דער מיט, ער זאַגט קדיש נאָך דער מאַמען, זי זאָל זיין אין לאַכטיקן גן־עדן, סאי' האַנט איאָ יאַרצאַט.

— אַ פּאַיאָ זיכט זיי, די גנבים, די מאַמע וועט שוין זיין ביים, וואָס ער קלערט וועגן וועגעלע בעתן קדיש. זי איז ביים לעבן אויך געווען אַ ביזע. קיינמאָל נישט געגעבן צו אים קיין שמייכל. אָבער וואָס קאַן ער טון? ער האָט דאָך אַ וואָב מיט קינדאָ מפרנס צו זאָן.

חיים איילט זיך, ער שלנגט די ווערטער. קרעקט זיך מיטן „ימליך מלכותיה און „ויצמיח פרקניה“. נישט וואַרטנדיק ביז צום סוף שלעפט ער אַראָפּ פון זיך דעם שטריק און קריגט זיך צוריק אַרויס אויפן הויף.

**

שבת שווייגט אויך נישט דאָס בית המדרש. הענדלערס פון גרינס און אויבסט, באַזאַרניקעס, טרעגער און פּורמאַנעס, וואָס זענען געווינט אַלע טאַג אויפצושטיין פרי, קאַנען נישט ליגן לאַנג אין בעט; געווינט צו עסן פאַרטאַג, ציט עס זיי ביים האַרץ.

אין שטוב איז לכּביר שבת צוגעגרייט פון כל־טוב; אַ פּערציקסטל בראַנפן אויפן שבת אינדערפרי־קידוש, געפילטע פיש, געגליווערטע פיס. מ'וועט דאָך אָבער נישט עסן פאַרן דאווענען, גייט מען אין בית־המדרש צום ערשטן מנין, באַלד אין דער פרי.

ווען די „שיינע יידן“ שפּאַצירן זיך במנוחה צום דאווענען אין די שולן און שטיבלעך, איילט מען שוין פון בית המדרש פון דריטן מנין.

— אַ שאַד, וואָס מ'קאַן נאָך נישט אָפּנעמען דאָס טשאַלנט פון בעקער. צעלייגן די מתפללים פון בית מדרש דעם שבתדיקן טאַג אויף צוויי טיילן. נאָך די פיש מיט די ציבעלעס גייט חיים חסדל שפּאַצירן, זעצט זיך

משה זאגשיין

אוועק אין קראשינסקיס גארטן און וואָרט ביז מען וועט שוין גיין פון די שטיבלעך, פון דאווענען.
דערזען די ערשטע חסידים, לאַזט ער זיך אַהיים און רופט דאָס ווייב דורכן פענצטער:
— הנהלע, — שרייט ער אַרויף — געב אַ פאַטש אַראָפּ נאָכן טשאַלנט, מ'רוקט שוין פון איוון! די סחידים זענען שוין דאָ!

**

גאַדעלע קאָן קוים אַהיימלויפן אַריינכאַפּן די שבתדיקע סעודה. די שול איז נישט פאַרשלאָסן. באַלד נאָכן לעצטן מנין קומען יידן זאָגן תהילים בציבור.

— נל הנשמה תהלל יה הללויה...
דער חזן זאָגט פאַר און דער עולם זאָגט נאָך. אַ פסוק נאָך אַ פסוק. אין דער צווייטער שטוב לערנט אַ רבי עין יעקב.
אַ טייערער ייד, דער רבי: נעמט נישט קיין געלט און קומט יעדן שבת לערנען מיט פשוטע יידן.

אַרעמע אויסגעמוטשעטע יידן קומען שבת ביי שבת הערן תורה. אַנגעפראָפּט די שול, נישטאָ מיט וואָס צו אַטעמען. אויסגעווייקט זענען אַלע אין שווייס, אַבער קיינער פילט עס נישט. זיס זענען דעם רבינס רייד, זיי פליסן ווי בוימל, קוויגן זיך יידן מיט יעדעס וואָרט. אַ שאַד וואָס מ'מוז שוין גיין דאווענען מנחה.
— אשרי יושבי ביתך...

פאַרענדיקט דעם תהילים, פאַרענדיקט דער עין יעקב, דאווענען יידן מנחה ביז ס'באווייזן זיך דריי שטערן אויפן הימל.
והוא רחום יכפר עוון...
אַנגעהויבן זיך די וואָך. אַנגעהויבן זיך די וואָכעדיקע דאגות.

די דאטשישע שיר

די סינאגאגע אויף טלאמאצקע-גאס, אָדער, ווי וואַרשעווער פרומע יידן האָבן זי גערופן „די דאטשישע שול“ איז געווען אַ געביידע מיט אַ האַלב־קײלעכיק קאַפּל אויפן דאָך, מיט ברייטע מאַרמאָרענע טרעפּ ביים אַרײַנגאַנג און מיט שווערע, אײזערנע טירן. אויפן דאָך, אײבער די טירן — צוויי לוחות, מיט די עשרת הדברות, וואָס משה רבנו האָט אַראָפּגע־ברענגט פון הר סיני, מיט „אַנכי“ און מיט די אַלע „לא“ — די געבאַטן וואָס דער רבּונו של עולם האָט מיט זיי מוכּה געווען דאָס פּאָלק ישראל ווען ער האָט עס פּאַרקנסט צו זיך אויף אײביק, פּאַרקנסט מיט גלויבן, פּאַרקנסט מיט רעכט און גערעכטיקייט, מיט גנאָד און דערבאַרעמקייט (וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בצדק ובמשפט בחסד וברחמים וארשתיך לי באמונה...).

אַ ייִדישע שול איז די סינאגאגע מיט ייִדישע מתפללים, אָבער פרעמד זענען סײ דאָס בית התפילה, סײ די יידן, וואָס קומען דאָרטן דינען דעם, וואָס האָט זיי פּאַרקנסט אויף אײביק.

שבת אין דער פרי איז דער אײזערנער טויער, וואָס הענגט פּאַרן אַרײַנגאַנג פון סינאגאגע, געעפנט: קומט, יידן, דאָווענען!

קומען יידן, געקליידט אין פּראַקן מיט אויסגעשניטענע פּאַלעס און מיט גלאַנצנדיקע קלאַפּעס. פּונקט ווי די קוטשערס פון חתונה־קאַטשן, טראָגן זיי אויף די קעפּ צילינדערס און אויף די הענט — ווייסע האַנטשן, טייל קומען צו פּאַרן מיט אײגענע אויטאָס, אָדער קאַטשן, לאָזן זיי שטיין עטלעכע הייזער פּאַר דער שול, אונטער דער אויפזיכט פון שאַפּערן אָדער קוטשערס אין די ליבעריעס, און גייען זיך מאַדליען (דאָווענען).

געקומען באַנקיר נ. מיט דער פרוי. געאַרעמט גייען זיי דאָס שטיקל וועג ביז צו די טרעפּלעך. טריט ביי טריט, נישט געאַיילט זיך, דערנענטערן זיי זיך צו דער שול. די פּנימער שטראַלן מיט אינטימער יום-טובדיקייט. אַ פאַמיליען יום-טוב היינט ביי זיי — אַן אויפּרופּן ביים זון.

אין מיטן דער וואָך ווערט געפּראַוועט דער שלוב (חתונה) ביי דער פּאַנע סטעפּע, אַ טאַכטער פּון באַנקיר נ., וואָס האָט חתונה מיטן דאַקטאָר פ. די חתונה וועט זיין אין סינאַגאָגע.

ס'וועלן קומען געסט — אַריסטאָקראַטישע משפּחה-מיטגלידער — יעדן נאָך; ס'וועלן קומען משפּחה-לייט געמישטע — יידישע טאַטע-מאַמע און געשמדטע קינדער; ס'וועלן קומען אמתדיק גויישע משפּחה; דער איי-דעם און די שנור, וועלכע שטאַמען פּון פּאַראַרעמטע פּריצישע משפּחות, צו וועלכע מ'האַט זיך איינגעקויפט אין יחוס. ס'וועלן קומען גויישע פּריינד — שותפים צום באַנק-הויז און צו די גיטער.

צוקומענדיק צו דער סינאַגאָגע נעמען זיך מאַן און פרוי אַרום מיט אַ קריטיש אויג; צי וועלן זיי זיך נישט פּאַרשעמען פּאַר די איינגעלאַדענע גויישע געסט? ווייזט אויס, אַז נישט, ווייל אַ לייכטער שמיכל פּון צופּרידנ-קייט באַווייזט זיך אויפּן באַנקירס פּנים.

באַנקיר נ. איז נישט אין גאַנצן קיין פּרעמדער אין דער שול. ער „מאָדליעט“ זיך דאָ יעדן יום-כּפור. דעמאָלט איז ער אַבער פּאַרנומען מיטן „סאַנדני דזשיען“ — מיטן געריכט, וואָס קומט דעם טאַג פּאַר אין הימל, וווּ אויך ער ווערט געמשפּט.

איינגטלעך איז עס נישט קיין געריכט — ווענדט באַנקיר נ. אָפּ זיך אַליין, ס'איז נאָר אַ מין אַפּשליסן די קאַנטעס — אַ מין יערלעכער בילאַנס. ער שטעלט זיך פּאַר גענוי, ווי ס'זעט אויס אויבן; ס'איז דאָרט פּאַראַן אַ ביוראָ מיט גרויסע, גראַבע ביכער, איינגעבונדענע און איבערגעצויגענע מיט גראַען לייזונט, אַזוי ווי די ביכער ביי אים אין באַנק. יעדער בלאַט אין דעם בוך איז אַ קאַנטאָ אויף וועלכער ס'איז מיט גרויסע קאַליגראַפּישע אַותיות פּאַרשריבן דער נאָמען און אַדרעס פּון יעדן אַיינעם. אויף די קאַנטעס ווערן פּאַרצייכנט די גוטע און שלעכטע מעשים פּון יעדן „קליענט“. אין ביוראָ יזצט אַ הויפּט-מלאַך, אַן אַרכאַניאַל מיט עטלעכע געהילפּן — קלענערע אַניאַלס. אַ גאַנץ יאָר פּאַרשרייבן זיי אַליץ, וואָס דער מענטש טוט.

און יום-כפור מאכן זיי דעם בילאנס. די ארבעט ארום בילאנס הויבט זיך נאך אן א ביסל פריער — אין טראמבקי (ראש השנה), אבער דאס האט נאך נישט קיין חשיבות. דעמאלט פארנעמט זיך נאך מיט די ענינים בלויז די בוכהאלטעריע, וואס גרייט צו דעם מאטעריאל פארן דירעקטאר.

פונקט, ווי ביי מיר אין באַנק — טראַכט זיך דער באַנקיר. די בוכהאלטערן שרייבן אַלץ איין, אַבער זיי האָבן אַליין אַ קנאַפּע דעה. צי מ'זאָל ווייטער געבן קרעדיט, אָדער נישט, דאָס קאָן נאָר איך אַליין דעצידירן. אין הימל — טראַכט ער ווייטער — דערלאַנגט מען די אויסצוגן צום דאָרטיקן דירעקטאר, צום „פּאַן בוג“ (גאַט) און ער גיט זיין דעציזיע.

יום כפור קומט באַנקיר נ. אין שול אַריין. בעסער צו זיין פּערזענלעך בעת מ'וועט באַהאַנדלען זיין קאַנטאַ, כאַטש ער איז זיכער מיט זיין גוטן נאָמען און קרעדיט. ער ווייסט, אַז ביי אים אויף דער קאַנטאַ איז אויף זיין גינסט פאַרשריבן זייער פיל גוטס; אַט האַט ער געבויט אַ מושב זקנים, דאָס איז געווען באַלד נאָך דעם, ווי ער האַט געגעבן אַ גרויסע נדבה צו בויען אַ קאַשטשאַל אויפן נאָמען פון דער הייליקער מאַריאַ (נישט געקאַנט אַפּוואַנגן זיין גויישן איידעם), אַט האַט ער אַריינגעשטעלט עטלעכע בעטלעך אויף זיין נאָמען אינעם ייִדישן קינדער־שפיטאַל. עפּעס קומט מען צו אים יעדן חודש און מ'נעמט אויף „יעשיבאַט“, וווּ מען לערנט „טאַראַ“. ער האַט, נישקשה, אויף זיין חשבון גענוג, אַבער דאָך איז בעסער, אַז מ'איז דאָ אַליין. אויף יעדער זאָך איז גוט צו האָבן אַן אויג. צי טרעפט זיך דען נישט אַמאָל, אַז איינער פון זיינע באַאַמטע איז זיך טועה און טראַגט אַרויף אויף עמעצנס קאַנטאַ, וואָס עס האַט איינגעצאַלט אַ צווייטער? און צי טרעפט זיך נישט ביי אים אַליין אַמאָל אַ קאַפּריז, ער זאָגט אַפּ קרעדיט דעם גוטן קליענט און פאַרקערט? דערפאַר פאַרפעלט נישט באַנקיר נ. קיין איין יום־כפור. און אַז ער קומט, אינטערעסירט ער זיך נישט מיט קיין זייטיקע זאַכן, קוקט זיך נישט אום אויף דעם אַריינגאַנג, זעט נישט די שייַן־געמאַלענע ווענט און באַמערקט נישט די ליכט־קאַנדעלאַברעס. ס'אינטערעסירן אים נישט שטאַרק אפילו דער חזן מיט די משוררים. ער הערט זיך נישט צו צום פּאַן ראַבינס דרשה. אַ נאַטור אַזעלכע ביי אים, צו קאַנצענטרירן זיך, נישט פּונאַנדערצושפּרייטן דעם געדאַנק אויף קלייניקייטן. ער טראַכט נאָר פון עיקר. און דער עיקר, — האַלט באַנקיר נ. דאַרף מען זען, מ'זאָל דאָרט אין

משה זאנשיין

הימל נישט פארגעסן זיינע מעשים טובים. זיצט ער אין שול און רעכנט אויס אַלץ, וואָס ער האָט אויפגעטון אין משך פונעם יאָר. ער פאָרגעסט אין גאַרנישט, וואָס קאָן העכערן אים אין הימל זיין קרעדיט. דערביי זאָגט ער צו אין געדאַנק צו בויען נאָך אַ פאַויליאַן אין מושב זקנים און אַרײַנצו-שטעלן נאָך עטלעכע בעטלעך אין שפיטאַל. ער לאָזט זיך אויפרופן צו דער תורה, לײענט פון אַ טאַועלע, וואָס מ'דערלאַנגט אים „די בראַכאַט“ (ברכות) וואָס זענען אָנגעשריבן מיט לאַטיינישע אותיות. ביי דעם בעבור שנדר טײטשט מען עס אים איבער אויף פּויליש, און ער איז מנדר דאָס אַלץ, וואָס ער האָט שוין פּרײער אין געדאַנק געהאַט באַשלאָסן צו געבן.

**

פאַן נ. מיט דער פּרוי זענען היינט געקומען אין אַ געוויינלעכן שבת. די שול איז האַלב ליידיק, קיין סך „זאַפּאַויעדזשעס“ אויף חתונות זענען נישטאַ. קדיש-זאַגערס איז אויך דאָ ווייניק, זיי מוזן דאָך נישט אַלע קומען פּערזענלעך. זיי האָבן זיך זייערע געדונגענע פאַרטרעטער, וואָס זענען יוצא מיט איין קדיש פאַר עטלעכע ניעבאַשטשיקס (געשטאַרבענע) מיט איין מאַל. ביי דער טיר פון דער סינאַגאָגע שטייען דריי שמשים, אָנגעטאַן ווי גלחים. זיי בייגן די קעפּ מיט די פּירקאַנטיקע קאַפּעלעך פאַר די געסט אין צילינדערס און עפּענען פאַר זיי ברייט די טירן. ווען ס'באַוויזט זיך אָבער אַ ייד מיט אַ באַרד, אָנגעטאַן אין אַ לאַנגע חסידישע קאַפּטע, אַהער-געקומען שוין נאָכן דאַווענען ביי זיך אין שטיבל, הערן קוסעוויצקין אָדער סיראַטען, פאַרשווינדט דער פּריינדלעכער פאַרבעט-שמיכל פון די שמשים-פּנימער. נישטאַ קיין אַרײַנגאַנג. חסידישע עקשנים שטייען אָבער נישט אָפּ, דרייען זיך, לַעבן דער שול אַהין און צוריק, ווי זיי וואַלטן דאָ געגאַנגען שפּאַצירן און האָבן גאַרנישט בדעה אַרײַנצוגיין אינעווייניק... דער שמש האָט זיך אַוועקגעדרײט אויף אַ מינוט, גיבן זיי זיך שנעל אַ שאַר-צו, אַ כאַפּ-אַרויף אויף די שטיגן און שוין איז מען אין שול. אַרײַנקומענדיק אין סײַ-נאַגאַגע, קוקן זיי זיך אום מיט צעטימלט-צעשראַקענע אויגן. עפּעס פינקלט אַלץ און גלאַנצט. ס'שיינען און העלן הונדערטער עלעקטרישע ליכט-לאַמפּן, צו וועלכע זיי זענען נישט געוויינט. ס'קלינגען ווי גלעקעלעך שטימעלעך פון יונגע יונגעלעך: אַלטלעך און סאַפּראַנדלעך, ס'רוישן, ווי שווערע גלאַקן

די באַסן און טענאַרן. ס'טראַגט זיך, ווי זיסע אַרגל-טענער דאָס געזאַנג פון כאַר. ס'הערט זיך אַ טרעלן פון חזן ביים ראש-חודש-בענטשן, אַדער סתם שבתדיקע תפילה. עס פאַררוישט די שיינקייט, וואָס ציט צו דאָס אויג און דאָס אויער, און ס'שרעקט די פרעמדקייט; ס'איז שייך, אָבער נישט יידיש. זיי וואַרפן אַ בליק אויף די מתפללים, עפעס טראַגן זיי אויפן האַלדזש אַליק-לעך אַנשטאַט טליתים.

— נאָך גוט — טראַכט זיך דער חסידישער ייד — וואָס ער האָט אַפּגעדאַוונט פּריער ביי זיך אין שול, צי וואַלט ער דען אויך געקאָנט זיך איינהילן און מאַכן אַ ברכה איבער אַ ווייס שטיקל זייד, וווּ דינינקע זיידענע ציצית זענען אַן אַנצוהערעניש אויף אַ טלית און וואָס איז עס בכלל פאַר אַ דאַווענען — פאַרשטייט ער נישט — צו שטיין אַזוי שטייף אָן אַ ברע-קעלע התלהבות? אפשר האָבן זיי אויך, אַזוי ווי ער, געדאַוונט ביים ערשטן מנין אין אַן אמתער שול און געקומען אַהער נאָר הערן דעם חזן און כאַר? ער טוט אַ קוק אויף דער מזרח-וואַנט, אויפן בעלעמער, וווּ עס שטייט דער חזן און דער ראַבין; וווּ עס זיצן די גבאים — אַ געמיש פון ציליני-דרעס און גלחישע קליידער. עפעס פאַרעט מען זיך דאָרט מיט דער תורה. מען לייענט די סדרה פונקט, ווי אין אַלע אַנדערע יידישע שולן, אָבער אַליץ אַזוי פרעמד און קאַלט.

„אויך מיר יידן“ — טראַכט ער מיט ביטול ביים פאַרלאָזן די סיי-נאַגאַגע און גיט אָפּ אַ שבח דעם בורא, וואָס האָט אים געפירט אין ריכט-טיקן וועג — געמאַכט אים פאַר אַ ייד אַ חסיד.

היים שאַכער ווערט גבאי

אַז שלמה יצחק, דער גבאי פונעם חסידישן שטיבל, הייסט לימאַן, ווייסן נאָר גויים. אין די מלוכישע מעלדונגס-ביכער און אויפן ווייסן בילעט, וואָס ער האָט געקריגן, ווען ער איז געשטאַנען צו די זעלנער, שטייט גע- שריבן, אַז שלמה יצחק לימאַן איז דער זון פון דוד און חנה לימאַן. ביי יידן אָבער הייסט ער, ר' שלמה יצחק מלאך.

דער נאָמען שטאַמט נישט פון אים, דאָס האָט ער אים איבערגענומען פון טאַטן ר' דודל מלאך. און ר' דודל אַליין האָט אים אויך איבערגענו- מען פון טאַטן, ר' שלמה יצחק, נאָך וועלכן דער היינטיקער גבאי הייסט. די גאַנצע משפּחה איז געקרוינט מיט דעם דאָזיקן נאָמען. אויך שלמה יצחקס קינדער, די גמרא-בחורים, די חומשי-ינגלעך און די דרדקי-תלמי- דים, אפרימל, כאַסקעלע, ברוכל, אפילו דאָס ניי-געבוירענע קינד, וואָס האָט נאָך נישט קיין נאָמען, הייסט אויך „מלאכל“.

פון זיינע זלטערן האָט שלמה יצחק איבערגענומען נישט נאָר דעם נאָמען, נאָר אויך דאָס גבאות. ס'איז צו אים איבערגעגאַנגען בחזקה, געבויט דאָס שטיבל און געווען איר ערשטער גבאי, איז ר' שלמה יצחקס זיידע, נאָך זעמען ער הייסט, און געווען איז דאָס נאָך אין די צייטן פונעם „אַלטן“ זכותו יגון עלינו. פון יענער צייט זאָל עס אויך שטאַמען דער נאָמען „מלאך“, און יש טעם בדבר, ס'איז דאָ אַ סיבה דערצו און וועגן דער דאָזיקער סיבה זענען פאַראַן חילוקי דעות צווישן די חסידים, די מתפללים פון דעם שטיבל. טייל חסידים האַלטן, אַז די סיבה איז אַ פשוטע און מעשה שהיה כך היה: ווען ר' שלמה יצחק האָט באַשלאָסן בויען דאָס שטיבל, האָט ער גע- זוכט אַ פּלאַץ, וווּ עס צו שטעלן און דאָס איז נישט געווען אַזוי פשוט אויס-

צוקלויבן, ווו עס איז דער ריכטיקער מקום. ווייל מען מוז געדענקען, אז די צייטן זענען געווען א ביסל אנדערע, ווי היינט. די שטאט איז גאך נישט געווען אזוי אויסגעוואקסן און מ'האט נישט געקאנט וויסן, ווו אנשי שלומינו וועלן זיך באזעצן. זוכט אזוי ר' שלמה יצחק א פלאץ און קאן נישט בא-שליסן. אין דעם האט זיך צו אים באוויזן א מלאך און אנגעוויזן דאס ארט פארן מקום קדוש. אלס זכר פון דער דאזיקער באגעגעניש, זאל אים דער „אלטער“ זכותו יגן עלינו אליין האבן אנגערופן „מלאך“.

אנדערע האלטן, אז די זאך איז נישט אזוי פשוט. און דער נאמען איז נישט „מלאך“, נאר „מה לך“, ס'הייסט, צי וואס טויג עס דיר? און האבן האט דער נאמען א גאר טיפן זין: געווען איז עס, האלטן זיי, נישט בחי, ס'הייסט נישט ביים לעבן פונעם „אלטן“, נאר תיכף נאר זיין פטירה, און געהאט האט עס צו טון מיט דער מחלוקת. און וויסן מוז מען, אז כאטש מ'האט זיך באמיט, אז די מחלוקת זאל נישט ארויס פון די חדרי חדרים, האבן אלע חסידים געוויסט וועגן איר. ר' שלמה יצחק, זאגט מען, האט אויך געהאט א שייכות צו דער דאזיקער מחלוקת. אליין האט ער זיך נישט באטייליקט אין איר און ער זאל אפילו האבן געווען קעגן דער מחלוקת. אבער זיין צד האט נישט געוואלט אפלאזן; נאר שלמה יצחק זאל ווערן רבי און נישט ר' פינחסל, דעם אלטנס ממלא מקומו.

ר' שלמה האט אין אנהויב אינגאנצן נישט געוואלט איינגיין דערויף, אבער ווען חסידים זענען צו אים צוגעשטאנען, האט ער זיך פארט א ביסל צוגענייגט און געבעטן דריי טעג אויף ישוב הדעת.

דריי טעג און דריי נעכט האט זיך ר' שלמה יצחק געמאטערט, געפאסט תעניתים און תפילה געטון, מ'זאל אים פון אויבן ענטפערן און מגלה זיין, וואס ער האט צו טון. ס'דערנענטערט זיך שוין די צייט, וואס ער דארף געבן תשובה און פון אויבן האט מען נאך גארנישט אנגעוויזן, כמעט אין דער לעצטער מינוט האט פאר זיינע אויגן א שוועב געטון א פייערדיקער זייל און א קול דממה דקה האט א שעפטשע געטון אין זיינע אויערן; שלמה יצחק מה לך?

שלמה יצחק האט דערפילט, אז ס'איז גילוי שכינה, ער האט זיך א ריס געטון פון ארט און געוואלט אויפשטיין, ער האט אבער נישט מער באוויזן, ווי אויסצורופן ברוך שם כבוד מלכותו, און איז אוועקגעפאלן.

משה זאנשיין

ווען שלמה יצחק איז געקומען צו זיך, האָט ער צונויפגערוּפן די חסידים און זיי איבערגעגעבן, אַז דער „אַלטער“ איז זיך מתרעם צוליב דער מחלוקת. ער וויל זעען זיין פינחסלען אַלס ממלא מקומו.

די מחלוקת האָט גלייך אויפגעהערט און מ'האָט אויפגענומען ר' פינחסלען אַלס רבי'ן מיט גרויס כבוד. ביז היינט, גיבן צו חסידים — איז נישט צו פאַרשטיין, וואָס אַ טייל פון עולם איז לכתחילה געווען קעגן אים. — אַ טייערער יוד געווען, ר' פינחסל.

ווער פון די צדדים ס'זאָל נישט גערעכט זיין, איז איין זאך זיכער, אַז ר' שלמה יצחק, זכרונו לברכה, איז נישט געווען אַבי ווער. ווי ס'גיבן איבער חסידים, וואָס האָבן עס געהערט פון זייערע טאַטעס, איז ר' שלמה יצחק, זכרונו לברכה, בכלל געווען אויסגעקאַכט אין די עולמות העליונים, ער האָט זיך פאַרנומען מיט נסתר און אויסגעטנהט זיך מיט מלאכי־הקודש כדבר איש אל רעהו. ווען ער פלעגט אַראָפלאָזן איבערן פנים די שווערע זילבערנע עטרה פון טלית און אויסרופן: קדוש, קדוש, קדוש — איז אים פייער געפלוּיגן פון מויל און אַ ציטערניש פלעגט אַרומנעמען אַליק, וואָס האָט זיך געפונען אין שטיבל. נישט אַלע מתפללים זענען געווען צופרידן פון זײַנע התנהגות, צו הויך שוועבט ער — האָבן זיי געטענהט, מ'קאָז נישט כאַפן דעם אַטעם. שוואַכערע זענען אָפגעפאלן און מיט ר' שלמה יצחק זענען געבליבן די סאַמע „שאַרפסטע“ חסידים.

נאָך ר' שלמה יצחק פטירה איז דאָס גבאות איבערגעגאַנגען צו זיין זון ר' דודל, און דער עולם האָט אַ ביסל אָפגעטעמעט.

ר' דודל האָט מיט גאַרנישט געענדערט דעם סדר. ווי אַמאָל דער טאַטע זייער, איז אויך ער געשטאַנען אין מזרח, געהילט אין אַ לאַנגן טלית, די עטרה אַראָפגעלאָזט איבערן פנים און איינגעגראָבן דעם קאַפּ אין ארון קודש. פונקט ווי דער טאַטע האָט ער געצויגן דעם „אחד“ און „למען תזכרו“, געוואָלט זיך אָפטן פון דער וועלט און מכוון זיין הויכע כוונות, ער האָט אַפילו געמאַכט די זעלבע תנועות און העוויות, ווי דער טאַטע, דער עולם האָט אָבער פאַרט געפילט, אַז ער דערגרייכט נישט צום טאַטנס מדרגה. דער פחד וואָס איז אַמאָל געהאַנגען אין שטיבל האָט זיך אָפגעטון. ס'איז צעבראַכן געוואָרן די מחיצה צווישן דעם גבאי און די מתפללים. ס'איז קלענער געוואָרן דער מרחק צווישן אים און זיי. חסידים

”די ש-ווארשע

האָבן אים נוהג כבוד געווען, זיי האָבן אים אָפגעטרעטן דאָס אָרט, דער חזן האָט נישט אָנגעהויבן די הויכע שמונה עשרה, איידער ר' דודל האָט געענדיקט די שטילע, עס איז אָבער פאָרט שוין נישט געווען, ווי אַמאָל, ביי ר' שלמה יצחק ז"ל.

ס'האָבן ווי דערפילט דעם שינוי אויך די ווענט פון שטיבל און אייסגעברייטערט זיך, אַריינגעצויגן נייע מתפללים. די טירן פון בית החפילה האָבן זיך געעפנט פאַר פשוטע יידן, בעלי מלאכות און קרעמערס, אָנגעטוענע אין פשוטע, געהאַקטע קאַפאָטעס מיט טוכענע היטלען אויף די קעפּ. די נייע מתפללים האָבן זיך נישט געשטופט חלילה, צו דער מזרח-וואַנט. זיי האָבן געקענט זייער ווערט. זיי זענען נישט אַריין אין צווייטן חדר, וווּ ס'האָבן געדאַונט די חסידים און וווּ ס'איז געשטאַנען דער ארון קודש מיטן עמוד. זיי האָבן זיך נישט געמישט אין די ענינים פונעם שטיבל, נישט געהאַט קיין טענות, וואָס זיי קריגן נישט קיין „עליות“ און אַפילו נישט מיטגעגאַנגען מיטן עולם שבת אויף קידוש.

— וואָס זענען זיי דען, מישטיינס געזאַגט, פשוטע גוט-שבתן, זיי זע-נען נישט קיין חסידים, זיי ווילן נאָר דאַווענען צווישן פרומע יידן, אפשר וועט זיי אויך עפעס צופאַלן פון דער שכר, וואָס דער רבונז של עולם האָט צוגעגרייט פאַר זיינע גוטע און פרומע קינדער. זיי זענען אַפילו באַשטאַ-נען אויף די צרות, וואָס זיי האָבן געהאַט אויסצושטיין פונעם קליינוואַרג, די חסידישע יינגעלעך מיט די געקרייזלטע פּיאַהלעך, וואָס האָבן ליב געהאַט אַריינצוכאַפּן זיך אין ערשטן חדר בעתן קדיש יתום און צוצוהערן זיך, ווי בעלי-מלאכות קרעקן זיך מיט די שווערע „תתקבל צלותהון“-ווערטער, און געחזקט פון זיי בפני עם ועדה.

**

ר' שלמה יצחק האָט איבערגענומען דאָס גבאות נאָך ביים טאַטנס לעבן, ר' דודל האָט עס אים אַליין איבערגעגעבן און קהל האָט מסכים געווען, כאָטש זיי האָבן נישט געהאַלטן פון אים און געמורמלט, אַז ער גייט נישט אין די דרכים פון זיינע עלטערן, ס'האָט נישט געהאַלטן אַפילו דאָס, וואָס שלמה יצחק איז אָפט געפאַרן צום רבין און האָט זיך געמיט נאָכצו-מאַכן אין אַלעם וואָס עס האָט געטון דער טאַטע זייער. חסידים, מקורבים

משה זאנשיין

האָבן ביסלעכווייז פאַרלאָזט דאָס שטיבל און זייער אַרט האָט אָנגעהויבן פאַרנעמען דער פּראָסטערער עולם. ס'זענען צוגעקומען פּרישע בעלי-מלאכות און רייכערע פון זיי האָבן זיך אָנגעהויבן רוקן צו דער טיר פון ערשטן חדר. זיי האָבן שוין אָנגעהויבן אפילו אויסקויפן עליות און געוואָרן אויפגערופן צו אַ ששי און אַ מפטיר. האָט זיך שוין אָן עס-הארצישער אַי-קוצדיקער ויצמת פּורקניה אַריינגעקראָגן דורך דער טיר פון ערשטן חדר און גערוקט זיך נענטער צום ארון קודש.

חסידים האָבן געהאַט טענות צו ר' שלמה יצחק. אָבער צונעמען ביי אים דאָס גבאות האָט מען נישט געטראַכט, ער איז דאָך עפעס ר' דודלס זון און האָט דאָ אין שטיבל אַ חזקה. וואָלט אַלץ געגאַנגען כשורה ווען נישט אַ מכשול. און אפשר... זאָגן טייל, — איז עס גאַרנישט געווען קיין מכשול, נאָר אַן אָנגעצייכנטע זאך פון הימל:
...געשען איז עס שמחת-תורה.

די חסידים האָבן שוין היינט עטלעכע מאָל קידוש געמאַכט און זענען זיך צונויפגעקומען ביים גביר ר' אהרן בצלאל גאָר בגילופין. בראש פון דער עדה איז געגאַנגען ר' דודל, נאָך אים ר' שלמה יצחק מיט אַלע קינ-דערלעך, נאָך זיי — די אָנגעזעענע חסידים, און צום סוף „די פּראָסטע“ יידן. — כמנהג העולם.

ר' אהרן בצלאל שמחת-תורהדיקער קידוש האָט געהאַט אַ שם פון אַלע יאָרן, נאָר דאָס יאָר איז ער געווען לעילא ולעילא:
ר' אהרן בצלאל טאַכטער איז דאָס יאָר אַ כלה געוואָרן און צום קידוש זענען פאַרבעטן געווען די מחותנים.

די טישן ביי ר' אהרן בצלאל זענען געדעקט מיט כל טוב. זילבערס בראָנפן „פייסעכווקע“ מיטן ריח, וואָס מ'האַט צוגעגרייט ערב דעם לעצטן פסח. אמתער 96ער ספירט פאַר עלטערע „שאַרפע“ חסידים, געשטעלטער בראָנפן אין פאַרשידענע קאָלירן, אָנגעבראַקט מיט פאַמעראַנצן און ציטרי-נען-שאַלץ פאַר יידן-חלושים, אַ גאַנשער ווישניק, געמישט מיט וויינפער-לעך-סאַק, וואָס שטייט שוין פון עטלעכע יאָר, צוויי סאַרטן לעקעכער, אַ געל-פּוילכיקער און אַ ברוין-האַניקדיקער, אייער-מצהלעך, קיכעלעך און אַנדערע געבעקסן, צו וועלכע מ'דאַרף זיך נישט וואַשן, דאָס אַלץ שטייט אויפן טיש און בעט זיך אַ חסידישע ברכה... פאַרשידענע הערינג, געזאַל-

יִי־שׁוֹאֵר־שׁע

צענע און מאַרינירטע אויף זיס און זויער, פיש מיט געגליווערטע פיש־
יויד, וואָס ציטערט אויפן פּאַלמיס. ס'חנדלען זיך רויטע קעלבערנע צינג־
לעד, ס'ווינקען כלערליי פירות, — לאָזן זיך חסידים לאַנג נישט בעטן,
פאַרזוכן פון די משקאות און פאַרבייסן מיט די געשמאַקע מאכלים. די
שמחת־תורהדיקע יום־טובדיקייט און דער גוטער טעם פון די כיבודים
צעוואַרעמען די גלידער און חסידים לאָזן זיך אין אַ ריקוד.

דער קליינער ברוכל האָט שוין פאַרשאַרצט די זיידענע קאַפּאַטע, פאַר־
שטעקט די פּאַלעס אונטערן גאַרטל און אַוועק אַ «קאַזאַקע». אברהם לאָזט
זיך הערן מיט זיין קול־נגינה. שוין צום וויפלטן מאָל חזרט ער איבער און
דער עולם האַלט אים אונטער:

— נישטאַ קאַזאַ גאַט, ווי אונדזער גאַט, אין כּאַלהינז.
חיים זרח טרינקט פון אַ פלעשל און זינגט מיט אַ הייזעריק, כמעט
שוין פאַרשיכורט קול:

אוי, ווי קען מען לעבן

אַ אַ טרונק צו געבן,

אוי, ווי קאַן מען זאַן

אַ אַ גלעזעלע וואַן...

ר' שמואל הערש, וואָס קאַן קיינמאַל קיין צוויי נישט ציילן האָט אויס־
געפונען אין קיך אַ געקאַכטע הון, וואָס איז אַנגעגרייט צום יום־טובדיקן
מיטאַג און טיילט זיך מיטן זאַק־רויב. וואָלף שלעפט אַ פיסל פון דער הון
און שטופנדיק עס אין מויל אַריין, רופט ער מיט אַ הייזעריקן קול:
— הערט, רבותי, דאָס פיסל איז קליגער פון אייך אַלע, ס'ווייס בפירוש
ווי ס'האָט צו גיין.

**

ר' שלמה יצחק האָט געטרונקען מער פון אַלע. ער זיצט אין אַ ווינקל
און טענהט עפעס צו זיך אַליין. פלוצים טוט ער אַ קלאַפּ אין טיש און
רופט אויס מיט אַ וויינענדיקער שטים, ווי ער וואַלט אַנגעזאַגט אַ טרויעריק
געשעעניש.

— יידן — רופט ער אויס און טרערן קאַפען אים פון די אויגן —
היינט איז שמחת תורה, — אָבער באַלד גייט ער איבער אין אַ פריילעכן

טאָן און נעמט שרייען: „תנו כבוד לתורה“. שלמה יצחק צעזינגט זיך, אונ-טערטאָנאָנדיק אבל אלוהינו שבשמים, אָבער אונדזער גאָט אין הימל, וואָס ער וויל טוט ער און וועמען ער וויל גיט ער, וואָס ער וויל טיט ער און וועמען ער וויל גיט ער. אָפּגעזונגען, טוט ער ווייטער אַ קלאַפּ אין טיש און רופט אויס מעשה גיבור:

— רבותי, מהוים והלאה טרעט איך אָפּ דאָס גבאות צו חיים שאַכער. די צונג נעמט זיך ביי אים פּלאַנטערן און ער פאַרענדיקט מיט אַ שוואַך און צעצויגן קול:

— און... וואָאָס ער וויל טוט... ער... און ווע-מ-ע-ען ער... ווווויל גיט... ער...

**

חיים שאַכער איז אַ פּראָסטער ייד, אַן אַרעמער הויף-גייער. ער האָבן דלט מיט אַלטוואַרג און פאַרדינט קוים אויף חיונה. פאַרן אַרויסגיין אויף די הייף האַנדלען, קומט ער יעדן פּרימאָרגן אין שטיבל אַריין אָפּגעבן דעם רבוננו של עולם זיין חוב. מ'וואָלט חיים שאַכערן אין שטיבל נישט באַמערקט און דער גבאי וואָלט זיין נאָמען נישט געקענט, ווייל שטענדיק שטייט ער ביי דער טיר צוזאַמען מיטן פּראָסטן פּאַלק. צו דער תורה איז ער נישט עולה, קיין בעבור שונדער הערט מען פון אים נישט און קיין דעה אין קהלשע זאַכן זאָגט ער אויך נישט. באַקאַנט איז חיים שאַכער געוואָרן אין שטיבל צוליב זיינע צוויי פאַרזעסענע טעכטער, גרויסע, צעוואַקסענע מיידלעך, וואָס זענען שוין לאַנג ראוי לחופה. דער טאַטע האָט פאַר זיי נישט קיין נדן, זיצן זיי שוין אין „גראַען צאַפּ“ און וואַרטן אויף חתנים. איין מאָל, אין אַ שבת מברכים האָבן זיך די טעכטער אַ לאַז געטון אין שטיבל אַריין, צוגע-ריסן זיך צום שולחן, אויף וועלכן ס'איז געלעגן די ספר תורה.

— מיר וועלן נישט לאַזן לייענען, — האָבן זיי געשריגן — ביז איר וועט נישט פּוועלן ביים רבין, וואָס קען אלץ מאַכן, ער זאָל פאַר אונדז זיך מיען. — מיר ווילן חתנים — האָבן זיי זיך צעווייגט אויפן קול. חיים שאַכער האָט זיך ביי זיי געבעטן, זיי זאָלן אים נישט מבייש זיין און זיי זאָלן אַרויס פון שטיבל, אָבער די טעכטער האָבן אים נישט געוואָלט הערן.

— מיר ווייסן, — האָבן זיי געיאָמערט — אַז ס'ווענדט זיך נאָר אין רבינס אַ וואָרט. ווען „ער“ זאָל וועלן, קאָנען מיר נאָך היינט חתונה האָבן.

אין שטיבל איז אַ מהומה, די חסידים הייסן אַרויסטרייבן די נשים, צעהיצטע יונגעלייט זענען שוין גרייט אויסצופירן דעם באַפעל, אָבער די מיידלעך לאָזן זיך נישט. ס'מישט זיך אַריין ר' עוזר בעל-רחמים, וואָס געפינט שטענדיק אויף יעדן אַ זכות.

— יידן, זיי זענען גערעכט — ווענדט ער זיך צום עולם — אמת, מ'טאָר נישט זיין קיין תובעת בפה, אַז ייִדישע טעכטער ווילן פירן אַ כשר ייִדיש לעבן על טהרת המשפחה, דאַרף מען זיי העלפן. — גיין, נשים — זאָגט ער צו די מיידלעך מיט אַ תחנונימדיק קול — איך וועל אייך מזכיר זיין פאַרן רבין און איר וועט אייִה קריגן אייערע זיווגים.

פון דעמאָלט אָן איז חיים שאַכער באַקאַנט אין שטיבל, אָבער פון דעמאָלט אָן איז ער ביי זיך נאָך מער געפאַלן. ווען ער קומט דאווענען, שטייט ער ביי דער טיר מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאַפּ און דעם טלית איבער-געדעקט איבערן פנים. ער רעדט נישט אויס צו קיינעם קיין וואָרט און נישט זאָגנדיק אָפּילו „אַ גוטן טאָג“ שאַרט ער זיך נאָך דאווענען אַרויס דער ערשטער פון שטיבל.

שמחת תורה, ווען אַלע מתפללים זענען בגילופין געגאַנגען פון איין קידוש צום צווייטן, האָט חיים שאַכער נישט געקאַנט ביי זיך פּוועלן אַהיימ-צוגיין און צוזאַמען מיט אַלע איז ער אויך געקומען צו ר' אהרן בצלאל. אַזוי ווי אַלע, האָט ער אויך „פאַרזוכט“ פון די פאַרשידענע משקאות און איז געווען שטאַרק בגילופין. ער איז דערפאַר נישט געווען זיכער, צי ער האָט גוט געהערט שלמה יצחקס ווערטער, אַז ער טרעט אים אָפּ דאָס גבאות. יונגע חסידים, היצקעפּ, איז דער ענין גאָר שטאַרק געפעלן, זיי האָבן אים דעריבער נישט געלאָזט לאַנג אַריינטראַכטן. זיי האָבן אים אַ נעם געטון אונטער די הענט און אַוועקגעזעצט אים אויבנאָן. עלטערע חסידים, וואָס וואָלטן אַ צווייט מאָל נישט דערלאָזט צו אַזעלכע שטיפע-רייען, האָבן דאָס מאָל, לכבוד שמחת תורה, מיטגעהאַלטן מיטן יונגוואָרג און ווען איינער פון דער חברה האָט אויסגעשריגן, מ'זאָל חיים שאַכער

משה זאנשיין

געבן תקיעת כף, האָבן זיך גענומען ציען הענט נישט נאָר פון יונגוואַרג, נאָר אויך פון בכבודיקע עלטערע חסידים.

אַ מזל־טוב האָט זיך דערהערט פון גאַנצן עולם און העכער פון אַלע האָט געשריגן שלמה יצחק אַליין, ווי ער וואָלט געפירט מלחמה מיט וועמען און נישט געוואָלט יענעם בשום אופן; נאָכגעבן, האָט עס כסדר גערופן:

— אין... וואָס... ער... וויל... טוט ער... און... וועמען... ער... וויל...: גיט... עעער...

צו שפעט האָט זיך ר' דודל, וואָס איז געווען נישטערער פון אַלע, געכאַפט, וואָס דאָ קומט פאַר. אָבער בחינם האָט ער אין מיטן פון דער ברכה אחרונה גערופן:

— נו, אַ, בזיון...

קיינער האָט אים נישט געהערט. און ווער ס'האָט יאָ עפעס געהערט, האָט מיט גאַרנישט געענטפערט, נישט געקאָנט פאַרשטיין, וואָס ס'איז דאָ דער בזיון...

**

אָהיימקומענדיק צו זיך אין קעלער־שטוב, מיט אַ נישט־קלאָרן קאַפּ פון די היינטיקע קידושים, האָט חיים שאַכער אַראָפּגעוואָרפּן פון זיך די קאַפּאַטע און אויסגעצויגן זיך אויפן אייזערנעם בעטל, אונטער וועלכן עס זענען אָנשטאַט פיס, געווען אונטערגעשטעלט אַלטע, אייזערנע טעפּ.

חיים שאַכער האָט געדענקט, אַז עפעס איז מיט אים היינט פאַרגע־קומען. מ'האָט אים געפירט אונטער די אַרעמס, גענומען ביי אים די האַנט תקיעת־כף, מ'האָט אים אָפּגעגעבן מזל־טוב, ער האָט זיך אָבער נישט געקאָנט דערמאָנען, פאַרוואָס דאָס אַלץ איז געשען. זאָל מען דאָס האָבן מיט אים אַ שידוך געשלאָסן? טאָ וועלכע פון די צוויי טעכטער איז עס די כלה? און ווער איז דער חתן? עפעס דערמאָנט ער זיך, ווי דורך אַ נעפל, אַז שלמה יצחק מלאך האָט געשריגן, ר' דודל האָט גערופן „בזיון“... וועמען האָט מען דאָס מבזה געווען? אפשר אים? טאָ ווער האָט דאָס געטון? שלמה יצחק מלאך?...

פאַר חיים שאַכערס אויגן נעמען שוועבן מלאכים מיט בערד, מיט

פיאות, מיט קעלבערנע פיס, מיט פליגל. באַלד פאַרשווינדן די בערד פון די מלאכים און די פנימער זעען אים אויס באַקאַנט. דאָס זענען די פנימער פון זיינע צוויי טעכטער. חיים שאַכער צעלאַכט זיך, זיינע טעכטער, מלאכים מיט פליגל? באַלד ווערן פון די פליגל הענט און די דאָזיקע הענט רייסן זיך צו אים, דראַען אים און פלעכטן זיך איין אין זיין באַרד. די מלאכים באַפאַלן אים און שרייען:

— שיכור, גיב אונדו חתנים.

חיים שאַכער באַגיסט זיך מיט שווייס, ער וויל שרייען, רעדן, בעטן זיך, אָבער ער קאָן נישט. עס איז ביי אים אַפגענומען דאָס לשון, ער קרעכצט קוים אַרויס איינצלנע, אַפגעריסענע ווערטער:

— לאַזט אַפ, איר זענט שוין כלות. — כ'האַב היינט געגעבן תקיעת-

כף און מ'האַט מיר געוונטשן מזל-טוב.

חיים האָט זיך אויפגעכאַפט פון שלאָף און ליגט נאָך מיט אויפגע-ריסענע אויגן, ווי אין אַ קאַשמאַר. ער איז נאָך נישט געקומען צו זיך, ווי די טיר פון זיין קעלער-שטוב האָט זיך האַסטיק אויפגעריסן און ס'האַבן זיך אַריינגעלאָזט פראַסטע יידן: שניידערס, שוסטערס, — מתפללים פון שטיבל, וואָס שטייען מיט אים צוזאַמען ביי דער טיר.

— צי וואָס זענען זיי געקומען? — רייבט זיך חיים די אויגן —

און אפשר חלומט ער גאָר? ער פרוווט זיך אַ קניפ טון אין פנים, ער פרוווט זיך אויפזעצן, ער שלאָפט נישט, איז וואָס ווילן זיי דאָ, די יידן? יעדער פון זיי האָט עפעס געברענגט. עטלעכע יידן שלעפן אַ פעסעלע ביר, טייל טראַגן ברויט, ווער עס האָט געברענגט הערינג, ווער אַ פלעשל ייִש. די שטוב ווערט פול מיט כל טוב.

— מזל-טוב — רופן אויס די געקומענע אין איין קול.

— איר זאָלט זוכה זיין...

— ס'זאָל זיין...

— מיר זאָלן האַבן...

אַ צערודערטער קנייטשט חיים שאַכער מיטן שטערן און קוועמטשט מיט די אויגן.

וואָס קומט דאָ פאַר? — קאָן ער נישט פאַרשטיין — וואָס רופט מען

שוין ווייטער מזל-טוב? —

משה זאנשיין

די יידן געבן זיך אַ לאַז צום בעטל, יעדער פון זיי דערלאנגט אים
די האַנט און רופט מיט שמחה:
— מזל טוב, גבאי.

גבאי? פאַר חיים שאַכער הויבן אָן אויפטויכן בילדער פונעם היינדי-
טיקן טאַג, עפעס דערמאָנט ער זיך, איין קידוש, אַ צווייטן, ר'אהרן בצלאלס
שטוב, אַלע טרינקען און ער בתוכם, אַלע טאַנצן און ער אויך. שלמה יצחק
שרייט, אַז ער גיט אים איבער דאָס גבאות, אַלע גיבן אים תקיעת-כף און
אַלע ווינטשן אים מזל טוב...

איז עס, הייסט עס, ריכטיק, אַז ער איז געוואָרן גבאי און זיינע חברים
זענען געקומען אים אָפגעבן מזל טוב? ער וויל זיי ענטפערן, אָבער ער קאָן
דאָס מויל נישט עפענען. ס'פלאַנטערט זיך ביי אים די צונג און ס'קומט
נישט מער אַרויס, ווי:

— מיר זאָלן זוכה זיין... ס'זאָל זיין... און גאַנץ קהל בתוכם...
חיים דערלאַנגט גלעזלעך און איז שוין גרייט אויסצוטרינקען זיין
כוס, אָבער באַלד באַווייזן זיך זיינע צוויי פאַרזעסענע טעכטער. חיים שאַכער
דערמאָנט זיך אין זיין חלום מיט די מלאכים און פליגל-הענט, וואָס האָבן
זיך צו אים געריסן און געפאַדערט חתנים. טרערן לאָזן זיך אים פון די
אויגן און די צונג בינדט זיך אים פונאַנדער.

— יידן, — בעט ער — ווינטשט מיר זיוויגים פאַר מיינע טעכטער,
אַז גאָט וויל, קאָן ער דאָך אַלץ מאַכן. יידן, וועט דאָס זיין דער אמתער
מזל טוב.

**

פון שמחת תורה אָן איז חיים שאַכער גבאי פון שטיבל. ס'האָבן נישט
געהאַלפן ר' דודלס און ר' שלמה יצחקס השתדלנותן ביים רבין מבטל צו
מאַכן דעם תקיעת-כף.

חיים שאַכער האָט זיך געענדערט. אויסגעגלייכט איז געוואָרן זיין אייני-
געבויענע פלייצע, די באַרד איז אים ווי ברייטער און לענגער געוואָרן,
די פראַסטע מתפללים שעפן נחת — אַ הדרת-פנים געוואָרן.

ווי אַ זקן ורגיל שטייט ער, שבת, אויפן באַלעמער און רופט:
— איין גילדן מפטיר, צוויי גילדן ששי, ווי אַמאָל ר' שלמה יצחק

יִיִדִיש־וואָרשע

מלאך זינגט ער אויס דעם בעבור שנדרר על קוילן לשטיבל און טיילט אויס די עליות די מתפללים. ס'האָט זיך אויך געענדערט אין שטיבל. פון צייט צו צייט משלאפטשען אַ פאַר פראָסטע טרעגער- אָדער שוסטער-פיס צום שולחן, עולה לתורה צו זיין.

דאָס האָט גאָט אַליין אַזוי געוואָלט. — שעפטשעט דער פראָסטער עולם. — דאָס האָט ער אַזוי פאַרדרייט דעם קאַפּ ר' שלמה יצחקן אַ שמחת תורה, מען האָט זיך אין הימל פאַר אונדז אָנגענומען.

...ווען ביי ר' חיימען אין קעלער-שטוב האָבן זיך אין יענעם יאָר אָנגעהויבן באַווייזן שדכנים און ס'האָבן זיך באַווייזן זיווגים פאַר זיינע טעכטער, האָט שוין אויך נישט איין חסיד אַ קלער געטון: און אפשר איז עס טאַקע מן השמים.

ר' איטשע מאיר מאַנט אַ ברית

ביי ר' איטשע מאיר, דעם רייכן גערער חסיד, איז היינט אַ ברית. אויף דער שמחה איז זיך צונויפגעפאָרן די גאַנצע משפּחה קיין עין הרע. פון קאַצק איז געקומען איין מחותן מיט זיין גאַנץ בני בית; פון וואַרקע אַ צווייטער מחותן מיטן גאַנצן בני בית; די פעטערס פון שעדלעץ מיט די ווייבער, קינדער, איידעמס און שנירן; די פעטערס פון קוטנע מיטן גאַנצן געזינדל קיין עין הרע; די ברידער און שוועסטער מיט די משפּחות, שוועסטער-קינדער, קרובים און פריינט פון פאַרשידענע שטעט און שטעט-לעך, און היינט דאָרף קומען ער זאָל לעבן, דער רבי אליין.

שוין אַכט טעג, ווי ר' איטשע מאיר האָט אויפגעהערט זיין בעל-הבית ביי זיך אין שטוב. די געסט האָבן פאַרנומען אַלע זיבן צימערן פון זיין דירה און איבערגעלאָזט פאַר אים דאָס בלויזע אַלקערל. אין ווייבערישן חדר, ווי ס'ליגט די קימפעטאַרין, זאַמלען זיך די פרויען — פרומע, כשרע ווייבער, געטונקענע אין יחוס. יידענעס אין הייבלעך, קופקעס און קאַפ-טיכלעך, וואָס זיי טראָגן צניעותדיק אַראָפגערוקט ביז איבער די אויגן, בייגן זיך איבער דער יולדת און שעפטשען תפילות און אָפּשפרעכענישן, ס'זאָלן נישט האָבן קיין שליטה די שדים און בייזע רוחות, וואָס לוייערן אזוי איבער די קעפ פון געווינערינס.

— אמן ואמן. אז די דריי מלאכים, סני, סנסני און סנסנגלוף זאָלן אָפּהיטן די קימפעטאַרין פון ליליתן און פון דער מלאכא שבא, וואָס ווילן קומען דערשטיקן דאָס שוואַכע עופעלע.

אַממערסטן דרייט זיך אַרום דער קימפעטאַרין די עלטער-מומע תמרל, וואָס פאַרט אַלע יאָר קיין דייטשלאַנד אין די בעדער. זי האָט פון דאָרט

געברענגט נישט בלויז אַ היילונג פאַר אירע גלידער, נאָר אויך אַ תפילה פאַר אַ יולדת, וואָס מ'קאָן אויספאַרן גאַנץ פּוילן און אַזעלכע נישט הערן. תּמּרל שפּייט אויס פּיר מאָל, יעדעס מאָל אין אַן אַנדער זייט, און צעזינגט זיך מיט אַ תּחינה־טאַן:

אין גאַטס נאמען ווער איך די מוטער מיט דעם קינד בעגראַטן,
מיט דעם כּוּח שם שלש ווער איך דען שטן און לילית צערייטן,
מיט די שמות, די דאָ אויסגיין אויס דעם פּסוק „שמע ישראל“,
רוף איך אַן די פּיר מלאכים — מיכאל, אוריאל, רפאל, גבריאל.

ביי די מענער האָבן זיך צונויפגענומען רבנים, מרא דאתראס פון קהילות קדושות, מגידים און דרשנים. ס'זענען אָנגעקומען מחברים פון ספרים און קונטרסים. „עוקרי הרים“ און „מפּוצצי סלעים“, בעלי ויכוח און מפרשים. ביי ר' איטשע מאירן אויפן ברית וועלן נישט פעלן קיין לומדים און ס'וועט זיין מיט וועמען זיך צו שפּאַרן. ס'זענען געקומען יונגעלייט, וואָס גרייטן זיך אויף סמיכה; אפשר וועט מען זיך קאַנען לאָזן פאַרהערן פון אַ גדול. ס'שאַרן זיך „איידעמס“, וואָס עסן קעסט און וואַרטן אויף אַ רבנות. ס'באַווייזן זיך יידן גבירים, טאַטעס פון ראוי לחופּהדיקע טעכטער; ס'וועלן זיך צונויפקומען אויפן ברית אַזוי פיל שיינע יידן קיין עין הרע, טאַטעס, זיידעס און קרובים פון עילוּישע בחורים. זיי זענען גרייט צו געבן גרויסע נדנים און אייביקע קעסט, אַבי צו קריגן „די אמתע כלי“.

קיין הוצאות פאַרן ברית האָט ר' איטשע מאיר נישט געקאַרגט. אַז גיט — בפּירוש אַ גימל מיט אַ טית — זאָגט ר' איטשע מאיר, כדי נישט אַרויס־צוזאָגן קיין שם אַפּילו אויף יידיש — האָט אים געהאַלפן אויף דער עלטער מיט אַ בן זכר, איז... „מנע“. ר' איטשע מאיר פאַרענדיקט מיט אַ זיפּק, ווייל ביי יעדער געלעגנהייט — אַפּילו ביי אַ שמחה, דאַרף אַ ייד געדענקען, אַז שכינתא בגלותא.

אין קיין עצבות טאָר מען אַבער אויך נישט אַריינפאַלן. דרייט זיך ר' איטשע מאיר אַרום אין אַלקער אין דער זיידענער זשופּעצע און סאַמעטער־נער יאַרמלקע מיט אַ ציגאַר אין מויל און באַמקעט זיך אונטער אַ ניגון. דאָס געשעפט האָט ר' איטשע מאיר היינט נישט געעפּנט. גיט וועט

אים ממלא זיין דעם חסרון אַ צווייטן טאָג. ר' איטשע מאיר האָט בטחון. דער וואָס לעבט אייביק פירט אים שטענדיק אין ריכטיקן וועג.

ער איז ממלא דעם חסרון יעדע וואָך, ווען ער שליסט דאָס געשעפט פרייטיק, 12 בייטאָג און עפנט עס ערשט מאָנטיק. ער העלפט אים פאָר די אַלע טעג, וואָס ער מאַכט נישט קיין געשעפטן און פאָרט אַוועק צום רבין.

און צוריקגעשמועסט — פאָרגנבעט זיך ביי ר' איטשע מאירן אַ מחשבה — פאָרוואָס זאָל ער אים נישט העלפן? וווּ וואָלט ער נאָך גע- קאָנט אַזוי לאַקירן זיין קאַפּיטאַל, ווי ביי אים, ביי ר' איטשע מאירן? קודם כל האָט ער צו זיינע אַלע געשעפטן צוגענומען דעם רבין פאָר אַ שותף, אויפן שילד שטייט טאַקע נישט דעם רבינס נאָמען, אין די ביכער אויך נישט, אָבער יעדעס יאָר, ווען דער בוכהאַלטער שטעלט אים צו דעם בילאַנס, גיט ער קודם-כל אַ קוק אויף דער אונטערשטער שורה, דאָרט וווּ עס איז אונטערגעשטראַכן מיט רויט דער ריווח פאָרן יאָר און איז מקציב דעם רבין זיין טייל, אַוועקגעשיקט דעם רבין דאָס זייניקע, טיילט ער אָפּ אַ פדיון, פאָרן מרא דאתרא פון איין קהילה, פון אַ צווייטער — פאָר די רבנים, וואָס האָבן אַמאָל צוזאַמען מיט אים געלערנט אין ישיבה און ער טרעפט זיך מיט זיי ביי „אים זאָל לעבן“. ער גיט אַ נדבה פאָר דער ישיבה „תורת חיים“, פאָר קופה של צדקה, פאָר מתן-בסתר, חוץ וואָס ער צעטיילט אַ גאַנץ יאָר און עס גייט אויפן חשבון פון „הוצאות הבית“. ווען ער האָט שוין אָפּגעטיילט דעם מעשר, שיקט ער נאָך ר' עוזרן, דעם מעקלער פון הייזער און הייסט אים געפינען „עפעס רעכטס“.

ר' עוזר איז אַ בקי אין הייזער, און דערצו נאָך אַן אַרנטלעכער ייד. ער קוקט נישט בלויז אויף זיין ריווח און ער וועט, חלילה, נישט אַרייַן- פירן אַ ייד אין אַ בלאַטע. פון די אַלע זעקס מאָל, וואָס ר' עוזר האָט גע- ברענגט „עפעס גוטס“, איז ר' איטשע מאיר שטאַרק צופרידן. דער עיקר, וואָס אין אַלע זיינע הייזער וווינען בלויז אַרנטלעכע מענטשן. זיי צאָלן רעגולער דאָס דירה-געלט און קיין איין מאָל האָט נאָך ר' איטשע מאיר נישט געדאַרפט צווען דעם צער ווי מען וואַרפט, חלילה, אַרויס אַ יידן פון זיין הויז.

מיט קינדער האָט אים דער רבונן של עולם אויך געלייטזעליקט און

יִיִּדִישֵׁ ׀ ׀ אַר שׁ ע

טאַקע בנים זכרים. ווי זאָגט די גמרא: די וועלט דאַרף מענער און פרויען, אָבער ווויל איז דעם, וואָס זיינע קינדער זענען זכרים און וויי צו דעם, וואָס זיינע קינדער זענען נקבות.

ר' איטשע מאיר איז צופרידן פונעם רבונג של עולם און באַמיט זיך, אַז דער רבונג של עולם זאָל פון אים אויך זיין צופרידן, ר' איטשע מאיר דערמאָנט זיך, אָבער, אַז איצט איז נישט די צייט אויף אַזעלכע מחשבות בעת אַ יולדת איז אין שטוב און עס לוייערן אַזויפיל סכנות, איז בעסער נישט צו מאַכן קיין חשבונות. ער גייט צו צו דער שאַנק און ציט אַרויס אַ ספר. ער האָט איצט אַ שעת־הכּושר — אַט איז דאָ אַ שטעל, וואָס איז אים אַלע מאָל געווען קשה, היינט זענען דאָ ביי אים אַזויפיל לומדים קאָן ער זיך מיט זיי וועגן דעם אַדורכשמועסן. ר' איטשע מאיר פאַרגעסט, אַז היינט איז ביי אים אַ שמחה, און ער פאַרטיפט זיך אינעם ספר.

**

ווי כּוואַליעס אין אַ שטורעמדיקן טייך, וואָס האָבן דורכגעריסן אַלע מכשולים און פאַרפלייצן דעם גאַנצן אַרום, האָבן זיך אַ ריס געטון ידיעות, אויסבאַהאַלטענע און פאַרפאַנצערטע קעגן יעדן זייטיקן אויער. בלייך־ שנעל האָט זיך פאַרשפּרייט די שמועה:

— ער זאָל לעבן קומט צו פאַרן צו ר' איטשע מאירן אויפן ברית. אין די שטיבלעך ווערן היינט נישט געמאַכט קיין שום הכנות ביים דאָווענען נישטאָ אַפילו ווער ס'זאָל דאָווענען מיט מנין. אין געאייילעניש, אַזוי ווי אין בעל עגלהשן בית מדרש, ווערט פאַרוואָרפן טלית און תפילין און תפילה־ווערטער קייקלען זיך שנעל אין די חסידישע מיילער, שיטנדיק זיך, ווי קליינע, רונדיקע שטיינדעלעך אויף אַ גלאַטיקן באַדן.

— נישטאָ קיין צייט. מען דאַרף אַפּדאָווענען און גיין אַפּוואַרטן דעם רבין — יאָגט איין חסיד אונטער דעם צווייטן. און אַלע לאָזן זיך מחנות־ ווייזן צו ר' איטשע מאירס הויז.

פול שוין דער הויף פונעם בעל הבית. חסידים קומען, כאַטש קיינער האָט זיי נישט געבעטן. ס'פאַדריסט זיי נישט, וואָס ר' איטשע מאיר האָט זיי נישט גערופן. זיי ווייסן, אַז ער האָט דאָס נישט געטון מחמת קאַרג־ שאַפט.

— אויף אונדז אלע געזאגט וואָס ער האָט שוין פאַרטיילט אין די אַכט טעג, — ווינטשן זיך די חסידים, וואָרטנדיק אין טויער. — פאַר דעם געלט האָט ער אונדז אלע געקענט געבן צו עסן און צו טרינקען און ס'זאָל נאָך בלייבן אַ רעשט, נאָר וווּ וועט ער אונדז אַהינטון ? חסידים קומען. ס'גייט זיי נישט אין דער סעודה, חלילה, ווייל וואָס דאַרף דען אַ ייד אַ חסיד פאַרן חומר, מ'שטיינסגעזאָגט? בשר ודגים אַ כזית און דאָס נאָר אויף שבת און יום־טוב. זיי קומען זען דעם רבין און, אַז ס'וועט זיך לאָזן, וועט מען אויסשפּאַנען די פּערד און אַליין שלעפּן די קאַטש, מיט וועלכער דער רבי וועט פאַרן. יעדער ווייסט, אַז ער וועט נישט זיין איינער. אַז הונדערטער חסידים וועלן זיך אַ וואָרף טאָן צו פאַר־כאַפּן די זכּיה פאַר זיך, דאָך — וועקט זיך אַ האַפּענענונג — ווער ווייסט, אפשר וועט באַשערט זיין און מען וועט צולייגן אַ האַנט. און אפשר... — צעשפּילט זיך דער דמיון — וועט מען קאָנען אַ קוק טון אויפן רבין בעת ער וועט זיצן אויפן כסא של אליהו אָדער אויסהערן דעם רבינס אַ תורה בעתן ברית?...

**

ביי ר' איטשע מאירן אין שטוב ווערן געמאַכט די לעצטע הכנות צום ברית. איבער די אַנגערייכערטע חדרים שוועבן אַרום רעשטלעך פון וויכוחים, וואָס האָבן זיך געפירט אַ גאַנצן טאָג. ביי יידן למדנים זענען פאַררוקט די שטרעמלעך. שטערנס קנייטשן זיך אונטער די לעצטע „נור־קעס“, וואָס זייערע בעלי־בתים האָבן געמאַכט אין די טיפענישן פונעם ים התלמוד. ביי וועמען פון די לומדים עס שוועבט נאָך אַ שמייכלע אין די מויל־ווינקלען און גליטשט זיך אַראָפּ איבער דער צעפּאַטלטער באָרד. ער וואַלט זיך נישט מודה געווען פאַר זיך אַליין, אַז ער איז געפּאַנגען געוואָרן דורכן יצר הרע; ס'טוט אים הנאה, וואָס ר'האַט מנצח געווען זיין קעגנער. אויסן געווען איז ער צו פאַרטיידיקן אַ ראשון, אָבער טיף אין האַרצן פרייט ער זיך פאַרט מיטן אייגענעם נצחון, וואָס ער האָט געהאַט אין ויכוח. אַ שווער שטיקל אַרבעט געווען, געהאַט צו טון מיט אַ גרויסן בעל דבר, איז דערפאַר דער נצחון טאַקע גרעסער און די שמחה שטאַר־קער. נישט איין מאָל האָט זיך אים געדאַכט אַז ער פּאַלט. מ'האַט אין

אים געצילט מיט אַ מהרש"א און געטראַפן גלייך אין מוח אַריין, אָבער באַלד האָט ער זיך מתגבר געווען און אָפגעשלאָגן זיך מיט אַ מהר"ם, אָדער מיט אַ "גודע ביהודה".

אַ קליינשטעטלידיקער רב באַמיט זיך פאַראינטערעסירן די אַנדערע רבנים מיט זיינעם אַ נייעם חידוש, וואָס ער האָט געמאַכט אין ענין עירוב, ער ווייזט דאָרט אויף בפירוש, אַז אויב מ'האָט נישט געמאַכט קיין עירוב, טאָר מען אָפילו נישט אַרומבינדן אין אַ זומערדיקן שבת דעם האַלדז, ווי ס'זענען זיך נוהג אָפילו יידן יראים ושלמים. וכל המחמיר, יחמיר ותבוא עליו ברכה, ס'הייסט, אַז אָפילו ווינטער איז אויך נישט גלייך דאָס צו טון, אויב מ'נוצט דערנאָך די פאַטשיילע צו דער נאָז, ער האָט אויך אַ חידוש אויף דעם אור הלבנה, וואָס האָט געדאַרפט זיין אַזוי גרויס ווי דער אור החמה. ער ווייזט דאָרט אויף, אַז שולדיק אין דעם, וואָס יידן זענען נישט נוהר מחדש זיין די לבנה. דערפון וויל ער ציען אַ קל וחומר אויפן ענין נידה, ווייל סיי דאָרט און סיי דאָ האָבן מיר צו טון מיט אַ מולד. ער האָט נאָך אַ חידוש... אָבער ס'גייט אים נישט: קיינער פון די רבנים הערט אים נישט אויס ביזן סוף. יעדער איז פאַרשמייצט: אַט איז געקומען דער "דברי משה", מ'דאַרף אים געבן שלום און אַליין כאַפן אַ שטיקל שמועס. ס'איז אַריין דער "פרי מחשבות" — אַ למדן אַ מופלג, אַן אייזערנער קאַפּ. ס'וואַלט נישט אויסגעמאַכט אַריינצוכאַפן מיט אים אַ פאַר ווערטער. ביי דער גע- לעגנהייט דאַרף מען זיך אָפצאלן פאַר אַן "עוקץ", וואָס מ'האָט געקריגן פון אים דעם לעצטן יום־טובּ ביים רבין. שאַרף איז דעם "פרי מחשבות" עס מוח און שאַרף איז זיין צונג.

יידן וואָס האָבן זיך געשפאַרט אַ גאַנצן טאַג גייען שוין אַרום מידע און פּראָווען איצט התבודדות. וועמען ס'ציט ביים האַרץ־לעפל — געפאַסט היינט צוליב דער סעודת מצוה — און וואַלט געווען צופרידן ס'זאָל זיך שוין אָנהויבן דער ברית. ער וועט אָבער פאַרן מויל נישט ברענגען. מ'וואַרט אויפן רבין.

צוויי למדנים שפאַרן זיך נאָך. אויפן טיש איז אַנגעלייגט אַ גאַנצער שטויס מיט ספרים. דער עולם הייסט זיי שוין צונויפנעמען, — זיי וועלן שוין אַ צווייט מאַל פאַרענדיקן דעם וויכוח. אַ מגיד וויל פּועלן, מ'זאָל אים לאָזן "זאָגן" בעת דער סעודה. ער

האָט שוין גערעדט מיטן בעל ברית און יענער האָט אים אָפגעשיקט צו די לומדישע געסט. דער מוהל קוקט איבער דאָס מעסער. יידן מיט „העל-דזער“, וואָס ווילן זיך דווקא ווייזן בעתן ברית, טרעלן שטילערהייט — זיי פרווון אויס די „כלי“. אַ יונגערמאַן וואַשט זיך די הענט, רייבנדיק זיי אין דער טרוקענער שויב. פונקט איצט איז אים דורכגעפלויגן אַ מחשבה זרה. מיט אַריינקלערן אין ענין בריתו של אברהם אבינו האָט ער געוואָלט שטייגן צו העכערע כוונות, צום סוף איז ער אַראָפגעזונקען צו אַ הרהור עבירה פון ענין בינו ובינה.

חסידישע סאַרווערס מיט קאַפלעך אויף די קעפּ דעקן די טישן מיט פאַרשידענע משקאות און פאַרבייסנס, מיט אייער-פלעצלעך און הערינג פאַר די, וואָס ווילן זיך נישט וואַשן צום עסן און מיט בולקעס פאַר די געסט, וואָס וועלן זיך זעצן צום טיש, וויבער פאַרען זיך ביים איבערלייגן דאָס קינד און ביים אויספוצן די קימפעטאַרין. אויפן צניעותדיקן פנים פון ר' איטשע מאירס ווייב, די יולדת, איז אויסגעגאַסן דער מוטער רחלס חן. זי איז באַהערשט פון גליק — און רחמנות-געפיל — ס'פרייט זי וואָס מ'גייט מאַכן פאַר אַ ייד דאָס קינד, וואָס איז אַרויס פון איר טראַכט און דאָס מוטער-האַרץ ווייטיקט וואָס דאָס קליינע עופהלע וועט, נעבעך, דערביי מוזן בלוטיקן. די פרומע הינדעלע כאַפט אַ לעצטן קוק צו די שיר המעלות, וואָס זענען צעהאַנגען אויף אַלע ווענט, צי ס'איז נישט אַמאָל, חלילה, אָפגעמעקט געוואָרן אויף איינעם פון זיי אַ נאַמען פון אַ מלאַך, וואָס דאַרף היטן די יולדת מיטן ניי-געבוירענעם נפשל. תמרל שפרעכט נאָך אַפּ קייגן די וואַלקעלאַקעס און רוחות, וואָס זענען זיך איצט מתגבר — זיי פאַר-שטעלן זיך פאַר פאַרשידענע חיות רעות און באַמיען זיך אין דער לעצטער מינוט מזיק צו זיין.

פון די ווייבערישע חדרים באַווייזן זיך פרויען. מחותנתטעס און משפחה-לייט פונעם בעל-ברית. מ'קאָן זיך נישט פאַרלאָזן אויף די בלויזע סאַרווערס און זיי ווילן אַ קוק טון אויף די געגרייטע טישן, זיי דרייען זיך אַהין און קריק איבער דער סאַליע, וואָס איז אָנגעפראַפט מיט מענער. אויסגעפוצטע צו דער שמחה אין זיידנס און אין סאַמעט, שיינען זיי מיט טויזנטער חנען. אויף זייערע העלדזער און אויערן פינקלען און שימע-רין איידלשטיינער און צירונג — ירושות פון דורות — פון באַבעס און

עלטער-באַבעס, רביצנס און בת-טובימס, באַגלייטערינס פון מאורי הגולה. ס'ציטערן בליאַסקן פון שפילקעס און בראַשן, פון שמאַראַגדן און רובינען — סגולות און קמיעות, אַפּשפרעכונגען פון „אַ גרויסן“ זיידן און עלטער-זיידן, ס'באווייזן זיך קאַקעטיש-פאַרריסענע און צניעותדיק באַחנטע כלה-מתנות און געשאַנקען צום געבורט פון אַן ערשטן בן-זכר אַדער צו אַ בכורס ערשטער דרשה.

ביי חסידישע יונגעלייט פלאַמען די באַקן. ס'וועקן זיך מחשבות וועגן זאַכן, וואָס זיי לערנען אין די שפּעטע אַוונטן פון דאַנערשטיקע אשמורתן. זיי דערמאָנען זיך שטעלן, וואָס מ'זעט זיי קיינמאָל נישט לערנען און דאָך זענען די בלעטער פון די ספרים אין וועלכע זיי געפינען זיך, אַזוי אויס-געריבן, אַז מ'קאָן זיי קוים איבערלייענען. ביי קעסט-איידעמס, וואָס זע-נען נישט לאַנג אוועק פון אונטער דער חופּה, שטראַמט דורך אַ וואַרעמ-קייט איבער די גלידער. זיי וואַרפן בליקן צו די „זוגתיס“, וואָס פאַרען זיך אַרום, און אַ שמיכל צעגיסט זיך זיי אויף די ליפּן. יונגעלייט זאַמלען זיך אין די ווינקלען און פּלוידערן אַ חסידיש-תורהדיקן ניבול-פּה.

**

פון מינוט צו מינוט ווערט די נאַלעווקעס פּולער. חסידים, נאָר וואָס פון מקוה אַרויס, פּונאַדערגעלאָזט די נאַסע בערד און פּיאות, מיט יאַרמל-קעס הינטער די סאַמעטענע היטלען און שטריימלען, וואָס זיי האָבן אַנגע-טון לכבוד דעם רבינס קומען, שטראַמען צו דער גאַס. דער האַנדל אויף נאַלעווקעס איז אַפּגעשטעלט. קיין פּראָווינצער ייד קאָן זיך נישט דורכ-שטופּן מיט זיין פּעקל.

וואַרטנדיק פּיל שעה'ן אויף דער גאַס, שטייען חסידים און דערציילן זיך מופתים פון גוטע יידן, רביים, פון די היינטיקע דורות און פון אַמאָל. — שטייען מיר דאָך אַזוי — זאָגט ר' אברהם יצחק — און קלערן, ווען דער רבי קאָן אַנקומען, און חיים צבי האָט שוין אויסגערעכנט, אַז אַזוי ווי דער רבי האָט געזאָלט אַרויספאַרן צוויי אַ זייגער פון דער היים, קאָן ער פּרזער פון פיר דאָ נישט זיין, זאָג איך אייך, אַז ס'פּעלט דאָס ביסעלע אַמונה. אַט אַזוי, ס'פּעלט דאָס קאַפּעטשקע, און קפיצת הדרך איז שוין

גארנישט דא? אלא וואָס דען, קאָן מען זאָגן, אַז דער רבי וועט נישט וועלן טון חוץ לדרך הטבע.

— ס'איז דאָ אַ צייט, — רופט זיך אָפּ ר' שמואל-הערש, אַז אַ צדיק מוז טון חוץ לדרך הטבע אויך. אָבער הני מילי, ווען איז עס געזאָגט געוואָרן, אַז עס האַנדלט זיך אין גאָר גרויסע זאַכן, אין אַ כלל-ישראל-זאָך. אַט אַ שטייגער, ווי דער מהר"ל האָט געשאַפן דעם גולם, נו, איז עס עפעס כדרך הטבע, מ'זאָל מאַכן אַ מענטש פון ליימ? אלא, וואָס דען, ס'האָט, חלילה, זיך אָנגעצייכנט, אַ סכנה פאַר דער גאַנצער פּראָגער קהילה.

— אין שלשלת הקבלה ווערט געברענגט — מאַכט ר' הערש לייב — אַ ווונדערלעכע מעשה פון רמב"ן ז"ל. הערש לייב צעשאַקלט זיך, ווי ער וואָלט געדאוונט שמונה-עשרה און קעמט זיך מיט די פינגער די האַר פון דער ברייטער באַרד. חסידים רוקן זיך צונויף נענטער, זיי ווייסן, אַז הערש לייב דערציילט נישט סתם עפעס קיין מעשיות וואָס ס'זאָל נישט ווערט זיין צו הערן.

— דער רמב"ן — הייבט אָן הערש לייב מיט אַ שטילער שטימע... פּלוצים לויפט דורך אַ זשומעריי: „ער זאָל לעבן פאַרט!“.

פון דער ווייטנס זעט זיך אַ קנויל מענטשן; שאַרפע חסידים האָבן נישט געוואַרט ביז די קאָטש וועט אָנקומען אַהער. זיי זענען אַוועק צום וואַקזאַל אָפּוואַרטן דעם רבין. ווי דער רבי איז נאָר אַראָפּ פון דער באַן און איז איינגעשטיגן אין דער דראַזשקע, האָבן זיי אויסגעשפּאַנט די פּערד און אַזוי שלעפּן זיי דעם רבינס קאָטש איבער אַלע גאַסן וואָס פירן ביז אַהער. עלטערע חסידים, וואָס האָבן אָפּגעוואַרט דעם רבין אויף די גאַ- לעווקעס, האָבן זיך אַ וואַרף געטון צו דער דראַזשקע. זיי האָבן געוואַלט כאָטש אַרויפלייגן אַ האַנט אויף איינעם פון די וואָס האָבן זוכה געווען צו שלעפּן דעם רבין דעם גאַנצן וועג. די מויער פון מענטשן אויף דער גאַס האָט זיך פּונאַדערעגטעילט, חסידים האָבן זיך צונויפגעפּרעסט און, ווי אַ נס וואָלט געשען, איז דעם רבינס קאָטש בריווחדיק זיך דורכגעפאַרן.

**

שווייגנדיק שפּאַנט דער רבי פון דער דראַזשקע. דאָס פנים צע- פּלאַמט, די אויגן-לעפלעך געשלאָסן, גייט ער דורך דעם שפּאַליער פון

זיינע חסידים. ווער קאָן וויסן דעם רבינס כוונות? — טראַכט דער עולם. נישט קיין קלייניקייט וואָס פאַר אַן אורחים ער וועט דאָ דאַרפן מקבל פנים זיין: אברהם אבינו, בכבודו ובעצמו, אליהו הנביא, אויף וועמענס שטול דער רבי וועט זיצן. די וואָס זענען געשטאַנען נאָענט האָבן אליין געזען ווי ביים רבין האָבן געציטערט די נאָזלעכער — ער האָט זיכער דערפילט דעם ריח פון גן-עדן. אברהם יצחק האַלט נישט אויס: — וואָס שטייט עץ — שרייט ער אויס צו די אַרומשטייענדיקע, דער-לאַנגסט דעם רבינס ניגון.

באַלד נעמט שווימען אַ ניגון וואָס צעגיסט זיך איבערן גאַנצן אַרום. ער צעהוידעט זיך ווי בריוונדיקע כוואַליעס אין אַ שטורעמדיקן טייך. ער צערייסט שוין די טאַמעס אַרום די ברעגן. טויזנטער מיילער צעטראָגן דעם רבינס ניגון; — אַ דביקהדיקן „יאַבי באַבי, יאַבי באַבי, ס'הייבן זיך צום הימל טויזנטער אויגן — אויך די חסידים האָבן דערזען די טייערע אור-חים און דערפילט דעם גן עדן-ריח. אַ ווינט האָט אַ ווייע געטון און אַוועק-געטראָגן אַלע הייזער און הייף פון דער גאַס. גרויס און בריוונדיק איז געוואָרן אינעם אַרום. ס'פלעכטן זיך הענט מיט אַקסל. פיס רייסן זיך אָפּ פון דער חומרדיקער ערד. ס'צעהוידען זיך קערפערס אין התלהבותדיקן טאַנץ.

**

שטיל געוואָרן די גאַס. שטיל ביי ר' איטשע מאירן אין שטוב. קיין אבר גיט זיך נישט קיין ריר, בלויז אַ געוויין פון אַן עופהלע רייסט איבער די שטילקייט. צוזאַמען מיט דער געדיכטער פאַרע וואָס רייסט זיך דורכן אָפּענעם פענצטער, קריגט עס זיך אַרויס אויף דער גאַס און לאַזט זיך ביז צום כסא הכבוד: — אַ ייד קומט צו אין בלוט: ואומר לך בדמיון חיי, ואומר לך בדמיון חיי.

**

בינאַכט, דער ברית איז שוין לאַנג פאַרענדיקט, דער רבי איז שוין צוריקגעפאַרן. חסידים קאַנען נאָך אַלץ נישט גיין אַהיים. זיי דרייען זיך אויף און אָפּ איבער דער גאַס און דערציילן זיך וועגן ברית: ...און די תורה, וואָס דער רבי האָט דאַרט געזאָגט — פלאי פלאים, פלאי פלאים.

לײבעלע מינצבערג

א לויטער פנים, בלויע אויגן, א קליין נעזל, דינע געשניצטע ליפן — וואָלסט געזאָגט אַ שיינע פרוי, ווען נישט דאָס בלאַנדע בערדל, פֿיין צעקעמט. אויפן קאָפּ אַ צילינדער, אַנגעטון אין אַ וואַרשעווער געהאַקטער קאַפּאַטע, שטענדיק פֿריש, אויסגעפרעסט, ווי נײַ. שוואַרצע שיך מיט אַ זון־גלאַנץ.

באַנקיר, ראש הקהל, דעפוטאַט, אָדער אַ סענאַטאָר?

ניין, לייבעלע מינצבערג טראָגט פון פאַרנט אַ קעסטל, אַנגעהאַנגען אויף צוויי שעלקעס. אַ קראָם האָט ער דאָרט מיט צוקערלעך, מאַנדלעך, מאַרמעלאַדקעס און שאַקאַלאַדקעס. אַ שילד האָט ער אויך בײַ זײַן קראָם מיט אַן אויפֿשריפט:

„קויפט בײַ לייבעלע מינצבערג.“

לייבעלע מינצבערג רעדט גאַרנישט, נאָר שמייכלט. קויפט מען בײַ אים עפעס, שמייכלט ער און די אויגן, אַקוראַט ווי זײַ זאָגן: עסט געזונטער־הײט! קויפט מען נישט, שמייכלט ער אויך, און די אויגן זאָגן: זײט געזונט, כאַטש איר האָט נישט געקויפט. דינגען זיך נישט זײנע קונים, איז ער צופֿרידן און שמייכלט; דינגען זײַ זיך יאָ, שמייכלט ער אויך.

לייבעלע מינצבערג רעדט נישט צו צום קויפֿן. לייבעלעס רעקלאַמע איז דאָס קעסטל מיט דער סחורה און דער שילד מיטן אויפֿשריפט: „קויפט בײַ לייבעלע מינצבערג.“ מער פֿונעם שילד רופֿט לייבעלעס שמייכל און זײנע גוטע בלויע אויגן.

לייבעלע מינצבערג האַנדלט שוין אַ יאָר, שוין צוויי, ס'קען אים

גאָנץ וואַרשע. אַז לייבעלע ווערט רייכער, האַנדלט ער איין נאָך אַ ביסעלע סחורה, קלאַפט צו נאָך אַ ברעטעלע צום קעסטל, ווערט נאָך אַ פּאַלקע און זיין קראַם ווערט פּאַרגרעסערט.

קומט דער פּרימאַרגן, גייט לייבעלע מינצבערג אַרויס מיט זיין קעסטל, שפּאַצירט דורך אַלע וואַרשעווער ייִדישע גאַסן. פון די רייכע נאַלעווקעס, גענשע, פּראַנצישקאַנער ביז דער אַרעמער סמאַטשע, מילע, סטאַווקע. אויף אַלע גאַסן קומען קינדערלעך קויפּן ביי לייבעלע מינצבערגן. אַלע קונים באַהאַנדלט ער גלייך. אַלץ איינס שמייכלט ער צום רייכן קינד, וואָס מאַכט אַ פּדיון פאַר אַ גאַנצן זלאַט, און צום אַרעמען, וואָס קויפט פאַר צוויי גראַשן.

טרעפט זיך, אַז אַ פּאַליציאַנט פּאַרהאַלט לייבעלען, הלמאי ער האַנדלט אָן אַ פּאַטענט און פירט אים אין פּאַליציי־צערקל, גייט לייבעלע מיט אים און שמייכלט. פאַרשעמט זיך אַמאָל דער פּאַליציאַנט פאַר לייבעלעס שמייכל, פאַר לייבעלעס צילינדער, פאַר זיין רייניקער קאַפּאַטע און גלאַנצנדיקע שיכלעך, רוימט ער אים איין: „אויטשעקאַי“ (אַנטלויף!). ער פאַר־שעמט זיך אָבער אויך פאַר זאַגן אים „דו“, גיט ער באַלד צו: „איִדוּש פּאַן פּרענדזעי“ (גייט שנעל אַוועק) און דרייט זיך פון אים אויס.

גייט ווייטער לייבעלע מינצבערג מיט זיין קעסטל, די בלויע אויגן שמייכלען און דער שילד רופּט:
 „קויפט ביי לייבעלע מינצבערג!“

לאטוטניקעס

מיטן צופאלן פון דער נאכט שטארבט דאס געסל ביסלעכווייז אָפּ. ס'גייט אויס, ווי ס'וואַלט דערפון אָפּגענומען געוואָרן איין אבר נאָכן צווייטן. צום ערשטן פאַרמאכט זיך די שמוק-קראַם מיט די באַגילדעטע מעשענע חופּה-רינגען און זילבערנע בראַשן. נאָך דעם שליסט זיך דאָס צעלניק-געוועל, וואָס באַזאָרגט אַלע שניידערס און באַלעבאַסטעס פונעם געסל מיט נאָדלעך, באַוול און קנעפלעך. נאָך זיי פאַרמאכן זיך די געוועלבער פון שרייב-געצייג און פון שפייז. ס'לעשן זיך אויס די לאַמפּן וואָס באַלייכטן די שווייפּענצטער. די שויבן זעען אויס, ווי טויטע אויגן, אויף וועלכע מ'וועט באַלד אַרויפלייגן שאַרבנס. די טויערן שליסן זיך און די טריט-קלאַנגען פון די דורכגייער ווערן שוואַכער און זעלטענער.

האַלבע נאכט פאַרמאכט זיך די „פיוואַרניע“, וואָס שוין עטלעכע שעה פאַרן שליסן האָט זי נישט געזען קיין לעבעדיק נפש, חוץ דעם באַלעבאַס און די פליגן, וואָס זשומען אינעם געראַנגל פאַרן לעבן באַמיען זיי זיך מיט די לעצטע כוחות אָפּצורייסן די פיסלעך און פליגעלעך פון די רערעלעך פליגן-פאַפּיר, צו וועלכע זיי האָבן זיך צוגעקלעפּט.

פון צייט צו צייט הערט מען, ווי ס'עפנט זיך אַ טויער, אַריינצולאָזן אַן איינוווינער, וואָס האָט פאַרשפּעטיקט מיטן אַהיימקומען. אַ פאַרראַסט שלאַס-צינגל דרייט זיך איבער מיט אַ ראַציקן קלאַנג, ווי ס'וואַלט געטון אַ הייערליקן גענעץ.

דאָס טויער פאַרקלאַפּט זיך באַלד מיט אַ טראַסק, ווי ער וואַלט זיך שטאַרק געאיילט. עס וויל נאָך באַווייזן אַנצוכאַפּן דעם געקומענעם ביי אַ

פוס. דער שומר זידלט זיך מיט אַ כראַפיק־פאַרשלאָפן קול. ער איז נישט צופרידן מיטן צו קליינעם טויער־געלט, וואָס ער האָט געקראָגן. טייל מאָל יאָמערט אין אָפגעשטאַרבענעם געסל אַ קאַץ, וואָס זוכט איר באַשערטן. פאַר בענקשאַפט באַמערקט זי אַפילו נישט די מויה, וואָס איז אַרויס פונעם קעלער און איז דורכגעלאָפן ממש אונטערן עק.

אויפן קלויסטער־טורעם אין דער שכנותדיקער גאַס קלינגט יעדע האַלבע שעה אַ זיגער און וואַרפט אין דער נאַכט אַריין אַ הייזעריקן „באַם“. דער קלאַנג דערגייט נישט צו די שלאַפנדיקע איינווינער פון געסל, דאָך ענטפערן אים מענטשלעכע קולות. אַמאָל איז עס אַ כאַרכל פון אַן אויס־געהאַרעוועטן טרעגער וואָס שלאַפט, ווי אַ געהרגעטער, מיד פון די שווערע משאות, וואָס ער האָט היינט געשלעפט אויף זיינע פלייצעס. אַמאָל איז עס אַ שנאָרען אָדער גאַר אַ קרעכצן פון אַ שלאַפנדיקן, וועמענס וויי און זאָרג זענען נישט איינגעשלאָפן צוזאַמען מיט אים.

דעם זיגער אַרט נישט, צי עס הערט אים ווער, אָדער נישט. גע־וווינט שוין פון יאָרן צו קלינגען, טוט ער זיך רעגלמעסיק זיין אַרבעט: קלינגט אויס איינס, איינס מיט אַ האַלב, צוויי, ביז... צוועלף און נאָך דעם חזרט ער ווייטער איבער פאַרעקשנט: איינס, איינס און אַ האַלב. אַלץ אין געסל שלאַפט. וואָך איז נאָר שימעלע לאַטוטניק, וואָס זיצט ביי דער ניי־מאַשין ביז אין דער שפּעטער נאַכט אַריין.

שימעלע טרעט אויפן מאַשין־טרעטער און הערט נישט, ווי דער זיי־גער קלינגט. ס'טרעפט אָבער אַמאָל, אָז דער זיגער קלאַפט אויס די צייט, ווען אין שימעלעס מאַשין איז אויסגעגאַנגען דער דריים און אין שטוב איז שטיל, כאַפט אַ „באַם“ זיך אַריין אין זיין אויער און דערקייקלט זיך ביז צום מוח.

— באַם — חזרט שימעלע איבער דעם קלאַנג אויפן קול און פאַר־טראַכט זיך וועגן דער צייט, וואָס גייט אַוועק.

— האַסט געהערט, באַשעלע, — רייסט ער זיך אַליין איבער די גע־דאַנקען און ווענדעט זיך צום ווייב, וואָס זיצט אין דער שפּעטער נאַכט צוזאַמען מיט אים. האַסט געהערט, אויף דער טומאה האָט אַ קלונג געטון. ווי שפּעט קאָן שוין זיין? — אַן אַנטיסעמיט דער זיגער — וויצלט זיך

משה זאנשיין

שימעלע: קיינמאל וועט ער נישט אויסקלינגען קיין שעה, מ'זאל וויסן ווי מ'האלט אין דער וועלט, נאָר שטענדיק „באָם“ און גיי ווייס, צי ס'איז האַלב איינס, איינס, האַלב צוויי, צי גאָר האַלב דריי? ווייסט וואָס — גיט צו שי-מעלע, ווי ער וואַלט פאַרגעזעצט דעם פּריערדיקן געדאַנק, — מ'זאָגט, אַז ס'קלינגט איז אַ חגא, און, אַז איך הער, ווי ס'קלינגט דער זייגער און ס'גייט אַוועק אַ שעה נאָך אַ שעה, ווערט מיר גאַרנישט יום-טובדיק אויפן האַרץ.

— רעדסט שוין נאַרישקייטן — שרייט אויף אים אַן באַשקעלע, און שימעלע פאַרשעמט זיך פאַר זיינע פּילאָזאָפּישע געדאַנקען, וואָס זענען אים באַפאַלן, ווען די אַרבעט יאָגט און ס'איז נישטאָ קיין צייט פאַר קיין נאַרישקייטן.

פון קעגנאייבערדיקן פענצטער הערט זיך פּלוצלינג אַ געשריי:
„גוואַלד, גולן, האַסט מיך געקוילעט“.

שימעלע נעמט זיך נישט איבער. ער ווייסט פון וואַנען דער גוואַלד טראַגט זיך און אַז מ'האַט, חלילה, קיינעם נישט געקוילעט. דער געשריי גייט פון משה קצבס פענצטער.

משה קצב רופט מען דעם שכן פון קעגנבער, וואָס ברענגט יעדן דאַנערשטיק עטלעכע פונט פלייש פון דער פּראַווינץ און פאַרקויפט עס צו די „גאַספּאַדעס“, זיינע שטענדיקע אָפּנעמער.

משה האַט באַמערקט, ווי זיין ווייב האַט אין מיטן נאַכט אָפּגעשניטן אַ שטיקל פון געברענגטן פלייש און באַהאַלטן, ער זאל עס נישט געפּינען. — גולן, האַסט מיך געקוילעט — רייסט זיך משה — כ'וועל נישט האַבן צו באַצאָלן פאַר דער סחורה און וועל נישט קאַנען מער האַנדלען. דאָס ווייב פאַרגייט זיך אין אַ געוויין:

— ביסט ערגער פון אַ גוי — העשעט זי — האַסט נישט קיין רחמנות אויף דינע אייגענע קינדער. ס'אַרט דיך, אַז די שוואַלבן וועלן עסן פּיצ-לעך פלייש.

— ברויט — רייסט זיך משה — טרוקן ברויט איז דיר ווייניק?
די נאַכט צעטראַגט זיין געשריי און הילכט עכאָדיק אָפּ: טרוקן ברויט איז דיר ווייניק?

— דאנק גאט דערפאר — שרייט ווייטער משה קצב. — אין אג-
דערע שטובן איז דאס אויך נישטא.
פון די געשרייען כאפן זיך אויף די קינדער און צעוויינען זיך אויפן
הויכן קול. די מאמע וויל זיי אייננעמען און זינגט זיי א לידל:

עלי, מעלי יאסטי, —
א שווארצע כלה האסטי,
רויטע שיכעלעך גייט זי,
אפן ביימעלע שטייט זי,
וואס טויג דא ביימאלאך?
צווייגאלאך צו רייטן,
וואס טויג דא צווייגאלאך?
קיאלאך צו שמייטן,
וואס טויג דא קיאלאך?
מילאך צו מעלקן,
וואס טויג דא מילאך,
קינדאלאך צי געבן,
וואס טויג דא קינדאלאך,
נחת צו דאלעבן.

דער קצב האט אויפגעהערט שרייען. ער שטייט אן איבערגענומענער
און קוקט אויף די קינדער, וואס זינגען מיט און פאטשן צו מיט די הענט-
לעד.

— נחת — שעפטשעט די קצבטע נאכן פארענדיקן דאס ליד. זי האט
זיך שוין באוויזן צו בארויזן און קוקט מיט רחמנות אויפן אויסגעדארטן
פנים פונעם מאן. און וואס איז ער, נעבעך, שולדיק? — טענהט זי צו זיך
אליין. פון וואנען וועט ער טאקע נעמען צו באצאלן? זי דערלאנגט אים
דאס אפגעשניטענע פלייש און לייגט זיך צוריק אין בעט אריין.
אין געסל איז ווייטער שטיל און ס'הערט זיך נאר דאס קלאפן פון
שימעלעס ניי-מאשין.

— אפשר וואלסטו שוין געגאנגען שלאפן? — בעט זיך שימעלע ביים
ווייב. ביסט דאך מיד פון דעם גאנצן טאג הארעווען. שימעלע הייבט אויף

זיין אויסגעמאטערט פנים, פון וועלכן ס'קוקן ארויס צוויי בלויע קינדערישע אויגן.

— גיי, באשעלע — בעט ווייטער שימעלע. באשע רירט זיך נישט פון אָרט. זי מוז אים צוהעלפן, אַליין וועט ער נישט אויסאַרבעטן די פרנסה, כאַטש ער זיצט ביי דער מאַשין 18 שעה אין מעת לעת.

— און וואָס ביסטו, אַ גיבור? — קרעכצט באַשעלע — זע נאָר, ווי דו זעסט אויס.

— אַ פּאַר שיינע שיכעלעך — דערמאָנט זיך פּלוצלינג שימעלע אין די שיכעלעך, וואָס זיי האָבן נעכטן געקויפט פאַרן יינגסטן קינד. האָסט געזען, — ציט ער ווייטער — ווי ס'האָט געשטעלט די פּיסעלעך אין די נייע שיכעלעך? שימעלע צעשמייכלט זיך און דאָס פנים שיינט ביי אים פון נחת. — זעסט, באַשעלע, מען קויפט נאָך פונדעסטוועגן אַ פּאַר שיי-כעלעך אויכעט. ער רייבט צופרידן די הענט און שטעלט זיך אויף פון דער מאַשין: ער מוז אַ קוק טון אויף די שיכעלעך.

— און וואָלסט זיך גערעכט, באַשעלע, — הייבט ווייטער אָן שימעלע — און ווייזט איר די קאַפּאַטע, וואָס ער לאַטעט איצט. — וואָלסט זיך גע-רעכט, אַז ס'וועט אַמאָל קומען צו אונדז דער הער ראַפּאַפּאַרט?
— מען שמועסט, — ענטפערט אים באַשעלע — אַז ס'איז שוין נישט דער זעלבער ראַפּאַפּאַרט. מען זאָגט, אַז ער האָט שוין נישט די וועלדער, ער איז געוואָרן אויס גביר און האָט „אַנגעזעצט“.
— וואָס הייסט אַזעלכעס אַנגעזעצט? — פּרעגט זי ביים מאַן — און שימעלע טייטשט איר אויס, אַז אַנגעזעצט הייסט, מען נעמט צו געלט ביי יענעם.

— האָט ער דאָך צוגענומען אַלע נדנים פונעם גאַנצן געסל — זאָגט באַשע מיט אַ דערשראָקן קול.
— מאַ נאָרן האָט ער נישט צוגענומען — ענטפערט שימעלע מיט אַ געלעכטער.

— וווּ האָסטו דען נדן?

— און דו ביסט אַ שלעכטער נדן? — פּרעגט שימעלע.
ער וויקלט פונאַנדער דעם הער ראַפּאַפּאַרטס קאַפּאַטע און טוט אַ

זיפן, נישט וויסנדיק אליין צי ס'איז פאר רחמנות, וואס דער הערן רא-
פאפארט איז שוין נישט דער זעלבער גביר, אדער ס'איז אַ הנאה-קרעכצל,
וואס דער נגיד פון געסל איז צו אים אריינגעקומען.

— הער ראפאפארט אליין איז נישט געקומען צום לאטוטניק, ער
האט געשיקט זיין דינסט, זי זאל אריינטראגן די קאפאטע צום שניידער
קעגנבער, ער זאל זי אויספאריכטן און אויספרעסן.

— מ'דארף אונטערשיצן אַ שכן — האט ער זיך ווי פארענטפערט
פאר דער דינסט. הלמאי ער הייסט זי אריינגיין צום לאטוטניק, און האט
זיך אַ ביסל פארהוסט.

די דינסט האט אריינקומענדיק צו שימעלען, זיך געבלאזן — גע-
האלטן זיך אין גרויסן; זי איז נישט אבי ווער. זי איז דעם גבירס משרת.
אבער ביסלעכווייז האט זיך ביי איר די צונג אויפגעבונדן, זי האט זיך צו-
געזעצט צו באשעלען און אַנגעהויבן דערציילן וועגן איר באַלעבאַס' הויז:
— וואס זאל איך אייך דערציילן, סערדצע-קרוין, ס'איז שוין נישט
דאס, וואס ס'איז געווען אמאל: דער באַלעבאַס האט פארקויפט דעם ווייבס
צירונג, די באַלעבאַסטע וויינט און קלאַגט. זי קאַן זיך נישט ווייזן פאר די
חברטאַרינס, וואס ווייסן נישט פון דעם אומגליק און קלינגען כסדר דורכן
טעלעפאָן, זי זאל קומען אויף בעלער.

ביי באשעלען נעמען טרערן די אויגן פאר רחמנות און קרעכצנדיק,
פרעגט זי זי אויס וועגן אלץ, וואס קומט פאר ביי זיי אין שטוב.

— אזוי, טייערינקע, — קניפט זיך באשע די באַקן — און די חבר-
טאַרינס קומען קיינמאל נישט אַרויף אין שטוב אַריין?

— זיי פלעגן קיינמאל נישט אַרויפקומען. דער מאַדאַם איז געווען
באַקוועמער צו גיין צו זיי.

— פאַרוואָס אזוי?

די דינסט בייגט זיך צו צו באשעלען און דערציילט איר אויפן אויער:
— די מאַדאַם האט וועמען, אַ ליובאַווינק, און זי פלעגט זיך מיט
אים טרעפן אין גאַס. נישט איין מאל פלעג איך טראַגן אַ בריוועלע פון
איר צו אים און פון אים צו איר. זי זעען די קרעלן? דאָס האָב איך גע-
קראָגן אַ מתנה פון דער מאַדאַם, פאר דעם וואָס איך האָב גאַרנישט דער-

ציילט דעם באַלעבאַס. ביי מיר איז אַ סוד הייליק און כ'האַב נישט ליב צו רעדן וועגן קיינעם.

ביידע ווייבער זיפצן אָפּ. דאָס משרת דערמאָנט זיך, אַז ס'איז שוין שפעט, זי שטעלט זיך אויף און לאָזט זיך צו דער טיר. ביים אַרויסגיין דערמאָנט זי זיך נאָך עפעס. זי דרייט זיך אויס און רופט צו שימעלען: — דער באַלעבאַס האָט געבעטן, מ'זאָל אים גלייך מאַכן דאָס באַ- שטעלונג. דאָס וואָרט „באַשטעלונג“ האָט דער באַלעבאַס געזאָגט פון גע- ווינהייט און זי האָט עס אַזוי איבערגעחזרט.

שימעלע מיטן ווייב זיצן אין האַלבער נאַכט ביים הער ראַפּאַפּאַרטס „באַשטעלונג“. זיי האָבן אַוועקגעלייגט אַלע אַנדערע אַרבעטן און גרייטן צו די קאַפּאַטע פאַרן גביר. פון צייט צו צייט גיט שימעלע אַ טאַפּ די סחורה און טראָגט דאָס אונטער דעם ווייב, זי זאָל עס אַנקוקן.

— וואָס טויג מיר די רייד, אַ גביר איז פאַרט אַ מבין אויף אַ שטיקל סחורה, און די אַרבעט שמעקט טאַקע אויך. — שימעלע ווערט ביי זיך אַליין געהויבן, וואָס דער גביר האָט אים געגעבן דאָס מלבוש צו פאַר- ריכטן. ער פאַרגעסט כמעט, אַז דער הער ראַפּאַפּאַרט איז שוין נישט דער זעלבער און, אַז ער האָט אים נישט געגעבן דעם פאַלטן צו מאַכן, נאָר בלויז צו פאַרלאַטען. ער באַמיט זיך נישט איינצושלאָפּן און נייענדיק באַמ- קעט ער זיך צו אַ לידל.

באַשעלע איז אַוועק. זי האָט זיך געלאָזט איבעררעדן און געגאַנגען שלאָפּן. דער מאַן וואָרפט איר צו אַ בליק פול מיט ליבע. אַ טייער ווייב, טראַכט ער זיך — זי האָרעוועט אַ גאַנצן טאַג ביי די פיר קינדערלעך און ביינאַכט העלפט זי אים נאָך אויך צו ביי דער אַרבעט. אים אַליין קלעפּן זיך שוין אויך די אויגן און ער באַשליסט, אַז לאַנג וועט ער שוין אויך נישט זיצן.

פאַרטאַג, ווען ס'וועקן זיך די שכנים, זיצט שוין שימעלע פון לאַנג ביי דער מאַשין. ער דערמאָנט זיך אין דער מאַרינאַרקע, וואָס ביילע די אלמנה האָט אים נעכטן ביינאַכט אַרויפגעגעבן.

— שימעלע-קרוין — האָט זי זיך ביי אים געבעטן — געדענקט, אַז

דער יונג האָט נישט קיין צווייטע. כ'האָב זי אייך געברענגט, ווען ער איז געגאַנגען שלאָפן און ער וועט אָן איר נישט קאָנען גיין צו דער אַרבעט. שימעלע דרייט זיך די מאַרינאַרקע אין אַלע זייטן. ער ברעכט זיך דעם קאָפּ, ווי אויסצושניידן אַ שטיק אויף צו פאַרלאַטן דעם אַרבל. אַ ווילע זיצט ער טרויעריק, ס'דאַכט זיך אים, אַז ער וועט גאַרנישט קאָנען אויפטון. נישטאַ פון וואָנען צו נעמען קיין ברעקל סחורה. זיין פנים שיינט באַלד אויף. ער האָט געפאַקט. ער טייטשט עס זיך אַליין אויס מיט אַ גמראַ-ניגון, וואָס איז אים געבליבן פון דער צייט, ווען ער האָט געלערנט אין תלמוד תורה.

— כ'וועל אויסשניידן — זינגט ער צו — פון הינטן אַ שטיק און פאַרדעקן עס מיט שוואַרצע פאַדשעווקע, וואָס כ'וועל אַרויסנעמען פון אַרבל. אין אַרבל וועל איך אַרייננייען אַ שטיק רויטס, וואָס וואָלגערט זיך אַרום פון אַ פּעדערן-איינשיט. אין אַרבל — גיט שימעלע צו — קוקט קיי-נער נישט אַריין.

שימעלע ווערט מלא שמחה. ער וואַלט זיך אַליין אויסגעקושט פאַר דעם איינפאַל. ער טרעט לעבעדיק אויפן מאַשין-טרעטער און די נאָדל טאַנצט פריילעך אונטער. באַלד קומט ביילע אָפּנעמען דאָס „מלבוש“. זי רימט שימעלען פאַר זיינע גאָלדענע הענט:

— אַ כפרה אַ ניי מלבוש — זאָגט ביילע. אין פאַריז וואַלט מען עס שענער נישט געמאַכט. איר וועט אָבער מוזן וואַרטן מיט די פאַר גראַשן ביז סוף וואָך, ווען דער יונג וועט אָפּנעמען דאָס שכירות.

— ס'מאַכט נישט אויס — זאָגט שימעלע — און בלייבט זיצן טרויער-ריק; מען דאַרף שיקן נאָך ברויט און אין שטוב איז נישטאַ קיין גראַשן. — גאָט איז אַ גוטער, — דערפרייט זיך באַשע — ווען אין שטוב באַווייזט זיך פּלוצלינג גאָלדע די גענדולערקע. גאָלדע איז שולדיק אַ חוב פון פאַר עטלעכע וואַכן און זי האָט אים איצט אָפּגעברענגט.

— נישט געקענט פריער, באַשעלע-קרוין — פאַרענטפערט זיך גאָלדע. שוין דריי וואַכן אין גאַנצן נישט געהאַנדלט. — וואָס ווייסן זי, וואָס ס'טוט זיך אין גאַס: חושך טוט זיך, דער עולם האָט אויפגעהערט עסן גענדו. עפעס איז געקומען אַזאַ אונטערגאַנג, רחמנה ליצלן, קריזיס, רופט

מען עס, און וו דו גייסט און ווו דו שטייט הערט מען נאָר, קריזיס און קריזיס.

מען וועט עס איבערלעבן — טרייסט זיך באַשע. — נישט די ערשטע צרה ביי יידן און מ'האַט עס איבערגעלעבט. אַמאָל איז געווען אַ בלעם, נאָך דעם אַ המן, און היינט האָסטו דיר אַ קריזיס.

— פו, פו, פו — שפּייען ביידע ידענעס אויס — מ'זאָל שוין אויס-געלייזט ווערן פון אַלע צרות.

— און פון גווישקע הענט, — פאַרענדיקט גאַלדע, דערמאָנענדיק זיך, אַז אין עטלעכע וואַכן אַרום שטייט איר עלטערער זון צום פּריזיוו. — וואָס ווייסן זי, באַשעלע, וואָס פאַר אַ וועלט היינט איז — זעצט פאַר די גענדזלערקע און ווישט זיך אָפּ אַ בענקל מיטן ברעג פונעם קלייד. — אַז זי זיצן אין שטוב, ווייסן זי דאָך גאַרנישט, וואָס עס טוט זיך אין גאַס. אַ פייער ברענט, זאָג איך אייך, אַ העליש פייער. לאַמיר זיך אַקאַרשט צוועצן, וועל איך אייך עפעס דערציילן.

באַשע איז שטאַרק פאַרהאַרעוועט, אָבער פאַר גאַלדען, די גענדזלער-קע מוז זי אַפּרייסן אַ ביסל צייט, אַ מוטל צו טון. דאָס איז איר גאַנצער עולם הזה, גאַלדע קומט אין אַלע שטובן און ווייסט, וואָס עס טוט זיך אומעטום.

ביידע ווייבער זעצן זיך אַוועק אין אַ ווינקל און סודען זיך. גאַלדע דערציילט מיט ברען און באַשע זיצט ווי פאַרשטיינערט. זי שלינגט יעדעס וואָרט. טיילמאָל נאָר רייסט זיך ביי איר אַרויס אַן אויסגעשריי פון אי-בערגענומענקייט, באַגלייט מיט אַ פאַטש אין די הענט.

— כ'זאָל נישט זינדיקן מיט די רייד — זאָגט גאַלדע. איר ווייסט דאָך, אַז כ'האַב נישט ליב קיין רכילות און דער, וואָס לעבט אייביק, ווייסט זיכער, וואָס ער טוט. ביי יעדעס מאָל דערמאָנען „דעם, וואָס לעבט איי-ביק“ טוט זיך גאַלדע אַ שפּיי אויף די שפּיץ נעגל. ביי באַשען פּלאַמט דאָס פנים און ס'בליצן די אויגן: ווייזט אויס, אַז זי האָט היינט געהערט גאָר וויכטיקע נייעס.

שימעלע הערט זיך נישט צו, וואָס די ווייבער רעדן, אָבער פון איינ-צלנע ווערטער, וואָס ער כאַפט נישט-וויילנדיק אויף, ווייסט ער שוין אַלץ:

די גענדזלערקע באַרעדט נישט, חלילה, קיינעם, אָבער וואָס אמת איז אמת, אַז שרהלע, די פון קעגנאיבער, וואָס איז יענע וואָך אַ כלה גע- וואָרן איז... שישש... — ס'איז „ניע מאַי קאַן/ און ניע מאַי וווז". איר וויסט דאָך, ווי די וועלט זאָגט, ווי איינער בעט זיך, אַזוי שלאָפט ער. איך בין נישט גאָטס שליח, כ'זאָל זיך אָננעמען זיין קריוודע, נאָר קיין גאַנצע ניין חדשים, וועט דער חתן נישט דאַרפן וואַרטן, ביז ער וועט ווערן אַ טאַטע. איר וויסט דאָך, אַז כ'האַב נישט ליב צו רעדן קיין רכילות, האָט-זשע מיר אַ גוטן תמיד.

ביים אַוועקגיין גייט נאָך גאַלדע צו צו שימעלען. זי האָט פאַר אים אַ „פאַפראַווקע“:

— איר געדענקט, שימעלע, פאַר דריי חדשים האָט איר איבערגע- מאַכט מיין יאַנקעלעס פאַלטן, האָט זיך שוין אָפגעריסן דאָס פעטל. שימעלע ניט עס צו אויף דער האַנט. גאַלדע פרעגט זיך פאַר יוצא- וועגן וויפל עס קומט אים. זי פאַרשטייט, אַז ער וועט דאָך נישט נעמען קיין געלט פאַר אַ „פאַפראַווקע" פון זיין אייגענער אַרבעט.

**

עמוד 171

שימעלע לאַטוטניק גייט קיינמאָל נישט אַרויס פון שטוב. צום פאַראיין פון די „אַרבעטאַרערס" געהערט ער נישט. ער איז באַלעבאָס „פאַר זעך". קיין צייט צו שפאַצירן האָט ער אויך נישט. ער איז פאַריאַגט פון שבת צו נאַכטס ביז פרייטיק פאַרנאַכט. נישט איין מאָל האָט ער זיך שוין גע- וואַלט אַריינכאַפן אַ שבת אין דער פרי אין שול אַריין, איז ער אָבער מיד אויפצושטיין. ליגט ער אין בעט ביז אין די שפעטע שעה'ן און שפילט זיך מיט די קינדערלעך. נאָך מיטאַג גייט ער צו חיימען.

חיימל איז אויך אַ לאַטוטניק און איז פון זעלבן שטעטל, ווי שימעלע. שוין פופצן יאָר, ווי זיי זענען ביידע אין וואַרשע און ס'דאַכט זיך זיי אַלץ, ווי זיי וואַלטן אָט איצט געקומען פון דאַרטן. זיי געדענקען דאָס שטעטל און דעם טאַג, ווען זיי זענען פון שטעטל אַוועקגעפאַרן. יעדעס מאָל, ווען זיי טרעפן זיך, רעדן זיי וועגן דעם.

— שבת — חזרט איבער חימל שוין צום וויפלטן מאָל — האָט מען זיך געגעבן אַ כאַפּ אַרויס הינטערן שטעטל, מ'איז אַוועק אין וועלדל, אַראָפּגעצויגן די קאַפּאַטע און אויסגעצויגן זיך אונטער אַ בוים, אָדער מ'איז אַוועק צו דער „זשיקע“ און זיך אויסגעבאַדן. געדענקסט, ווי מיין ביילקע פלעגט געבן אַ קום אַרויס. איין פּיף אַרויף אונטערן פענצטער און ז'איז דאָ. אוי, איז זי דעמאָלט געווען אַ ברען פון אַ מויד. ס'איז שוין נישט דאָס, וואָס אַמאָל, שימעלע.

— געדענקסט, חימל, ענטפערט אים שימעלע, געדענקסט, מיין באַ-שע, זי איז דעמאָלט אַלט געווען אַכצן יאָר און געווען איז זי שוין איינמאָל אַן „אַסאַבע“. דעמאָלט פלעגט זי אַמאָל לויפן מיט אַ צווייטן אויך. גע-דענקסט, אין וואָלד, ווי איך האָב איר די האָר אויסגעריסן? היינט איז זי געטריי, ווי אַ הונט. זי ווייסט נישט מער, ווי איין גאַט און איין שימעל. אַליין וועט זי אַפקומען מיט שהי-פהי, נעם, שימעלע, נאָך אַ שיסל באַרשטש — וועט זי מיר כסדר אונטערשטופן, נעם נאָך אַ ביסל קאַרטאַפּל.

— און מייע אויך — האָלט אים אונטער חימל. זי גיט אַמאָל אַ קללה, אַבער זאָל מיר, חלילה, עפעס זיין, איז נישט זי שלאָפט און נישט זי עסט — זי קריגט באַלד די נכפה.

— און די שריפה אין שטעטל געדענקסטו? ס'איז שוין אַ קיימא לן פון אַ זעכצן יאָר און ס'דאַכט זיך מיר, אַז ס'איז נאָר וואָס געווען. ווי האַלטסטו, ער האָט נישט געמאַכט אַליין דעם „בורא מאורי האש“?

— געמאַכט, — היצט זיך שימעלע — זיכער האָט עס דער באַנקראַט-שטיק אַליין געמאַכט. נאָר וואָס דען, איך האָב אונטערגעצונדן, אָדער דו? — אַ „פּאַזשאַרנע קאַמאַנדע“ געווען ביי אונדז — נעמען זיי חווקן פונעם שטעטל, כדי צו קילן די בענקשאַפט, וואָס טליעט ביי יעדן פון זיי אין האַרץ — איידער די „פּאַזשאַרנע קאַמאַנדע“ האָט זיך גערירט, האָט אַ האַלב שטעטל געקאַנט אַפּגיין אין פייער.

— דאָ, — פאַרגייט זיך חימל אין התפעלות — אַז עס מאַכט זיך אַ שריפה, גיסטו אַן עפן אויף אַ פענצטער און צעשרייסט זיך „ג-ו-ו-א-ל-ד-ס-ב-ר-ע-נט“. פון אַלע זייטן נעמען פליען פייערלעשערס, אַנגעטון אין מעשענע קאַסקעס און שפּרינגען מיט די פּערד גלייך אין פייער אַריין.

חיימל נעמט שפרינגען און ווארפט מיט די הענט, ער וויל נאכמאכן, ווי די ווארשעווער פייערלעשער אַרבעטן ביים לעשן אַ פייער. די ווייבער, וואָס זענען געזעסן אין אַ ווינקל, פאַרטיפט אין אַ שמועס, דערשרעקן זיך פאַר חיימס גוואַלדן און פון זיין שפּרינגען. זיי מיינען, אַז ס'ברענט טאַקע און זענען שוין גרייט צו פאַלן אין חלשות. געווייער ווערנ-דיק, וואָס ס'איז פאַרגעקומען, שפּייען זיי אויס און בטלען אויס אַלע חלול-מות אויף די מענערס קעפּ.

— פּו, פּו, פּו, אַלטע נאַראַנים, ווי זיי האָבן זיך עס צעשריגן, גע-מיינט, אַז ס'איז אַן אַכעניש אויף זיי געקומען. חיימל באַהאַלט זיך אין אַ ווינקל, ער ווייסט, אַז ס'איז בעסער נישט אַנצוהייבן מיטן ווייב. שימעלע גיט צו פאַרשטיין די ווייבער, אַז דאָס האָט מען אַזוי געשמועסט וועגן דער אַלטער היים.

— און איך זאָג, — זעצט זיך באַשקע צו צו די מענער — אַז אין וואַרשע איז בעסער, ווי דאָרט. וווּ האָסטו אין שטעטל געהאַט אַ טראַמוואַי, אַ... און זי קאָן זיך נישט דערמאָנען, וואָס פאַר אַ גוטע זאַכן זי האָט אין וואַרשע.

— און אַז גאָט העלפט — האַלט איר אונטער ביילקע, וועלכע האָט זיך שוין באַוווּן צו באַרויקן — און אַז גאָט העלפט, ס'גייט גוט, קאָנסטו דיר גיין, ווען דו ווילסט אין אַ קינאָ, אין אַ טעאַטער...

— אין שטעטל האָסטו געמוזט וואַרטן, ביז ס'האַט זיך אַמאָל ווער דערמאָנט און אַראַפּגעברענגט עטלעכע אַרטיסטן אַדער אַ צירק.

— די אַמאָטאַרן-טרופּע געדענקסטו? — דערמאָנט זיך באַשקע — איך האָב אַמאָל געהאַט אַ ראַלע אין... ווי האָט עס געהייסן?...

דעם נאָמען פון דער זאַך דערמאָנען זיי זיך שוין נישט, זיי געדענ-קען נאָר אַז ס'איז געווען אַ מעשה מיט אַ ליבע, מיט אַ ברונעם און אַ קאַץ. זיי געדענקען נאָך, אַז איין קינד איז אַריינגעפאַלן אין ברונעם און דאָס צווייטע האָט צוגענומען די קאַץ. זיי דערמאָנען זיך אויך אַ לידעלע, וואָס מ'האַט געזונגען. זיי וואַלטן עס נאָך געקאָנט זינגען מיט אַלע ווערטער. די מענער שפּאַרן זיך אַבער איין מאָל מ'זאל זינגען עפעס אַנדערש: „ראַזשינ-קעס מיט מאַנדלען“. באַשקע צעזינגט זיך: „אַז דו וועסט זיין אַ גביר, יודע-

משה זאנשיין

לע, ביילקע און די מענער העלפן איר אונטער: „זאָלטו זיך דערמאָנען אין דעם לידעלע, ראָזשינקעס מיט מאַנדלען“...

אונטערן טיש שפילן זיך די קינדער פון ביידע פאַרפעלקער. דאָס עלטסטע יינגעלע איז אַ טאַטע און נייט אויף אַ מאַשין, דאָס עלטסטע מיי-דעלע איז אַ מאַמע, זי נייט, פאַרריכט און קאַכט מיטאַג, די קלענערע זענען קינדערלעך און שרייען: „עסן“.

ביילקע שטעלט כיבוד — געקאַכטע פלוימען מיט עפעלעך. פאַר די קינדער דערלאַנגט מען אַרונטער דעם כיבוד אונטערן טיש. דאָס קליינ-וואַרג רייסן איבער דאָס שפילן זיך, זיי עסן דעם קאַמפּאַט און סמאַטשקען אויפן קול די קערן פון די אויפגעגעסענע פלוימען. די קינדער רוימען איין די מאַמעס, אַז זיי ווילן „נאָך“ און קריגן שטילערהייט שטאַרבעס, זיי זאָלן שווייגן.

ווען ס'פאַלט צו דער אַוונט און שאַטנס נעמען טאַנצן אויף די ווענט, דערמאָנט מען זיך ווידער אין שטעטל און אין „גאַט פון אברהם“, וואָס די מאַמעס פלעגן זאָגן אין די שבתדיקע פאַרנאַכטן. אין גאַס צינדן זיך אָן די לאַמפּן און ביידע לאַטוטניקעס דערמאָנען זיך אין די „באַשטעלונגען“, וואָס זיי דאַרפן אויספירן אויף מאַרגן פרי. שימעלע און באַשקע כאַפן שנעל די קינדער, וואָס זענען דערווייל איינגעשלאָפן אונטערן טיש, און לאָזן זיך אַהיים.

יאסעלע פלייצע-טרענער

יאסעלע פלייצע-טרעגער איז א קליינער, א דארער, א כוכליאק, ס'דאכט זיך, און א לייכט ווינטל קאן אים אָוועקטראָגן, אָבער און יאָסעלע גיט זיך אַ לאַז צו אַ פּור אָדער צו אַן אויטאָ, וואָס איז אַנגעלאָדנט מיט ריזיקע פעק, זעק און קאָסטנס, גיט זיך אים אַלץ אַליין אונטער. ס'האַט אַ פנים, ווי נישט ער טראָגט די משאות, נאָר זיי האָבן באַקומען פּיס און לויפן אַליין. יאָסעלען זעט מען נישט אַרויס פון אונטער די פעק, וואָס זענען גרעסער פון אים. זיי שטייגן אים אַריבערן איבערן קאָפּ און דעקן צו זיין גאַנצן קערפּער. ס'זעען זיך נאָר אַרויס זיינע פּיס, וועלכע גייען ווי מען דאַרף אַן דעם מינ-דסטן בייג.

יאָסעלע איז אַ טרעגער, מיט קיין אַנדערע פּרנסות פּאַרנעמט ער זיך נישט. בלויז זעלטן אַ מאָל טרעפט זיך, און דער באַלעבאָס פאַר וועמען יאָ-סעלע טראָגט די פעק, גיט נישט אַכטונג און יאָסעלען באַפּאַלט אַ יצר-הרע, ציט ער אַ שטיקל סחורה און געמט עס אונטער דער מאַרינאַרקע. אַרויס-גייענדיק מיט דער מציאה, איז ער אָבער אויפגערעגט, ווי ס'וואַלט אים געשען אַן עוולה, ער זידלט דעם סוחר ביי זיך אין דער מחשבה און שעלט אים מיט בייזע קללות.

— אין די טריפענע קישקעס דיינע אַריין, שלימזל איינער, קאָנסט נישט אָפּהיטן דיין געשעפט, פּאַרנעם זיך נישט מיט קיין מיסחר, נאָר ווער אַ מלמד. דאָס „געצויגענע“ שטיקל סחורה ברייט אים די הענט, ביז ער ווערט פון דעם פּטור.

ביי איינעם האָט יאָסעלע קיין מאָל גאַרנישט גערירט. און וויי וואַלט געווען צו יענעם, וואָס וואַלט אים פּאַרגעזאָגט, און ער וועט אַמאָל ביי אים

עפעס ציען. דאָס איז געווען ביי דער פירמע וויינשטיין אָדער ווי אַלע און אויך יאָסעלע האָבן גערופן דעם בעל-הבית ביים נאָמען, ביי בערישן.

— „ביי בערישן וועט ער גנבענען? ווער גיט די שענסטע נדבה, ווען ער, יאָסעלע, גייט צונויפנעמען אויף יום-טוב פאַר אַ קראַנקן קאַלעגע? בעריש. ווער לאָזט אים שטיין אַ שעה צייט איינעם אַליין אין געשעפט. גייט אַרויס און געטרויט אים דאָס גאַנצע פאַרמעגן? אַלץ בעריש“.

— „בעריש איז אַן אייגן מענטשל — זאָגט יאָסעלע — זאָל יאָך פּריאַ מאַ קאַפּ באַגראַבן, איידאָ יאָך וועל באַ בערישן עפעס רירן“. נישט איין מאָל פלעגט ער אַנברעכן ביי אַ קאַלעגע די ביינער, הלמאי ער האָט ביי בערישן עפעס געצויגן.

— „בעריש געטראַט מאַ זאָן גאַנץ פאַרמעגן, — באַרימט זיך יאָסעלע אין קיינאָ זאָל זיך נישט דערוועגן אים בדיל הדל שטעלן — די מאַרדעס וועל איך צעטראַסקען“.

נישט איין מאָל פלעגט ער אַפּזוכן אַ גניבה, וואָס פרעמדע לאַטכענער האָבן ביי בערישן געמאַכט.

**

איין מאָל איז יאָסעלע נכשל געוואָרן.

— די בראַך האָט מיאָך גענומען — האָט ער נאָך דעם אַליין דער-ציילט. כ'האַב געטראַגן פאַר בערישן סחורה אין בלימעלעך, נישט פאַרפאַקט איז זי געווען. און אַזאָ שיינע סחורה איז דאָס געווען, ס'איז גוט געווען פאַר מיין חנהלען אויף העמדער“.

אַ שלעכטע מינוט איז יאָסעלען באַפאַלן, ער האָט גענומען אַ שטיקל סחורה און באַהאַלטן עס אונטער די שטיגן און אין דער זעלבער מינוט איז אַנגעקומען בעריש.

— „ער האָט מיך נישט שטאַכעלירט — זאָגט יאָסעלע — און נישט געבייזערט זיך. ער האָט מיך נאָר געפרעגט צי ס'איז דאָס ערשטע מאָל, און צוגעגעבן: — נעם עס דיר, דו דאַרפסט עס מסתמא זייער נייטיק“.

— „ווען ער וואָלט מיך דעמאַלט געשלאָגן? — קלאַפט זיך יאָסעלע אין האַרץ, ער וואָלט כאַטש אויף מיר געשריגן. כ'וועל עס נישט אויס-“

האַלטן" — קרעכצט ער אויס. — אַ פּייער אין מיאָ אַראָן, אַ בייזאָ מינוט
איז מיר באַפּאַלן".

ווי אַ שאַטן האָט זיך יאָסעלע אַרומגעדרייט אויף דער גאַס, געקוקט
בערישן אין די אויגן אַריין און געבעטן זיך:
— בעריש, אַ בייזאָ מינוט איז אָף מיאָ געקומען, אַ פּייער...

**

ווי דראַבנע יאָסעלע איז, ציטערן פאַר אים זיינע קאַלעגן, די גרעסטע
און די שטאַרקסטע טרעגער־יונגען פון דער גאַס, אימת מוות. וויי איז צו
דעם, אויף וועמען יאָסעלע איז אין כעס. ער צעטראַסקעט אים די ביינער
אַזוי, אַז ער וועט שוין אויף זיינע אייגענע פּיס נישט אַוועק און וועט נאָך
דעם אַפּליגן אַ לענגערע צייט אין בעט.

קיין שלעגער איז יאָסעלע נישט. ער קאַן אַפּילו נישט קוקן אויף קיין
בלוט. ווען ער פירט אַהיים אַ צעממיתטן קאַלעגע אויף אַ דראַזשקע און
קוקט זיך צו, ווי ס'ושעט פון אים דאָס בלוט, איבלט עס אים צו ברעכן,
ער האָט אָבער פּיינט צו לאָזן זיך שפּייען אין דער קאַשע.

דעם צעשלאַגענעם ווייב מיט די קינדער לאָזט יאָסעלע נישט הונט-
גערן. וואָס זענען זיי שולדיק — טראַכט ער זיך — וואָס ער מיטן קאַלעגע
האַבן זיך צעדורסט. ער טראַגט זיי אַוועק אַ טייל פון זיין פאַרדינסט, לויפט
אין אַפּטייק איינקויפן רפואות פאַרן חולה און לייגט אים צו קאַמפרעסן צו
די צעשלאַגענע ערטער. דאָס האָלט אים אָבער נישט אָפּ ביי אַ צווייטן צו-
זאַמנעשטויס נאָך אַ מאָל צו צעקלאַפּן אים די ביינער. יאָסעלע פּלייצע-
טרעגער איז נישט בלויז אַ מייסטער אויף צו געבן „לייגעס". ער קאַן אַליין
אויך כאַפּן די אמתע „לאַטעס" און מאַכט דערביי אַ שווייג, ווי ס'וואַלט אים
גאַרנישט געשען.

— אַן אייזערנע הויט ביי אים — זאַגן די חברים — וועסט זי מיט
קיין האַק נישט צעהאַקן. צוליב דער אייזערנער הויט האָבן זיי פאַר אים
מורא, אָבער נאָך מער ווי דער פּחד איז גרויס זייער דרך ארץ פאַר אים.
— ער איז אַ יינגל — זאַגן די טרעגערס, רעדנדיק וועגן יאָסעלען און
קומען צו אים מיט אַלע סיכסוכים, וואָס מאַכן זיך צווישן זיי, ער זאָל
פּסקענען די דין תורה.

יאסעלע וואלט זיך קיינמאל נישט געשלאגן, נאר וואס זאל ער טון, אז ווען מען באליידיקט אים, צעקאכט זיך ביי אים דאס בלוט און די הענט גייען זייער אייגענעם וועג, אומגעפרעגט ביי עמעצן. דער עיקר ווערט יא-סעלע אויפגערעגט, ווען עמעץ פון זיינע קאלעגן פארגעסט זיך און זאגט אים „אין דער מאמען אריין“. די גאנצע וועלט וואלט ער אויסגעהרגעט און זאל ער באדיי אויך געהרגעט ווערן.

— מא מאמע, עלי השלי, זאל קיינער ניט טשעפען. די מאמע לעבט. שוין נישט. זי איז געשטארבן, ווען ער איז נאך א קליין יינגל געווען, אבער ער געדענקט זי זייער גוט. א קליינע איז זי געווען, א דארע, ווי זי וואלט גע-ווען איינגעשרומפן. ביי די עטלעכע דרייסיק יאר, וואס זי איז אלט געווען פארן טויט, האט זי שוין אויסגעזען ווי א זקנה. ער האט זי זייער ליב גע-האט, די מאמע, און ווען ער דערמאנט זיך וועגן איר נאגט עס אים ביים הארץ. דעם טאטן געדענקט ער אויך, אבער אים האט ער נישט ליב געהאט. דער טאטע, א ייד א גברן, איז געווען א שטובן-מאלער. גאלדענע הענט — זאגט מען — האט ער געהאט. ער וואלט געקאנט פירן א שיין לעבן, ער האט אבער געשיכורט. תמיד האט ער אויסגעגעבן אין רעסטאראן דעם גאנצן פארדינסט און אהיימקומענדיק א שיכורער, פלעגט ער דער מאמע, אןשטאט פרנסה, געבן קלעפ. ער האט אים, דעם קליינעם יאסעלע, אויך נישט געזשאלעוועט קיין קלעפ, אבער די מאמע פלעגט אים שטענדיק פארדעקן מיט איר קערפער און פלעגט חוץ אירע קלעפ, צונעמען אויך זיינע. יאסעלע געדענקט עס גוט און האט אויף דער מאמען רחמנות נאך פאר יענער צייט. פון דער מאמעס מויל האט ער אויפן טאטן קיינמאל נישט געהערט קיין שלעכט ווארט, ווייזט אויס, זי האט אים ליב געהאט, כאטש זי האט ביי אים געהאט א שווער לעבן און אויף פרנסה האט זי שטענדיק געמוזט אליין הארעווען און וואשן וועש אין פרעמדע הייזער.

יאסעלע געדענקט, אז די מאמע פלעגט שטענדיק אהיימקומען אין די שפעטע אונטן א פארמאטערטע. ער איז שוין דעמאלט געשלאפן, ער איז אוועקגעפאלן אין אנטזעכץ אויפן אייזערנעם בעטל. די מאמע פלעגט אים אויפוועקן, נעמען אויף די הענט, געבן אים עסן און דערציילן מעשיות, וואס זי האט אמאל געהערט פון איר מאמען. טייל מעשיות געדענקט נאך יאסעלע און דערציילט זיי איבער פאר זיינע קינדער. ער געדענקט, וועגן אברהם,

וואס האָט געפירט זיין זון צו דער „קיידע“. ווי ס'איז געקומען דער מלאך המוות און דערציילט שרהן, וואָס איר מאַן, אברהם, גייט דאָ טוען מיט זייער איינציק קינד, איז זי גלייך געשטאַרבן.

— אוי, אַ מאַמע — זיפצט יאָסעלע — זיין מאַמע וואָלט זיכער אויך געשטאַרבן, ווען מ'דערציילט איר אַזאַ בשורה. יאָסעלע געדענקט אויך וועגן יעקבס זון, וואָס האָט געהייסן אַזוי ווי ער, און זיין טאָטע האָט אים געקויפט אַ זיידן העמדל און די ברידער האָבן אים פאַר קנאה פאַרקויפט פאַר אַ קנעכט. ס'קומט אים אויך אין זכרון די מעשה וועגן שרה טובה (שרה בת טובים).

די מאַמע איז הייליק, פאַר איר כבוד וועט ער גיין אין פייער און שלאָגן זיך ביזן לעצטן טראָפּן בלוט. יאָסעלע האָט נאָך קיין איין מאָל אין אַ יאָר־צייט נישט פאַרפעלט זאָגן קדיש, כאָטש ס'קומט אים אָן זייער שווער דאָס זאָגן די עברי. נישט איין מאָל פאַרגיסט זיך זיין האַרץ מיט בלוט, ווען די חסידישע יינגלעך שטייען און מאַכן פון אים חוזק, ווי ער רייבט די עברי. אַפּוואָגן זיך פון קדיש וועט ער אָבער נישט. זאָל זיך די מאַמע דאָרט נישט דאַרפן בראַטן אין גיהנום און זיך נישט שעמען מיט דעם זון, וואָס זי האָט איבערגעלאָזט אויף דער ערד. נאָכן קדיש זאָגן גייט יאָסעלע אַרום אַ צופרידענער, ער האָט שוין באַזאָרגט די מאַמען, ער האָט זי אַרויסגעשלעפט פון גיהנום, וווּ מ'וואָלט זי געבראַטן מיט פעסער סמאַלע, און האָט זי אַריינגעזעצט אין ליכטיקן גן־עדן. ער זעט, ווי זי זיצט דאָרט אין גן־עדן און איז זיך מחייה מיט אַ שטיקל פיש, פלייש און טרינקט נאָך אַ ביסל גוטן וויין. יאָסעלע שמייכלט צו זיך:

— זאָל זי דאָרט הנאה האָבן. זי האָט עס דאָ, אויף דער וועלט כמעט קיינמאָל נישט געהאַט.

נאָך דעם טאַטן זאָגט יאָסעלע אויך קדיש. ער האָט נאָך דאָס זאָגן קיין איין מאָל נישט פאַרפעלט, ער טוט דאָס אָבער ווי אַ חוב. פאַרט געווען אַ טאָטע טראַכט יאָסעלע — און מ'קאָן אים נישט לאָזן אַרומוואַלגערן זיך אין גיהנום און ברענען זיך אין פייער. באַזונדער האָט אים די מאַמע פאַר איר טויט אָנגעבעטן, ער זאָל נישט פאַרשעמען דעם טויטן טאַטן.

— איך וועל דאָרט הנאה האָבן, — האָט זי צו אים גערעדט — הערני־דיק, ווי דו זאָסט דאָ קדיש נאָכן טאַטן און כ'וועל זיך נישט דאַרפן שעמען

פאר מיינע שכנטעס, מיט וועלכע איך וועל דאָרט זיין צוזאַמען. און אפשר — האָט זי צוגעגעבן פאַרשעמט — וועט דאָרט די מאַמע רחל אויך זיין און איך וועל איר נישט קאָנען קוקן אין די אויגן אַריין.

יאָסעלע געדענקט די עוולה, וואָס דער טאַטע האָט געטון דער מאַמען און ער שיכורט נישט. ווען עס קומט אים אויס אריינצוגיין מיט קאַלעגן צו מלכן אין רעסטאָראַן אויף אַ פונדע, נעמט ער נאָר איין כוסה און גייט אַהיים צו זיין חנהלען. שבת, ווען די ייִדישע געשעפטן זענען געשלאָסן און יאָסעלע אַרבעט נישט, נעמט ער זיין חנהלען און גייט מיט איר שפּאַצירן. זיי דרייען זיך אויף דער גאַס אָדער ער פירט זי אַוועק אין דעם גאַרטן, וווּ מ'קאָן זען לייבן, לעמפערטן און אַנדערע ווילדע חיות. שבת ביינאַכט נעמט ער זי אין ייִדישן טעאַטער אַריין.

יאָסעלע איז אַ האַנאַראַווער יאַט און נישט נאָר זיין אייגענער כבוד איז אים טייער, נאָר זאָל אַ גוי פרווון אַ טשעפע טון מיט אַ ייד אָדער רופן אים „זשיד“. יאָסעלע וועט דאָס נישט פאַרשווייגן.

איין מאָל, אין אַ שבתדיקן נאַכמיטאָג איז יאָסעלע געגאַנגען מיט זיין ווייב שפּאַצירן. צופרידענע האָבן זיי זיך געדרייט אויף און אָפּ ניסקע-גאַס, וווּ זיי האָבן געוווינט. זיי האָבן זיך געטראָפּן מיט חברים, געוויזן זיי די נייע שיד, וואָס חנהלע האָט זיך געלאָזט מאַכן אויף באַשטעלונג ביים בעסטן שוסטער, און דעם נייעם אַנצוג, וואָס יאָסעלע האָט געטראָגן. פּלוצלינג האָט זיך דערטראָגן אַ ידיעה, אַז מ'שלאָגט יידן. ביים גויישן בית-עולם אויף דזשיקע-גאַס האָבן זיך פאַרזאַמלט „כלבים“ און לאָזן נישט דורכגיין קיין ייד. אין יאָסעלען האָט זיך אַנגעצונדן דער כעס, ער האָט זיך געלאָזט לויפן צו דער דזשיקע און מיטגעשלעפט מיט זיך יעדן קאַלעגע, וואָס ער האָט אַנגטעראָפּן אין וועג.

— יידן וועלן זיי שלאָגן? — האָט ער זיך צעברומט — אַ רוה אי זייער... און געלאָפּן מיטן גאַנצן אימפעט ביז צום גויישקען בית-עולם. די גויים, זעענדיק דאָס קליינע יידעלע, האָבן זיך געקאַטשעט פון געלעכטער. — אַ נייער שמשון הגבור — האָבן זיי אים מכבד געווען — אַ נייער גבור אויפגעשטאַנען, וואָס איז געקומען העלפן די יידן.

— אַנטלויף — האָבן אים יידן געוואָרנט. יאָסעלע איז אַריינגעפאַלן אין אַ שטאַרקן כעס.

— מ'שלאָגט ייִדן, הייסט איר אַנטלויפן? — מיט ברען איז ער אַריין
אין געזעמל און געוואָרפן זיך אויף די גויים. יאָסעלע האָט אַליין אויך גע-
קריגן קלעפּ, דאָס בלוט האָט גערינען פון זיין צעהאַקטן קאַפּ. ער האָט אָבער
אויף גאַרנישט געקוקט און ווייטער זיך געשלאָגן.
— אַ טייוול, — האָט זיך פּונאַנדערגעטראָגן צווישן די גויים — אַ
טייוול איז עס דאָך, נישט קיין מענטש — האָבן זיי זיך איבערגעגעבן און
אַנגעהויבן אַנטלויפן אין אַלע זייטן.
ווען דאָס געשלעג האָט זיך פאַרענדיקט און יאָסעלע איז אַ צעבלו-
טיקטער צוריקגעגאַנגען אויף ניסקע-גאַס, האָט ער זיך נאָך אַליץ געכעסט
און נישט געקאַנט באַרוינקן.
— אַנטלויפן האָבן זיי געהייסן, באַהאַלטן זיך, ווען מ'שלאָגט ייִדן, אין
זייער טאַטן...

איטשערע פון אסטראווסקע-געסל

די אסטראווסקע האָט געהייסן געסל. נישט בלויז, ווייל זי איז קליין און שמאַל געווען. אויך איטשערען, דעם „הויפט-באלעבאַס“ פונעם געסל, האָט מען נישט גערופן מיטן קינדערישן נאָמען צוליב זיין וווקס, נאָר ביי בידן האָט מען פאַרצויגן די נעמען, כדי אונטערצושטרייכן די גרינגשעצונג צו זיי. וועגן אַסטראווסקע געסל און זיינע איינוווינער האָבן מאַמעס קיינמאַל נישט גערעדט מיט זייערע טעכטער און באלעבאַטישע יידן האָבן מיט אים קיין מחזקות נישט געהאַט. האָט ווער געדאַרפט עפעס פון אַסטראווסקע, האָט ער עס דערליידיקט דורך אַ פאַרמיטלער: דורך כאַסקעלע „פיוויאַר-ניק“, וואָס האָט געהאַט זיין רעסטאָראַציע אין דער סאַמע מיט פונעם געסל, אָדער דורכן לאַמען שוסטער, וואָס האָט געווינט אינעם ראַגאָון הויז. סיי ביים פיוויאַרניק און סיי ביים שוסטער זענען זייערע פאָכן נישט געווען די הויפט-עסקים, דער עיקר האָבן זיי זיך פאַרנומען מיט טון יידן „טובות“. „צו טון עפעס פאַר אַ ייד זענען זיי גרייט געווען צו לויפן אין פּייער“.

ביידע „בעלי-טובות“ האָבן זיך געהאַלטן פאַר חשובע בעלי-בתים פון נעם געסל און האָבן וועגן זיך גערעדט אין דער דריטער פּערזאָן: — „אַז כאַסקל זאַגט, מעג מען שטעלן אויף דעם אַ בריק“ — האָט כאַסקל פיוויאַרניק פאַרזיכערט און אַנגענומען זיך ביי דער געגאַלטער גאַמ-בע, ווי ס'וואַלט אויף איר געוואַקסן אַ בכבודיקע באַרד. — „אַז דער לאַמער שוסטער זאַגט, איז עס גאַלד“ — פלעגט זאָגן דער צווייטער „בעלי-טובה“. ער האָט אונטערגעשטראַכן „דער לאַמער“, ווי אי-נעם מום וואַלט געלעגן אַ וועלט מיט חשיבות.

כאסקל פיוויארניק זאָנט, אָדער דער לאַמער שוסטער זאָנט, און גיי גלייב נישט. מען האָט זיי טאַקע געגלייבט און געקומען צו זיי אין אַן עת-צרה.

וואָרעם צו וועמען דען האָט געזאָלט גיין אַ יעדענע וואָס מ'האָט זי באַגנבעט, געלאָזט זי אַן אַ קישן אונטערן קאַפּ? צו אברהם אליהן דעם חסיד, אָדער צו רב אברהם יצחק? וואָס וועלן זיי איר העלפן? איז זי טאַקע גלייך אַוועק אין פיוויאַרניע, אַרונטער אונטער דער סטאַיקע און שטיל, אַז די געסט זאָלן נישט הערן, האָט זי אַריינגעכליפעט כאַסקלען וועגן איר אומגליק:

— „טייערער ייד, מ'האָט מיך געשאַכטן, אַפגעקוילעט מיך אַן אַ מע-סער.“ זי האָט זיך אַריינגעכאַפט נאָר אויף איין מינוט צו אַ שכנסע, און ס'איז געשען.

— וואָס זאָג איד? — האָט זי זיך צוריקגעכאַפט — אויף קיין גאַנצע מינוט אויך נישט. איך האָב אָנגעהאַנגען צוויי שלעסער און געפרוווט זיי מיט די אייגענע הענט, צי ס'איז גוט פאַרשלאָסן. האַקט מיר אָפּ מיין קאַפּ, ווייס איד נישט, ווי אַזוי דאָס איז געשען, ווי אַזוי האָבן זיי דאָס געמאַכט אין איין מינוט? אַזוי ווי איד האָב נאָר דערזען די אויפגעפראַלטע טיר, האָב איד באַלד פאַרשטאַנען מיין אומגליק, — וויינט זי. — זיי האָבן מיר נישט איבערגעלאָזט, וואָס דאָס איז ווערט — ווייזט זי אַן אויפן שפיץ פונעם קליינעם פינגער.

— וואָעס? — פלעגט כאַסקל נישט דערהערן, וואָס מ'האָט אים דער-ציילט. ווען די פרוי האָט עטלעכע מאָל איבערגעחזרט וועגן איר אומגליק, האָט ער עס ערשט דעמאָלט „צעקייט“ און אויסשטעלנדיק אַ תמימותדיק פנים, האָט ער בשום אופן נישט געקאַנט פאַרשטיין מיט וואָס ער קאָן דאָ העלפן.

— וואָס בין יאָר, אַ בעל-מופת, כ'זאָל טרעפן ווער ס'האָט איד באַ-גנבעט?

— „איר זענט דאָך אַ טיערער ייד — האָט די פרוי אין אים אַריינגעטענהט. — די גאַנצע שטאַט רעדט דאָך וועגן אייך. מענדל האָעז האָט דאָך מיך געשיקט צו אייך.

דערהערט וועגן מענדל האָעז האָט כאַסקעלע שוין אָנגעהויבן צו פאַר-

שטיין און א ווונק געטון צו דער באגנבעטער, זי זאל אריין מיט אים אין קיך, ווו זיי וועלן זיך דורכשמועסן.

— קודם כל, יידענע, — האָט ער אָנגעהויבן, ווען זיי זענען נאָר אַרייַ בער די שוועל פון דער קיך — קודם כל מוזט איר מיר זאָגן דעם גאַנצן אמת. פאַר אַ דאָקטאָר און פאַר כאַסקלען לייקנט מען נישט. ביי דער שכנטע זענט איר נישט געזיצן קיין מינוט, נאָר איר זענט זיך דאָרט פאַרזיצן גאַנצע פיר שעה, און די טיר האָט איר זיך פשוט געפוילט צו פאַרשליסן. אייער מאַן — האָט כאַסקעלע צוגעגעבן מיט אַ גוטמוטיקן שמייכל — וועט איר קאַנען דערציילן, וואָס איר וועט נאָר וועלן, אָבער נישט מיר. באַלד איז אויך אַרייַן די פיזיאָרניצע און אָנגעהויבן מיט אַ מוסר־טאָן:

— ווי פאַרזיצט עס זיך אַ פרוי ביי אַ שכנטע גאַנצע פיר שעה? וואָס האָט איר געמיינט, אַז דער מלאך מיכאל וועט אייך היטן אייער דירה? בלויז דערפאַר זענט איר דאָך ווערט געווען גאַטס שטראַף. ס'איז אייך נאָך געשען אַ נס, וואָס אייערע זאַכן זענען אַריינגעפאַלן צו אַ יונג מיט אַ גאַלדן האַרץ, אַנישט וואָלט איר זיי שוין קיינמאַל נישט צוריקגעזען. ווייזט־אויס — האָט זי צוגעגעבן מיט אַ פרומען טאָן פון אַ פירזאָגערין אין אַ ווייבע־ רישער שול — — —

— „ווייזט אויס...“ — האָט כאַסקל צוגעבאַמקעט — ווי ער וואָלט שוין געוואָסט פון פריער, וואָס זיין ווייב וויל זאָגן. די פיזיאָרניצע האָט ביזן אַ קוק געטון אויף איר מאַן ער זאל זיך נישט מישן אין אירע עסקים.

— „ווייזט אויס — האָט זי נאָך אַמאַל איבערגעחזרט מיט אַ פרומען טאָן — אַז גאַט שטראַפט נישט מיט דער גאַנצער האַנט.“ — פאַרוואָס האָט איר נישט געמאַלדן דער פּאַליציי? — איז כאַסקל אַריינגעפאַלן אין זיין ווייבס רייד. — ווי גייט מען עס נישט אין קאַמיסאַר־ יאַט, מ'זאל אייך העלפן זוכן די גנבה? אויף דעם זענען זיי דאָך דאָ, די גראַנאַטאַנע חברה?!

— „איך בין נישט שולדיק — האָט זיך די יידענע פאַרענטפערט. — מענדל האָען האָט מיך אַזוי געלערנט. ער האָט געזאָגט, אַז אויב איך וועל גיין צו דער פּאַליציי, וועל איך שוין מיינע זאַכן קיינמאַל נישט צוריקזען.“ דאָס פאַרפאַלק האָט זיך צופרידן איבערגעקוקט. זיי האָבן טאַקע גע־

וואלט וויסן צי די פאליציי פארנעמט זיך נישט מיט דער גנבה. כאסקל האט ארויפגעצויגן די קאפאטע אויפן שפענצערל, אין וועלכן ער איז געשטאנען אונטער דער סטאיקע און זיך געלאזט צו דער טיר. באלד האט ער זיך צוריקגעצויגן: ער האט זיך עפעס דערמאנט.

— „ס'וועט גוט זיין — האט ער נאך א ביסל קלערן א זאג געטון צו דער באגנבעטער. — אז כאסקל זאגט, מעג מען שטעלן א בריק. גייט אהיים. זאגט תהלים און גרייט צו צדקה. ס'וואלט נישט געשאדט, איר זאלט שוין עפעס געבן אויף ר' מאיר בעל נס. זעענדיק, אז די פרוי פארשטייט אים נישט, האט ער צוגעגעבן: — אויף יעדן געשעפט מוז מען געבן „האנט-געלט“.

מיט א שווער געמיט האט די פרוי ארויסגעשלעפט די פאר גילדן „האנט-געלט“ — געלייגט „דאס לעבעדיקע אויפן טויטן“. זי האט פאר-לאזט די פיזיאָרניע מיט א צעבראכן הארץ און מיט א מיין זיך נאך אריינצוכאפן צום לאמען שוסטער.

— מאדאם, — האט איר כאסקעלע נאכגעשריגן — מאדאם, איר זאלט אמאל נישט גיין פארייכטן די שיד, אגישט וועט אייך ר' מאיר בעל נס אויך נישט העלפן“.

נאך איר אוועקגיין האט כאסקעלע א רוף געטון חיימל פארך און גע-הייסן אים צוגרייטן דעם „פגר“. מ'האט צוגעשלאגן דאס מיסחר אויף חצי שלי און חצי שלך, חוץ א פונדע, פון בראָנפן מיט גענדזענע פופקעס פאר דער גאנצער חברה, וואס גייט אויף כאסקלס חשבון.

נישט קיין קלענערער בעל-טובה איז געווען דער לאמער שוסטער. כדי צו העלפן א ייד, איז ער גרייט געווען יעדע מינוט אוועקצולייגן דעם שטיוול איבער וועלכן ער איז געזעסן. ער האט נאָר געמוזט וויסן פריער, צי מ'האט זיך נישט אמאל „איינגעטונקען דעם האלדז“ ביים פיזיאָרניק. באלד האט ער א נעם געטון א פאר שטיוול אונטערן ארעם און געהייסן צו-ווארטן.

— איד וועל נאָר אַפטראַגן דאָס באַשטעלונג און גלייך לויף איד גע-ווער ווערן צי ווער פון מיינע שכנים ווייסט עפעס פון דער גנבה. נאָך זיין אוועקגיין האט זיך צוגעזעצט די שוסטערקע:

— „איר מעגט זיין גליקלעך, — האט זי מיטבאָדויערנדיק געטרייסט

משה זאנשיין

די באגנבעטע — וואָס איר האָט אַריינגעטראָפֿן צו מיין מאַן. ווי האָט מיין מאַמע, עליה השלום געזאָגט: צי שלימזל דאַרף מען אויך האָבן מזל. וואָס ווייסט איר, וואָס פֿאַר אַ טייערער מענטש מיין מאַן איז! די גאַנצע וועלט רעדט דאָך וועגן זיין גאַלדן האַרץ.

— „מ'האַט מיר טאַקע אַנדערציילט וועגן זיין גוט־האַרציקייט — האָט וויינענדיק באַשטעטיקט די געקומענע. באַפֿאַר גאַט און נאַכהער אייער מאַן — האָט מען מיר געזאָגט, וועל איך צוריקקריגן די זאַכן.“

אין געוועבל האָבן זיך גענומען דרייען „קליענטן“ מיט „רעפֿאַראַ-ציעס“. זיי זענען געקומען אַ „ניוכע“ טון צי מען קאַן זיך פֿאַרלאָזן. די שוסטערקע האָט נאַכגעקוקט יעדע באַוועגונג פֿון אירע קליענטן און ווען זי האָט אויפֿגעכאַפט אַ צייכן, אַז מ'קאַן, האָט זי אַנגעהויבן רעדן פֿון תּוֹך: — „גוט, טוט, אדרבא, אַ קוק ווי אַ גאַלד דאָס איז, אַזויפֿיל שעה'ן שוין פֿאַרלוירן פֿאַר אייערטוועגן און ער לויפט נאָך אַלץ אַרום זוכן. אַזאַ יקרות, ווי היינט איז און די קינדער דאָס ביסל עסן דאַרף מען דאָך אויך געבן; און ער, גאַנצע טעג האַלט ער אין איין אַרומלויפֿן באַמזען זיך פֿאַר יידן. היינט פֿאַר דעם, מאַרגן פֿאַר אַ צווייטן.“

— איך וועל אים פֿאַר אַלץ באַצאָלן — האָט די באַגנבעטע געזאָגט — איך וועל אייך נישט טון קיין עוולה.

— ווער רעדט דען פֿון אַן עוולה, קרוינעשי — האָט איר די שוסטערקע אַפֿגעווענדט מיט אַ האַרציקן קול. איך רעד נאָר אַזוי, ווי אין די היינטיקע צייטן מ'היט דאָס נישט אַפֿ דאָס ביסל האָב און גוטס. אַ נס, וואָס איר האָט אַנגעטראָפֿן אויף רחמנותדיקע יונגען. ס'איז דען יונגען, איז עס דען? ס'איז דאָך בריליאַנטן! וואָס זאָלן זיי נעבעך טון, אַז נישט אויסגערעדט זאָל עס זיין, ס'איז דאָ אַ פֿולע שטוב מיט קינדערלעך, קיין עין הרע. נו, קאַן אַ טאַטע צוקוקן ווי קינדער הונגערן? זעט מען אַן אַפֿענע טיר, נעמט מען, וואָס ס'לאָזט זיך. אַז אַ ייד איז נישט קיין נאַר, מאַכט ער נישט קיין טאַראַ-ראַם מיט פֿאַליציי און מען קומט אַדורך. און ווער איז די פֿאַליציי, מיינט אַזיר? זיי זענען דען בעסער? יעדער זאָרגט היינט נאָר פֿאַר זיך.“

— אַן עלטערן חבר, וואָס קאַן שוין נישט גיין אַרבעטן — מאַכט די שוסטערקע אַ פרומע מיע — מוז מען אויך אויסהאַלטן און דעם רב די פֿאַר זלאָטעס „וואַכעס“, דאַרף מען דאָך אויך געבן. וואָס צו גאַט, איז צו

גאָט — פאַרגלייזט זי די אויגן קעגן הימל. — איז טאַקע גוט, וואָס איר האָט אָנגערטראָפן אויף רחמנותדיקע יונגען און זיי הייסן זיך מער נישט געבן, ווי... ביי אַנדערע וואָלט איר זיך גאַרנישט געקאַנט אויסקויפן...". — וואָס רעדט איר, טייער מענטש, די זאַכן זענען דאָך גאַרנישט ווערט, וואָס איר הייסט זיך באַצאָלן?!

— איך הייס זיך דען באַצאָלן, קרוינעשי? ווען ס'ווענדט זיך אין מיר, וואָלט איך אייד געהייסן אוועקגעבן די זאַכן אָן אַ גראַשן געלט, כאַטש צוריקגעשמועסט זענט איר זיך אַליין שולדיק, און אויב ס'איז נישט ווערט — קאָן שוין די שוסטערקע נישט פאַרליידן קיין עוולה — אַז ס'לוינט איך נישט, איז דאָך די ברירה ביי אייך. מיין מאַן קאָן אייך נאָר צוהעלפן אויפֿ-זוכן די זאַכן, אָבער דערלייגן פון זיין טאַש, איז ער דאָך נישט מחויבֿ-אָדורכגעקומען מיטן פרייז, ווערט דאָס געלט איינגעלייגט ביים אָס־טראָוסקער רב און דער "פּגרא" וואַנדערט צוריק אַהיים.

**

הויפּט־באַלעבאַס פּונעם געסל איז אָבער געווען איטשעלע, דער אייגנ־טימער פּונעם גרויסן הייזל. די גרעסטע צאָל כלות, פון גאַס, זענען געווען זיינע און וויי איז געווען צו אַ מויד, וואָס האָט געוואָרפן אָן אויג צו אַ צווייטן. אין מיטן העלן טאָג האָט ער זי אַרויסגעשלעפט אין גאַס און אַרויסגעהאַקט פון איר דאָס חיות. קיינער האָט זיך נישט אַריינגעמישט — די מויד איז זיינע און קיינער האָט נישט קיין פּראַווע צו זאָגן אים אַ דעה, האָבן די מיידלעך אים געקוקט אין די אויגן, גרייט אויסצופירן יעדן פאַר־לאַנג. אַ מויד האָט זיך אַמאָל אַרויסגעריסן פּונעם געסל און חתונה גע־האַט, האָבן די "קאַלעזשאַנקעס" זי באַגלייט מיט קנאה און אַרומגעגאַנגען פאַרחלומט: אפשר וועט מיך אויך טרעפן אַזאַ גליק?!

דאָס געסל האָט געשוויבלט פון טרעפּערינס און קאַרטן־לייגערינס — פון אַלטע צעקנאָדערטע ווייבער מיט טרעפֿ־ביכלעך, "קאַבאַלעס", ביינדלעך און קאַרטן, צווישן טאָג און נאַכט, ווען די מיידלעך מיט אונטערגעהאַקטע אויגן פון נישט־דערשלאַפענע נעכט, זענען אַרויסגעקראַכן פון די בעטן, האָבן די טרעפּערינס זיך אַ לאַז געטון לייצענען זיי דאָס דאָכרי מזל. צייגיי־נערינס האָבן דורכגעמישט טאַליעס קאַרטן, פּונאַנדערגעלייגט זיי אין קופֿ־

קעס און געהייסן אויף יעדער קופקע אַרױפלייגן עטלעכע גראַשן. די געלע לאה — אַ געוועזענע „מומע“ — האָט געטראָפֿן דעם גורל פֿון די מיידן דורך אַ דריידל, װאָס זי האָט אַ װאָרף געטון אויפֿן טראָטװאַר. דאָס „דריידל“ האָט זיך געדרייט און לאה האָט עס באַשווירן ס'זאָל זאָגן דעם אמת. דער „אַלטער המן“, װאָס איז אַמאַל געווען אַ דרדקי־מלמד ביי מיידלעך, איז אַרומגעגאַנגען מיט אַ סידור. ער האָט אַריינגעשטעקט אַ טייטל צווישן די בלעטער װוּ דער טייטל האָט אַריינגעטראָפֿן, פֿון דאָרט האָט ער אַרויס־געלייענט אַלץ, װאָס װעט געשען.

אַממערסטן האָט אָבער די אַסטראָוסקע געגלייבט די ציגיינערינס, אין דער מיט גאַס האָבן זיך אויסגעזעצט די מיידן מיט די קאַרטנלייגערײנס, װאָס האָבן זיי אַריינגעהויכט גלייך אין פנים און געשעפטשעט געהיימפולע נביאות־רייד:

— „פאַר דער דאָזיקער זאָלסטו זיך היטן — װײזט אָן אַן אַלטע ציגיי־נערין אויף אַ פֿרויען־פיגור פֿון די קאַרטן. — זי װיל דיר שלעכטס טון. אַ כישוף װיל זי דיר אָנטון און אַפֿרעדן דעם חתן װיל זי דיר. און די צווייטע — װײזט זי אָן אויף אַ צווייטער פֿרויען־פיגור — און די צווייטע העלפט איר אונטער. אין די אויגן שמייכלען זיי צו דיר, אָבער זיי זענען דיר פֿאַלש.

די מויד שטייט אויף אַן אויפֿגערעגטע — זי װײסט שוין װער דאָס איז. — אַ הויכע? — פֿרעגט זי איבער דער ציגיינערין, פֿלאַמענדיק פֿון כעס — אַ בלאַנדע, האָ?

אַט. אַט — באַשטעטיקט די ציגיינערין — אַ הויכע, פֿרינצעסין מײנע, אַ בלאַנדע.

— אַ קאַסאַקע מיט לאָקן? — פֿרעגט איבער די מויד מיט שוים אויף די ליפֿן.

— אַ קאַסאַקע מיט לאָקן — באַשטעטיקט װײטער די ציגיינערין. כ'האַב אָבער באַלד געװוסט — קלאַפט זיך דאָס מיידל איבער די ברוסטן. — כ'האַב אָבער באַלד געװוסט, אַז זיי זענען פֿאַלשע. כ'האַב דען נישט געזען נעכטן אין דער פֿרי און הײנט, װי זיי האָבן גערעדט מיט מאיר טשאַמפֿ און נאָך דעם האָבן זיי זיך געסודעט? איך װעל זיי שוין — די הויכע

רוזשקען מיט דער גראַבער לאַהן... — און אַ ביין פּיער בליאַסקעט אין אירע אויגן איך וועל זיי שוין די שליפּיעס אויסברענען...”

— כ׳זע — לייענט פּאַר אַ צווייטע, אַ יונגע ציגיינערין, וואָס קאָן נאָך נישט גוט דאָס געסל — כ׳זע, ווי אַ רייכער קאָואַליער רייסט זיך צו דיר. דאָס איז ער — ווייזט זי אָן אויף אַ מלך אין די קאַרטן — אַ יונגער איז ער און אַ שיינער איז ער, קייסערין מיינע. אין פּאַלאַצן וווינט ער, קייסערין. דאָס מיידל רייסט איר אַ ביזע איבער אין דער מיט. אַ שאָר די פּאַר גראַשן, און אַ שאָר די צייט, וואָס זי זיצט דאָ מיט איר — אין אַזעלכע נסים גלויבט זי נישט. זי שטייט אויף און לאָזט זיך גיין צו אַ צווייטער ציגיינערין.

— קוק — שרייט איר נאָך די ערשטע ציגיינערין — אַט האַסטו דאָך בפּירוש אַ קאָואַליער.

— טראַג זיך אָפּ — שרייט די מויד — דיינע קאַרטן זענען נישט פּאַר אונדז — מיט זיי קאָנסטו גיין אין די רייכע הייזער צו די יאָלדישע פּאַ-
ניענקעס.

ביי אַ דריטער שיינען גליקלעך די אויגן. די קאַרטן ווייזן אָן אויף אַן אייגענעם יאָט, אַ קראַדניק, וואָס דאָוואַליעט זיך צו איר.

— אַט זעסטו — ווייזט אָן אַלטע ציגיינערין, אַ שטענדיקע איינגייערין אויף אַסטראָוסקע. — זעסט, ווי ער וויל צו דיר גיין? דער אַ. — ווייזט זי אָן אויף אַ צווייטער קאַרט דערלאָזט נישט. ער האָט אים פּאַרשלאָסן אונ-
טער קראַטעס. און אַט זע איך ווייטער — ציט די ציגיינערין — ווי דיינער שפּרייט פּונאַנדער די קראַטעס און לויפט גלייך צו דיר. זעסט, ווי ער לויפט? — ווייזט זי אויף אַ קאַרט מיט פיגור פּון אַ לויפּנדיקן.

דאָס מיידל קוקט נישט אויף די קאַרטן, זי גלייבט איר אויפן וואָרט. — „אַ בראַך איז צי מיאַ“ — שרייט זי אויס אַ גליקלעכע דערפּון, וואָס מען דאָוואַליעט זיך צו איר.

— „אַ שוואַרצער איז ער, האָ? — בייגט זי זיך צו דער ציגיינערין און אַטעמט איר הייס אין פנים אַריין. און מ'האַט אים איינגעזעצט מיט אַ האַלב יאָר צוריק, האָ?

— „מיט אַ האַלב יאָר צוריק“ — באַשטעטיקט די ציגיינערין.

— „און ער ענדיקט שוין דעם וויראַק, האָ?“

משה זאנשיין

— „ער ענדיקט שוין „מיידעלע מיינס“.

— „אַ בראַך איז צי מ'זאָג — חזרט זי איבער מיט פרייד און כאַפּט קושן די טרעפּערין, — יאָך וועל געבן אַ פּונט לעכט אין שול אַריין“. זי ווייס שוין ווער דאָס איז. ס'איז דאָך זלמן, דאָס גאַלדענע הענטל, נאָך ווע- מען זי קריגט שוין לאַנג די נכּפהּ.

זלמן — הלומט זי — איז שוין אַרויס פון דער „טשופּע“ און ס'גייט אים קיין נעהאַרע. ער אַרבעט אויף די טראַמווויאַיען און די פריי דינט אים. שבת גייט זי מיט זלמענען שפּאַצירן. אויף אַלע פינגער טראַגט זי בריליאַנטן, וואָס זלמן האָט איר געגעבן און די קאַלעזשאַנקעס זענען זי מקנא.

זי זעצט זיך אַוועק אויף אַ שוועל, באַהאַלט דאָס פנים צווישן די קני און זינגט פאַרבענקט אַ לידל:

פּיגאַלע, פּיגאַלע, זיסע,

גיב אַ פאַטש אַראָפּ צו מאַן חתן אין תּפּיסה,

ברענג אים אַ בשורה, אַ זיסע,

אַז באַפּרייט וועט ער גיין פון דער תּפּיסה.

פון אירע אויגן קאַפען טרערן. זיי רינען איר איבער די באַקן און שווענקען אַראָפּ די שוואַרצע און רויטע פאַרבן, מיט וועלכע זי איז גע- מאַליעוועט.

אין געסל באַווייזט זיך איטשעלע מיטן אַדיוטאַנט, וואַוטשע נאָז. זיי קוקן זיך אַרום און זעען די מיידלעך זענען פאַרנומען מיט די טרעפּערקעס. — „מיידן — שרייט איטשעלע מיט אַ היזעריק קול — צו דער אַרבעט“.

**

ערב „יאָרן קיפּאָ“ (יום-כיפור) פלעגט די אַסטראָווסקע פּרום ווערן. ס'האַבן זיך געשלאָסן די „געשעפטן“ און אַלע זענען אַוועק אויפן „גוטן אַרט“ (בית-הקברות). די מיידלעך האָבן צונויפגעשעלעפט יעדן אַפּגעשפּאַרטן גראַשו, וואָס ס'איז זיי געלונגען צו באַהאַלטן פון זייערע „באַשיצערס“ אויגן. זיי האָבן אויפגעזוכט דעם „אל מלא רחמים“ מאַכער מיט דער שענס-

טער באַרד — זאָל ער „זאָגן“ וואָס מ'דאַרף פאַרן טאַטנס, פאַר דער מאַמעט נשמה. זיי האָבן אים פאַרויס אַרײַנגעשטופט די פאַך גראַשן אין דער הענט און געבעטן, ער זאָל זאָגן דאָס זעלבע, וואָס ער זאָגט ביי די „סחידים“.

— הערן זי, רב ייד, — האָט אַ מיידל געפליסטערט און אַראַפגע-שלעפט דעם קאָפּטוך ביז איבער די אויגן. — מיינען זי נישט, אַז מיין מאַמעליו איז אויך געווען אַ... זי פלעגט זיך קרעקן מיט די ווערטער און נישט וויסן, ווי אַזוי גיט מען איבער מיט די ריכטיקע ווערטער, אַז איר מאַמע איז געווען אַ כשרע יידישע טאַכטער.

— „זי וועלן פון מיר קריגן אַן עקסטראַ צענערל“ — האָט אַ צווייטע אים איינגערוימט און אַרומגעקוקט זיך, צי אַנדערע האָבן נישט געהערט. אַלע צוליב טון קאָן ער דאָך נישט און זי וואָלט וועלן, ער זאָל זאָגן ספּע-ציעל עפעס פאַר אירעטוועגן.

דער „מלא“-מאַכער האָט זיך אָפגעשטעלט ביי דער נאַענטסטער מצבה און אָפגעזונגען אַן „אל מלא רחמים“ שהלכה לעולמה, — האָט ער גע-קרייזלט די ווערטער — בעבור שבתה...

— „ווי הייסן זי?“ — האָט ער אַ פּרעג געטון ביי איינער פון די מיידלעך.

— „פריידעשי“ — האָט מיך מיין מאַמעליו גערופן.

— בעבור — האָט דער „מלא“-מאַכער איבערגעזחורט, שבתה פריי-דעשי נדבה לצדקה... די מויד האָט זיך אַרומגעקוקט צי ס'האָבן די קאָ-לעזשאַנקעס געהערט ווי דער ייד האָט געצירקלט דעם נאַמען, מיט וועלכן איר מאַמע האָט זי גערופן, ווען זי איז נאָך געווען אין דער היים. זאָלן זיי וויסן, אַז נישט שטענדיק איז זי געווען מאיר טשאַמפּס כלה.

— „זאָגן זי פאַר מיין פעטער דוד אויך דאָס זעלבע“ — האָט זי אים געשטופט נאָך אַ פאַך גראַשן אין האַנט אַרײַן. זי האָט געוואָלט הערן נאָך אַמאָל, ווי דער ייד זינגט אויס איר נאַמען פון דער היים.

איינע נאָך דער צווייטער האָבן די מיידלעך צוגענענט. יעדע פון זיי האָט ביים „בעבור“ אָנגערופן דעם נאַמען מיט וועלכן מ'האָט זי גערופן, ווען זי איז נאָך געווען אַ קינד.

משה זאבשיין

— בעבור שבתו חנהלע, — האָט דער „מלא-מאכער געזונגען מיט אַ וויינענדיק קול, בעבור שבתו זעלדעלע, בעבור שבתה גיטעלע, בעבור שבתה שבעלע“ — ביז ער האָט אָפגעזאָגט פאַר אַלע מיידלעך.

די מיידלעך זענען זיך געפאלן אויף די העלדזער און געכליפעט אָן ווערטער.

וואָס וועלן זיי רעדן? איין מזל ביי אַלע.

אויסגעוויינט זיך איז מען אַריין אין אַ געוועלבל, געקויפט אַ גרויס יום-כיפור-ליכט פאַר דער טויטער שול — דאָס בית התפילה אויפן בית-עולם.

**

פאַרנאָכט, נאָכן פאַרפאַסטן איז מען אַוועק אין שול. פאַראויס זענען געגאנגען די מאַנצלייט אין גראַנאַטענע אובראַניעס און מיט נייע ברוינע מאַטשעוויזקעס אויף די קעפּ. די מיידלעך אין ווייסע קליידער, אַרומגעהילט די קעפּ מיט דערעס, זענען געגאנגען נאָך זיי מיט פרום-אַראַפגעלאָזטע אויגן. די מענער — גרויסע, צעוירענע יונגען, האָבן געשפּאַנט מיט שווערע טריט, איבערטראַגנדיק די פולע קערפּערס פון איין פּוס אויפן צווייטן. ווער ס'האָט געהאַלטן די הענט אין די הויזן-טאשן, ווער ס'האָט זיי פאַרלייגט פון הינטן, אַדער געשפּילט זיך מיט די דעוויזקעס, וואָס האָבן זיי נאָכגעאַנגען ביי די וועסטן.

שטיל שפּאַנט די אַסטראַווסקע און רעדט נישט קיין וואָרט — אַן ערנסטע שעה. אין אַזאַ צייט איז בעסער אַ וואָרט ווייניקער. מ'זאָגט, אַז דער „נישט-גוטער“ דרייט זיך איצט אַרום אויף דער וועלט און וויל כאַפּן יעדן ביי דער צונג. ס'הערן זיך נאָר די פּוסטריט פון די „בעלי-בתים“ און פון זייערע כלות, וואָס גייען אין דער „טויטער שול“ אויפן בית-עולם.

דער בית-עולם ווערט פול מיט מתפללים. ס'זאָמלען זיך באַזונדערע קאַמפּאַניעס. יעדע לויטן פּאָך. פאַרויס גייען מיוחסדיקע פּאָכן, ווייטער קלע-נערע מורינּוס. ס'שטייען באַזונדער „באַשיצערס“ פון מיידלעך — חתנים, גנבים, מאַרעוויכערס, ציערס, קלאַפּערס און פּאַסערס. צום סוף די בעט-לערס, שלעפּערס, קרומע, לאַמע און אַנדערע בעלי-מומים. די וואָס זענען

געקומען פרי, זענען אריין אין שול. פארשפעטיקטע האָבן שוין נישט קיין אַרט אינעווייניק און שטייען אין דרויסן צווישן די מצבות. קיין סידורים האָט מען נישט געברענגט — זיי קאָנען סיי ווי נישט לייענען — האָרנט מען זיך איין, ווי דער חזן זאָגט שוין פאַר אַלע, און ווען ס'טראָגט זיך פון אינעווייניק אָן אמן, שרייט מען נאָך אויפן הויכן קול, — גאָט זאָל הערן, אַז זיי זענען מסכים.

מוצאי יום-כיפור, אויסגעבלייכטע פונעם גאַנצן טאָג פאַסטן און פונעם שטיין אויף די פיס, איז מען אַהיים געגאַנגען צופרידענע, זיכערע, אַז זיי זענען נישט ערגער פון די יאָלדן, וואָס האָבן געדאַוונט אין אַנדערע שולן. גאָט האָט זיי זיכער אָנגעשריבן אַ גוט קוויטל.

די אַסטראָווסקע-גאַס גייט פאַמעלעך, כאָטש מען וואָלט שוין געוואָלט זיין ביי כאַסקעלען און אַ שווענק-טון דעם מאָגן נאָכן תענית. איטשעלע גייט פון פאַרגט מיטן אַדיוטאַנט, זיי רעדן נישט צווישן זיך. איטשעלע איז פאַרטראַכט. פלוצים שטעלט ער זיך אָפּ, דרייט זיך אויס צו מיידלעך און טוט אַ רוף מיט זיין הייזעריקער שטים:

— הערט, מיידלעך! — איטשע וויל זיי דערציילן, וואָס ער האָט היינט באַשלאָסן. ער וויל זיי זאָגן, אַז ער מאַכט זיי היינט אַ „אַנטעף“ — זיי וועלן היינט נישט אַרויס אין גאַס. זאָגן וועט ער זיי, אָבער ער וויל, אַז גאָט זאָל עס הערן, זאָל ער וויסן, אַז איטשעלע קאָן זיך אָפּדינען פאַרן גוטן קוויטל, וואָס ער האָט אים היינט אָנגעשריבן.

איטשעלע פאַרענדיקט נישט. פרישע מחשבות האָבן אַ שטראָם געטון אין זיין מוח. ער וויקלט די גראַבע דעוויזקע פונעם טאַשן-זייגער אַרום די פינגער, אַ סימן אַז ער איז זייער צופרידן און רעדט צו זיך אַליין:

— איז מיין נאָמען נישט איטשעלע, אויב יאָך קויף נישט מאָרגן אַ מאַנטעלע פאַר דער תורה פון דער טויטער שול, וואָס איז? זי איז וויי-ניקער בעל-יחסן פון די תורות פון די יאָלדישע שולן? ער האָט היינט אַריינגעקוקט אין אַ שול אַריין, האָט ער געזען, ווי די תורות זענען אָנגע-טון אין ווייסע, סאַמעטענע מענטעלעך און אין דער „טויטער שול“ טראָגט זי עפעס אַ לייזונטענע שמאַטע.

— „און דערלייגן אונדזער רבין אויף די „וואַכעס“ וועל איך טאַקע אויך“, — קלערט איטשעלע ווייטער. ער באַשליסט נאָך אַ שמועס טון מיט די יאַטן, זיי זאָלן אויך טון דאָס זעלבע.

— ווי לאַנג זדאַכניען זיי, וועט זיך קיין איינער נישט אַרויסדרייען, זאָל נאָר ווער פרווון נישט וועלן. אַ נייעם ספּאַדיק וועט מען קויפן דעם רבין און אַ נייע גלאַנצנדיקע קאַפּאַטע און אַפילו אַ שטעקן מיט אַ ביינערן הענטל. וואָס איז? — פרעגט איטשע ביי זיך אַליין — ס'קומט אים נישט? צו וועמען גייען די יאַטן אויף אַ דין-תורה? די יאָלדישע רביס וואַלטן דאָך צומאָל נישט געוואַלט אויסהערן.

— „יאַטן? — האָט איטשעלע אַ רוף געטון צו דער חברה און גע- וואַלט זיי איבערגעבן זיינע פּלענער. די יאַטן האָבן זיך דערנענטערט און נאָכגעגאַנגען אים טריט ביי טריט, וואַרטנדיק, ער זאָל זיי שוין זאָגן, נאָך וואָס ער האָט זיי גערופן.

אין ווינקל פון גאָס האָבן זיי זיך אָנגעטראָפן מיט יידן, וואָס זענען אַרויס פון אַ שול און האָבן זיך אַוועקגעשטעלט מחדש זיין די לבנה.

איטשעלע איז צו צום געזעמל און צוגעהערט זיך ווי יעדער פון די יידן רעדט עפעס אומפאַרשטענדלעכע ווערטער אַרויף גלייך צום הימל.

— „יאַטן? — האָט ער אַ געשריי געטון צו דער חברה — „ווער פון אייך קאָן אויך אַזוי אַרויפּרעדן צו גאָט? אַנו, פרווון — האָט ער אַ רעווע געטון צום „אַדיטאַנט“, וואָס איז געגאַנגען לעבן אים.

— „מען דאַרף רופן דעם רבין“ — האָט דער אַדיטאַנט אַ בורטשע געטון. זאָל ער רעדן מיט גאָט. מ'צאָלט אים דערפאַר.

איטשעלע האָט דערפילט, ווי דאָס בלוט קאַכט אין אים. בחינם, דאַכט זיך, אָפּגעפאַסט אַ גאַנצן מעת-לעת. ער איז נישט גלייך צו זיי.

— „אונדז וועט גאָט נישט געבן קיין גוט קוויטל“ — האָט ער אַ טראַכט געטון. ער וועט דאָס באַהאַלטן פאַר אייגענע, פאַר די יאָלדן, וואָס רעדן אַליין אַרויף צו אים. איטשעלע האָט דערפילט, ווי מ'וואַלט אים אַ כראַקע געטון אין פנים.

— „יאָלדן, אין אייערע טאַמעס אַריין“ — האָט ער זיך אַ ריס געטון צום געזעמל יידן, וואָס זענען געשטאַנען און אונטערגעשפרונגען „קדוש,

קדוש". איטשעלע האָט זיך אַראָפּגעבויגן צו דער ערד, אַ כאַפּ געטון אַ שטיין, אַ וואָרף געטון אים קעגן דער לבנה און געלאָזט זיך לויפן צו דער אַסטראָזוסקע־גאַס.

— „מיידן!“ — האָט ער אַ געשריי געטון צו די מיידלעך, וואָס האָבן זיך נאָך אים אַריינגעשאַרט צו כאַסקעלען אין דער פּיוויאַרניע.

— „מידן — האָט ער איבערגעחזרט מיט אַ כּריפענדיק קול און אַ קלאַפּ געטון מיט דער פּויסט אין טיש — אַפּגעפרעסן און אַרויס אין גאַס!“.

מען פירט יאכעטלען צו דער חופה

אויף דער גאנצער וועלט איז היינט וואַכנטאָג. ווער ס'האַנדלט, און ווער ס'אַרבעט, ווער ס'פירט אויס די פאַרשידנסטע מלאכות, וואָס מע טוט אין אַ געוויינטלעכן אַרבעטס-טאָג. אַזוי איז אויף דער גאַנצער וועלט, אַבער נישט אויף סמאָטשע-גאַס. אויף סמאָטשע-גאַס איז היינט אַ יום-טוב, און נישט סתם אַ יום-טוב, ווי אַנדערע יום-טובים, וואָס יעדער פראַוועט אים באַזונדער ביי זיין אייגענעם טיש און בלוז מיט דער אייגענער משפּחה. די סמאָטשע-גאַס פייערט היינט אַ בשותפותדיקן יום-טוב, אַ בציבורדיקן העשל דער פייוואַרניק האָט אויף דעם טאָג איבערגעגעבן זיין רעס-טאַראַציע צו די ווייבער. האָבן זיך צונויפגעזאַמלט די באַלעבאַסטעס, פאַר-שאַרצט די אַרבל און אַוועקגעשטעלט זיך קאַכן, באַקן און פּרעגלען פון כל-טוב.

יעדער ווילע דעקט אַ באַלעבאַסטע אָפּ אַ טעפל, וואָס „צוואַלעוועט“ אויפן פייער און ס'קאַכט זיך אין אים אַ יויך אַדער ס'דעמפּט זיך דאָס קעלבערנס, און צעטראַגט פאַר דער גאַס די בשורה, אַז ס'איז מאַרצעפּאַ-געס. דערביי שפייט זי אויס דריי מאָל, זי זאָל, חלילה, אַליין נישט געבן קיין „נעהאַרע“.

אונטער די פיס פלאַנטערן זיך דרייצן-פּערצניעריקע מיידלעך, טעכ-טערלעך פון די באַלעבאַסטעס, וואָס ווילן צוהעלפן זיך פאַרען און אויפ-כאַפן דערביי אַ וואַרט, וואָס עס רעדן צווישן זיך די מאַמעס וועגן היינטיקן יום-טוב.

די מאַמעס טרייבן זיי פון קיך — ס'איז נישט פאַר זיי. די קינדער שטויסן זיך אָן אויפן געשעעניש, נעמען זיך צונויף אין די ווינקלען און

מיט פלאַמענדיקע בעקעלעך און בלישטשענדיקע אייגעלעך גיבן זיי זיך איבער די פרטים פונעם ניס און קוקן דערביי צו די מאַמעס זעען נישט. די מאַמעס, כאַטש פאַרפאַרעמע ביי דער אַרבעט, פילן אויס, וואָס עס געשעט ביי זייערע יונגע טעכטערלעך און ווינטשן זיך, זיי זאלן אָפּגעהיט ווערן פון אַזעלכע שמחות.

ס'פאַרען זיך אויך די מענער פון סמאַטשע-גאַס. אויך זיי זענען אַרייַנגעצויגן אין די הכנות צום היינטיקן יום-טוב.

ס'האַט זיך נישט אַוועקגעזעצט צו זיין וואַרשטאַט יאַנקל דער שוסטער. ער נעמט נישט אָן קיין רעפּאַראַציעס, ווען מ'זאל אים אָפּגילטן. ס'אַרבעטן נישט יונה דער שניידער, מאַטעלע סטאַליער און אַפילו לייבעלע פלייצע-טרעגער, וואָס האָט אַלע יום-טובים, אויסגעקלערטע פון בורזשוקעס, אין „דריעאָד“, האָט היינט נישט אַרומגעבונדן די שטריק אַרום די לענדן און נישט אַוועק אין גאַס צו דער אַרבעט.

ווי אַלע שכנים, דרייט ער זיך אַרום, אַנגעטון אין דער נייער „נאַבראַ-ניע“ — דעם אַנצוג, וואָס ער האָט זיך געמאַכט פּסח-צייט, און שפּיענדיק כּסדר אין די פאַרגרעכטע דלאַגעס חזרט ער איבער מיט ברען זיין פאַר-שלאַג, אָז היינט זאל מען ברענגען דעם חסידישן רב מיט דער ווייסער וואַטענער באַרד און ס'זאל זיין די אמתע חתונה.

אויף סמאַטשע איז היינט אַ חתונה.

מען פירט מיט כוח אונטער די חופה-שטאַנגען דעם הויכן משהן פון וואַלינסקע-גאַס מיט יאַכעטלען פון סמאַטשע. די חופה — פיר שטעקנס, צוגעבונדענע צו אַ קאַלירט טישטעך — איז שוין גרייט. זי שטייט אויפן הויף און ס'היטן זי עטלעכע שטאַרקע יונגען, מ'זאל זי נישט צולאַטכענען. נישט בלויז די חופה היט מען. אויך דעם הויכן משהן האָט מען איינגעזעצט ווי אין אַ קאַזע, ביי וואַלף-חיימען אין בודעמשטיבל און אַוועק-געשטעלט אַ וואַך ביי דער טיר. משהס „פּשיאַטשעלעס“ האָבן שוין עטלעכע מאל געפרוווט אים אָפּשלאַגן און נישט לאָזן פירן באַגראַנדע צו דער חופה, ס'איז אַבער נישט געראָטן: סמאַטשע-גאַס האָט זיך בעסער אַרגאַניזירט. חוץ דעם איז אויך די גערעכטיקייט אויף איר זייט און וואַלינסקע האָט נישט דאָס יאַנדעס צו גיין מיט כוח. מ'האַט „פּאַפּיאַט“ אַ יתומה און די וועלט איז נישט „העפקאַ“.

אויף משהס זייט זענען בלויז געבליבן זיינע נאָענטסטע חברים און זיי קאָנען אים מיט גאַרנישט העלפן.

יאַכעטל איז אַ קיילכעדיקע יתומה. דעם טאָטן האָט זי אין גאַנצן נישט געקענט, די מאַמע איז איר געשטאַרבן, ווען זי איז נאָך געווען אַ קינד, איז יאַכעטל אויסגעהאַדעוועט געוואָרן דורך דער סמאָטשע-גאַס. זי איז אויסגעוואָקסן „שיין ווי אַ גראַפֿינע“ און די גאַס האָט געהאַפּט צו דערלעבן פון איר אַ סך נחת.

יאַכעטל איז אַ לעבעדיקע מויד און אַ בריה מיט צוויי גאַלדענע הענט. קיין מאָל האָט איר נישט געפּעלט קיין שטעלע. די רייכע מאַדאַמען פון „יענע גאַסן“ האָבן זיך איבער איר געריסן און אויסגעדונגען זי איינע פון דער צווייטער.

אויך די באַלעבאַטיים, די מענער און זיין פון די מאַדאַמען, האָבן זי גערן געהאַט און געשאַרפט אויף איר די צייַן. נישט איינעם פון זיי האָט דאָס מיידל געמוזט מיט כוח פון זיך אַפּשטויסן, ווען ער האָט זיך צו איר געטשעפּט.

דערציילט די סמאָטשע-גאַס און גרייסט זיך דערמיט, אַז אַ גברישיער זיין האָט געוואָלט חתונה האָבן מיט יאַכעטלען, נישט אַנדערש — האָט ער געטענהט — זי מוז ווערן זיין ווייב.

די מאַמע האָט געוויינט, ספּאַזמירט.

— איך וועל זיך אַ מעשה אַנטון — האָט זי געסטראַשעט, — דער-ציילט איינע פון די שכנעס, און ס'שטיקן זי בעת-מעשה די טרערן.

איך וועל דיך פאַרליקענען פאַר אַ קינד — זאָגט אַ צווייטע, האָט געשריגן דער טאַטע, — כ'וועל איבער דיר גיין יונג פון דער וועלט. זיי האָבן אַבער גאַרנישט געקאָנט פועלן. חדשים-לאַנג איז דער יונג איר נאָכ-געגאַנגען און „געסקאַמליעט“ פאַרן מיידל.

— יאַכעטל, כ'האַב דיך ליב. וועל דיך אַרומטראַגן אויף די הענט. דו וועסט ביי מיר זיין אַ קייסערינע.

זי האָט אַבער נישט געוואָלט הערן.

— יאַכעטל — אַטעמען אָפּ די ווייבער צופרידן — איז אַ חכמת. זי האָט אַ מאַנצבילשן קאַפּ און לאַזט זיך נישט „איבערדייבערן“ פון די גבי-

רישע צעפיעשטשעטע זינדלעך. זי וועט חתונה האָבן מיט אַן אייגענעם יאַט, אַ בעל-מלאכה, און לעבן דאָ מיט אונדז צוזאַמען.

די ווייבער האָבן זי ליב געהאַט, ווי אַן אייגן קינד.

אַ שמחה איז געווען ביי אַלע, ווען יאָכעטל איז אין אַ פרייען טאַג, שבת, אָדער יום-טוב געקומען צו לויפן פון „יענע גאַסן“. אַריינגעכאַפט זיך צו איינער פון די שכונטעס, צעקושט זיך מיט איר און אַוועקגעזעצט זיך דערציילן ווי מע לעבט דאָרט ביי די גבירים. באלד האָבן זיך צונויפגענומען נאָך ווייבער, מיטגעבראַכט אַ בענקל צום זיצן, עטלעכע צוקערלעך, אָדער אַן עפעלע — כיבוד פאַר יאָכעטלען, צוגעזעצט זיך צום עולם און זיך איינגעהערט מיט אַפּענע מיילער.

מיידלעך האָבן געלאָזט וואַרטן זייערע קאַוואַליערן פאַרן טויער, נישט געגאַנגען דעם טאַג שפּאַצירן. — אַ כפרה די יונגען פאַר יאָכעטלס אַ נע-געלע — האָבן זיי געזאָגט, — בעסער פאַרבלייבן היינט מיט איר.

די יונגען האָבן זיך געדרייט אויף דער גאַס אַ גאַנצן נאַכמיטאַג, האָבן געקנאַקט באַניעקערן פון די אַנגעפילטע טאַשן און אויסגעקוקט די אויגן צי ס'באַווייזן זיך די מיידלעך. נישט געקאַנט זיך דערוואַרטן, זענען זיי אַליין בחברותא אַוועק אויפן פעלד ביים „ציצידעל“, אַראָפּגעוואָרפן די מאַ-רינאַרקעס און זיך אויסגעצויגן אויפן גראָז.

יונגען, פּורמאַנעס, מבינים אויף פּערד, האָבן געקוקט אויף די גע-פענטעטע קאַבילעס און אַגערס, וואָס האָבן זיך געפּאַשעט אויף דער לאַנקע, אָדער געטאַרקעט זיך אין גראָז מיט די געבונדענע פיס, און געשפּאַרט זיך צי זענען עס ריכטיקע סוסים אָדער פּגירות. ביים צוריקקער האָבן די יונגען גערעדט מיט כּעס און געברוגזט זיך אויף יאָכעטלען, וואָס האָט צעשטערט די ראַנדקעס און קאַליע געמאַכט די שמחה.

דאָס ברוגוזן זיך איז אַבער געווען אַן אויבנאויפיקס. ווי נאָר יאָכעטל האָט זיך באַוויזן אין גאַס מיט די קאַלעזשאַנקעס, האָבן די יונגען אַלץ פאַר-געסן, געקוקט איר אין די אויגן מיט ליבשאַפט און גרייט געווען צו גיין פאַר איר אין פייער.

משה זאנשיין

**

ווי אזוי דער הויכער משה איז געוואָרן אויף סמאָטשע-גאַס אָן אייגע-
נער יאָט, ווייס קיינער נישט. עפעס האָט ער זיך ווי אַריינגעגליטשט צווישן
דער חברה און מ'האַט אים צו-ביסלעך אָנגענומען.

סמאָטשע האָט פאַרגעסן, אַז משה שטאַמט פון וואַלינסקע — די גאַס
מיט וועלכער זי האָט נישט געלעבט בשלום — און אין די קינדער-יאָרן זאָל
ער אַפילו האָבן געווען אַ יאַטל ביי אַ חברה מאַרעוויכער. היינט איז משה
אַן אַרנטלעכער יונג, אַ פלייצע-טרעגער. ער וווינט ווייטער צוזאַמען מיט
דער מאַמען — אַן אויסגעאַרטע, ביזע ידענע, אויף דער וואַלינסקע גאַס,
אַבער אין דער פרייער צייט געפינט ער זיך צווישן חברה טרעגערס און
פורמאַנעס אויף סמאָטשע.

משה איז אַ הויכער, מיט ברייטע פלייצעס און געזונטע הענט. פאַר
אים קראַפירט אַפילו די שיינע צירל — די שענסטע מויד פון דער גאַס,
צוליב וועלכער די יונגען זענען זיך שוין נישט איינמאַל פאַרפאַרן אין דער
צורה. אויך צירל שטאַרבט אַוועק, ווען משה באַווייזט זיך אום שבת, גייענ-
דיק פון „סטאַרשע פעלדשערס ראַזורע“ מיט אַ פריש, אַפגעגאַלט פנים.
די געקרייזלטע, פעכשוואַרצע טשופרינע צוגעשוירן, פאַרקעמט מיט אַ
שרינט אין דער מיט און אַפגעגלאַנצט מיט פאַמאַדע. נישט ווינציקער פון
די האַר גלאַנצן זיינע שוואַרצע ציגיינער-אויגן און דער גאַלדענער צאַן אין
דער סאַמע מיט פון אַ פול מויל געזונטע ציין, אַפילו די שטיוול גלאַנצן
ביי משהן אַנדערש ווי ביי אַנדערע יונגען, די גרעסטע פאַצעטן.

ווען יאַכעטל האָט אָנגעהויבן צו גיין מיטן הויכן משה, האָט זיי די
גאַנצע גאַס נאַכגעקוקט מיט נחת.

— דאָס „ראַכטיקע“ פאַרל, — האָבן אַלע פאַטאַקעוועט און געחזקט
פון דער שיינער צירל, וואָס איז געבליבן אויף דער פליישבאַנק.

צירל האָט אָבער נישט געשוויגן. זי האָט אַלץ געטון אַפצושלאָגן דעם
יונג פאַר זיך. זי האָט אים צוגעצויגן מיט אַלע שמד-שטיק, ביז וואַנען
ס'איז איר געראָטן.

ווען די גאַס האָט באַמערקט דעם נצחון פון דער קאַנקורענטקע איז
שוין געווען צו שפעט. זי האָט אים שוין פעסט געהאַלטן אין די לאַפּעס,

נישט געוויזן זיך מיט אים אויף דער סמאטשע-גאס, אויסגעמיטן אלע פשוטשעלעס. זי האט אים געפירט שפאצירן נאָר אין פראַגער וועלדל, און ווי ס'האָבן איבערגעגעבן אייגענע חברה-לייט, זאָל זי שוין האָבן באַ-שטעלט אַ חופּה מיט אַ מנין ביים פראַגער רבילע.

יאַכעטל האָט זיך באַמיט עס זאָל קיינער נישט זען איר בראַך. ווי פּרונער איז זי אויך ווייטער געקומען צו די ווייבער און גערעדט מיט זיי וועגן די שיינע יידן, אירע באַלעבאָטיים. דאָס אויג פון סמאטשע האָט אָבער אַלץ געזען און דאָס האַרץ האָט געפּילט, וואָס ביי יאַכעטלען קומט פאַר. — די מויד ניקניעט — האָבן זיך די שכנטעס איבערגעגעבן און גע-קרעכצט פון צער, זי גייט איין ווי זאַלץ אין וואַסער.

די גאָס האָט אין אָנהייב געשוויגן. זיך נישט געמישט אין די ליבע-עסקים פון די יונגע מענטשן. זיי זענען שוין נישט קיין קינדער, מ'זאָל זיי זאָגן אַ דעה. לאַנג האָט עס אָבער נישט געדויערט; ווי אַ דונער אין אַ העלן טאָג האָט געטראָפּן די ידיעה, אַז דער יונג האָט יאַכעטלען „פאַפּיאַט“.

— אַזאַ מעשה טאָר נישט דערלאָזט ווערן — האָבן ווייבער זיך גע-כעסט.

— אַ ווייטיק מאַ אין האַרץ — האָט זיך געריסן ביילע די פּישערקע, וואָס האָט זיך צומערסט פאַרנומען מיטן מיידל, ווען זי איז נאָך געווען אַ קינד — פאַרפירט אַ יתומה.

— אַזאַ מאַרדעריי טאָר נישט פאַרשוּגן ווערן — האָבן גערעשט אַנדערע ווייבער.

יאַנקל סטאַליער האָט אונטערגעשיקט פעסעלען די שדכנטע, איבער-צורעדן מיט דער מויד און די שכנטעס, אַז ער איז גרייט צו נעמען יאַכעט-לען אין דעם מצב; אַזוי ווי זי שטייט און גייט, און גלייך שטעלן מיט איר אַ חופּה.

— דער מענטש קריגט פאַר איר די נכּפה — האָט פעסעלע אַינגע-טענהט אין די ווייבער. ער וועט זי דאָך אַרומטראָגן אויף די הענט. דאָס קינד, וואָס זי וועט געבוירן, וועט ביי אים זיין אַן אַייגנס. יאַנקל איז אַן אַרנטלעכער יונג און אַ פאַרדינער. ס'וועט איר זיין ביי אים וויל ווי די וועלט.

משה זאנשיין

יאכעטל האָט אַבער נישט מסכים געווען. זי וועט אין גאַנצן נישט חתונה האָבן. זי קען זיי שוין, די מענער. יאָנקל וועט מסתמא נישט זיין בעסער פון אַנדערע. ער וועט זי שטענדיק „שטאַכעלירן“, אַז זי האָט אַ ממזר.

— מע טאָר נישט שווייגן — האָט די גאַס באַשלאָסן. דער הויכער משה מוז ווערן אַ טאַטע צו זיין אייגן קינד. ס'האָט נישט געהאַלפן יאַכעטלס קעגנשטעלן זיך, אַז זי וויל נישט קיין אויפגעצווונגענעם מאַן. מע וועט נישט דערלאָזן, אַז יאַכעטלס קינד זאָל זיין אַ לעבעדיקער יתום.

— מע דאַרף זיי חתונה מאַכן אויף כוח, האָט די גאַס באַשלאָסן. מע זעט דען נישט, אַז די מויד איז פאַר אים די כפרה? משה וועט אויך — נישקשה — זיך איבערבעטן. דער יונג האָט זי דען נישט ליב? דאָס האָט דאָך אים נאָר „יענע“ דעם קאַפּ פאַרדרייט.

ווען משה האָט זיך געכאַפט, אַז דאָס פאַרבעטן אים צו וואָלף־חיימען איז אַ פּולאַפקע, איז שוין געווען צו שפּעט. ווען ער האָט זיך אַ ריס געטון צו דער טיר און געוואָלט פון דאַרט ציען, האָט ער שוין אַנגעטראָפּן פיר שומרים, וואָס האָבן אים צוגעזאַגט צו צעטראַסקען די מאַרדע, אויב ער וועט פרווון אַנטלויפן. ס'האָט נישט געהאַלפן דאָס פאַררופן זיך אויף ביז איצטיקער חברשאַפט.

— זאָל ער וויסן, אַז ס'איז נישט הפקר פעטרעשקע.

— שטאַרבן וועסטו — האָט אים איינער פון די שומרים מודיע געווען

— אַ טויטן וועט מען דיך פירן צו דער חופּה. וועסט גיין ווי אַ טאַטע.

מיט אַן אַראַפּגעלאָזטן קאַפּ האָט זיך דער הויכער משה אַוועקגעזעצט

וואַרטן, ביז מע וועט אויף אים אויספירן דעם אורטייל.

**

ס'רוישט אויף וואָלינסקע. פון דער פרי אָן, ווען די גאַס איז געווירן געוואָרן וועגן אומגליק, וואָס האָט געטראָפּן מיט משהן, קאָן קיינער נישט איינזיצן ביי זיך אין שטוב. די מענער זענען נישט אַוועק צו דער אַרבעט, די ווייבער האָבן נישט פאַרפלאַכטן די האַר און נישט אַנגעטון די טאַג־קליידער. אין די שלאַפּראַקן און האַלקעס האָט מען זיך אַרויסגעלאָזט אין גאַס. אין געזעמלעך, און מען גיט זיך איבער וועגן דעם געשעעניש.

מ'האָט נישט קיין צייט אָנצוטון די קינדער און אָפצווישן זיי די נעזלעך. שאַרט זיך דאָס קליינוואַרג נאָקעטערהייט צווישן די פיס, פּאַלט איינס איי- בערן צווייטן און פילט אָן די גאָס מיט טומל.

משהס מאַמע, רייסנדיק זיך די האָר פון קאָפּ, לויפט פון איין געזעמל צום צווייטן און בעט רחמים, מע זאָל אַרויסראַטעווען איר איינציק קינד, וואָס ליידט נעבעך אומשולדיק. שכנים, איבערגענומענע פון דער מאַמעס געבעט, לאָזן זיך אַוועק מיט דעלעגאַציעס אויף סמאַטשע-גאַס. זיי קומען אָבער צוריק מיט גאַרנישט. ס'העלפט נישט. סמאַטשע-גאַס גיט נישט נאָך. טייל דעלעגאַטן קומען צוריק אָפגעקילטע און געהיט פון משהס מאַמען, גיבן זיי איבער, אַז די סמאַטשע איז גערעכט:

משה האָט פאַרפירט אַ יתומה.

עס שאַפן זיך צוויי „קאָליקעס“: איינע האַלט פאַר משהן און די צווייטע פאַר דער יתומה. מען שפאַרט זיך און מען אַמפערט זיך. איינער וויל איי- בערציען דעם צווייטן אויף זיין צד.

דער יתומהס צד וואַקסט כסדר:

— מע טאָר נישט מבייש זיין קיין יתומה — זענען שוין מסכים ס'רוב ווייבער פון וואַלינסקע-גאַס. מע דאַרף זיך אַריינלייגן אין אַ שלום. זיי רעדן צו די מענער אַוועקצוגיין צו משהן און מיט אים אַ שמועס טאָן.

משהס לעצטער אָנשפאַר איז געפלאַצט ווען אויף וואַלינסקע האָט זיך באַוויזן אַ דעלעגאַציע פון די שענסטע ווייבער פון דער געגנט: די פאַר- זאָגערין פון דער ווייבער-שול אויף סמאַטשע און דעם חסידס אלמנה. זיי זענען געקומען פאַרבעטן משהס מאַמען צו איר זונס חופה.

די צוויי ווייבער זענען אַוועק אויף וואַלינסקע אָנגעטאָן אין זייערע יום-טובדיקע מלבושים, אין די שבתדיקע הייבלעך און טערקישע שאַלן. מיט בנעימותדיקע יחוס-טריטלעך האָבן זיי זיך דערנענטערט צו משהס שטיבל און ביים אַריבערטערטן די שוועל האָבן זיי פרום אַ קוש געטון די מזוזה.

מיט חשיבותדיק צניעותדיקע מינעס האָבן זיי אָפגעזאָגט דעם „גוט- יאָר“ און גלייך צוגעטראָטן צום ענין.

— מע טאָר נישט, קרוינעלע, פאַרשעמען אַ ייִדישע טאַכטער — האָט מיט אַ חתינה-קול אויסגעוונגען די פאַרזאָרגערין. אין אונדזער צאינה וראינה שטייט: ווען אונדזער טאַטע יעקב האָט דערזען צו מאַרגנס נאָך דער חתונה, אַז לבן האָט אים אָפגענאַרט און אַנשטאט רחלען האָט ער אים געגעבן לאה, האָט ער דאָס ווייב נישט אַוועקגעוואָרפן, נאָר געשטעלט זיך דינען פאַר רחלען פרישע זיבן יאָר. היינט שטעלט זיך פאַר, לאה איז נישט געווען קיין יתומה און לבן איז נישט געווען קיין ייד, פון דעסטוועגן האָט זי יעקב נישט געוואָלט פאַרשעמען — און דאָ האָט איר צו טון מיט אַ ייִדישע טאַכטער און דערצו אַ יתומה.

— אין דער הייליקער תורה ווערט געברענגט וועגן זייער גרויסע פורעניות, וואָס עס קומט דערפאַר — האָט אַ ביזע צוגעגעבן דעם חסידס אלמנה און אויסגעשניצט די נאָז אין אַ קאַלירטער פאַטשיילע אַרין. מע ברענט און מע בראַט אויף יענער וועלט און מע מוז נאָך אַליין טראַגן די פעסער סמאָלע.

דערהערט וועגן יענער וועלט, האָט וואַלינסקע זיך אַ טרייסל געטון. — מיט יענער וועלט טאָר מע זיך נישט שפּילן — האָבן זיך די שכנטעס אַריינגעלייגט אין ענין, מע טאָר נישט, קרוינעשי. — פו, פו, פו, — האָבן ווייבער אויסגעשפּיגן און איינגעקאַרטשעט זיך פון שרעק פאַר יענער וועלט.

ווען דעם חתנס מאַמע, אַן איבערגעשראַקענע אויף טויט האָט מסכים געווען צו גיין אויף דער חתונה, האָט וואַלינסקע גאָס אָפגעטעמעט. באַלד האָבן זיך צונויפגענומען די מענער, בעלנים אויף אַ לחיים און ס'האָט זיך באַוויזן אַ פלעשל בראַנפן מיט פרישן האַניק-לעקעד. נאָכן מאַכן אַ כוסה האָט חברה באַשלאָסן: מען דאַרף רעדן מיט משה, ער זאָל גיין צו דער חופה מיט גוטן.

סמאָטשע-גאָס איז שוין באַלד פאַרטיק מיט אַלע הכנות צו פירן דאָס פאַרל צו דער חופה. ס'זענען שוין גרייט די מאכלים צו דעם חתונה-מאָל-צייט: אויף די פאַלמיסן זענען אויסגעלייגט גרויסע קאַרפנקעפּ מיט קיילעכ-דיקע רויטלעכע מייערן-רעדלעך אין די מיילער. ס'זענען שוין אָפגעבאַקן די בולקעס, ביי וועלכע ס'האָט זיך געפאַרעט ברוך לעקעד-בעקער, דער גרעסטער מייסטער פון חתונה-בולקעס אין סמאָטשער געגנט.

ס'איז שוין באַלד גרייט יאָכעטלס אויסשטייער, אמתע בגדי-מלכות. באַלד אין דער פרי, אַזוי ווי מען האָט נאָר דערטאַפט דעם הויכן משה, האָבן זיך עטלעכע יידן אַרויסגעלאָזט איבער די שטובן צונויפנעמען די „וויפראָווע“, — מלבושים און וועש. זאָל דער יונג נישט זאָגן, אַז ער האָט זי גענומען אַ נאַקעטע.

דער ברייטער אהרן און דער קליינער מאַטעלע, טרעגערס פון סמאָ-טשע און פראַנצישקאַנער, זענען אַוועק צו זייערע סוחרים, הורטאַווינקעס, און האָבן איינגעקויפט דעם שטאַף: אמתן צווייהונדערטער מאַדאַפאַלאַם אויף ציכן און ליילעכער, מעטקאַל און רויטס אויף איינשיט, אַ גוטן קופּאָן קרעפּ-דעשין אויף אַ חופּה-קליידל, שטערלינגס לאַקיר אויף אַ פּאַר לעטשלעך און פינסטערס אַ פּאַר פּליושענע קאַלדרעס.

מיט אַזאַ אויסשטייער קאָן מען זיך שוין נישט פאַרשעמען פאַר מענטשן — האָבן די ווייבער געשאַצט מבינותדיק — זאָל די מחתנתטע נישט מיין נען, אַז יאָכעטל איז, חלילה, אַן אונטערגעוואָרפן קינד, אַדער פון אַ שטיין געבוירן.

ראַכל די נייטאַרין און שרה דאָס לערן-מיידל האָבן זיך אַוועקגעזעצט ביי דער מאַשין צונויפצוקלאַפּן די ווייס-בלאַנקנדיקע כלה-וועש. קיילע די העפטערין האָט אַריינגענייט די שענסטע סטאַווקעס מיט שפיצלעך, וואָס זי האָט אָפּגעשפּאַרט פון אַ רייכער קליענטקע — אמתע „רענטשנע“ אַרבעט.

שרה, וועלוול די ליאַלקעס ווייב, די דאַמען-שניידערין, וואָס האָט גע-אַרבעט פאַר די בעסטע מאַגאַזינען — האָט אַליין צוגעשניטן דאָס קליידל און יאַנקל שוסטער האָט צונויפגעשטעלט אַ פּאַר לעטשלעך ווי פאַר אַן אמתער פאַרזוער דאַמע.

פאַר יאָכעטלס פּריזור האָט געזאַרגט באַשקע פון פּאַווע-גאַס, וואָס האָט געמאַכט די שענסטע שייטלען פאַר חסידישע נגידותטעס. זי האָט אַנ-געלייגט אין פייער אַ גאַנצן שטויס פאַרשידענע קאַרבווקעס און פאַרעמקעס, אַרויסגעשלעפט זיי אַנגעגליטע און געדרייט זיי אין דער לופּט אַ ביסעלע אַפּצוקילן. מיט די מכשירים האָט זי אויסגעקינצלט אין יאָכעטלס האָר לע-קעלעך, פּאהלעך, ניאַפעלעך און קרייזעלעך.

אַנגעטאַן און אויסגעפּוצט, האָט יאָכעטל אויסגעזען ווי אַן אמתע בת-

משה זאנשיין

מלכה, און די ווייבער האָבן, קוקנדיק אויף איר, פאַרגעסן, אַז דאָס גרייט מען זיך צו אַ גענייטער חופּה, און געוונטשן זיך:
— מעטשעם ביי אונדזערע קינדער.
פאַר נחת האָבן זיי זיך צעכליפּעט און געשנייצט די רויט־געוואָרענע בעזער מיט אַ ברעג פון זייערע קליידער.

**

נאָך האַלבן טאָג האָט זיך פאַרשפּרייט די פּריילעכע ידיעה:
משה איז מסכים.

ס'האָט אים איינגעבראַכן זיין בעסטער קאַלעגע שמואליק, וואָס האָט געוויינט פאַר אים ווי אַ קליין קינד.
שמואליק זאָל וויינען, אויף דעם האָט זיך קיינער נישט געקאָנט ריכטן.
שמואליק איז געווען אַ האַרטער נפש.

זיינע צוויי לאַנגע און האַרטע הענט, וואָס האָבן געטראָגן די שווערסטע משאות, זענען גרייט געווען שטענדיק צו געבן קלעפּ, אָבער קיינמאַל נישט צו גלעטן. אויב ער האָט וועמען ליב געהאַט, איז עס נאָר געווען משהס מאַמע, וואָס האָט אים, אַ קיילעכדיקן יתום, אַריינגענומען צו זיך אין שטוב און אויפגעכאַוועט. אויך משהן, מיט וועמען ער איז שטענדיק געווען צו־זאַמען, האָט ער ליב געהאַט. קיין וואַרעם וואָרט האָט ער זיינע איינציקע פּריינד קיינמאַל נישט געזאָגט, ער האָט אויך נישט דערוואָרט פון זיי אַזוינס צו הערן, נאָר ווען משה אָדער זיין מאַמע זענען געווען אין אַן עת־צרה, איז ער אויסגעוואַקסן מיט זיינע צוויי הענט, ווי פון אונטער דער ערד. אויך ביי דער צרה האָט זיך שמואליק געוואָרפן צו פאַרטיידיקן משהן.
— מאַן טויט, אָדער זייערער, האָט ער געשריגן. כ'וועל אַלע אויס־שעכטן און משהן צום „קיינאַ“ וועט מע נישט פירן.

נאָר אַז ער האָט זיך צוגעהערט צו די צאינה וראינה מעשיות, האָבן זיך ביי אים אויפגעוועקט זכרונות פון די קינדערשע יאָרן, ווען ער האָט זיך אַ יתום אַרומגעוואַלגערט אין גאַס און נישט געהאַט ווער ס'זאָל זיך פאַר אים אָננעמען.

„יאַכעטל איז אויך אַ יתומה“, האָט ער אַ קלער געטון. „זי האָט נישט ווער ס'זאָל זיך פאַר איר איינשטעלן“.

— משה — האָט שמואל גענומען אריינטענהן אין זיין חבר, — יאָך זאָג דיר, זאָלסט נישט אבידען קיין יתומה. האָב חתונה מיט יאָכעטלען, ס'א רחמנות אויף דער מויד.

שמואליק האָט אים איינגעבראַכן.

די שומרים זענען אָוועק פון וואָלף-חיימס טיר. משה האָט זיך געלאָזט אין ראָזרע צוזאַמען מיט זיין גוואַרדיע.

צו דער שמחה זענען צוגעשטאַנען די עטלעכע שיינע יידן פון סמאָ-טשע-גאַס. ביז איצט האָט זיי נישט געפאַסט. ס'א מעשה פאַר לאַבֿוועס, האָבן זיי פּרֿיער געהאַט אויסגעשפיגן און נישט געקוקט אויף די שכנים, וואָס טומלען זיך ביי דער טריפהנער חתונה, ווי ס'וואָלט זיך געהאַנדלט ביי אַן אמתער דבר-מצווה.

אַז ס'איז שוין אַן אמתע חתונה כדת משה וישראל, איז שוין טאַקע גלייך צו העלפן. — נישט קיין קלייניקייט הכנסת-כלה.

— זאָל זיין שמחות ביי יידן — וואַרפט אַריין דער געלער אהרן, דער גבאי פון דער סמאָטשער שול, וואָס שאַרט זיך אַרום די מחותנים.

איך וועל געבן דאָס שול-טישטעך צו דער חופה מיט די אמתע חופה-שטאַנגען.

דער געלער אהרן זאָגט-צו צו קומען אויף דער חתונה מיטן רב, וואָס וועט מסדר קדושין זיין, און אויך מיטברענגען אַ בדחן מיט אַ קאַפעליע, — שמחות, נאָר שמחות זאָלן זיין ביי יידן — חזרט איבער אהרן גבאי, קוועטשט פרום מיט די אויגן און שאַקלט צו מיט דער געלער קאָלטנבאַרד, ר' משה, דער גביר, האָט געשיקט רופן די מחותנים און אויפגענומען זיי מיט גרויס כבוד.

— הייסט עס, אַז מע מאַכט חתונה אַ יתומה. איך געב מיין סאַליע צו באַזעצן די כלה און פאַר די פאַרלעך צום טאַנצן, און צען פלעשלעך וויין זאָל געקויפט ווערן אויף מיין חשבון.

ר' שלום, דעם גבירס קאַנקורענט, דערוויסט זיך וועגן ר' משהס נדבה, לייגט פאַר זיין דירה פאַרן חתן מיט די בחורים. חוץ דעם זאָל מען נעמען דריי סאַרווערס אויף זיין חשבון.

די דראָזשקעס אויף סמאָטשע-גאַס האָבן אויפן באַפעל פון גראָבן בע-

ריש, איינער פון די הויפט-מחותנים, אויפגעהערט אַנצונעמען פּריוואַטע יאָדעס.

— יאָך צאָל — האָט בעריש באַפּוילן די דראָזשקאַזשעס — עץ זאָלט דאָ שטיין און נישט רירן זיך פון אָרט. ווען יאָך וועל אייך שיקן נאָך געסט, אָדער הייסן זיי אָפּפירן אַהיים, וועט איר פּאַרן. בעריש וועט אייך קיין עוולה נישט טון.

ס'באַווייזן זיך כלי-זמרים. קודם קומט דעם בדחנס קאַפּעליע, געשיקט דורכן גבאי. חברה הייבט אָן שפּילן אַ פּריילעכס. באַלד רייסט זיך אַריין שמחה לאַקש מיט זיין קאַפּעליע, צונויפגעשטעלט פון צוויי פּידלען מיט אַ פּייקל.

שמחה וועט נישט דערלאָזן קיין פּרעמדע כלי-זמרים.

— יאָך האָב דאָ „פּיערשענסטוואָ“ — טענהט ער.

שמחה האָט טאַקע „פּיערשענסטוואָ“. ער שפּילט דאָ אויף די סמאָ-טשער הייף פון כמה יאָרן.

— יאָך האָב דאָ געשפּילט — רייסט זיך שמחה, — ווען חתן-כלה זענען נאָך געווען אַזעלכע ווערעם. ער ווייזט דערביי אָן מיט דער האַנט קיים איבער דער ערד.

יידן לייגן זיך אַריין אין שלום און מע קומט אַדורך; דעם בדחנס קאַ-פּעליע וועט שפּילן אין סאַליע, לאַקש מיט זיינע שפּילערס וועלן אַפּוואַרטן די געסט פּאַרן טויער און אויסשפּילן זיין אַ קבלת-פנים-מאַרש.

די כלי-זמרים באַגיסן דעם שלום און די קאַפּעליע פון לאַקש שטעלט זיך אויס פּאַרן טויער. לעבעדיק לאַזט זיך הערן די מוזיק, ווען עס באַ-ווייזט זיך דער ערשטער גאַסט.

אויף אַ קאַטש, געשפּאַנט אין צוויי ווייסע פּערד, זיצט פּונאַנדערגע-שפּרייט יאַקוב, אַ ווירט פון דריי הייזער אויף סמאָטשע.

די גאַס געדענקט נאָך יאַקובן ווען ער איז יינגלוייז דאָ אַרומגעלאָפּן מיט צעריסענע הייזלעך. יאַנקעלע האָט ער דעמאָלט געהייסן. ער אַליין האָט עס נאָך ליב צו דערציילן. ווען ער איז אונטערגעוואַקסן און האָט זיך אַרויפ-געאַרבעט, האָט ער זיך אַרויסגעצויגן אין „יענע“ גאַסן און איז געוואָרן יאַקוב.

יאַקוב האָט מיט דער סמאָטשע נישט איבערגעריסן, געבליבן אָן איי-גענער. מאַכט ווער אַ שמחה, קומט ער צו פּאַרן, פרייט זיך מיט די אַלע חברים און לאָזט זיך קאַסטן אַ פונדע.

אויף יאַכעטלס חתונה האָט זיך יאַקוב צוגעשטעלט דער ערשטער. אָן אויסגעפּוצטער, מיט אַ מעלאַניק אויפן קאַפּ, באַהאַנגען מיטן גאַלדענעם זייגער און מיט דער גראַבער דעוויזקע, איז ער פאַרפּאַרן צום טויער פון ר' משהס דירה.

— זשיוואָ ממזרים — האָט אַ באַפעל געטון שמחה לאַקש, זעט נאָר ווער ס'איז דאָ. — געטס דעם אמתן אַטע רייסאָ (אתה הראית):

פאַר דעם קייטאָ

נישט פאַר מיאָ

נישט פאַר זיאָ

נאָר פאַר דעם גרויסן גוויאָ...

יאַקוב דערקענט לאַקשן, דערפרייט זיך מיט אים, קלאַפט אים גוט-ברודעריש אין פלייצע און דערלאַנגט אים דעם אמתן „רחש“.

נאָך דעם ערשטן גאסט פאַרפּאַרן באַלד אַנדערע און ס'שטעלט זיך אויס אַ גאַנצער צעפּ מיט דראַזשקעס. די געסט שטייגן אויס, באַלד קומען צופוס די איינוווינער פון די שכנותדיקע היף. אויסגעפּוצטע אין יום-טובדיקע קליידער, מיט ערנסט-פייערלעכע מינעס, לאָזט מען זיך צום גבירס סאַליע.

וועלוול די ליאַלקע קומט אויסגעפּוצט אין עסיק און אין האַניק, דער מעלאַניק, געקויפט היינט צו דער שימחה, טאַנצט אים אַרום אויפן שפיץ קאַפּ. וועלוול איז זייער ערנסט, ער מיט זיין ווייבל וועלן זיין די אונטער-פירערס.

קינדערלעך מיט פייערווערק און קאַלירטע ליכט אין די הענטלעך, שטופן זיך לעבן די חופּה-שטאַנגען. זיי ווילן זיין פון די ערשטע ביי דער חופּה, די מוזיק קלאַפט, פאַרלעך טאַנצן. אַדאַש, וואָס גיט „לעקציע טאַ-ניעץ“ קאַמאנדעוועט:

— ראָז, דוואָ, ראָז, דוואָ. זמיאנא דאַם.

ער טאַנצט אַ פיגור-וואַלץ און רופט אויס די פּאַזעס.

משה זאנשיין

פארלעך גליטשען זיך צום טאקט. טייל טענצערס רופן: טאנגא! אַנ-
דערע שרייען: באַסטאַן! — זיי באַשטעלן ביי דער קאָפּעליע זייערע באַ-
ליבטע טענץ.

שטיל געוואָרן אין זאַל. די מוזיק האָט אויפּגעהערט שפּילן, די פּאַר-
לעך טאַנצן נישט מער.
— דער רבי גייט.

ס'קומט דער רבי, דער מסדר קדושין. נאָך אים גייט דער שמש מיט
אַ סידור אין האַנט. ווייבלעך און מיידלעך רוקן זיך אָפּ אין אַ זייט, אויף
די נאָקעטע הענט וואָרפן זיי גיך אַרויף באַלערקעס אָדער שאַלן. בחורים
כאַפּן די היט, וואָס זיי האָבן אויסגעטאַן צום טאַנץ און מאַכן אַ וואַרע.

בעלי מלאכות, וואָס זענען נישט דרייסט צוצוגיין נאָענט רופן פון
דער ווייטנס:

— מזל-טוב, רבי!

שיינע יידן רוקן זיך צונויף און מאַכן אַן אָרט אויבן-אָן. דער רב באַ-
גריסט זיך מיט אַ שאַקל פון דער ברייטער באַרד און זעצט זיך לעבן
חתן. דער חתן בלייבט זיצן פּאַרלעגן, דער קאָפּ אַראָפּ און בייסט די
נעגל.

דער רב הייבט אָן זאָגן דברי תורה, ער וויל מסביר זיין דעם ענין
הכנסת-כלה, די שיינע יידן, נישט קיין איבעריקע למדנים — האַרכן זיך
צו שטיל שווייגנדיק און שאַקלען מיט די קעפּ. דער רב פּאַרענדיקט גיך,
ביים טיש ווערט שטיל, ס'הערט זיך דער ניגון פונעם ברומענדיקן שמש.

איבערגעריסן ווערט די שטילקייט דורכן בדחן:

כלהשי, כלהשי, היינט איז דיין יום-הדין.

ווייבער צעכליפּען זיך, ספּאַזמירן, ס'דערהערט זיך אַן „אל מלא
רחמים“ — מען פּאַרבעט די פּאַרשטאַרבענע מחותנים, דער כלהס עלטערן
און דעם חתנס פּאַטער צו זייערע קינדערס חופּה.

דער רב איז מסדר קידושין, משה זאָגט נאָך הרי את און קרעקט זיך
ביי יעדן וואָרט, צעברעכט אַ גלעזל מיט אַ טראַסק, ווייבער פּאַלן זיך אויף
די העלערה, קושן זיך און ווינטשן זיך מזל-טוב.

נאָכן עסן און בענטשן שבע ברכות קומט די ריכטיקע שימחה. דער
רבי איז אַוועק, יונגוואַרג וואָרפט אַראָפּ די היטלען מיט די מאַרינאַרקעס

און צאלט פאר דער קאפעליע, וואָס איז נאָר געווען באַשטעלט ביו נאָכן עסן. אַדאַש אַרגאַניזירט די טענץ און ערשט איצט ווייזט ער וואָס ער קאָן. ער טאַנצט אויס אַ קאָזאַקע און קלאַפט אויס טשעטשאַטקעס. די מיידלעך עסן אים מיט די אויגן. דער קליינער מאַטעלע שטייט אויך נישט אָפּ. ער וועט נישט דערלאָזן אַדאַשן און מיט אים די סמאַטשע זאָל זיין פון אויבן. ער מוז ווייזן אַז די וואַלינסקע איז אויך נישט קיין וואַלוועלע.

סמאַטשע האַלט, אַז זי האָט די בכורה, וואַלינסקע לאַזט זיך נישט. די קאפעליע קלאַפט איין טאַנץ נאָכן צווייטן. די טענצערס קאָנקורירן צווישן זיך:

— העי, קאפעליע, אַ פּאַלקע, יאָך צאָל — רופט אַ קאָוואַליער פון סמאַטשע.

— יאָך צאָל פאַר אַ וואַליעץ — שרייט אים איבער אַ יאַט פון וואַלינסקע.

צום הויפטפאַרמעסט קומט ביים דעפּטאַק, — ווער וועט לענגער אויסהאַלטן?

אינגעלייגט אַ האַנטעך, געמאַכט אַ בייגל, געפלאַכטן די הענט און אַוועק אַ קאַראַהאַד. ס'טופּען די פיס, ס'דרייען זיך די ווענט, פאַר די אויגן פליען פונקען, קיינער וועט נישט אַפּלאָזן, האַלט זיך סמאַטשע, האַלט זיך וואַלינסקע, דער כבוד איז אין קאָן.

אַרום די ווענט זיצט דאָס אַלטוואַרג. מיד שוין, אָבער צופרידן. אַ שמייכל שוועבט ביי אַיטלעכן אויף די ליפּן:

— ס'האַט געזיגט דער יושר.

אַפּגעזונדערט זיצן צוויי ידענעס פון וואַלינסקע, מאַמעס פון פאַר-זעסענע טעכטער, שמועסן אין דער שטיל און שאַקלען צו מיט די מידע קעפּ. זיי זענען אויך צופרידן, וואָס מען האָט נישט פאַרשעמט קיין יתומה, אָבער פאַרט אַ שאַד אַזאַ משהן:

— עלעהיי, וואַלט ער גענומען אן אייגן מיידל, פון וואַלינסקע.

ביים טיש, אונטערגעלייגט דעם קאַפּ מיט דער רעכטער האַנט, כאַפט אַ דרימל דער אַלטער אויסגעדינטער ברוכל בדחן.

משה זאנשיין

נישט איין חתונה-פאר האט ער אין די יונגע יארן געפירט צו דער חופה, באזונגען זיי און פריילעך געמאכט. ער האט עס בעסער געמאכט פון די היינטיקע, איצט איז ער שוין אלט און מיד, איז ער איינגעשלאפן. אויף ברוכלס פנים שוועבט א שמייכלע, ווער ווייס, וואס אים חלומט זיך? אויפגעלעבט מסתמא די אמאליקע יארן.

בוך!! — עפעס האט אויסגעשאסן. ברוכל האט זיך דערשראקן און איז אויפגעשפרונגען.

— שלאפט, ר' ברוכל — בארוקט אים דער עולם — ס'איז גארניט געשען, דאס איז אזא פייערווערק, מאגנעזיע רופט מען עס — דער פאטא-גראפיסט האט עס אנגעצונדן. ר'האט געמאכט א „זדיענטשע“ פון חתן-כלה צוזאמען מיט אלע געסט.

— גנעזיע? — שעפטשעט ברוכל, און דרימלט אין צוריק — נישט געוויסט אין יענע יארן פון אזעלכע זאכן...

דעם פוילישע יידנטום

ביכערסעריע פון דעם צענטראל־פארבאנד פון פוילישע יידן
אין ארנענטינע

רעדאקטאר: מאַרק טורקאָוו

פאַרלאַג־לייטער: אברהם מיטלבערג

ביז איצט דערשינען:

- (1) מאַרק טורקאָוו — מלכה אַווישאַני דערצייילט...
- (2) ה. ד. נאַמבערג — י. ל. פּרץ
- (3) וו. גראַסמאַן־וויערניק — טרעבלינקע
- (4) פּרץ גראַנאַטשטיין — מײן חרוב שטעטל סאַקאַלאָוו
- (5) ישראל טאַבאַקסבלאַט — חורבן לאַדזש
- (6) זרובבל — באַרג חורבן (קאַפיטלען פוילן)
- (7) אלחנן צייטלין — אין אַ ליטעראַרישער שטוב
- (8) ד״ר ה. שאַשקעס — פוילן — 1946
- (9) ז. סעגאַלאַוויטש — טלאַמאַצקע 13
- (10) מ. נודעלמאַן — געלעכטער דורך טרערן
- (11) ד״ר מאיר באַלאַבאַן — די יידן־שטאַט לובלין
- (12) ישראל אפרת — היימלאַזע יידן
- (13) ד״ר יעקב שאַצקי — אין שאַטן פון עבר
- (14) דוד פלינקער — אַ הויז אויף גזשיבאַוו
- (15) ד״ר הלל זיידמאַן — טאַגבוך פון וואַרשעווער געטאַ
- (16) זאַמלונג פון דאַקומענטן — קינדער־מאַרטיראַלאַגיע
- (17) חיים גראַדע — פּליטיים (לידער)
- (18) ש. קאַטשערגינסקי — פאַרטיזאַנער גייען!...
- (19) פרידע זרובבל — נע ונד (פאַרצייכענונגען פון אַ פליטה)
- (20) מרדכי שטריגלער — מאַיאַנעק
- (21) יעקב לעשצינסקי — אויפן ראַנד פון אַפּגרונט
- (22) ז. סעגאַלאַוויטש — געברענטע טריט
- (23) אברהם טייטלבוים — וואַרשעווער הייף
- (24) טאַניאַ פוקס — אַ וואַנדערונג איבער אַקופירטע געביטן
- (25) ש. ל. שניידערמאַן — צווישן שרעק און האַפּענונג
- (26) לעאַ פּינקלשטיין — מגילת פוילן
- (27) יאַנאַס טורקאָוו — אַזוי איז עס געווען... (חורבן וואַרשע)
- (28) ש. איזבאַן — „אומלעגאַלע“ יידן שפּאַלטן ימען
- (29) יעקב פאַט — הענעך
- (30) ד״ר י. קערמיש — דער אויפּשטאַנד אין וואַרשעווער געטאַ

- 31 שמחה פאליאקיעוויטש — אַ טאָג אין טרעבלינקע
- 32 מרדכי שטריגלער — אין די פאבריקן פון טויט
- 33 אברהם נחתומי — אין שאַטן פון דורות
- 34 יחיאל לערער — מיין היים (פאָעמע)
- 35 יוסף וואָלף — ליינענדיק פרצן...
- 36 צפורה קאצענעלסאָן-נאָכומאָוו — יצחק קאצענעלסאָן
- 37 י. הירשהויט — פינצטערע נעכט אין פאָוויאָק
- 38 נחום סאָקאָלאָוו — פערזענלעכקייטן
- 39 רחל קאַרן — היים און היימלאַזקייט (לידער)
- 40 א. אלמי — מאַמענטן פון אַ לעבן
- 41 מנשה אוינגער — פשיסכע און קאָצק
- 42 מ. בורשטיין — איבער די חורבות פון פלוניע
- 43 מ. קיפניס — הונדערט פאָלקס-לידער
- 44 ז. סעגאַלאָוויטש — מייע זיבן יאָר אין תל-אביב
- 45 ד"ר ת. שאַשקעס — אַ וועלט וואָס איז פאַרביי...
- 46 שלמה וואָגאַ — חורבן טענסטאַכאָוו
- 47 אברהם זאָק — יאָרן אין וואַנדער (לידער)
- 48-49 ש. איזבאַן — פאָמיליע קאַרפּ (ראַמאַן)
- (אויספאַרקויפט)
- (פרעמירט דורכן צבייַקעסעל-ליטעראַטור-פּאַנד, מעקסיקע 1950)
- 50 ד"ר א. מוקדוני — מייע באַגענישן (זכרונות)
- 51 ר. שושנה-קאַהאַן — אין פּייער און פּלאַמען
- 52 י. י. טרונק — די יידישע פּראָזע אין פּוילן
- 53 יאַנאַס טורקאָוו — אין קאַמף פאַרן לעבן
- 54 יצחק פּערלאָוו — די מענטשן פון „עקזאָדוס 1947“ (ראַמאַן)
- 55 פּנחס ביזבערג — שבת-יוס-טובדיקע יידן
- 56-57-58 שלום אַש — פּעטערבורג — וואָרשע — מאַסקווע
- 59 ד"ר פּיליפּ פּרידמאַן — אַשוויענטשיס
- 60 ב. ראָזען — טלאַמאַצקע 13
- 61-62 דוד פּלינקער — אין שטורעם (ראַמאַן)
- 63 יאַנוש קאַרטשאַק — משהלעך, יאַסעלעך, ישראליקלעך
- 64-65 מרדכי שטריגלער — „ווערק צע“
- (פרעמירט דורכן האַפּערלייב ליטעראַטור-פּאַנד ביים יידישן קולטור-קאָנגרעס, בענאַס-איי-רעס, 1951)
- 66 חיים גראָדע — שייין פון פּאַרלאַמענט שטערן
- 67 רבקה קוויאַטקאָווסקאַ — פון לאַגער אין לאַגער
- 68 יואל מאַסטבוים — מייע שטורמישע יאָרן (זכרונות)
- 69 אליהו טראַצקי — גלות דייטשלאַנד
- 70 ד"ר י. שאַצקי — קולטור-געשיכטע פון דער השכלה
- (אויספאַרקויפט)
- 71 נחמן מיזיל — געווען אַמאַל אַ לעבן...
- (אויספאַרקויפט)
- 72 י. י. טרונק — סימכע פּלאַכטע פון נאַרקאָווע
- (פרעמירט דורכן צבייַקעסעל-ליטעראַטור-פּאַנד, מעקסיקע 1951)

73. יהודה עלבערג — אונטער קופערנע הימלען (אויספארקויפט)
(פרעמירט דורכן ליטעראטור־פאנד אין סאַרפּאָולאַ, בראַזיל, 1951)
74. ד״ר א. מוקדוני — אויסלאַנד
75. זיגמונט טורקאָוו — פראַגמענטן פון מיין לעבן
76. יהושע פערלע — יידן פון אַ גאַנץ יאָר
(פרעמירט מיט דער פּרײַז־פרעמיע פון ייִדישן פּענ־קלוב אין פּוילן
און ליטעראטור־פרעמיע פון „בונד“ אין פּוילן, וואַרשע 1937)
77. יעקב לעשציןסקי — ערב חורבן
78. דניאל טשאַרני — ווילנע
79. ז. סעגאַלאַוויטש — דער לעצטער לאַדזשער ראַמאַן
80. יזכור־בוך — בעל־כאַטאָוו (אויספארקויפט)
81. מ. י. שעליובסקי — אויף אַ פּולער יואָך
- 82—83. יצחק פּערלאָוו — דער צוריקגעקומענער (ראַמאַן)
84. יוסף אַקרוטני — דאָס בוך פון די עלנטע
- 85—86. מרדכי שטריגלער — גורלות
87. ד״ר יוסף טענענבוים — גאַליציע — מיין אַלטע היים
88. זלמן שזר — שטערן פאַרטאַג (זכרונות)
89. משה דוד גיסער — דאָס געזאַנג פון אַ לעבן (אויספארקויפט)
90. ז. י. אנכי — ר' אבא און אַנדערע כתבים
- 91—92. עמנואל רינגעלבלום — קאַפּיטלען געשיכטע
93. שמעון האַראַנטשיק — אין גערויש פון מאַשינען (ראַמאַן)
94. גרשם באַדער — מיינע זכרונות (קראַקע)
- 95—96. יאַנאַס טורקאָוו — פאַרלאַשענע שטערן (זכרונות)
- 97—98. אַלטער קאַציונע — שטאַרקע און שוואַכע (ראַמאַן)
99. פּועה ראַקאָוויטשי — זכרונות פון אַ ייִדישער רעוואָלוציאַנערין
100. מאַרק טורקאָוו — די לעצטע פון אַ גרויסן דור
101. י. הירשהויט — ייִדישע נאַפּט־מאַגנאַטן
102. משה זאַנשיין — ייִדיש וואַרשע

עס דרוקט זיך און דערשיינט בקרוב:

103. פ. מינץ (אַלעקסאַנדער) — דער קאַמוניזם אין פּוילן (זכרונות)
104. — י. י. טרונק — די וועלט איז פול מיט נסים (ראַמאַן)
- 105—106—107. — מיכאל באַרוויטש — אַרישע פּאַפּירן

עס גרייט זיך צום דרוק:

- ברוך האַגער — מלכות חסידות
- ב. שעפּנער — נאָוואַליפּיע 7 (זכרונות)
- מרדכי שטריגלער — געאַרעמט מיטן ווינט (היסטאָרישער ראַמאַן)
- ד״ר א. מוקדוני — אין וואַרשע און אין לאַדזש (מיינע באַגעגענישן)
- פּנחס שטיינבוואַקס — יידן צום געדענקען

פרעסע-שטימען וועגן די ביכער-סעריע

דאס פוילישע יידנטום

א. ל. שוסהיים שרייבט וועגן מארק טורקאווס בוך „די לעצטע פון א גרויסן דור“ אין זיין ארטיקל א. נ. „א בוך וואס וועקט צום נאכ-טראכטן“ (די יידישע צייטונג, בוענאס-איירעס, 13טער אויגוסט (1954))

טום, און דאס איז שוין א שמחה, ביי וועלכער ארגענטינער יידן דאר-פן און וועלן זיין מחותנים. און ביי דער שמחה וועלן זיין די הויפט-מחותנים מארק טורקאו, דער רע-דאקטאר פונעם פארלאג און אברהם מיטלבערג, דער פארלאגס-לייטער און, פארשטייט זיך, דער צענ-טראל-פארבאנד פון פוילישע יידן אין ארגענטינע, וועלכער האט דאך אויך א שייכות צו דעם ענין.

ווילן מיר דא נישט מקדים זיין דעם יום-טוב, וועלכער וועט גע-פראוועט ווערן אין די נאענטע טעג, אזוי ווי דער ענין פארדינט דאס, און מיר ווילן זיך דא באנוגענען צו רעדן נאך וועגן טורקאווס בוך, וועלכעס איז אליין פאר זיך א יש, ווי מיר האבן האבן באמערקט באלד אין די ערשטע שורות.

מארק טורקאווס בוך „די לעצ-טע פון א גרויסן דור“, וואס איז אט ערשט ארויס פון דרוק, פאר-דינט א דאפלטע באגריסונג: דאס בוך אליין פאר זיך איז א יש, איינס פון די ביכער, וועלכע האבן געדארפט און געמוזט געשריבן ווערן, און הלוואי זאלן זיך אין אונ-דזער פובליציסטיק געפינען נאכ-פאלגער, וועלכע זאלן באשרייבן און שילדערן די לעצטע פון א דור נישט בלויז פון ווארשעווער יידן, נאך אויך פון אנדערע אלטע קהי-לות, פון ווין, בודאפעסט, פרעס-בורג, לעמבערג, לובלין, קראקע און אזוי ווייטער.

אבער חוץ דעם ווערט פון טור-קאווס בוך פאר זיך, איז דאס דאך דער הונדערטסטער באנד פון דער ביכער-סעריע „דאס פוילישע יידנ-“

פון אַסימילאַציע, און די אַסימילאַציע ציע פירט וואָס אַ דור דאָס ווייטער אַוועק פון ייִדן און ייִדישקייט, איז דאָך פאַראַן אַ חילוק אין דער אַסימילאַציע גופא.

אָודאי איז אומעטום גביר'שאַפט אַ גורם פון אַסימילאַציע. דער גביר מיט זיין מאַטעריעל העכערן לעבנס־שטייגער, מיט זיינע רייכע די־רות, מיט זיינע פאַלאַצן, מיטן גאַנצן לוקסוס פון זיין לעבן, מיט זיינע קינדער וועלכע ער דערציט אויף אַ רייכן שטייגער, פאַסט נישט צו האַבן אַ וועלכן עס איז מגע־ומשא מיט דער גרויסער מאַסע, וועלכע רעדן זייער „זשאַרגאָן“. ער, דער גרויסער גביר, מוז זיך לאָזן באַשטעטיקן זיין סאַלאַן־פעיקייט דורך אויפנעמען ביי זיך אין הויז, קריסטלעכע געסט, (וועלכע, נאָכדעם ווי זיי עסן זיך אָן און טרינקען זיך אָן ביי אים, מאַכן זיי חוזק פונעם זשיד), איז ווי קען ער דאָן הייסן לייבא, אָדער איציק, אָדער יאַנקל, וכדומה ייִדישע נע־מען. מוז ער, פאַרשטייט זיך, בייטן זיין נאַמען אויף אַ פּוילישן. אַזוי בייט ער אַלץ; זיין נאַמען, זיין שפּראַך, זיין לעבנס־שטייגער, זיין פאַרקער מיט מענטשן — מיט איין וואָרט, אַלץ, אַזוי, אַז זיינע קריסטלעכע „פּריינט“ זאָלן נישט דערנען אין אים דעם פשוטן ייִד.

„די לעצטע פון אַ גרויסן דור“ איז אַ זאַמלונג פון מאַנאַגראַפֿיעס וועגן זעקס ייִדישע פאַטריציער־פאַמיליעס אין וואַרשע, וועמעס שטאַם

הויבט זיך אָן פון פרומער ייִדיש־קייט, אַ טייל פון גרויסע רבנים, פרומע עוסקים בצרכי ציבור, וועמעס דורות גייען אַריבער דורך באַלעבאַטישער גבירישקייט צו אַסימילאַטאָרישער פּלוטאָקראַטיע, וועלכע ענדיקט זיך ביי אַ טייל מיט שמד און ביי אַלע מיט פאַרלירן דאָס פון דורות אָנגעזאַמלטע און כסדר פאַר־מערטע פאַרמעגן. די זעקס משפּחות האָבן נישט אַלע דעמזעלבן פנים. פאַראַן צווישן זיי מער און ווייניקער סימפּאַטישע — פאַראַן אַפּילו אַ טייל גאַר סימפּאַטישע. און כאַטש אַלע ווערן באַהערשט פונעם גייסט

עס זענען פאראן פארשידענע מדרגות פון אסימילאציע. ס'איז פאראן אן אסימילאציע, וועלכע בא-נוגנט זיך מיט אויסערע פארמען און וועלכע האבן נאך אן אינטע-רעס פאר יידן, פאר יידישער גע-שיכטע, פאר יידישער וויסנשאפט, און וועלכע ווייזט נאך ארויס א בא-ציונג צו יידישער עטיק, אבער די דאזיקע אסימילאציע פון די אויפ-ריכטיקע דייטשן, פראנצויזן, פא-ליאקן פון יידישן גלויבן האט אין ערגעץ נישט אויסגעהאלטן לענגער ווי איין דור. די קינדער זענען אינ-גאנצן אוועק. אין פוילן זענען די סאמע פרעדיקער פון דעם דאזיקן מין אסימילאטארישער יידישקייט אוועק צו שמד. דאס זענען געווען די לעווענטאלס, די קראוהארס, די נוסבוים און פיל אנדערע.

אבער אויך אין פוילן זענען נישט אלע אסימילירטע משפחות געווען פון דערזעלבער אסימילאטארישער מדרגה.

אט, למשל, די וואוועלבערגס, וועלכע האבן געבראכט אזוי פיל מאטעריעלע קרבנות פאר פוילישער קולטור, זענען דאך נישט דערגאנגען צו שמד. דאס הייסט, ס'איז זיי ער „גליק“, וואס זיי האבן נישט דערלעבט נאך איין דור, וועלכער וואלט, ווארשיינלעך, דערגרייכט צו שמד. די לעווענטאלס, למשל, די

אלטע מרשעת הארטענסיא לעווענ-טאל איז דערגאנגען נישט בלויז צו שמד, נאר אויך צו אנטיסעמיטיזם. דער „קוריער ווארשאוסקי“, די צייטונג פון איר אייגנטום, איז גע-ווען אן אנטיסעמיטיש בלאט. ס'א-לאמאן לעווענטאל, דער דאזאר פון דער ווארשעווער קהילה, איז דער-גאנגען נאר צו שמד.

אן אינטערעסאנטע געשיכטע פון א משפחה, וועלכע דערגייט פון גביר/שאפט צו אסימילאציע מיט א ביסל יידישקייט-געפיל און פון דער דאזיקער אסימילאציע פון ערשטן גראד ביז צו דער אסימילאציע פון צווייטן גראד, וואס פירט אינגאנצן אוועק פון יידן און יידישקייט, דאס איז די געשיכטע פון דער משפחה פון דעם בארימטן פויזנער רב ר' עקיבא אייגער ז"ל, וועמעס אייניק-לעך זענען געווארן גרויסע גבירים אין ווארשע, און וואס גרעסער ס'איז געווארן די גבירשאפט, אלץ ווייטער זענען זיי אוועק פון יידן און יידיש-קייט.

איינער פון די לעצטע פון דעם דאזיקן צווייג פון דער אייגער-משפחה, קאזשימיערזש אייגער, האט זיך געשמדט נאך אלס שילער פון גימנאזיע אין ווארשע, ווייל ער האט זיך געשעמט, וואס בשעת דעם לי-מוד פון קאטוילישער רעליגיע אין גימנאזיע האט ער געדארפט ארויס-

א שטיק פון זיין אייגן לעבן. א סך פון די מענטשן, וועלכע ער באַ- שרייבט, האָט ער פּערזענלעך גע- קענט, איז געשטאַנען מיט זיי אין פּערזענלעכן פּאַרקער; מיט אַ טייל פון זיי זיך צונויפגעקומען ביי גע- זעלשאַפטלעכער אַרבעט, אין דער שווערער צייט פאַר און נאָך דעם אויפקום פון היטלעריזם, וועלכער האָט אַרויסגערוּפן אַ פאַרשאַרפונג פון דער אַנטיסעמיטישער העצע אין פּוילן. אין דער צייט פון געפאַר האָבן די בעסערע עלעמענטן פון די אַסימילאַנטן זיך אומגעקערט צו יידן און יידישע אינטערעסן, אַזאַ איז גע- ווען די פּרוי דיאַנאַ אייגער, די מור- טער פון די אויבן-דערמאָנטע משור- מדים, וועלכע איז געווען אויף אַזוי פיל ליבעראַל און טאַלעראַנט, אַז זי האָט נישט אָפגעשטויסן פון זיך די געשמדטע קינדער. אָבער אין אַ צייט פון נויט האָט זי זיך געלאָזט אַריינציען צו יידישער הילפס-אַר- בעט און זי איז דערגאַנגען ביז צו נעמען אַנטייל אין אַ קאַנפּערענץ פון יידישן וועלט-קאַנגרעס, צו זיצן צוזאַמען מיט יידן, צו הערן יידישע רעדעס און אַליין צו רעדן צו יידן ווי איינע פונעם פּאַלק. באַזונדערס אינטערעסאַנט איז וואָס טורקאָוו דערציילט וועגן אַ דריטן זון פון פּרוי דיאַנאַ אייגער, אַנטאַני אייגער, וועלכער איז פון זיינע עלטערן גע-

גיין פון קלאַס. איז ער געבליבן זי- צן, און אַז דעם וויסן פון זיינע על- טערן זיך געשמדט. קאַזשימיערזשס פּאַטער, וועלכער איז שוין געווען שטאַרק אַסימילירט און האָט דער- צויגן זיינע קינדער אין אַסימילאַ- טאַרישן נישט-יידישן גייסט, האָט דאָך נאָך געהאַט דאָס באַוווּסזיין, אַז ער שטאַמט פון ר' עקיבא איי- גער. ווען ער איז געווייר געוואָרן פון דעם שמה, איז ער פון צרות גע- שטאַרבן. אַ שוועסטער פון קאַזשי- מיערזש, מאַריאַ, האָט זיך אויך געשמדט און אַוועק צום קאַמוניזם, געוואָרן גערודפט פון דער פּוילי- שער פּאַליציי, איבערגעזעסן אין תּפּיסות, אין תּפּיסה חתונה געהאַט מיט אַ פּוילישן אַרבעטער, וועלכער איז שפּעטער געקומען צו דער מור- טער פון דער קאַמוניסטקע מאַנען אַ חלק פון דער ירושה... פון דער אייגער-משפּחה. דאָס האָט שוין דער יחוס-געפּיל פון דער פּרוי דיאַנאַ אייגער נישט געקאַנט פּאַרטראַגן, און זי האָט אויסגערוּפן מיט אַ ביי- טערער איראַניע; אַ פּיינער זיווג פאַר אַן אייניקל פון ר' עקיבא איי- גער!

טורקאָוו שילדערט די געשיכטע פון די דאָזיקע משפּחות, ווי איינער, פאַר וועלכן די זאך איז נישט לי- טעראַטור, נאָר ס'איז אַ שטיק לעבן פון זיין געליבטער וואַרשע, אַלזאַ

פּוילישער סאַציאַליסט, טעאָדאָר טעפּליץ, איז געקומען צום קבר פון זיין זיידן, ר' טעוועלע טעפּליץ, שוין מיט זיינע אייניקלעך, וועלכע האָבן שוין נישט געהאַט קיין שום שייכות מיט יידן, אַזוי אַז זיי האָבן געמעגט גיין לייגן בלומען אויפן קבר פון אַן עלטער-עלטער זיידן.

צו דער געשיכטע פון דער טעפּ-ליץ-משפּחה איז כדאי צוצוגעבן, אַז דער סאַציאַליסט טעאָדאָר טעפּליץ האָט געהאַט אַ זון אַ פאַרעקשנטן קאַמוניסט, מיט וועלכן די פּוילישע פּאַליציי האָט זיך באַזונדערס אינ-טערעסירט, און וועלכער האָט באַ-קומען אַן אומזיסטע פענסיאָן אין פּוילישע תּפּיסות. אַבער ווען די סאַ-וועטישע רעגירונג האָט געוואָלט פאַרבייטן טעפּליצן פאַר אַ פּוילישן אַנטיקאַמוניסט, וואָס איז געזעסן אין אַ סאַוועטישער תּפּיסה, האָט טעפּליץ, דער קאַמוניסט, זיך נישט געוואָלט לאָזן פאַרבייטן; ער איז אַ פּוילישער קאַמוניסט, האָט ער גע-טענהט, און ער האָט נישט וואָס צו טון אין רוסלאַנד. ער האָט אויך נישט געוואָלט בעטן ביי דער פּוילי-שער מאַכט, מען זאָל אים פאַרלייכ-טערן זיין שטראַף. אַבער פּלוצים האָט די פּוילישע רעגירונג באַפּרייט דעם יונגן טעפּליץ, וואָס האָט פאַ-סירט? אַ פּשוטע זאַך: דער סאַציאַ-ליסט טעאָדאָר טעפּליץ האָט גע-

שיקט געוואָרן אין הויכע שולן אין ענגלאַנד. אַנטאַני אייגער, וועלכער האָט גאַרנישט געוויסט פון יידן און יידישקייט, איז אַריינגעצויגן געוואָ-רן אין יידיש געזעלשאַפטלעכער אַרבעט, אין דער יידישער אַגענץ און באַלד האָט מען אים פאַרבעטן צו נעמען אַנטייל אין דער פּראָפּאַ-גאַנדע פאַרן קרן היסוד, און אַזוי, אַלס אַרבעטער פאַרן קרן היסוד, קומט אַנטאַני אייגער קיין פּוילן אין דער שול, וווּ עס איז נאָך געשטאַ-נען די שטול פון ר' עקיבא אייגער, אַן איבערגעדעקטע, קיינער האָט זיך אויף איר נישט אַוועקגעזעצט פון זינט דער פּטירה פון ר' עקיבא ז"ל, און מען פאַרבעט אַנטאַני אייגער זיך צו זעצן אויף דער שטול פון זיין עלטער-עלטער-זיידן.

אַ באַזונדערן רייץ האָט די גע-שיכטע וועגן די קברים פון די יידי-שע זיידעס, צו וועלכע זייערע קריסטלעכע אייניקלעך קומען אַוועקלייגן בלומען אין די טעג פון די קריסטלעכע הזכרת-נשמות — דעם 1טן און 2טן נאַוועמבער. אַזעל-כע בלומען איז געקומען לייגן דער שוין אַלס קריסט געבוירענער סאַ-ציאַליסט טעאָדאָר טעפּליץ אויפן קבר פון זיין זיידן ר' טעוועלע טעפּליץ, וועלכער איז רייד געוואָרן פון דער קאַראַבקע (פאַכט פון שטייערן אויף כשר פלייש), דער

האט א ברודער, א רייכן, איינפלוס-
רייכן באנקיר אין מילאן, אן איש
חשוב ביי מוסאלינין. די פוילישע
רעגירונג האט אין אירע פינאנציע-
לע נויטן אפט באדארפט אַנקומען
וועגן א „טובה“ צו דעם פאַשיסטי-
שן באַנקיר, וועלכער האט זיך גע-
האַלטן פאַר אַ פּאָליאַק. און דער פאַ-
שיסטישער באַנקיר האט זיך משה-
תּדל געווען ביי דער פוילישער רע-
גירונג. זי זאָל אַרויסלאָזן אויף דער
פּריי זיין פּלימעניק דעם קאַמוניסט.
טורקאָוו דערציילט די דאָזיקע גע-
שיכטע מיט אַ סך הומאָר. די דאָ-
זיקע פּאַמיליען-באַציונגען צווישן
דעם פוילישן סאַציאַליסט טעאָדאָר
טעפּליץ מיט זיין זון דעם קאַמוניסט
און זיין ברודער דעם פאַשיסטישן
באַנקיר, וועלכער נעמט זיך אָן פאַר
זיין פּלימעניק דעם קאַמוניסט, און
די פּאַרלענגערטע משפּחה-ליניע פון
די דאָזיקע סאַציאַליסטן, קאַמוניסטן
און פאַשיסטן ביז צו דעם גביר פון
דער קאַראַבקע אויפן ייִדישן בית-
עלמין, ר' טעוועלע טעפּליץ, איז,
פאַרשטייט זיך, אויסגענוצט געוואָרן
פון דער אַנטיסעמיטישער פּראָפּאַ-
גאַנדע.

די זעקס משפחות, וועלכע טור-
קאָוו שילדערט אין זיין בוך, זענען
נישט אַלע פון דעמזעלבן שניט.
אַפילו די אַסימילאַציע איז נישט
דער צד השווה שבהם. די זעקס

משפחות זענען אייגער, דאָוידזאָן,
טעפּליץ, וואָוועלבערג, שערעשעוו-
סקי און ברעגמאַן. נישט אַלע זענען
געווען אויפן גלייכן וועג אַסימי-
לירט. די דאָוידזאָנס און שערע-
שאַוסקיס געהערן בכלל ניט צו די
אַסימילאַנטן. און חוץ די דאָזיקע
זעקס משפחות זענען דאָ אינעם בוך
נאָך צוויי, די זיידענבייטעלס און די
צייטלינס; — דאָס זענען משפחות,
וואָס געהערן צום גייסטיקן יחוס.

דאָס, וואָס איז כאַראַקטעריסטיש
פאַר די זעקס דערמאַנטע גברייע
משפחות, איז דער פאַקט, וואָס זייע-
רע גרויסע פאַרמעגנס זענען געגאַנג-
גען לאיבוד. און דאָס פאַסירט מיט
אַלע גרויסע ייִדישע פאַרמעגנס —
זיי בלייבן אין ייִדישן רשות העכס-
טנס ביז צום פערטן דור.

ס'זענען פאַראַן עטלעכע אויסנאַ-
מען. צ"ב: די ראָטשילדס, אָבער
דאָס באַשטעטיקט נאָר דעם כלל.

טורקאָווס בוך איז אַ נוצלעכער
בייטראַג צו דער ייִד' פּאַמיליען-
פאַרשונג. דאָס איז פּאַמיליען-פאַר-
שונג פון אַ סאַציאַלאַגישן שטאַנד-
פונקט. אָבער טורקאָוו האט זיך מיט
זיינע שילדערונגען וועגן „די לעצטע
פון אַ גרויסן דור“ געשטעלט אויך
אַ מאַראַלישן ציל; ער וויל, אַז רייכע
ייִדן אין די אַמעריקעס, וווּ ייִדישע
משפּחה-דינאַסטיעס ווערן איצט
אויפגעשטעלט, זאָלן זיך פאַרטראַכ-

טן וועגן דעם גורל, וואס האט גע-
טראפן די רייכע משפחות אין פוילן,
און זיי זאלן פון דעם ארויסציען א
מוסר-השכל „פאר אונדזער היינטיקן
יידישן לעבן“. לאמיר האפן, אז די,
צו וועלכע טורקאוו ווענדט זיך מיט
זיין מוסר, וועלן דאס בוך לייענען
און זיך פארטראכטן, אזוי ווי דער
מחבר ווינטשט. דאס בוך לייענט זיך
לייכט ווי א לייכטער ראמאן.

COLECCION
"EL JUDAISMO POLACO"

DIRECTOR:
MARC TURKOW

DIRECCION ADMINISTRATIVA:
ABRAHAM MITELBERG

Volumen 102

IMPRESO EN LA ARGENTINA — PRINTED IN ARGENTINA
Hecho el Depósito que marca la Ley

COPYRIGHT BY
PUA RAKOWSKI, Israel

ESTE LIBRO SE TERMINO DE IMPRIMIR EL DIA 30 DE AGOSTO DE
1954 EN LOS "TALLERES GRAFICOS ZLOTOPIORO HERMANOS",
CALLE GASCON N° 1231, BUENOS AIRES, REPUBLICA ARGENTINA.

M. ZONZAIN

Y I D I S H W A R S H E

(VARSOVIA)

★

Editado por
UNION CENTRAL ISRAELITA POLACA EN LA ARGENTINA

Buenos Aires - 1954